

आग्निहोत्र

[१७]

[आग्निहोत्री सैनिक आग्निहोत्राच्या त्यांच्या सरकार कंध यांच्याकडे धेऊन गेले. कंधने एकपादाच्या ठार करण्यासाठी उग्रदत्त यांच्याची सैन्य त्यांची मदत मागितली. त्याने हे देखील सांगितले की एकपादाच्या ठार करणे काय ते तितके सोपे नाही. कारण त्याला सैन्याचे बळ प्राप्त आहे. पुढे बघा.]

ह्या प्रचुरतेच्या त्यांच्या सरदार एकपाद याच्या असामान्य भौतिक शक्तीचे वर्णन ऐकून उग्रदत्ताच्या अंगावर शहारेच उभे राहिले. कंधच्या बोलण्यांत थोडे देखील सोटे नाही हे त्याने तेव्हाच ओळखले. एकपाद याचा वध होईपर्यंत तो किंवा त्याचे दोघे साथी व चंद्रसेना यांची लुटका होणे अशक्य आहे याची त्याला पूर्ण जाणीव होती. पण रक्त सांडल्याशिवाय म्हणजे

एकपादाची त्यावर नजर पडल्याशिवाय त्याचा शेवट कासा करवावाचा !

उग्रदत्त याच विचारांत होता. तेवढ्यांत कंध म्हणाला—“एकदां माझ्या अनुयायांनी त्याला धरले देखील होते. पण त्याचा वध करण्याची गोष्ट तर सोडूनच दे, त्यांनी त्याला ठार करण्यासाठी हातांत तल्वार घेतल्याबरोबर त्याने स्वतःच्याच तलवारीने आपल्या शरिरावर ल्हान लहान कटून

घेतली आणि त्याचे रक्त पाहून माझेच सैनिक भेले.

“याचा अर्थ जसा की त्याच्यासमोर जाऊन युद्ध करणेच अशक्य!” उग्रदत्तने चकित होऊन विचारले.

रुद्र म्हणाला “मला वाटते त्याच्या किल्ल्याला आपण वेढा दिल्यावर त्याला कसे ठार करावयाचे याचा विचार करू. उद्यास काहीतरी युक्ती काढीलच.”

उग्रदत्तला रुद्रची सूचना तितकीशी पसंत पडली नाही. स्वतःच्या मुलासारखे ज्याने मला लहानाचे मोठे केले त्याच्याशी

असा विश्वासघात करावयाचा! पण कंधच्या म्हणण्याप्रमाणे उद्यासाची मदत घेण्याखेरीज दुसरा उपाय तरी काय! साहसी राक्षसांच्या मदतीशिवाय या भयंकर पक्षांच्या सैन्याचा पराभव करणे अशक्य आहे.

उग्रदत्त विचार करीत उभा होता. कंधने जवळ जाऊन त्याच्या खांद्यावर हात ठेवून विचारले “मग काय ठरविलेस, उग्रदत्त! तू आपल्या पोषक पित्याकडे निरोप पाठविणार की नाही!”

“पण तिकडे कोण जाऊ निरोप पोचता करणार! मीच जाऊ म्हणतोस!” उग्रदत्तने विचारले.

कंधा काहीच बोलला नाही. त्याच्या चेहऱ्यावर त्याच्या मनातले भाव स्पष्ट उमटत होते. उग्रदत्तने स्वतः जाणे त्याला पसंत नव्हते. कारण तो स्वगृही पोचला तर राक्षस रुद्र व आरुद्र यांची इतकी फिकीर करणार नाहीत व त्याला ठेवून घेतील. मग आपला हेतू साध्य होणार नाही. हे सर्व आळखून रुद्रच पुढे येऊन म्हणाला—

“कपिलपूरला मी जातो. मी येथील सर्व परिस्थिती नीट समजाऊन सांगतो आणि आवश्यक मदत घेऊन येतो. माझा भाऊ

आरुद्र व्याघ्रचर्मवाल्यांकडे आहे. त्याला सोडविण्यासाठी मी उलट पावली परत येईन. चंद्रसेनेला सोडवून आणणे किती जगल्याचे आहे हे मीच जास्त नीट पण सांगू शकेन. मला परवानगी द्या!”

कंधने होकारार्थी मान हलविली. उग्रदत्तने पण ते मान्य केले. त्यानंतर कंधने आपल्या अनुयायांपैकी एकाला बोलावून रुद्रास भयंकर पक्षांवर बसवून कपिलपूरला घेऊन जायला सांगितले. तो जायला काही क्षण, पण त्याने एक जंफा केली. म्हणाला—“सरदार! उग्रदत्त व त्याच्या मित्रांना व्याघ्रचर्मवाले या भयंकर पक्षांवरच भरून घेऊन आले. तेव्हा पासून उद्यास व त्याच्या अनुयायांचा या पक्षांवरच हातभार लागू आहे की आकाशात भयंकर पक्षी दृष्टीस पडल्याबरोबर त्याला ठार करण्याचा प्रयत्न केल्याशिवाय ते राहणार नाहीत. निरोप पोचविण्याची गोष्टच सोडून या, ते त्या पक्षांना व आम्हांला जमिनीवर उतरल्याबरोबर ठार करतील. इतका राग आहे त्यांचा या पक्षांवर.”

उग्रदत्त काही वेळ त्याविषयी विचार केल्यावर म्हणाला—“तरुण रुद्र! तू एक काम कर. जमिनीवर उतरण्यापूर्वी आपल्या

अंगावरच्या वस्त्रांचा एक भाग फाडून जमिनीवर टाक व त्याबरोबर मी आपल्या पोषक पित्याच्या नांवा जे पत्र देत आहे ते देखील टाक. ते पाहिल्यावर त्यांना सर्व उलगडा होईल व संकट टळेल.”

ही युक्ती सर्वांना पसंत पडली. उद्यासाचा उद्वाण करा असे आपल्या अनुयायांना सांगून कंध उग्रदत्तला बरोबर घेऊन त्याच्यासाठी खास ठरलेल्या क्षोपण्याच्या खोलीत गेला.

तिरुडे उद्यास त्याचा लाडका मुलगा उग्रदत्त नाहीसा झाल्याचे ऐकून खिन्न मनाने

आहे ■ दिवसाद्वयत्वा आपल्या या भागांत उतरण्याच्या प्रयत्नांत आहे. पाहारेकऱ्यांनी वाण सोडले व भाले रोखून उभे राहिले. ते पाहून त्याने एक पुरचुंडी फेंकली आणि अजून करच उडत आहे."

"पुरचुंडी! कोठे आहे ती?" उमाक्षाने जास्त रागाचे विचारले.

"ती एका झाडावर पडली व तेथेच अडकून राहली. आमच्यापैकी एक जण ती काढायला वर चढला आहे." एकजण म्हणाला.

"आणि तू रिकाम्या हातांनी येण्यासारखा येथे जाऊन येणारस! घेता तर आपण तिकडेच जाऊ!" असे सांगून उमाक्षपण निघाला.

काही अंतर वाचून येथ्यावर उमाक्षाला एका उंच टेकडीवर काही राक्षस मोठ्याने ओरडत असेलेले दिसले. त्या वेळी एक भयंकर पक्षी आकाशात घिरत्या घालीत होता.

उमाक्षाला येत असलेल्या पाहून दोघे पुढे धांवत गेले. एका राक्षसाच्या हातांत एक लहानशी पुरचुंडी होती. तो म्हणाला—

"सरदार या भयंकर पक्ष्यावर कोणीतरी तिघे बसलेले दिसले. त्यापैकी दोघे व्याघ्र-बर्मवाले नसून अम्बलाचे कातडे त्यांच्या

अंगावर आहे व एक साध्या माणसासारखे कपडे घातलेला आहे. त्यांनी हे पत्र काप-डांत गुंडाळून खाली टाकले. असे सांगून त्यांनी ते उमाक्षाला दिले.

उमाक्षाने ते पत्र उघडून वाचण्याचा प्रयत्न केला. पण वाचता न आल्याने म्हणाला— "ही मनुष्यांची भाषा दिसते आहे. आपल्याला नाही वाचतां येयची." राक्षसांचरोवर काही मनुष्यपण होते. त्यांच्यापैकी एकाला बोलवून उमाक्षाने ते पत्र वाचायला दिले.

त्याने ते पत्र वाचले व चकित होऊन म्हणाला— "महाराक्षस! हे तर तुमचा दत्तक पुत्र उग्रदत्त याचे आहे. त्याने हे अग्निद्वीपांतून लिहिले आहे. या पक्ष्यावर ते तिघेजण आहेत त्यापैकी एक रूद्र आहे ■ अम्बलाचे कातडे घाळत आलेले आपले मित्र आहेत. असे या पत्रांत लिहिले आहे."

"म्हणजे माझा उग्रदत्त अजून जिवंत आहे तर! तो परत येणार असं मला वाटतच होते. तो परत येऊन माझा वारस म्हणून राज्य करणार हे नव्हते का मी सांगत! तो स्वतःच का नाही आला! त्याने रुद्रला का पाठवून दिले! वरं ते मागाहून पाहूं. त्या भयंकर पक्ष्यावरच्या स्वारांचा खाली उतरायला

प्रथम खूण तर करा." उमाक्ष संश्लेषणेंच म्हणाला.

काही राक्षस टेकडीवर, झाडावर वगैरे उंच जागी चढून खाली उतरण्यास हातचारे कळं लागले. एका दोघांनी झाडाच्या फांशा तोडून त्या हालवून खूण केली. तो भयंकर पक्षी एक दोन घिरत्या घाळत उमाक्ष उभा होता तेथे अगदी जवळ खाली उतरला. रुद्रने पक्ष्यावरून खाली उडी मारली व उमाक्षकडे धांवत आला.

त्याला पाहून उमाक्षाला फार आनंद झाला. त्याने आनंदाच्या भरांत त्याला

“माझा मुलगा मदत मागतो ! अरे प्राणपणाने त्याचे रक्षण करावयाचे मो वावेन. तोच माझा वारस माझ्या मार्गे हे माझे राज्य तो नाहीतर कोण पाहणार ! काय बोलतोस तरी काय तू !” उमाक्ष म्हणाला. पण त्या वेळी त्याचे सर्व अंग रागाने थरथर कांपत होते. त्याच्या मुलावर हात टाकण्याची हिंमत ! पाहतो कोण त्याचा भव् आहे तो.

उमाक्ष थोडा शांत झाल्यावर रुद्रने अमिंद्रीपाची परिस्थिति थोडी समजावून सांगितली व म्हणाला— “व्याघ्रचर्मवाले आणि आस्वली यांचे हाडवेर आहे. आस्वली आपल्या बाजूने आहेत. आपण जर व्याघ्रचर्मवाल्यांचा नायनाट करून अमिंद्रीपाचे राज्य त्यांना दिले तर ते आपले सर्व मान्य करून आपल्या सर्व प्रकारे मदत करतील.”

नंतर त्याने एका आस्वली सैनिकाची ओळख करून दिली व म्हणाला— “हा आपल्याला वाट दाखवायला न्णून आला आहे. आपल्याला समुद्र मार्गे अमिंद्रीपांत जावे लागेल. तेथे पोचाला पुरे दोन दिवस लागतील.”

नंतर रुद्र त्या आस्वली सैनिकाला तेथे वाट दाखवायला ठेवून पुन्हा भयंकर पध्यावर वसून अमिंद्रीपांत गेला.

रुद्रास आपल्या सैन्यातील पांचशे निवडक राक्षसांना घेऊन अमिंद्रीपाकडे निघाला. ते दोंगर, वृक्षा व रानेवने ओलांडून सुमारे एका वाठवड्याने समुद्रकाठी येऊन पोचले. रुद्रने सांगितल्याप्रमाणे दोन दिवसांत प्रवास संपला नाही.

राक्षसांनी आसुन्यांत अगदी पहिल्यानेच समुद्र पाहिला होता. नजर जेथवर जाई तेथवर पाणीच पळी होते. ते पाहून त्यांना आश्चर्य वाटले.

“इतक्या मोठ्या समुद्रांत जमीन कोठून असणार ! समुद्र केव्हाच गिळून टाकील. काहीतरी लुजेगिरी जर नसेल ! आपल्याला समुद्रांत बुडवून टाकण्यासाठी हा व्याघ्रचर्मवाल्यांचा डाव तर नसेल !” उमाक्षाने अनुयायी परस्परांशी पुटपुटत होते.

पण उमाक्षाने कात तिखट होते. तो ओरडला— “जावे कापून त्यांची खोटे एकल एक जोडून बांधा. प्रत्येकावर पन्नास जणांना बसावयाचे आहे. विसरू नका. काळजीपूर्वक जुजुवी लावा केल्यांत तर तुम्ही सर्व सुरक्षित पणे अमिंद्रीपांत पोचाल. नाहीतर...”

उमाक्षाने एवढे सांगितल्यावर त्यांना थोडा धीर आला व सर्व कामाला लागले.

त्यांनी मोठमोठी झाडे उपटून काढली. डहाळ्या व फांया लाडून फेकून दिल्या व मोठमोठे मोठ एकल एक जोडून नावा तयार केल्या.

सर्व प्रवासाला निवणार तोच चित्रसेन कडून निरोप घेऊन एक दूत आला. त्याच्या कडून उमाक्षाला अमिंद्रीपावरची सर्व हकीमत कळली व उग्रदत्त खुशाल असल्याचे चित्रसेनालापण कळल्याचे समजले. चित्रसेनाने निरोप पाठविला होता की मी देखील सैन्य घेऊन मदतीला येत आहे. आपल्या मुलाला व्याघ्रचर्मवाले उचलून घेऊन गेल्याची बाती ऐकल्यापासून मला व महाराणीला चैन

शापग्रस्त देव

विक्रमाकने हट्ट सोडला नाही. लाडाजवळ जाऊन र्यानं घेत लांघावर काढून घेतलं आणि स्वयंशानाची वाट बरली. तेव्हा प्रेतांत बसलेला वेताळ बोल्ड लागला—“या अंधाच्या रात्रीच्या वेळीं सारे जग स्वस्थपणे झोपलं असता तूच एक वेडा पीर फर्तव्य पाळून करण्यासाठी इतके कष्ट सोशित आहेस. मला वाटतं की तुला कोणी तरी शाप दिला असावा. कारण कोणी धर्मात्मा पुरुषाने शाप दिला तर तो देवाला देखील भोगावा लागतो. याच उपाहरण म्हणून मी तुला एक गोष्ट सांगतो. ऐक.” असे सांगून वेताळाने गोष्ट सुरू केली.

दक्षिणेकडे पूर्वेकडील समुद्रकाठावर एक मोठे देऊळ होतं. त्याचा पुजारी एक बाळ ब्रह्मचारी होता. तो राजाकडून किंवा देवळाच्या अधिकाऱ्यांकडून पगार वगैरे कांही घेत नसे. पूजा, अभिषेक वगैरे

वेताळाच्या गोष्टी

पडतनासे झाले आहे. त्यानंतर नायक सुदर्शन याची कन्या चंद्रसेना हिला देखील व्याघ्रचर्मवाले उचलून घेऊन गेल्याचं ऐकून तर आम्हांला फारच काळजी वाटली. सुदर्शन नायकाने नागवर्माशी झालेल्या प्रत्येक युद्धांत आम्हांला मदत केली होती. तो महाराणीचा नातेवाईक देखील आहे. युवराजाचं लग्न चंद्रसेनेशी व्हाचं अशी आमची इच्छा होती. पण दैवदुर्विलास कांहीतरी निराळाच दिसतो आहे.

त्या निरोपाचा परिणाम उमाशाच्या मनावर अगदी उलटाच झाला. त्याला भयंकर राग आला. तो आपली गदा उगारून म्हणाला “युवराज चंद्रसेन! त्याच्यावर त्यांचा आतां हक नाही. तो माझा मुलगा आहे व त्याच्या बऱ्यावाइटाची जबाबदारी माझ्यावर आहे. तो सुदर्शन कोण व त्याची

तो मुलगा चंद्रसेना कोण मला नाही माहित. ती उमादत्ताला योग्यवधू आहे एवढे कळले तें पुरे.”

जास्त बोलण्यांत अर्थ नाही असा विचार करून दूत निघून गेला. त्यानंतर उमाशाच्या आज्ञेने राक्षसांनी आपापल्या नावा समुद्रांत सोडल्या व त्यांवर बसून आम्बली सैनिकाच्या सह-याप्रमाणे त्याच्या नावेमागे चालू लागले.

पुरा एक दिवस व रात्र निर्विघ्नपणे प्रवास केल्यावर पहाटे दूर आकाशांत आगीचे लोट त्यांना दिसले. “अग्निद्वीप! अग्निद्वीप!” भयभीत राक्षस ओरडले. कांही वेळाने त्या राजूने दूर आकाशांतून कांहीतरी कळी वस्तु उडत त्यांच्याकडे येत असलेली दिसली. तो भयंकर पक्षी होता.

[पुढच्या अंकांत संपूर्ण]

घेतलें होतें. सर्व त्याला एक धर्मात्मा पुरव मानीत.

त्या शिवाल्यांतील सांभावर गांवकऱ्यांची फार भक्ती होती. कोणाला मूल नसेल किंवा जाणखी कांहीं वट्ट असेल तर लोक येऊन नवस करीत व देव त्यांच्या हाकेला पावत असे. नक्स फेडण्यासाठी लोक येत. देवासमोर नवसाचा जिन्नस ठेवून जात. पुजारी तो जिन्नस राजाकडे पोचता करी. असे वर्षानुवर्षे चालू होतें.

त्या गांवांत एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असे. त्याला मूलबाळ कांहीं नव्हतें. एकदां देवळांत येऊन त्यानें अभिषेक करवून पुत्र-माप्तीचा नवस मागितला आणि एक सोन्याचा आंबा देण्याचें कबूल केलें.

त्याच्या माम्यानें कांहीं दिवसांनीं त्याची नायको गरोदर राहली व कारकमानें त्याला मुलगा झाला. नवसाला देव पावला म्हणून नवरात्रायकोला आनंद झाला. त्या श्रीमंत गृहस्थानें सोनाराकडून सोन्याचा एक आंबा करवून घेतला व नक्स फेडण्यासाठी तो देवळांत आला.

त्या वेळीं पुजारी ध्यान करून वाजूला बसला होता. श्रीमंत गृहस्थानें फुलांफुलांचे

तबक पुजान्याजवळ ठेवले व म्हणाला—
“मज्जी, मी समुद्रावर आंधोळ करून येतो. आल्यावर पूजा अभिषेक करा. मी तबक ठेवून जातो.” असे सांगून तो स्नानाला निघून गेला.

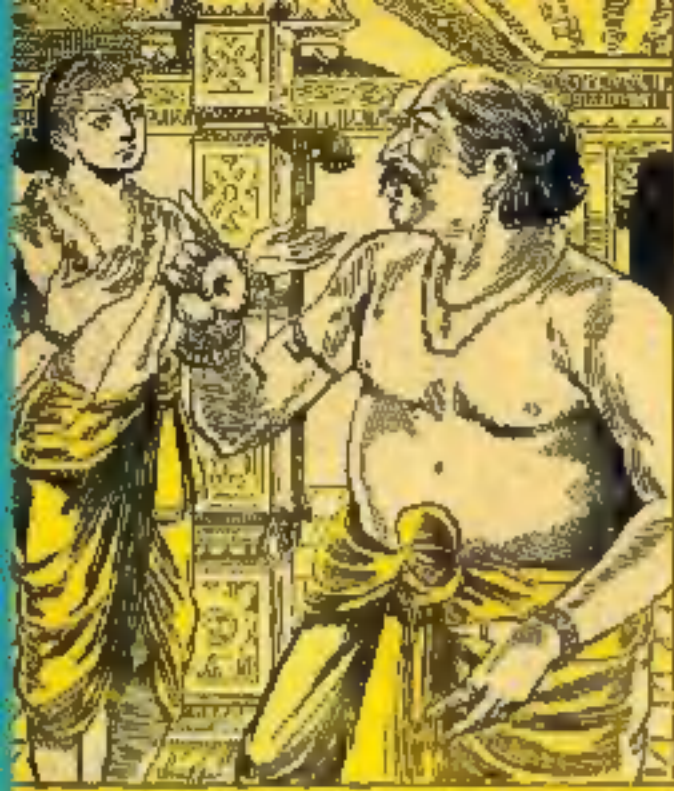
पुजारी ध्यानमग्न होता व त्याला कोण येऊन काय बोललें हे कळलें नाहीं. त्यानें तें तबक पाहिलें नाहीं कीं त्यांतल्या तो सोन्याचा आंबा देखील पाहिला नाहीं.

तो श्रीमंत गृहस्थ स्नानाला निघून गेल्या-
वर कांहीं वेळानें देवळांत एक चोर आला. त्या चोराचापण सांभावर पूर्ण विश्वास होता. तो प्रत्येक वेळीं चोरी करायला वाण्यापूर्वी सांभाला येऊन नमस्कार करीत असे व आपलें कार्य निर्विघ्न पार पडवें म्हणून देवाजवळ मागणें मागीत असे. तो चोर एक गरीब शेतकरी होता. सात आठ मुलें झाल्यामुळे शेतकीवर इतक्या मुलांचा उदर निर्वाह चालणें अशक्य झालें. म्हणून विचार्यानें हा ‘नवीन पंदा’ सुरू केला होता. ‘देवाच्या कूपेनें’ त्याला आपल्या ‘वंशांत’ चांगले यत्नपण येऊं लागलें. अर्थातच त्याचा देवावरचा विश्वास अदळ होत गेला. नित्य नियमाप्रमाणें तो

त्या दिवशीं पण देवाला नमस्कार करून कोटें तरी चोरीला जायचे असें मनाशी ठरवून निघाला होता.

चोरानें देवळांत पाव ठेवल्याबरोबर पुजान्याच्या शेजारीं ठेवलेलें तबक व त्यांतला तो सोन्याचा आंबा दिसला. त्यानें देवाचे आमार मानले आणि मनांतल्या मनांत देवाजवळ प्रार्थना केली—“देवा! आज तुझ्या कूपेनें मला तुझ्या पायांशेजारीच एक सोन्याचा आंबा मिळाला. हाच तुझा आशीर्वाद समजून मी आज चोरी करायला जात आहे. मुलांचे पोट भरलें नाहीं व मी

उपाशीं मेलीं तर त्यांचे पाप तुझ्याच कराळीं. हा आंबा विकून मी दोनतीन महिने सुसाने राहीन. तोंपर्यंत चोरी करणार नाही. तू अशीच कृपा घेऊन वेळीं करीत गेलास तर मला चोरी करण्याची तरी काय गरज !” त्याने पुन्हा एकदां नमस्कार केला व आंबा उचलून घेऊन गेला.

तो श्रीमंत गृहस्थ स्नान करून आला तेव्हां तबकांत आंबा नसलेला पाहून त्याला पुजाऱ्यावर संशय आला. त्याने रागाने पुजाऱ्याला हलवून त्याचे ध्यान भंग केले व म्हणाला—“काय रे मठा ! माझा सोन्याचा

जांबा कोठे लपवून ठेवला आहेस ? तुझे नकळतान आम्हांला कळतें.”

“सोन्याचा आंबा ! मी नाही पाहिला !” पुजारी म्हणाला.

“बऱ्या बोलाने आंबा कोठे आहे तो सांग. नाहीतर तुला राजासमोर उभा करीन. समजलास काय ? मी जांचोळीला जातांना सांगून गेलों होतो तबक ठेवले आहे म्हणून !” श्रीमंत गृहस्थ म्हणाला.

“मला कांही माहीत नाही !” पुजारी नम्रपणे म्हणाला.

त्या श्रीमंताला जास्तच राग आला. म्हणाला—“तो नवसाचा आंबा होता. तू तो खोरून घेतला आहेस. तो तुला पचणार नाही. आजपर्यंत काय काय खोरले आहेस तें तो देवच जाणें.”

“मला देवाच्या घरी चोरी करायची काय गरज ! ती माझी माऊली, मी तिचा तान्हा ! आईच्या घरी चोरी करीन म्हणतां ! असा मातृद्रोह, असा स्वामिद्रोह माझ्या हातून कधी पडणार नाही.” मावुक पुजारी म्हणाला.

सगळे चोर असेच बोलतात. चोरी करून देवाच्या होक्कावर आळ आणणारे

पुजारी पुजारी : पुजारी जे पंगडा बोलल्यावर असेल राजासमोर बोल !” असे सांगून तो निघून गेला आणि राजदरवारी त्याने फिर्दा केली.

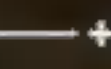
राजाने पुजाऱ्याला हजार करायला हुकूम सोडला. पुजाऱ्याने त्याला त्या आंब्याविषयी कांही माहीत नसल्याचे सांगितले. पण राजाने त्याच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले. म्हणाला—“तबकांत आंबा होता. ज्यावेळीं तबक ठेवले त्या वेळीं देवळांत तू एकटाच होतास. आंबा नाहीसा झाला तेव्हा पण तू तेथेंच होतास. तबक ठेवून जात आहे असे शेटजींनीं तुला सांगितले होते. मग दुसरा कोण जबाबदार या चोरीला ! तू चोरी केलीस की नाही तें मला माहीत नाही. पण चोरीची जबाबदारी मात्र तुझ्यावरच आहे एवढे विसरू नकोस. तू आजपर्यंत किती माल अशा तऱ्हेने गडप केला असशील तें तो देवच जाणें.” सांगून राजाने त्याला दहा फटक्यांची शिक्षा दिली.

चांडाळ हासूड घेऊन आला. त्याने एक हासूड मारल्यावर पुजाऱ्याला मयंकर राग आला. तो राग राजावर नव्हता की त्या श्रीमंत माणसावर नव्हता. राग होता देवावर.

तो देवाला म्हणाला—“माझ्याशिवाय त्या वेळीं देवळांत कोणी नव्हता म्हणून मला ही शिक्षा होत आहे. देवा तू तर होतास. कां नाही येऊन साक्ष दिलीस. इतके दिवस मी तुझी सेवा केली त्याचे हेंच का फळ ! जो देव आपल्या भक्तांचे रक्षण करू शकत नाही त्याचे हें देऊळ कशाला ! समुद्रांत बुडून कां नाही जात !”

पुजाऱ्याचे बोलणे संपतांच समुद्राचे पाणी वाहू लागले. जमीन हादरू लागली. लाटा देवळाच्या मितीवर येऊन आदळू लागल्या, व थोड्या वेळाने देऊळ पाण्याखाली बुडून

गेलें. समुद्राचें पाणी ओसरलें तेव्हां देऊळ नाहींस झालेलें होतें.

राजानें येऊन पुजाऱ्याचे पाय धरले व क्षमा मागितली.

येथवर गोष्ट लागून वेताळानें विचारलें—
“राजा ! मला हें कळत नाहीं देवानें असें स्वतःचें तोंड कां लपविलें ? तो व देऊळ असें अदृश्य कां झालें ? सर्व सत्किमान देव आपल्या भक्ताचें रक्षण कां करूं शकला नाहीं व स्वतःचें देखील कां करूं शकला नाहीं. त्याला त्याच्या भक्ताच्या शापामुलें समुद्रांत बुकी मारून कां वडून नसावें लागलें ! या प्रश्नाचें उत्तर तुला माहीत असून जर तूं दिलें नाहींस तर परिणाम माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची शंभर छकलें होऊन तुझ्याच पायावर पडतील.”

विक्रामार्क म्हणाला—“देवानें जें केलें तें सर्व गोष्टींचा विचार करूनच केलें. पुजाऱ्याचें रक्षण करावयाचें म्हणजे सदा

चोर कोण आहे हे सांगावें लागणार. पण पुजाऱ्यासारखाच चोरपण देवाचा मक्त होता. चोराला शिक्षा सत्की असती तर आठदहा प्राणांवर संकट आलें असतें. याशिवाय स्वतः देव साक्ष घाबला आला तर देवावरचा विश्वासच उडाला असता. उडत भक्ताच्या शापाचें गळ तो भोगावला तयार झाला तर देवाचा महिमा जास्त वाढेल. देवाला हा नित्याच पेच प्रसंगपण नकोसा वाटूं लागला असावा. कारण चोर, संन्यासी, धनी गरीब सर्व आपला आपला स्वार्थ साधण्यासाठी देवाला संकटांत घातू लागले होते. म्हणून देवानें या पेचप्रसंगाला तोंड म्हणून भक्ताच्या शापासमोर मान बांकवून गंडाचा मोठेंपण दिलें व आपला महिमा वाढविला.”

अशा तऱ्हेनें मौनभंग झाल्यामुलें वेताळ प्रेताबरोबर अदृश्य झाला व जाऊन शाडाला लोवकळू लागला.

सौजन्यच नडलें

[२]

दो वे मित्र तेंवूत बसून जेवत होते तेव्हां ज्या स्त्रीचें लग्न जाफरशीं झालें होतें, तिनें पालखीचा परदा थोडा बाजूला सारून दोघांना पाहिलें. दोघांची मैत्री निभावून नेण्यासाठी अत्तफनें हा त्याग केला व स्वतः होऊन जाफरशीं आपलें लग्न करून दिलें हें कळायला तिला वेळ लागला नाहीं.

जाफर आपल्या नोकरांचाकरीबरोबर निघाला. तो पालखीबवळ येऊन म्हणाला—
“प्रियते ! तुझे रूप पाहून....”

ती जाफरला म्हणाली—“मी आपली प्रियतमा नसून अत्तफची आहे. त्यानें हा त्याग तुमच्यासाठीं केला आहे. तुम्ही त्याचे खरे स्नेही व मित्र असाल तर तुम्ही त्याची कस्त त्याला परत देणें बरोबर होईल.”

“म्हणजे ! माझ्यासाठीं अत्तफनें एवढा त्याग केला !” जाफर उद्गारला.

“तुम्ही मला पाहल्यावर त्याला सांगितलें असेल. आपल्या मित्रासाठीं अत्तफ स्वतःचा प्राण घावा लागला तरी मागे पुढें पाहणार नाहीं.” ती म्हणाली.

जाफरला आपल्या मित्राचा ती उदार स्वभाव पाहून रडूं कोसळलें. म्हणाला—
“आतां या पुढें अत्तफसाठीं तुझ्या रक्षणाना भार माझ्यावर राहील. तुला डेमास्कसला परत पाठविल्यास तुझ्या चडिलांच्या मनांत विनाकारण निरनिराळ्या शंका कुशंका उद्गूं लागतील. म्हणून अत्तफला बगदादला बोलावून घेऊं व तेथेंच मी तुझ्या त्याच्याशीं लग्न लावून देईन.”

तिकडे बगदादला जाफर निघून गेल्यावर खलीफाला फार वाईट वाटलं. आपण आपल्या एका विश्वस्त माणसाला आपल्या लहरी स्वभावामुळे घालवून बसलों. तो रानाबन्दांत हिंडत असेल. त्यानें जाफरच्या शोधार्थ लोकां पाठविले. चार महिन्यांनंतर एका दूताने येऊन सांगितलें कीं जाफर लप्त करून आपल्या बेगमेबरोबर येत आहे. खलीफा त्याला सामोरा गेला आणि प्रेमानें मेढून विचारलें—“मित्रा! इतके दिवस तूं मला कसा विसरलास? कोठे होतास?”

जाफर खलीफाला आपलें लग्न झालेलें सांगून म्हणाला—“पण हें अतफच्या त्यागा-मुळेच होऊं शकलें.”

खलीफाला अतफच्या त्यागाबद्दल यर्जन ऐकून आश्चर्य वाटलें. म्हणाला—“असा मित्र दुर्मील असतो. त्याला आदरपूर्वक वेऊन येण्यासाठीं मी निरोप पाठवितों.”

जाफरनें अतफच्या प्रेमिकेला राहण्यासाठी उत्तम व्यवस्था करून दिली. तिच्या तैनाती-साठीं दासी नेमल्या. तो स्वतः कभी अतफच्या प्रेमिकेस भेटायला गेला नाहीं. नोकराला पाठवून कुशल स्नेह विचारून घेऊं लागला. त्यानें तिच्याकडे असाहि निरोप पाठविला कीं अतफला स्वतः खलीफानें बोलावणें पाठविलें आहे व त्यांच्यासमोर तुझे अतफशी लग्न करून देण्याबद्दल ठरलें आहे.

तिकडे डेमास्वसला सर्व लोकांना कळलें कीं खलीफांचा वजीर जाफर व अतफ यांची मैत्री आहे. म्हणून अतफच्या शत्रूंनी त्याच्या-विरुद्ध राज्यप्रतिनिधि व अधिकार्यांचे काम मरायला सुरवात केली. जोपर्यंत हा आहे तोपर्यंत तुम्हांला पगारांत बढती मिळणें शक्य नाहीं व हुद्दापण वाढणार नाहीं. कारण त्यानें खलीफांकडे जाफर मार्फत तुमच्या-

वेळींन सावध व्हावें!”

राजप्रतिनिधी मूर्ख व आततायी होता. त्यानें अतफला कैद करून त्याला सुडावर नदविण्याची शिक्षा सुनावली. पण त्या अधिकार्याच्या कांहीं सुज्ञ स्नेहांनीं त्याला सहा दिला कीं कामांत इतकी चाई करूं नये. दुष्ट लोक सोटें बोलायला कमी करत नाहींत. हे कळले तर जाफर तुम्हांला कत्रमा-वरून कमी तर करीलच मृत्युवंद सुद्धां देईल. अतफला दिलेल्या शिक्षेची गोष्ट लपवून ठेवणें शक्य नाहीं.

राजप्रतिनिधि तें ऐकून घाबरला. त्यानें अतफला कैदेची शिक्षा दिली. पण अतफ एके दिवशीं कैदेतून पळून गेला. अनेक काळ त्याला सहन कराव्या लागल्या. कोठें जावें हेंच त्याला कळत नव्हतें. आपल्या या स्थितींत कोणा मित्राकडे किंवा नाते-वाइकांकडे जाणें तर त्याला बिलकुल पसंत नव्हतें. जेवटीं तो बगदादला जाण्याच्या एका काफल्याबरोबर निघाला आणि एक महिना पायीं प्रवास करून बगदादला आला.

दोन दिवस उपाशी सर्व शहर फिरला व तिसऱ्या दिवशीं एका मशीदींत जाऊन

बसला. त्याचे सर्व कपडे फाडून गेले होते. अंगावर मांस उरलें नव्हतें. दाढी वाढलेली होती. डोळे खोल आंत गेले होते. उपास-मार व शोष नाहीं म्हणून तो इतका रोड झाला होता कीं त्याच्याकडे पाहणाऱ्याला दया येण्याऐवजीं घृणाच होत होती.

थोड्या वेळानें त्याच्यासमोर एक सिकारी येऊन बसला. आपली झोळी सोडून रोख्या, माजी, फळे व अन्य पदार्थ एका मागून एक खाऊं लागला.

भुकेनें अतफचा जीव कासावीस होत होता. पण मागण्याची हिंमत झाली नाहीं.

त्याच्या डोळ्यांतून घळघळा अश्व वाहू लागले. मिकाच्याने डोके वर करून त्याच्याकडे पाहिले व म्हणाला—

“तू आपल्या या अश्विनीं हे सारे वाळवट मिजवून काढलेस तरी तुला मी एक देखील तुकडा धायला तयार नाही. पण एक सजा देतो. खलीफाचा वजीर जाफर दान करीत आहे. अत्तफ नांवाचा त्याचा कोणी मित्र आहे, म्हणें. त्याने फार मोठे दानपुष्प करून व त्यास करून जाफरची मैत्री संपादन केली. तो सोंपतांना एकदां अत्तफला ममांतल्या मनांत सकान करून

त्याचे आमार मानतो. तू त्याच्याकडे जाऊन मागितलेस तर तो तुला पोटावर जेवायला घालील.

अत्तफला मोठळ आख्यामारसें झाले. तरमग आपला तो पाहुणाच वजीर जाफर होता काय? आपण सहज त्याला जाफर म्हणून ओळखता खोटे सांगितले होते. देवाच्या कृपेचा दाखला पाहून वास्त तो काय असणार? त्याच्या जिवांत जीव आला. त्याने जाफरच्या नांवी एक पत्र लिहिले. जाफरचा पत्ता विचारीत त्याच्या घरी गेला. फाटकावर उभ्या पाहरेकऱ्यांना म्हणाला—

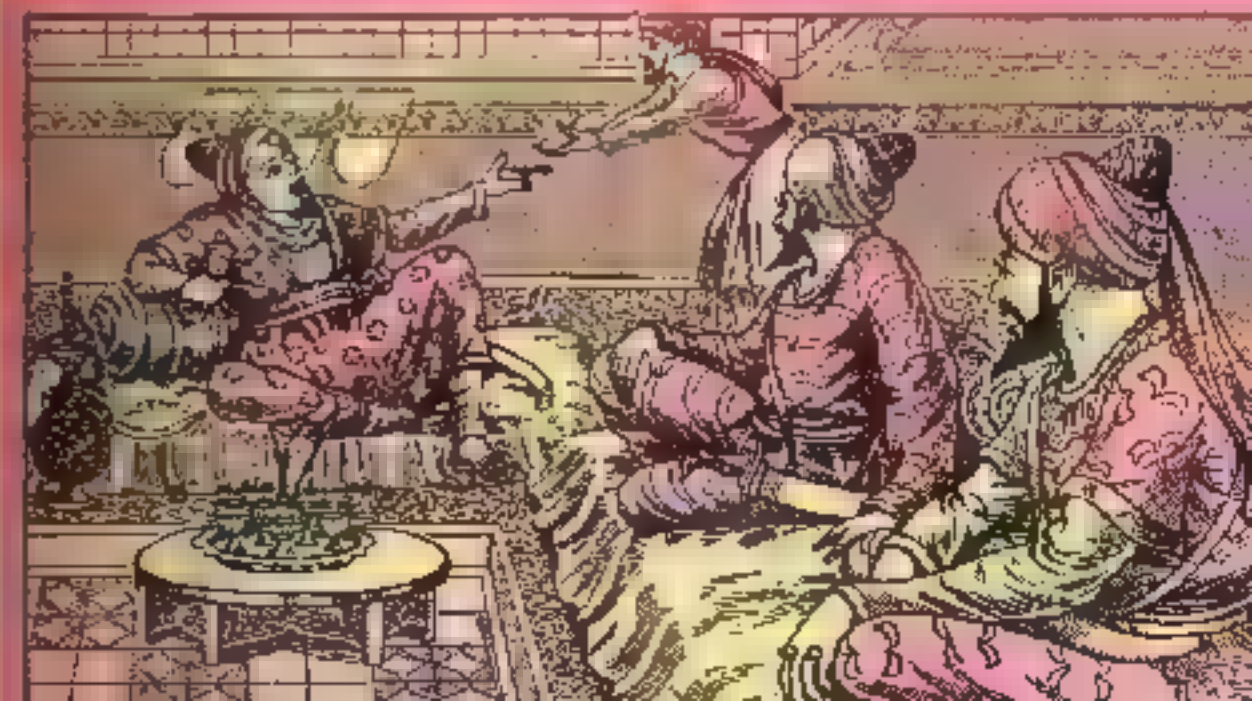
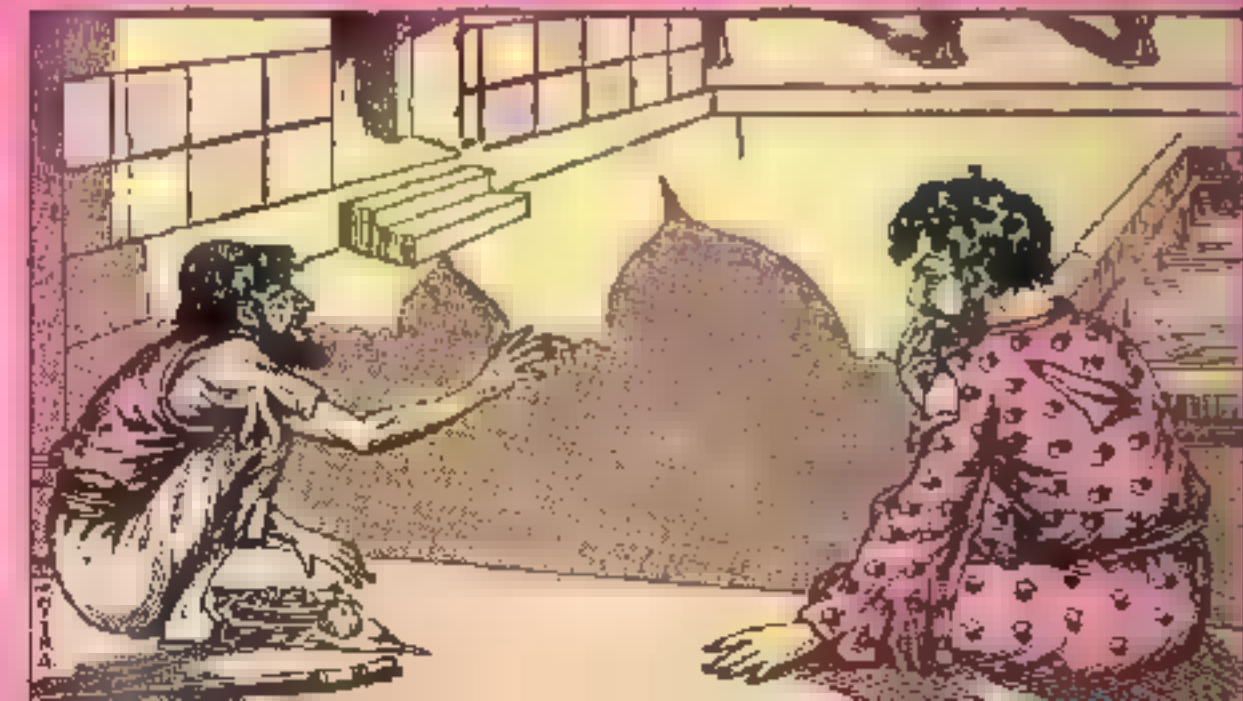
माझे नांव अत्तफ आहे. आपल्या मालकाला एवढी चिट्ठी नेऊन दे!”

त्या शिष्याने दोन सिन्ध हासडल्या व म्हणाला—“तू अत्तफ! आमचे मालक तर रोव सकाळीं उठतांना ■ सोंपतांना त्याला नमस्कार करतात आणि तू त्या घर्मास्याचे नांव स्वतःला लावून घेतोस! हो चालता!” अने सांगून त्याने अत्तफला दोन बेट लावले. अत्तफ धेधुद्ध होऊन जमिनीवर पडला. त्याच्या तोंडांतून रक्त वाहू लागले.

तरी तो म्हणाला—“माझे हे पत्र माझ्या मित्राला नेऊन दे!” नोकर थोडा चपापला

व चिट्ठी बेटून खांत गेला. त्या वेळी जाफर आपल्या स्नेही मंडळींबरोबर व अत्तफचा गुणानुवाद करीत होता—“कोण, माझा हुद्दा काय हे कांहीं माहित नसूनहि त्याने माझ्यासाठी काय न केले! त्याच्यासारखा मनुष्य या दुनिये मिळणार नाही. त्याचे अण आयुष्य फेडणें मला शक्य होणार नाही.” त्या वेळी नोकराने चिट्ठी आणून दिली.

पत्रावर अत्तफची सही पाहून जाफर धेरीच आली. त्याच्या हातांतका दाखला पेली जमिनीवर फुटला. त्याची क

जाफरच्या कमाळाला लागली. एक मोठी जखम झाली त्याचे सर्व तोंड रक्तबंग्याळ झाले.

जाफरचे स्नेही बाहेर पांढले—“कोण आहे तो चिट्टी देणारा! पकडा त्याला.” अत्तफला शोधायला वेळ लागला नाही. कारण तो फाटकमजबळच उमा होता. त्यांनी त्याला काडीकडे पाठविले. काजीने मागचा पुढचा विचार न करता त्याला पन्नास फटक्यांची शिक्षा दिली. अत्तफला कैदेत राकण्यांत आले व त्याला पन्नास फटके मारण्यांत आले.

जाफर शुद्धीवर आल्यावर अत्तफच्या चिट्टीची गोष्ट त्याला आठवली. पण चिट्टीच

मिळाली नाही. त्याने फक्त सहीच माहली होती. चिट्टी वाचली नव्हती. म्हणून मजकूर पण कळला नाही. मित्राला नेट न झकल्याबद्दल त्याला मनस्वी दुःख झाले.

अत्तफ तुरुंगांत असतांना खलीफांना एक मुलगा झाला. कैद्यांना सुटका देण्याचा हुकूम झाला. अत्तफ कैदेतून सुटला पण कोठे जावे काय करावे त्याला मुचेना. जाफरच्या घरी जाण्याचा विचारच त्याच्या मनांत आला नाही. डेमास्कसला परत जावे म्हणजे तर राजमतिनिधि पुन्हा तुरुंगांत टाकील. बगदाद शहरांत कोठे थारा मिळण्याची शक्यता नाही. येथे तर मिकाण्यांचे देसील संप आहेत. गरिबांचा गाली या सहरांत कोण मिळणार! जाफरला आपला भाऊ म्हणून आजवर मानीत आलो ती चूक होती. आतां अत्तफाचा आधारच काय तो उरला आहे. अत्तफने ती रात्र मशीदीतच काढण्याचे ठरविले. परंतु मशीदीत रात्री रहायला परवानगी नव्हती. म्हणून एका पळव्या रिकाम्या घरांत ती रात्र काढण्याच्या हेतूने तो झिरला. काळोखांत कांही दिसले नाही व पायाला कांही तरी लागले. त्याने बांकून पाहिले तर ते माणसाचे शरीर होतं.

चांदोबा

कोणी तरी त्या माणसाचा खून केला होता. जवळच खत्रीर पण पडल्या होता.

अत्तफ बाहेर आला व गस्त देण्याच्या त्रिपायांना बोलावून त्याने ते दाखविले. त्यांनी अत्तफलाच खुनी समजून धरले. खूप चोप दिला. त्यांनी त्याला कैदेत टाकले.

दुसऱ्या दिवशी काजीच्या समोर अत्तफला हजर करण्यांत आले. काजीने चवफडी फल्लज दुसऱ्या दिवशी निकाल सांगितला. आदल्या दिवशी रात्री त्याने जाफरकडे जाऊन त्याचा सहा घेतला. म्हणाला—“एक मनुष्य मिकारी दिसतो आहे. त्याच्यावर खुनाचा आरोप आहे. त्याच्याजवळ शिपायांना तर सुरा देसील सांपडला आहे. त्याला काय शिक्षा पावी.

“त्याचे डोकें उडवावे.” जाफरने हुकूम दिला.

दुसऱ्या दिवशी जाफर पायीच फिरायला दिहाला तेव्हां त्याला कष्टस्थानाजवळ गर्दी दिसली. त्याने जाऊन काबीला विचारले—“कोणाला तरी शिक्षा देतां आहां वाटते?”

“होय, एका खुनी माणसाला शिरच्छेदाची शिक्षा दिली आहे. डेमास्कसहून तो बगदादला आला होता, म्हणें.

डेमास्कसचे नांव ऐकतांच जाफरने अत्तफकडे निरखून पाहिले. पण तो त्याला ओळखू शकला नाही. अत्तफच्या चेहऱ्यांत इतका बदल झाला होता. त्याला त्याने विचारले—“कायरे, कोठला राहणारा! खुद्द डेमास्कसचा की जवळपासच्या खेड्यांतला?”

“खुद्द डेमास्कसचाच राहणारा आहे!” अत्तफ म्हणाला.

“डेमास्कसला अत्तफ नांवाचा एक उदार तरुण आहे, त्याला तू ओळखतोस का?” जाफरने विचारले.

चांदोबा

त्याच्याच घरी रहात होता. त्याच्या वात्सांतल्या एका मुलीशीच आपले झाले होते, मला ते सगळे माहीत आहे. नमदारला परत येताना आपण त्याचा निरोप घेतला, हे देखील मला आठवतं." अरुण म्हणाला.

"एवढा हाही तेवढा नाही. कोठे गेल्या?" जाफरने विचारले.

"तो आपल्याच छोप्याच निघाला. पण त्याचे भाग्यच ठफाटे निघाले आणि आज त्याच्या वधस्थानी खुनी म्हणून आपल्यांत आले आहे." अरुण म्हणाला.

"म्हणजे!..." असे म्हणून जाफर चकित होऊन अचफकते पाई लागला. ओळख पटली. त्याने आपल्या मित्राचा मिठी मारली.

इतक्यात एक मातारा ओरडत आला- "बाबा, बाबा!"

"कोण तू?" जाफरने त्याला विचारले.

"सरा खुनी!" म्हणतारा म्हणाला.

"तू खून का करायस?"

"त्या बाजी माणसाचा एकदाच करायचा होता तर त्यात तूने का आलास!" लकीरने विचारले.

बाप नाही. पण माझ्यागेबजी एक निरपराध माणसाचा शिरच्छेद होत आहे, हे ऐकून मी आलो आहे." तो म्हणाला.

"तुझ्या बोलण्यावर आमचा विश्वास नाही. तुझ्यावर आरोप सापीत हीदपयंत अचफकी शिक्षा रद्द झाली आहे." जाफर म्हणाला.

जाफरने आपल्या मित्राचा हात धरला. त्याला घेऊन घरी गेला. तेवढे स्थान बगैरे सामान्यवर त्याला घेऊन खलीफाकडे गेला.

"जाफरच्या तोंडी तुझ्या औदार्याचे वर्णन मी ऐकले आहे. पण तू असा कायदा करायला मिळाला तर त्यात तूने का आलास!" लकीरने विचारले.

* दोन मित्र *

फ्रान्स देशांत पहिलेही ही गोष्ट आहे.

एकाच दिवशी दोघां जमीनदारांना दोन मुले झाली. दोघांना जन्मच एका दिवशी झाला नाही, त्यांचा चेहरामोहरा पण एकच होता, इतका ■ दोघे जुळीं मावडे वाटत. एकाचे नांव अमिल होते व दुसऱ्याचे अमिस. एकदां दोघे जमीनदार सहज भेटले व परस्परांच्या मुलांत ■ पाहून त्यांना फारच आश्चर्य वाटले. तेव्हांपासून दोघां मुलांचा पण परस्पर स्नेह वाढत गेला.

वयांत आल्यावर दोघे राजाच्या पदरी नाकरीला लागले. राजाला दोघांत थोडा फरक देखील दिसला नाही. पण त्याने त्यांना कामें मात्र अगदीं निरनिराळीं दिली.

पुढे कांही दिवसांनीं अमिसचे एका मुलीवर प्रेम जडले व त्याचे लग्न पण झालें. परंतु त्या मुलीचे प्रेम अमिसवर जितकें होतें

त्याहून त्याच्या जमीनजुमल्यावर व संपत्तीवर जास्त होतें. अमिस व अमिल यांची परस्परांशीं मैत्री तिला स्वतः नसे. परंतु तिनें अमिलविषयी तिच्या मनांतला तिठकारा पतीला कधीं कळू दिला नाही.

अमिलनें लग्न केलें नाही. त्याला एक कारण होतें. राजाच्या मुलीवरच त्याचे मन बसलें होतें. तिच्याशिवाय दुसरीशीं लग्न करावयाचें नाही अशी त्यानें मनांतल्या मनांत प्रतिज्ञा केली होती. परंतु ही प्रतिज्ञा पुरी होणें तितकें सोपें नव्हतें.

राजकुमारीच्या मनांत अमिलविषयी कधीं विचार तरी उठला कीं नाहीं कोणास ठाऊक ! राजकन्येचा विवाह कोणत्यातरी राजकुमाराशीं झाला पाहिजे असें राजाला वाटे.

एकदां अमिस आपल्या सासुरवाडी जायला निघाला तेव्हां अमिल त्याला निरोप घायला

अत्तफला रडूं कोसळले. पण त्यानें आपली फरुण कहाणी जेव्हां सांगितली, ती ऐकून खलीफा देखील स्वतःला आवरूं शकले नाहीत. त्याच्या डोळ्यांना टिपें आली. त्यांनीं आफरला विचारलें—“या तरुणाचे व्रण तुझ्यावर किती आहे हें मी सांगण्याची गरज नाही.”

“त्यानें माझ्या करतां जें केले त्या उपकाराची फेद मी या आयुष्यांत तरी करूं शकणार नाही. त्याचा सेवक गुलाम म्हणून आयुष्य घालवायला मिळालें तर मला आनंदच होईल.” जाफर म्हणाला.

अत्तफचे भाव्य पुन्हां पालटलें. खलीफानें राज्यप्रतिनिधीला धरून आणण्यास हुकूम सोडला. अत्तफचे त्याच्या भेमिकेचीं खलीफांच्यासमोर लग्न झालें. डेमास्कसला ही बातमी गेली तेव्हां अत्तफला डेमास्कसहून लवकर परत येण्यासाठीं पन्नावर पत्रे येऊं लागलीं.

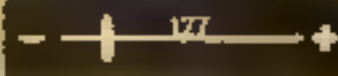

खलीफाला अत्तफनें परत डेमास्कसला जाऊ नये असें वाटत होतें. परंतु आग्रह केल्या मुळें त्यालाच डेमास्कसचा काजी म्हणून नेमून खलीफानें त्याला निरोप देण्याचे ठरविलें. त्याला रत्ने व जड जवाहीर उपहार म्हणून दिले आणि खेचरे, उंट व नोकरचाकर पण बरोबर पाठवून मोठ्या याटानें निरोप दिला.

अत्तफ पुन्हां डेमास्कसला एक काजी म्हणून येत असल्याचे ऐकून डेमास्कसच्या राहियाऱ्यांनी स्वागताची तयारी केली.

अत्तफनें डेमास्कसला आरुपाबरोबर डेमास्कसच्या अभिकाऱ्याला त्याचे सर्व अपराध माफ करून कैदेतून मुक्त्या दिली.

त्या दिवशीं रात्री खलीफाला ते पुस्तक मिळालें होतें ■ त्याविषयी त्यानें जाफरला जो प्रश्न विचारला होता, त्याची गोष्ट खलीफा पार विमळून गेला. जाफरनें देखील त्याची आठवण करून दिली नाही.

आला. त्या वेळीं तो अमिलला म्हणाला—
“संभाळून रहा बुवा ! आपल्या वेळ्या प्रेमाला
थोडी वेसण घाल, नाहीतर मागाहून पश्चात्ताप
करीत बसावे लागेल.”

“मी धाईन कांहीं करणार नाही !”
अमिलने धक्का दिले. अमिस आपल्या
घायकोपरोवर निघून गेला.

अमिलला लुटां ही गोष्ट कळली नव्हती
की स्वतः राजकन्येचे मन देखील त्याच्यावर
बसले आहे. एकदां अमिलला ती एकांतांत
भेटली. तेव्हां परस्परांचे परस्परावर प्रेम
असल्याची गोष्ट त्यांना कळली. अमिलला

आनंद झाला. त्यानंतर दोघे परस्परांना
अनेकदां भेटली.

परंतु एकदां दोघांना एकांताने बोलत
असतां एका अधिकार्याने पाहिले. अमिल
■ अमिसवर राजाची भर्ती होती हे त्या
अधिकार्याला आवडले नाही. तो संधी पहात
होता व ती चावून आली. त्याने तिसट
मांड लावून राजाचे ■ भरले. राजाने
अमिलला बोलावून विचारले. “तू राजकन्येला
एकांतांत भेटसोस असे मला कळले आहे.
तुझा धाडसीपणा पाहून कौतुक वाटते !”
राजा ज्ञान करून म्हणाला.

अमिसला त्या गोष्टीची मात होताना तच
घडले. खोटे बोलणे पाप आहे. सत्याचाच
नेहमी जय होतो, असा अमिलचा ठाम
विश्वास होता. खरे बोलावे तर राजाचा कोप
होगार. म्हणून तो म्हणाला—“मला याविषयी
कांहींच बोलावयाचे नाही.”

पण तो अधिकारी स्वस्थ बसला नाही.
त्याने विचारले “म्हणजे मी खोटा आणि
तू सरा, हेच की नाही. देवाला साक्षी ठेवून
मी तुला इन्द्र पुढाला आव्हान करित आहे.”

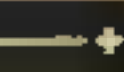
राजा व दरबारी यांच्या समक्ष इन्द्र-
पुढासाठी वेळ ठरली. अमिल राजाचा निरोप

घेऊन अमिसला भेटायला गेला आणि संयोग
असा की त्याच दिवशी अमिस आपल्या
सासुरवाडहून परत आला होता. दोघांची
वाटेतच गांठ पडली.

अमिलने घडलेले वृत्त थोडक्यांत सांगून
या पंच प्रसंगांतून कांहींतरी तोड काढायला
सांगितले. म्हणाला—“मित्रा ! चहाडखोरां-
पासून देव माझे रक्षण करणार नाही असें
का वाटते तुला ! आतां या गोष्टीचा निकाल
लागलेलाच बरा असें मला वाटत आहे.”

अमिस थोडा वेळ विचार ■ म्हणाला—
“तू भाग्या घरी निघून जा. वेळ प्रसंग

वेईल तलें मी पाहून वेईल. मी कळवीपर्यंत येऊं नकोस. त्या चहाडसोराना समाचार मी घेतो. मी त्याच्याशीं [] युद्धास जातो. तो मला ओखळू शकणार नाही. त्यां मी शिरस्त्राण व कवच घालून गेलों तर तोच फाय मला कोणी देखील ओखळू शकणार नाही. या शिवाय मी राजकुमारीला कधी भेटलों नाही किंवा एकांतांत तिच्याशीं बोललों नाही हें बेधडक सांगूं शकेंन व सोर्टें बोलल्याचा अपराधपण लागणार नाही."

अमिल आपल्या मित्राच्या सांगण्याप्रमाणें त्याच्या घरीं निघून गेला. अमिसनें त्याच्या

ऐकजीं द्वन्द्व युद्ध करून त्या चहाडसोर अधिकाऱ्याचा वध केला. त्यावरून दरबारी व राजा सर्वांची अमिल निरपराध असल्याची खात्री पटली. राजानें एका चहाडसोर अधिकाऱ्याच्या बोलण्यावर विश्वास करून द्धिनाकारण आरोप लावल्याबद्दल आपली दिल्गिरी न्यक्त केली व म्हणाला—“या गोष्टीची अफवा राज्यभर पसरलीच आहे. अमिलसारखा योग्य राजकन्येला वर मिळाल्याबद्दल आमच्या राजघराण्याचा [] वाढेलच. म्हणून त्याच्याशीं तिचा विवाह करण्याचा माझा विचार आहे." सर्वांनीं अमिलचा जयजयकार केल्या.

अमिसनें अमिलला निरोप पाठवून राजधानी बाहेरच त्याला भेटून सर्व हकीकत सांगितली. मित्राच्या शौर्यामुळे [] भीदार्यामुळे अमिल त्या कठीण प्रसंगांतून वांचला व स्वमांत देखील जी इच्छा पुरी होण्याची अशा नव्हती ती पुरी झाली.

अमिल व राजकन्या दोघांचा ज्या समारंभ बाटामायनें पार पडला. अमिलनें, हा बोग जुकून येण्यास त्याच्या मित्रानें जें सहाय्य केलें त्याचें कर्मान करून राजकन्येची त्याची ओळख करून दिली. तेव्हां ती मिळाली वा

कधी संधी देईल का?"

पुढे कांहीं दिवसांनीं दोघां मित्रांनीं राजाच्या पदरची नोकरी सोडून दिली [] जी थोडी मिळकत त्यांना मिळाली होती तींन समाधान मानून आपल्या गांवीं येऊन राहूं लागले.

अमिल व राजकुमारीला दोन मुलें झालीं. त्यांचा संसार सर्व प्रकारें सुखानें चालू होता.

परंतु अमिसच्या भाग्यानें [] फिरविली. त्याला कुष्ठरोग झाला. त्यामुळे त्याची बाबको [] एकदा सोडून निघून गेली. त्या रोगाला औषधच नव्हतें. तो दूर एका सोपण्यांत रहात असें. नोकरनाकर देखील त्याच्याजवळ येत नसत [] त्याचें काम करण्यांत टाळाटाळ करीत. त्याला दोन वेळचें खायला देखील नीट मिळतनासें झालें.

शेवटीं वैतागून त्यानें एकदां आपल्या बाबकोकडे निरोप पाठविला—“असा माझा जीव घेण्यापेक्षां मला विष देऊन टाक, म्हणजे मला मुक्ती मिळेल व तुला पण मुक्ती मिळेल."

अमिसचे नोकर स्वामी मक्त होते. पण मालकिणीच्या मीतीनें ते थोडें थोडें दुर्लक्ष

करीत. एकदां त्यानें आपल्या दोघां नोकरांना बोलावून सांगितलें, बाबांनो! तुमच्या मालकिणीला माझी पर्दा नाही. तो देव वर आहे तोपर्यंत मला स्वतःच्या जिवाची फाळजी करण्याचें कारण नाही. उचला माझी खाट आणि मला नेऊन ठेवा कोटें तरी! देव तारी त्याला कोण मारी?

नोकर आपल्या मालकाची खाट उचलून घेऊन निघाले. अमिस भीक मागत अमिलच्या घरीं आला. आपल्या स्नेहाला त्या स्थितींत पाहून अमिलला त्याची दया आली. त्यानें मागचा पुढचा कांहीं एक विचार केला नाही

व मेमानें आपल्या मित्राला भेटला. तो त्याला घरांत बोलावून घेऊन गेला. त्यानें स्वतःचा पलंग त्याला सोपायला दिला व रात्रंदिवस त्याची सेवाशुश्रूषा करूं लागला.

एके दिवशीं रात्रीं झोपेत अमिसला एक दृष्टांत झाला. देवीनें स्वप्नांत येऊन त्याला विचारलें—“रोगमुक्त होण्याची तुझ्या मनांत इच्छा आहे का !”

“होय ! पण कसें !” अमिसनें विचारलें.

“तू आपल्या मित्राच्या मुलांच्या रक्तानें स्नान केलेंस ■ तुझा हा रोग बरा होईल.” देवी म्हणाली.

“तसें असेल तर नको ! मला त्याची गरज नाही मी हें घुणित काम करणार नाही.” अमिस स्वप्नांतच जोरानें ओरडला. परंतु अमिसला त्याचे तें बडबडणें ऐकूं आलें. त्यानें विचारलें—“कोणतें घुणित काम तें ! तूं कोणाशीं नेरुत होनास अमिस !”

“काही नाही रे ! तें एक स्वप्न होतें !” अमिस म्हणाला.

“अरे होय ! पण कळू तर देखील तें काय स्वप्न होतें तें !” अमिसनें आग्रह केला.

अगदीं नाइलाजानें अमिसनें जें स्वप्न पाहिलें हातें खरेंखरें सांगून टाकलें व

होणारा—होय स्वप्न आहे. त्याला काही अर्थ आहे का !”

अमिसनें मित्राला मनांतला हेतू कळूं दिला नाहीं. अमिसला झोप लागली पण अमिसला डोळा लागला नाहीं. रात्रभर तो विचार करीत अंधल्यावर पडून राहिला. नेत्र तो त्याची बायको व मुलें जेथें झोपली होती तेंथें गेला व बायकोला जागे करून म्हणाला—“अमिसची तडपेत आज जरा जाग्न बिघडली आहे. तूं चर्चमध्ये जाऊन त्याच्या बत्तीनें व माझ्या बत्तीनें प्रार्थना करून ये.”

ती निघून गेल्यावर अमिसनें आपली तलवार घेऊन आपल्या दोघां मुलांचा वध करून त्यांचे रक्त घेऊन आला व तें त्यानें आपल्या मित्राच्या अंगाला चोपडलें. अमिस झोपलेलाच होता. त्याची झोप मोडली तेव्हां कृष्टरोग बग झालेला पाहून त्याला आश्चर्य वाटलें. देवीनें सांगितलेली गोष्ट त्याला आठवली व मित्रानें आपल्या मुलांचा वध करून आपल्याला वांचविलें याचा विचार करून तो धावतून उभा राहिला. म्हणाला—“हें तूं काय केलेंस मित्रा ! त्याचा विचार करूनच माझ्या अंगावर काटा उभा राहतो !”

पण अमिल शांतपणें म्हणाला—“ मित्रा ! देवाच्या कृपेनें तूं बरा झालास. चल आपण चर्चमध्ये जाऊन देवाचे आभार मानूं.” त्यानें अमिसला अंगांत घालण्यासाठीं स्वतःचा एक उत्तम पोशाख काढून दिला. दोघे चर्चमध्ये जायला निघाले.

दोघे चर्चमध्ये पोचले तेव्हां अमिलची बायको प्रार्थना करून परत येत होती. ती थोडा वेळ थांबली. दोघे मित्र प्रार्थना करून आल्यावर ती त्यांच्याबरोबर घरी निघाली. घरी पोचल्यावर तिनें अमिसचा आजार कसा काय बरा झालून विचारले.

अमिल म्हणाला “ही सर्व देवाची कृपा आहे !” पण अमिसला राहिलें नाहीं. त्याला रडूं कोसळलें व त्यानें त्याच्या मित्रानें केवढा त्याग केला, हें अडखळत सांगून तेव्हां ती म्हणाली—“मग मला कां नाहीं

सांगितलें ! मला उपकाराची फड करण्यास संधी मिळाली नाहीं !”

तिच्या तोंडून हें वाक्य निघाले खरे, पण मानुस्नेहानें उचल घेतली व ती आपला हुंदका आवरूं शकली नाहीं. आपल्या पतीकडे नजर उचलून तिनें एकरां देखील पाहिलें नाहीं, व तिचीं मुले ज्या खोलीत झोपली होती त्या खोलीकडे ती भांबली. तें भयंकर दृश्य पाहण्यापूर्वीच आपण बेरी येऊन पडणार असें तिला वाटत होतें. पण त्या मनःस्थितीत ती आपल्या खोलीकडे जात असतां खोलीतून हंसत बागडत येणाऱ्या मुलांना पाहून तिला आश्चर्याचा धक्का बसला. तिनें गुदगे टेंकून देवाला नमस्कार केला.

मुलांच्या गळ्यावर एका लाल रेषेशिषाय तिला दुसरे कांहीं दिसलें नाहीं.

शाहणा शाहणा

या जवळच्या कधीना दोन बायका होत्या.

एकीचे नांव कात्यायिनी व दुसरीचें नांव मैत्रेयी. त्यांना गृहस्थाश्रमी अलाट संपत्ती मिळाली व त्याचा उपभोग करून त्यांनीं शेवटीं वानप्रस्थाश्रमांत प्रवेश करण्याचें ठरविलें. त्यांनीं आपल्या सर्व संपत्तीचे दोन वांटे केले ■ आपल्या दोघां पत्नींना एकेक घ्यायला सांगितलें.

मैत्रेयी शाहणी होती. तिनें विचार केला, सर्व संपत्तीचा ■ सुखापभोगाचा त्याग करून पती वनांत जात आहत.

तेथें जास्त आनंद मिळत असेल म्हणूनच त्यांनीं सर्वसंग परित्याग करण्याचें ठरविलें असेल. नाहींतर कोणी स्वतः होऊन कष्टाचें जिणें पसंत करील का !

असा विचार करून ती पतीला म्हणाली. “आपल्याला जो ज्ञानलाम झाला आहे त्यांतला एक वांटो मला द्यावा. मला हें धन नको.”

कात्यायिनीला सर्व संपत्ती मिळाली. पण ज्ञानभनाचा वांटो मैत्रेयीलाच मिळाला.

घरांतलें मूत

एका गांवीं पांढू कासार रहात असे. गांवा-
च्या टोंकाला एक झोपडी बांधून तीत
तो रहात असे. त्याला दोन मुलें होती.
थोडीशी शेतीची जमीन, झोपडें ■ बांगळ्या
■ शिवाय त्याच्याकडे एक गाय व चार
कोंबळ्या पण होत्या.

पांढू रोज पहाटे उठून धार काढी व
शेणगोळा करून गाईला गवत पाली. नंतर
न्याहारी करून चार भाकन्या दुपारच्या
जेवणासाठी बांधून घेई व बांगळ्या घेऊन
फेरीला जाई. संध्याकाळ पावेतो जवळपासच्या
खेड्या-पाड्यांत हिंडून तिन्हीसांज घरीं
परत येई.

एके दिवशी तो वडाच्या पाराजवळ
पोचला तेव्हा ऐन दुपारची वेळ झाली
होती. जवळ विहीर होती. त्याने बांगळ्यांचे
गाठोडें जमिनीवर ठेवले व तांब्याभर पाणी

आणून कायला घसला. सार्जेपिणें शाक्यावर
अर्धी भाकरी उरली होती ती तेंथेच कावळे
कुत्री खातील असा विचार करून तेंथेच
टाकून निघून गेला.

पांढू इकडून गेला व तिकडून ■
झाडावरून एक जमराक्षसीण खाली उतरून
आली. इतके दिवस ■ दुसऱ्या एका
झाडावर रहात असे. तें ■ पडून गेल्यावर
ती या झाडावर त्याच दिवशी येऊन राहूं
लागली होती. कित्येक दिवसांची सुकेली
होती. ती अर्धी भाकरी देखील तिला मोठी
वाटली व जिभच्या चाटत ती घांवत आली
व एक भिनिटांत ती भाकरी खाऊन टाकली.

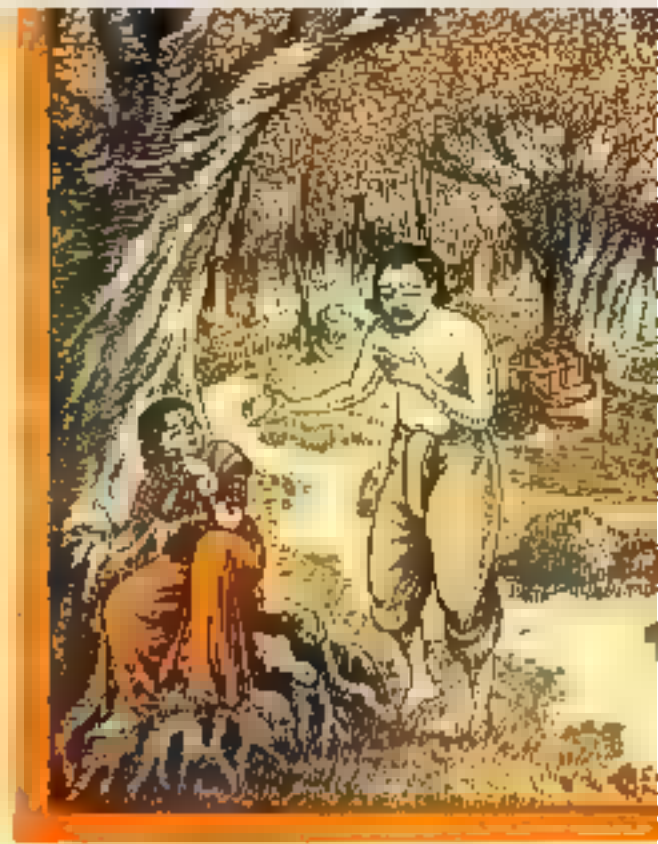
त्यापूर्वी तिने रक्तनांस सोडून दाकी
कांही खाणें नव्हतें. पण भाकरी खाल्ल्या
नंतर माजसांचे खाद्यपदार्थ आदिष्ट असतात
हे तिला कळलें. माजसांचे खाद्यपदार्थ खायला

मिळव नव्हणून तिने मनुष्यरूप ध्यायत्य दर-
किले आणि एका सुंदर तरुणाचे रूप घेऊन
झाडाखाली रडत पांढू कासाराची वाट पहात
बसून राहली.

पांढू नित्याप्रमाणें विहिरीवर संध्याकाळ-
च्या सुमारास पाणी प्यायला थांबला. तेव्हां
त्याला एका स्त्रीच्या रडण्याचा आवाज ऐकूं
जाला. त्याने खांब्यावरचे बांगळ्यांचे गाठोडें
जमिनीवर ठेवले ■ वटून पाहिले तर झाडा-
खाली बसलेली एक स्त्री दिसली. त्याने
■ जाऊन विचारलें—“बाई ! कोण
तुम्ही ! येथें एकत्र राहत का बसलां
आहां !”

“मी फार दुखून आले आहे. ते मला
एकटीज्जा सोडून कोठेतरी रगतानें निघून
गेले आहेत. मी त्यांना हुडकत येथवर आले.
चार दिवसांची उपाशी आहे.” जमराक्षसीण
म्हणाली.

“तर मग आमच्या घरीं चला ! आमचे
घर दूर नाहीं, जवळ आहे. आम्ही जी भीड
माकर खाऊं तुम्हाला वाडूं. घरांत माझ्या
चायकोला चोडा हातभार लावा म्हणजे झालें.
तुमच्या पतीचा शोध लागल्यावर ■ !”
पांढू क्वसार म्हणाला.

जमराक्षसीणीला तरी तेंच हवें होतें.
“माझ्या हातून जें काम होईल तें मी करीन.
पण जें काम होणार नाहीं तें काम करायला
कोणी सांगितलें तर मात्र मी ताबडतोब
निघून जाईन, हें मी बजावून सांगतें. मागा-
इन कोणी नावें ठेवलेलें मला नाहीं पसंत.”
जमराक्षसीण आपला फणकारा दाखवीत
म्हणाली. पांढू कासाराला तिचे तें बोलणें
आनडलें नाहीं. पण गांजलेली स्त्री आहे.
तिला आश्रय दिला तर तिच्या स्वभावांत
फरक पडेल असा विचार करून तो तिला
बरोबर घेऊन घरीं गेला. कासारणीने पतीच्या

तोडून त्या खीचिणी सर्व माहिती कळल्यावर तिला आंत बोलावून घेतलें व तिला तिचे नांव विचारलें.

उत्तर देतांना थोडा वेळ ती घोंटाळली. पण नंतर ती म्हणाली—“मला सर्व प्रेता म्हणतात.”

प्रेता पांडू कासाराच्या घरी राहू लागली. ■ त्याच्या बायकोला घरच्या कामाला मदत करू लागली. ती सकाळी उठून सडासारकण करी व पांडू कासार वृथ झालून गेल्यावर शोणगोठा करी. ती गाईला चरायला सुद्धां घेऊन जाऊ लागली. प्रेता आल्यामुळे पांडूच्या

घराकामांवर एक वादू लागले. घरा-तली सर्व लहानघोर माणसे तिच्याशी आपुलकीने वागत.

हिवाळ्याचे दिवस आले. रात्री मोठ्या व दिवस लहान होऊं लागले. त्यांत संक्रांतीचा सण जवळ आला. पांडूचा धंदा जोरांत चालू होता. त्याला घरी परत ■ रात्र होऊं लागली. एके दिवशी त्याला घरी बायला फार उशीर झाला. त्यानें दरवाज्यावर ■ दिखी. पण कोणी दरवाजा उघडला नाही. तेव्हां त्यानें ■ लडखडावून बायकोला ■ मारली. त्याची बायको पांघरूण घेऊन

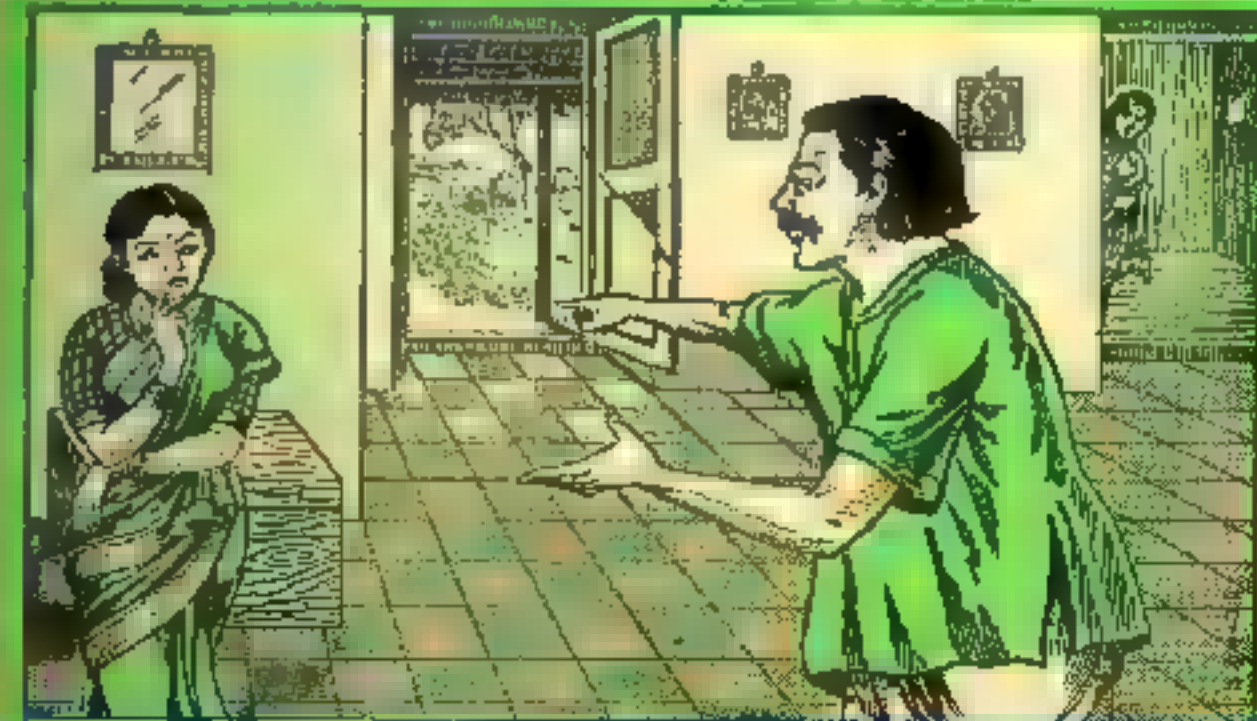
साटवर झोपला होता. कासाराच्या तिला जागे करून म्हटलें—“ते आले आहेत वाटतें. प्रेता, जरा पुढे होऊन दार उघड करे !”

प्रेतानें गुणगुणत पडल्या पडल्याच हात लांब करून कडी काढली. कासाराणीने पाहिले ■ तिला घडकीच बसली. पण ती प्रेताशी कांहीं बोलली नाही.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी तिने रात्री घडलेली गोष्ट सांगून प्रेताला ताबडतोब घरा-बाहेर ■ पतीला सांगितलें. म्हणाली—“हिचे नांवच प्रेता !”

पांडूला देखील आश्चर्य वाटलें. कारण तो रात्री घरांत आला तेव्हां प्रेता झोपलेली होती. इतक्या लवकर ती कडी काढून चटईवर जाऊन कशी पोंचली व कशी झोपी गेली, ह्याचें त्याला आश्चर्य वाटत होतें. तेव्हा अवधीत चटईपर्यंत जाऊन झोपणें शक्यच नव्हतें.

पण तिला घराबाहेर काढायचें कसे. प्रेतानें सांगितल्याप्रमाणें तिच्याकडून न होणारें काम तिला सांगितलें तर ती घरा-बाहेर निघून जाईल असा विचार ■ पांडू म्हणाला—“हें पहा, प्रेता, आपल्या घराच्या चारही बाजूला इतकी जमीन आहे.

माझ्या मते आपण येथे काढे लावू या. पण प्रथम चारही बाजूला भिंत बांधली पाहिजे. हे काम माझ्याने होणार नाही असे प्रेता म्हणाली नाही. तिने भिंतीच्या पाया-साठी स्वतः चर खणून तयार केला. कोठून तरी विटा आणून भिंत उभी केली. नंतर मोटमोठी साडे उपटून घेऊन आली व ती देखील लावली.

तिने हे दिव्य पाहून ती सामान्य स्त्री नव्हते हे पाहू कासारालाच काय सर्व गांव-कन्यांना वाहू लागले. आता घरांतल्या या भुतीणीला घराबाहेर कसे काढावचे हा एक प्रश्न पडला. तसा प्रेताचा कोणाला श्रास बगैरे नव्हता. परंतु भुतिणीला घरांत ठेवणे धोष्याचे आहे, यांत शंका नव्हती. गांव-कन्यांनी वेऊन पाहू कासाराला धमक्या दिल्या—“तू या भुतिणीला घराबाहेर काढतोस की नाही? नाहीतर आम्ही घराला आग

लावून तुला व तिला बाहेर काढू.” काही लोक घरांत शिरून हकूच प्रेताला पाहून निवून जात.

एकदा पाहू कासार आपल्या बावकी व मुलाबरोबर बाहेर अंगणांत बसला असता एक उंदीर घरांतून बाहेर धांवत आला. त्याचा पाठलाग करीत भाटी आली. पण उंदीर भिंतीच्या पायाजवळच्या एका भोक्कत शिरला. पाहूचा मुलगा गंमत होता. तो ओरडून म्हणाला—“प्रेता! काढ त्या उंदराला बाहेर!”

“तुला काय वाटले मला काढता येणार नाही.” असे म्हणत ती उंदरासारखी होऊन विळांत शिरली.

पाहू कासाराला ही संधी छान मिळाली. त्याने विळांत माती भरली व बीळ बुजवून टाकले. त्यानंतर कोणी कधी प्रेताला पाहिले नाही.

नवीन नोकरी

महिन्याभराची कमाई ती पावली घेऊन भीमू घरी निघाला. तो रानांतून जात होता. संध्याकाळची वेळ, धाळोस पडू लागला. तरी तो चालत राहिला. समोरून काही लोक वेत असलेले द्याला दिसले. प्रत्येकाच्या हातांत एकेक लहान ल्हान होते.

ते जव्हेरी होते व हिऱ्यामाणकांचा व्यापार करीत एका गांवाहून येत होते. रात्रीची वेळ होती. चोर व लुटेरे येऊन लुटून घेऊन जातील म्हणून भीतीमुळे त्यांनी रानांतच झाडावर मुकाम करण्याचा विचार केला.

त्यांनी भीमूला हाक मारून विचारले—“काय रे, कोण तू? कोठे चाललास? रात्री रानांतच राहण्याचा विचार आहे का? चोर वेतातना, म्हणून येथेच झाडावर लपून रात्र काढण्याचा विचार आहे आमचा.”

“हो कोण तुम्ही?” भीमूने विचारले.

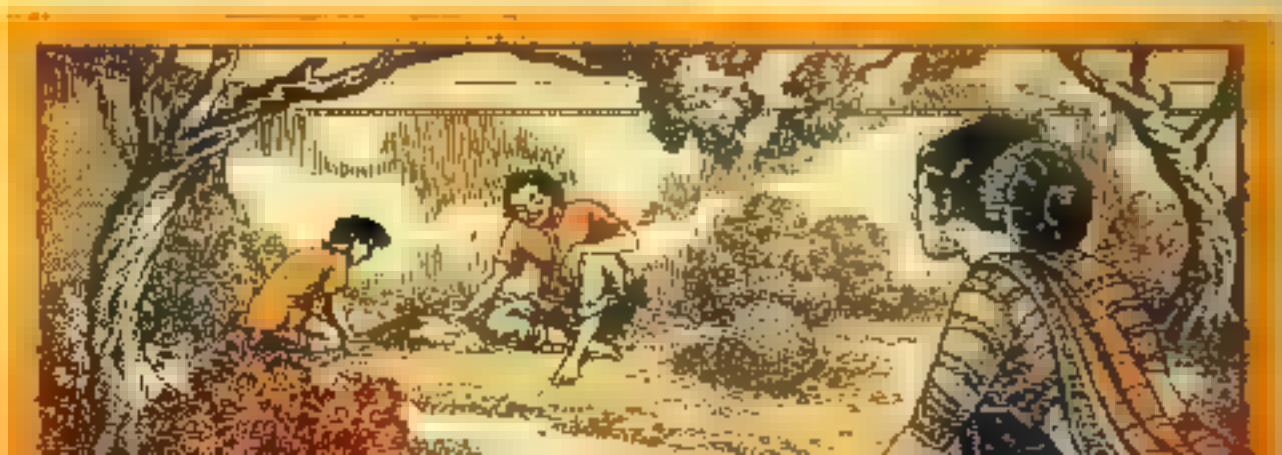
“आम्ही होय! जव्हेरी! आम्ही झाडा-वर झोपतो. तू खाली बसून पहारा दे. सगळी तुला काहीतरी बक्षिस घेऊन आम्ही पुढे जाऊ.” जव्हेरी म्हणाले.

भीमू म्हणाला—“टीक आहे, चढा झाडा-वर. मी बसतो खाली पहारा देत. पाहता कोण येतो ते.”

“जर आपण आली तर?” जव्हेऱ्यांनी विचारले.

“ठार करीन मी त्यांना. भिऊं नका. तुम्ही झोपेत खाली पडू नका, मात्र. संभाळून रहा वर!” भीमूने पोकपणाने सल्ला दिला.

“मुलगा हुशार दिसतो! शूर साहसी दिसतो!” भीमूची वाखाणणी करीत सर्व झाडावर चढले. त्यांनी आपापली गांठोडी

झाडाला बांधली व स्वतःला झाडाच्या फांदीशी बांधून झोपी गेले. भीमू देखील खाली झाडाच्या बुंधाला टेकून झोपी गेला.

रात्री चोर नेमके त्याच झाडाजवळ येऊन पोचले. भीमूच्या पायाला अडसळून सगळ्यांत पुढला चोर खाली आदळला. मागचा चोर म्हणाला—“सायकाश, खाली पाहून चाल.”

चोराचा पाय लागल्याने भीमूची झोप मोडली. तो रागाने उठून म्हणाला—“तुम्हांला होले उघडून चालायला काय झाले ! माणसासारखा माणूस मी, मला काय मारून चालायला काज कशी नाही वाटत तुम्हांला !”

“गप्प बस ! तुझ्याकडे जे काही असेल ते मुकाळ्याने काढ ! नाहीतर ही तलवार आरपार जाईल !” एक चोर म्हणाला.

“मला काय ! देईन माझ्याजवळ आहे ते, पण तुम्ही कोण हे तर सांगशील की नाही !” भीमूने विचारले.

“चोरा ! तुझ्याजवळ जे आहे ते मुकाळ्याने काढतोस की नाही !” चोराने विचारले.

“म्हणजे तुम्ही चोर आहां तर ! ही घ्या पावली. माझ्याजवळ आणखी दुसरे काही नाही.” असे सांगून त्याने आपली पावली काढून दिली. ते पुढे निघाले. थोडे अंतर चालून गेल्यावर त्याने त्यांना हाक मारून बोलाविले—“ही पावली मला एक वाण्याने दिली होती. ती खोटी निघाली तर मागाहून मला जबाबदार म्हणू नका ! [] जव्हेरी शोपले आहेत [] दाखवून [] खरी आहे की नाही हे आतांच विचारून घ्या.”

जव्हेऱ्यांचे नांव ऐकतांच चोर परतले. त्यांनी आपापल्या तलवारी उपसल्या. झाडावरून जव्हेऱ्यांना खाली उतरवून त्यांना खूप मुरले व भीमूला म्हणाले—“तू आमच्या दोळ्यांत सामील झालास तर चोरी कशी करायची हे तुला शिकवून देऊ.” तो कबूल झाला.

अथोदयाः कांड

आपल्या बडिलांना त्या करून स्वितान राहून श्री रामचंद्राचे मन फार दुःखी झाले. त्यांनी कैकेयी मातेने विचारले—“माते ! माझ्या हातून काही चुका झाली का ! बाबा फार काळजीत दिवतात. काय कारण असेल काही समजून नाही. मी बापूवी त्यांना इनके दुःखी झालेले कधी [] नाही.”

कैकेयीने निःसंकोचपणे सर्व सांगून टाकले. म्हणाली—“काही नाही रे बाळ ! तुझ्यावर का तुझ्या बडिलांचा राग असणार ! तुझ्यावर त्यांचे जे प्रेम आहे त्यामुळेच ते इतके दुःखी आहेत आहेत. त्यांच्या मनांत तुला सांगायचे वाटत आहे. पण तुझ्या प्रेमातून त्यांच्या नोंडांतून ते शब्द उमरत

नाहीत. त्यांनी एकदा मला एक [] दिला [] वचन पालन करणे हा शास्त्रधर्म आहे. बडिलांनी दिलेले वचन पुरे करणे व करविणे मुलाचा म्हणजे तुझा धर्म आहे. ते स्वतःच्या नोंडाने सांगणार नाहीत. म्हणून मलाच मागावे लागणार आहे.”

“राज्याभिषेकाची ही सर्व तयारी व्यर्थ जाणार नाही. भरताचा राज्याभिषेक होईल, आणि तू बळकट वसे पारण [] वनांत गेल्यास तर तुझ्या बडिलांवर हा आरोप कोणी लावणार नाही की त्यांनी वचन देऊन ते मोडले.”

अगदी कठोरपणाने कैकेयीने हे सांगून टाकले. सामान्य माणसाने ते ऐकले असते

तर त्याला कैकेयीचा रागच आला असता व तो तिला उजळ उघड देऊन व तोंडावरच तिची निंदा करून तेथून निघून गेला असता. रामाला यत्किंचित देखील राग आला नाही. तो म्हणाला - "माते ! मी तयार आहे. वडिलांची आज्ञा व माते तुम्हीपण आज्ञा पालन करण्याचे भाग्य मला लाभले आहे. भरत गादीवर बसला काय किंवा मी असलो काय एकच. पण मला एकाच गोष्टीचे दुःख होत आहे. या लहानशा गोष्टीसाठी बाबांना इतके दुःख कां काटावे. भरताला राज्य देण्याचा माझा विचार आहे

हे बाबांना मला सांगायला एवढा संकोच कां करावा !"

कैकेयी म्हणाली - "त्यांची ही इच्छा पुरी करण्यास तू होकार देशील कां नाही, एवढीच शंका त्यांच्या मनांत होती. मी भरताला बोलावून घेतं. तू मात्र रानांत जाण्याची तयारी कर. तू जाईपर्यंत तुझे रावा स्नानसंध्येला मुद्रा उठतील नाही मला शंका वाटते."

कैकेयीने थंडपणाने ते मांगितले. तिच्या प्रत्येक शब्दावरच हृदयाला धरदास परे पडत होती. ती वेशुद्ध होऊन जमिनीवर पडला. रामाने उजळ उघड देऊन नीट ओपविले व कैकेयीला म्हणाला - "माते ! मी कधी भत्तापेक्षा राज्यापेक्षा ठेवली नाही. अण्णम्मी कांही करावयाचे असल्यास ते देखील निःसंकोचपणे सांगून ठाक."

ते ऐकून दगमग एकदां उठून रामाशी कांही बोलण्याच्या चिचारांत होना. पण पुन्हा वेशुद्ध होऊन गेली पडला. रामाने दोघांना नमस्कार केला व मंतःपुरांतून बाहेर पडला. लक्ष्मणाला ते सर्व कळले. त्याला फार वाईट वाटले व राग पण आला. तरी तो रामाच्या मार्गे जाऊ लागला.

राम रानांत वसून गेला नाही. छत्रचामरांचा त्याने त्याग केला व कौशल्य मातेचा निरोप घेण्यासाठी निघाला. रामाचे ने विचित्र वागणे पाहून अंतःपुरांतल दासदासी रहू लागल्या. सर्वसंगपरित्याग करून वनगमन करायला वैराग्यासारखा राम तेथून निघून गेला.

कौशल्येच्या महालात आला तेव्हां कैकेयीच्या मनांत घडलेले घृत तेथे काणाला कळले नव्हते. रामाने प्रवेश केल्यावरच रामदासी छत्रचामर घेऊन त्याच्या स्वागतासाठी पावल्या. रामाने त्यांना भांबायला सांगितले - "सगळ कौशल्य मातेकडे गेला. वृद्ध दासदासींनी " रामचंद्र की जय ! " वा जयघोष करून कौशल्य मातेला रामलक्ष्मण आज्ञ्याची बार्ता दिली.

कौशल्य तेव्हां पूजा करीत होती. रामाने नमस्कार केल्यावरच तिने त्याला आशीर्वाद दिला व राज्याभिषेकाच्या मुहूर्ताला फार वेळ नाही. वशिष्ठ मुनि पहात असतील असे सांगितले.

ऐकून या अनंदांत वनगमनाची गोष्ट कशी सांगावयाची हा संकोच लक्षात घेऊन पण धीर करून राम म्हणाला - "आई !

बाबांनी मला वनाचे राज्य दिले आहे. मी त्याचे रक्षण करण्यासाठी जात आहे. आतां मी सिंहासनावेवजो दर्भासनावर बसणार आहे. बाबांनी भरताला राज्य पायथे ठरविले आहे व ते मी कबूल केले आहे."

ते ऐकून कौशल्येला होक्यावर कोसळल्यासारखे वाटले व ती वेशुद्ध होऊन जमिनीवर पडली. रामाने तिला बसविले. कांही वेळाने हुदका म्हणाली - " ! मला आयुष्यभर असेच गडत रहावे लागणार आहे. तुला आपल्या कांही देऊन आज वनांत जाण्यासाठी

येतें कां / बाळ, मी देखील येने तुझ्या-
बरोबर, कळं दे तिला आणि तिच्या
लेकाला राज्य !”

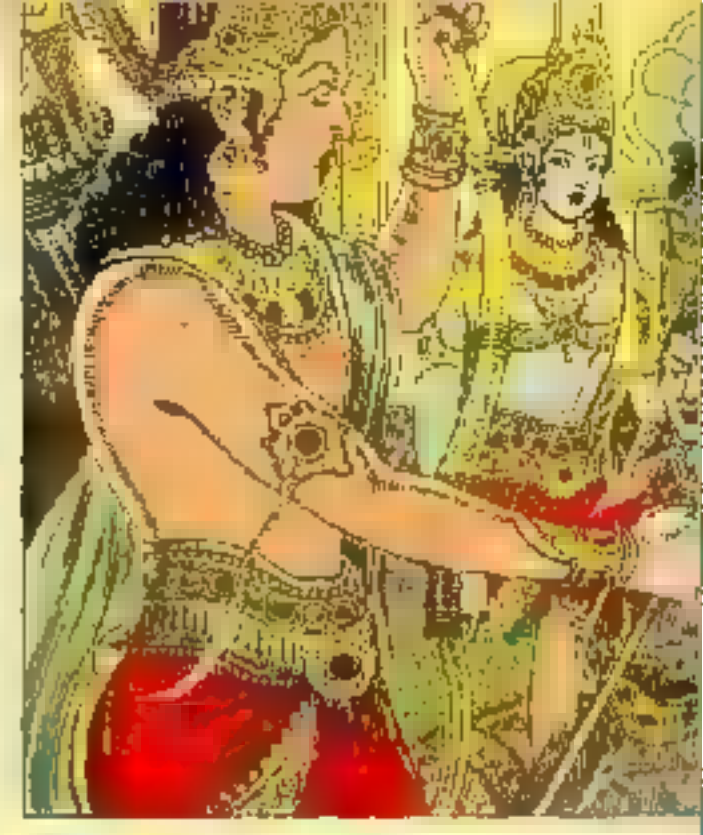
लक्ष्मण ते सर्व ऐकत होता. त्याच्या
अंगाचा संताप वाढत चालला होता. तो
म्हणाला—“ माते ! त्या कैकेयीच्या दृष्टीने
दादाला आज वनवास भोगावा लागत आहे
त्यांत नवीन असे काहीच दिसत नाही.
व्हातास्पणामुळे वन दुर्बल होताना. रावांनी
स्त्रीच्या मोठ्या बळी पडून व फुटोर वनवास
दादाला दिला आहे. पण त्याच्या अन्त्याय
होल्यादेखत होऊं देणें शोभत नाही.” नंतर

रामाकडे बघून म्हणाला—“ दादा !
जगाला व कळण्यापूर्वी कां, राजानें भग्नाला
राज्य तुला दिला आहे. आपण आपल्या पराक्रमानें तुला मिळ-
विण्याचा प्रयत्न करूं. मी आपल्या सर्व अशुचा
नायनाट केव्हाशिवाय त्याला ठेवणार
नाही. अन्यायाचा प्रतिकार करणें हा अजि-
यांचा धर्म आहे. अन्याय करणारा कोणी
असो किंवा स्वतःचा बाप असो त्याचा
प्रतिकार केला हा पाहिजेच. तुं आम्हां
सर्व भावंडांत मोठा आहेस. कुठ्ठातीसमाणे
गादी तुलाच मिळाली पाहिजे. तुला राजांत

सहजवला नु आन वृत्त कळाने, नव्या नाग.
हे माझे धनुष्य आणि हा बाण माझ्या
हातांत तु पाठीराखा असल्यावर मला
कोणाचीहि भीती नाही.”

कौशल्या म्हणाली—“ बाळा रामा !
लक्ष्मण म्हणतो तें कांही गैर नाही. बडिलांची
आज्ञा शिरोधार्य असावी. परंतु कोणत्या
परिस्थितीत त्यांनी आज्ञा दिली आहे हे
पाहिलें पाहिजे. तुं त्यांच्या जणें मला विलकुळ
पसंत नाही तुं मेळाले व मी उपाशी सोडीन
त्याचें तुला !”

रामानें येऊन पातेला समजव-
ण्याचा यत्न करीत म्हटलें—“ आई, बडिलांची
आज्ञा मोडणें बरोबर होणार नाही. बडि-
लांच्या आज्ञेनें पूर्वी याहुन मोठमोठी व घोर
पापें मुलांनी केली आहेत. याची उदाहरणें
काय कमी आहेत ! कंड नामक मुनीनें गोवध
केला. परशुरामानें मातृहत्या केली. सगरपुत्र
भस्म झाले. आणि मी तुझ्या आज्ञेबाहेर का
आहे ! तुझ्या बोलण्याकडे मी दुर्लक्ष करीत
नाहीं. पण तूच सारगमार विचार करून
रानांत जायची परवानगी दे. मी मोठा आहे.
मी जो किता घाबल देईन तोच माझे धाकटे
भाऊ गिरवणार.” नंतर लक्ष्मणाकडे बघून

राम म्हणाला “ लक्ष्मणा ! तूचें भेम व
पराक्रम मी ओळखता. पण भावा, जेथें भय
तेथेंच जय असतो. आपण स्वतःच्या धर्माचे
पालन केलेंच पाहिजे. रागाच्या भरांत
स्वार्थवश कांही करून नंतर पश्चात्ताप करणें
हें शहाणपणाचें काम नव्हें.”

राम पुन्हां आईला म्हणाला—“ मी वनांत
जान आहे याचा आनंद होत आहे
असे का तुला वाटतें. वचनांत बद्द झाल्या-
मुळे त्यांना अकर्तव्य तें करावें लागलें.
त्यांचें मन अत्यंत दुःखी आहे. हा दैव-
दुर्विलास समजून मनाचें समाधान करून

वेध्यापलीकडे काढाच करता येत नाही. नाईतार कोकणी मानेल्य भसा घर मागण्याची बुद्धि झाली असली का ! तिचे पाझ्यावर भरतापेशां जाल्ल पेम होतें. हें कुन्या माहीन आहे आणि ती देखील एक माताच आहे. माझ्या राज्याभिषेकान विभ्र आल्याचे कुन्या इतकें दुःख जालें हे जितकें स्वाभाविक आहे, तितकेंच किवहुना जाल्ल दुःख माझ्या राज्याभिषेकानें तिया होणें नैसर्गिक नाहीं का !

राम बडिलांनी आज्ञा मोडून घरी राहणें अशक्य आहे हें पाहून कोकल्या मानेनें मन कठोर करून त्याला आशीर्वाद दिला

नेतर राम मीनेच्या महालांत गेल्या. मीनेच्या पावसावर रामाचा धीर सुटला. त्याच्या डोक्यांतून पळयला जश्रपरात मुक्त झाला. सीता भानंदानें रामाच्या स्वागतासाठीं जवळ आली. पण रामाच्या डोक्यांत टिपें पाहून ती धावकून गेली.

रामानें भोडक्यांत भवें मांगून टाकले आणि म्हणाला " मला आतां रामांत जणें भाग आहे. नांपयत नूं परां राहून इंदु भासूमासच्यांनी मेवा कर, भरत भांगेल तसें पाया. त्याच्यासमोर कधी माझी पदांमो करूं नकोस. तो स्वभावानें मोड आहे. माझा भाकटा भाऊ आहे. म्हणून तुझा भार त्याला वाटणार नाही."

तें ऐकून सीता किंचित बेमाकुल व कांथपूर्ण आवाजान म्हणाली " हे सर्व काय बोलतां आहां ! मसा माझा अपमान का करतां ! सीताचें पति आहे. तुम्हांला वनवास दिला नर तो मला नाही का दितार ! मी तुमच्या पावसावर पाऊल ठेवून अग्नी-समोर प्रतिज्ञा नाही का केली ! तुमचें सुख तें नास्त सुख, तुमचें दुःख तें माझे दुःख. आणि रामातील धावदांचें भय म्हणाल नर तुमच्यासारखे शकमी पती जवळ असल्यावर

मला कशाचें भय ? जो रामानं राईणाच्या
कपा व नुनींचे रक्षण करील तो माझे रक्षण
करणार नाही का ? मी तुझा बरोबर येणार.
माझा निश्चय अद्वय आहे.

रामानें अनेक प्रकारें सीतेची समजूत
चालण्याची प्रयत्न केला. पण सीतेने त्याचें
एक ऐकलें नाहीं. म्हणाली "ओतिप्यांना
आपलें भविष्य वर्तवले तेव्हां वनाचा योग
आहे असें सांगितलें होतें. तसेंच माविष्य
सांगतांना देखील त्यांना एनाचा योग सांगि-
तला होता. तेव्हां तो दळणें शक्य
म्हणून मी देखील बरोबर येणार."

तरी रामानें बरोबर घेऊन जाण्यास
दिला. सीतेला अपार दुःख वाटलें व
पण आला. तिनें जमताच्या भरांत म्हटलें
"माझ्या बडिलांनीं माझा हात तुमच्या हातांत
दिला तो तुम्ही मला असे सोडून जाल

म्हणून का दिला. त्यांचा तावड पगवणें
असाचा म्हणून तर त्यांनीं धनुष्यबळ करविला
होता. त्यांना ही गोष्ट कळली तर त्यांना
काय वाटेल ? त्यांना तुमच्या शौर्याबद्दल
आत्ता तर माझी मान खाली हाईल,
याचा कांढा विचार ! मी तरी अशी काय
बुद्ध केली मला येथे सोडून वनांत
विचार केलात ? तुमच्याशिवाय
जगांत माझे फांणी नाही. जेथे तुम्ही तेथे
मी." असें सांगून सीता रडूं लागली.

रामानें आपट केला नाहीं. त्यानें
तिला बरोबर जाण्याची तयारी करावयास
सांगितलें.

राम निघून गेल्यावर सीतेनें अंगावरचे
सर्व दागिने काढून दासदासांना वांटून
दाकले. उरलेले समान ब्राह्मणांना दान
करून दाकले.

अभिधीपा

[१८]

[अमिहीपाक जमदानीने आपला पोषक पिता [] याच्याकडे मद्दतीसाठी वळवून
हाती विशेष पाठविला. जमदानी आपले [] पेटून सगुर नागे अमिहीपाकडे
निघाला. समुद्रात एक [] य [] जमल केव्यावर त्यांना [] रर काहीतरी
जमाला तुम्हालासारखे दिसेल. पुढे []]

तो भयंकर पक्षीच होता. त्याला पाहतांच
सर्व राक्षस घाबरून गेले. जमदानी
गरजला—“जसे भितां काय ! तेव्हात बुडवून
मशाळी पेटवा !” राक्षसांनी मशाळी पेटविल्या.
मशाळी पाहून भयंकर पक्षी पुन्हां आकाशात
वर उडू लागले व त्याच्यावरच्या स्वारांनी
भाले फेंकायला सुरवात केली. पण हे
सुद्ध दहापांच मिनिटांहून जास्त चालू
राहिले नाही.

एकदां भयंकर पक्ष्यावरचे [] []
जणु काही उत्तरण्यासाठी म्हणून []
[] आले व पुन्हां आकाशात उडून गेले.
त्यांत त्यांचा काय हेतू होता कळला नाही.
वर जाताना ते हंसले मात्र.

दुसऱ्या दिवशी किंवा रात्री व्याघ्रचर्म-
वाल्यांनी पुन्हां इका केला नाही. तिसऱ्या
दिवशी सूर्योदयाच्या सुमारास नावा अमि-
हीपाला जाऊन लागल्या.

“नावा आणखी काढी घेऊन दान ज्वालामुखी पर्वतामधून एक दरी आहे. त्या दरीच्या खाडीतून नावा जात येतल्या तर अग्निद्रीपाच्या मध्यभागी पोहचू.” त्या आस्वली सैनिकाने सांगितले.

तो वाट दाखवायलाच होता. सांगण्याप्रमाणे उभाक्षाने पश्चिमेकडे घेऊन चलायला आज्ञा केली. नावा किल्ल्याच्या वाजूवाजुनेच चालत होता. काही वेळाने खाडी दान पर्वताच्या वात असलेली दिसली. तीच ती

खाडी होती. पण आस्वली उभाक्षाला वाटले तशी ती निवून नव्हती. खाडीच्या मुखावळ एका किल्ल्यावर आस्वली व व्याघ्रचर्महाले यांचे युद्ध सुरू होते. आस्वली लोकांवर खाडीच्या परीत होते.

राक्षसांच्या आलेल्या पादांच्या व्याघ्रचर्महाल्यांनी आस्वली लोकांशी युद्ध करायचे सादून त्या भयंकर पड्यावरून जे परतले होते. अगाऊ सूचना होती. राक्षसांचे सैन्य पंचणगापूरी आस्वली स्वागतासाठी आले होते त्यांचा त्यांचा होता.

ते पदू लागल्यावर आस्वली लोकांनी त्यांच्यापैकी कित्येकांना ठार केले. सर्वांत पुढे येत असलेल्या आस्वलीला चकितच झाला. ओरडून त्याने हाक मारली— “अमदल ! अने कायरे हा वेळ !” त्याला ते प्रेमाने भेटला.

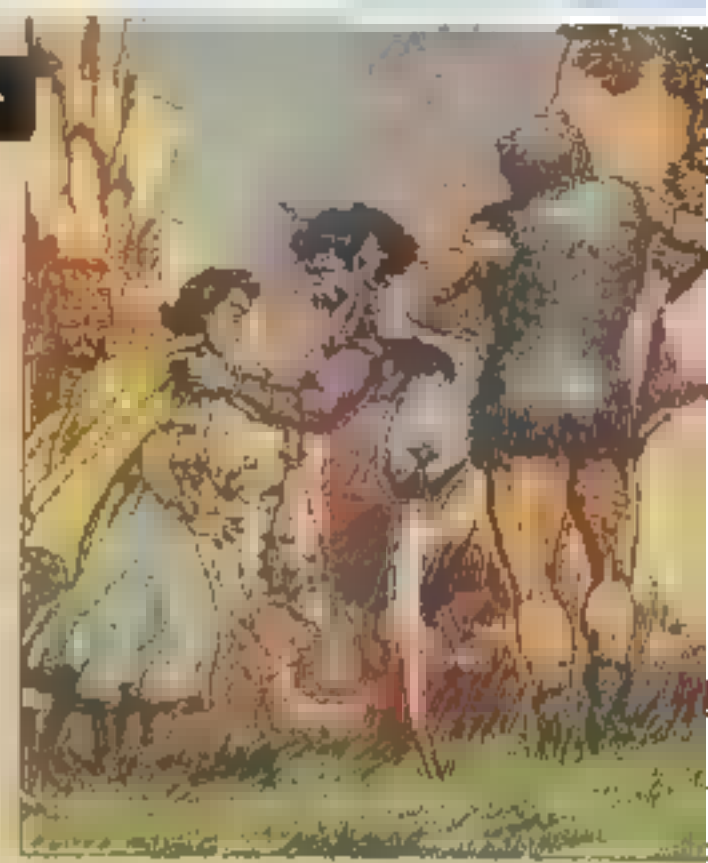
एकपादाशी करप्यास राक्षसचे आलेले सैन्य पाहून आस्वली लोकांचा उत्साह द्विगुणित वाढला. अमदलाने थोडक्यांत

आपल्या शत्रूच्या शक्तीचे करून आस्वली सरदार कडे पाहिले करून दिला— “याचा सरदार आहे. याने याच्या वज्रयायानीच आपल्या व्याघ्रचर्महाल्यांच्या हातून रक्षण केले.”

कंचाने उभाक्षाला समक्षार केला व म्हणाला— “उभाक्ष ! तुझ्या शत्रू व कर्तव्यार दिसतो. मी आपल्या मज्जावशेवर आमच्या मदतीला येऊन विलांत जंगलातले खोपड पाळविणाऱ्यांना मदत जेव्हा आस्वली मोठ्ठे आज पण देतील हाण्य नाही. त्याला व त्याचे मित्र यांना व खरीर लावू शकता. तर हीपात तुझ्या राज्यात लढणारे लोक धुस्वी होतील.”

“मग उशीर का ! बला, त्याच्या विद्र-याला वेदा देऊ या !” उभाक्ष म्हणाला.

“पण तितके नाही. थोडा विचार पाडलं टाकले पाहिजे. एकपादाच्या विद्र-यांत वज्रून लुडशेत सरदाराची मुलगी चंद्रसेना आहे. तिच्या केसाला देखील नवे अशा तऱ्हेने विद्रा या आहे पवदेच नव्हे,

तुमचाच आहे. तुझ्या मुलाचा मित्र एकपादाच्या बरोबरच असतो त्याला तुझ्या आहे सांगत असतो. तो फितूर झाला आहे. कादाचित माहित नसेल.” कथ म्हणाला.

शत्रूला एकून उभाक्षाला आभा. “कोठे आहे रड !” उभाक्ष गरजला. रड पुढे येऊन उभा राहिला.

“काय रे ! शत्रूला फितूर आहे का !” उभाक्षाने विचारले.

पडतो." कव म्हणाला. कवच्या म्हणण्याचा उग्रालाला खरेच बरोच साज नाही. पण ते कवच्यावरून कव्याचे चिंतित होऊन कव्याकडे पाहू लागला. म्हणाला. "मित्रा! मंत्रपटलाची मंत्रां मी पूर्वी कधी 'कवी नाई' मग त्या पत्रावादीना असाधारण कव्या काय त्याचचा. हा एक प्रश्नच आहे!"

"माहे एक उपाय! आपल्याऐक करून घ्या. मित्रा! मंत्रां मी पूर्वी कधी 'कवी नाई' मग त्या पत्रावादीना असाधारण कव्या काय त्याचचा. हा एक प्रश्नच आहे!"

म्हणून मंत्रां मी पूर्वी कधी 'कवी नाई' मग त्या पत्रावादीना असाधारण कव्या काय त्याचचा. हा एक प्रश्नच आहे!"

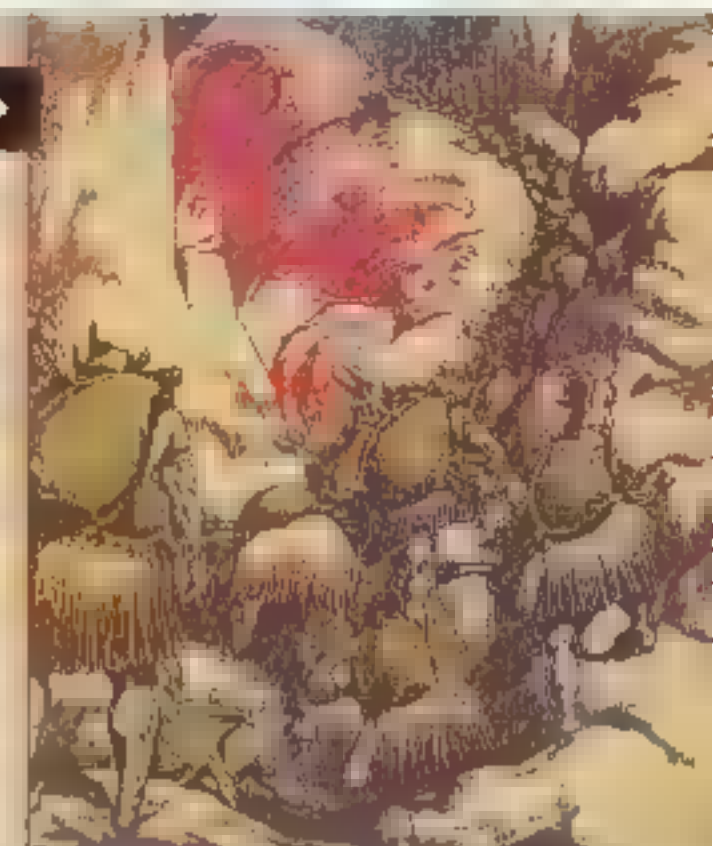
"मित्रा! मंत्रां मी पूर्वी कधी 'कवी नाई' मग त्या पत्रावादीना असाधारण कव्या काय त्याचचा. हा एक प्रश्नच आहे!"

"ठीक आहे, सगळ्या काय उपाय तो! माझे अनुयायां मराठ्या निघून गेले. किड्यात दाखल झाल्यावर तो... हे शोधून काढण्यासाठी एक पुढे पुढे... काही त्याच्या पाठीमागून जमिनी... कडे पहात... पाहू त्याच्या पाहण्यावरून पुढला... सावध करीत तो स्वतः नंतर गेल्या तरी मिण्याने काय नाही... काही काळ पत्र मंत्रां मी पूर्वी कधी 'कवी नाई' मग त्या पत्रावादीना असाधारण कव्या काय त्याचचा. हा एक प्रश्नच आहे!"

"काय काय होतं असाधारण त्याचे... दिवसकाळ तो! तो मंत्रां मी पूर्वी कधी 'कवी नाई' मग त्या पत्रावादीना असाधारण कव्या काय त्याचचा. हा एक प्रश्नच आहे!"

"हे काय विचार करायला भागू होतं... काही काळ पत्र मंत्रां मी पूर्वी कधी 'कवी नाई' मग त्या पत्रावादीना असाधारण कव्या काय त्याचचा. हा एक प्रश्नच आहे!"

एक काळानी पुढे काय कायवाचणाने चालू लागला. काय काय होतं तो असाधारण कव्या काय त्याचचा. हा एक प्रश्नच आहे!"

तो त्याचचनेकडे पण नजरे आशानवन पोहोचली त्याचचनेची.

"एकपादाने मंत्रां मी पूर्वी कधी 'कवी नाई' मग त्या पत्रावादीना असाधारण कव्या काय त्याचचा. हा एक प्रश्नच आहे!"

"काही काळ पत्र मंत्रां मी पूर्वी कधी 'कवी नाई' मग त्या पत्रावादीना असाधारण कव्या काय त्याचचा. हा एक प्रश्नच आहे!"

आता ते किड्यांमधून पोचले होते. वरून त्यांना कुठल्या ऐकू नाली. कोणी वर होके वरून पाहिले नाही. किड्यांतून त्यांना एकपादाचा कर्कश आवाज ऐकू आला. "सुरदर्शनाच्या पोरीला ही पहा फेंकली, आली दरीत!"

ते ऐकून उभासासकट सर्व पावरले, तरी कोणी होके वर वरून पाहिले नाही. हतक्यांत भाणखी एक आवाज ऐकू आला—"विधास घात!" त्याच्या पांढोपाठ आरुद्रचा आवाज ऐकू आला—"उमरच! बंदसेना म्हाली दंगलंग मोंडीत आहे बंदून का या.

एकपादाचा चामण्याच्या पिशवीत काढून पिशवीचे तोंड बंद केले आहे. निश्याचे कारण नाही. ती पहा! भावदला बंदसेनेवर तलवार घेऊन पोचला!" लवचारीचा आवाज आणत ऐकू येऊं उभाला.

उमरच इ. उभासा आणि त्याचे अनुयायी दंगलंग भरून किल्ला जात बंदून गेले. बंदसेना पोचली. "आरुद्र आली का शुभत आहे!" उमरच ते हसा पण नविले. त्याची माथी मून इतकी मूर्खीर जेव्हा पहा त्याला कल्पना नव्हती. भावदलावर तलवार नांगवण्याला आणखी व लो मूर्खीवरून आरुद्रचा मूर्खीवर जाऊन आरुद्रला. उभासाने आऊन बंदसेनेची वाट भोवली. "तुम्हा होण्याच्या मासुने पाठसीतून आरुद्र भयान शौर्याने त्याभयानाच्या हातून स्वतःचे रक्षण केले होतेच. तुम्हालाच भविष्यकाला आहेच."

राक्षसांना पाहून करवीरने पण आरुद्रने तलवारीची लोच घातून त्याला जमिनीवर लोडविले हे सर्व एक क्षणासाठी झाले. एकपाद भ्या काढल्यावर पिशवीत किड्यांमधून इतक्या करीत होता

ती विशवी उचवून केवळ म्हणाला—“एक पादा ! लग्नाचा ! एकट्याने नाही पाहणे आत-जल तुझी ओहोती देऊन त्या जवालामुखीची एक शांत करतो, म्हणजे जगाचे कल्याण होईल.” म्हणत तो ज्वालामुखीकडे कंधला उचवून घेऊन पावला.

सर्व आश्चर्याकडे नकित होऊन पडत होते. म्हणाला “उमास !” विरुद्ध शत्रूला फिरतून आल्याचे सांगितले म्हणून त्याचा भाइयावर विश्वास बसला. नंदसेनेला दरीत केल्याची गोष्ट सांगतांना तो असावध होऊन गेल्याने विश्वासावर विश्वासी ठाकली. म्हणून तो “विश्वासघात !” ते ऐकून नावायसी नंदसेनेवर पावला व करवीर भाइयावर नंदसेनेने परसगावधान राखून दोगड्यां सोडले म्हणून पुन्हा सर्वे वेळेवर येऊन पोचलात.” सर्वांनी

आश्चर्य व नंदसेनेच्या वातुकाची व शत्रूची प्रशंसा केली.

उमास, उमास व नंदसेना आपल्या सर्व साठी अनुयायांचेवर स्वदेशी फल आले. निरमेल व सुखीन सन्ध्या मर्यादा आनंद आला. उमासने आपल्या भद्राकाल संशनाई केली. कथक आभारार्थी राख मिळाले.

मुमुक्षुवावर उमास व नंदसेना यांचा धाराने विरुद्ध समारंभ राखला. नंदसेनेचे सर्व भावेवादीक उमासचा वय विरमेल व भाई सर्व त्याच्या ठेकरे होते.

कैव नंदसेनेच्या उपहार येऊन लहाना होऊन आला होता.

उमासच्या निरमेल्याचे, त्याचा वयस मुमुक्षुने याचे व त्याचा नंदसेनेने उमास याचे सन्ध्याने राज्य मिळाले. त्याच्या भद्राकाल सर्व व शांति राख आली. संपूर्ण

रूपनाथ

विक्रमार्कने आपला दृष्ट सोडला नाही. तो साडाजवळ गेला. साडावरचे प्रेत काढले व त्याचावर घेऊन नेहमीप्रमाणे स्मशानाकडे निघाला. तेव्हा प्रेतांत बसलेला वेताळ म्हणाला “राजा ! तू फौजच्या तरी लीच्या फौदांत पडून तर हे संकट स्वतःवर ओढवून घेतले नाहीस ! कारण मनुष्य फिती हि दुष्टा व बुद्धिमान असला तरी लीच्या नादीं जाऊन त्याला नाना हाल अपेष्टा सहन कराव्या लागतात. तुला फौदाळा येऊ नये म्हणून रूपनाथाची गोष्ट सांगतो. ऐक !” तो गोष्ट सांगू लागला.

कपिल नांवाच्या देशांत एक राजा राज्य करीत असे. त्याला महिका नांवाची एक अत्यंत रूपवती कन्या होती. तिचे लग्न करून देण्यासाठी राजाने जवळपासच्या राजेरजवाड्यांकडे दूत पाठवले. कित्येक

आपल्या दूत कपिल देशाच्या राजाकडे पाठविला.

वीरसिंहाचा दूत आला तेव्हा राजा दरबारांतच बसला होता. त्याने दरबार सुरूवात केला आणि एकांताने वीरसिंह महाराजांचा काय निरोप आहे म्हणून दूताला विचारले.

निरोप ऐकून राजाला आनंद तर आलाच, त्याबरोबर काळजीत पडला. कारण वीरसिंह एक अत्याचारी शासक होता. त्याच्यासाठी नैर कसून शांतपणे राज्य वरणे आहे याची जाणीव होत नाही.

आजपर्यंत अशा राजांशी त्याने धडक ठेवले होते. इतक्या मोठ्या परांत आपली मुलगी पडली तर आपल्या राज्यावर वांकडी नजर फिरवण्याची कोणी छाती करणार नाही. परंतु जर का मुलीने नकार दिला तर काय करायचे! म्हणून तो वदळजीत पण पडला होता.

राजाने भीत भीत आपल्या मुलीला बोलावले आणि म्हणाला—“बळ! किती आनंदाची गोष्ट आहे, पहा! पद्मदेशाच्या वीरसिंह महाराजांनी तुला मागणी पाठली आहे. नग काय म्हणतेस?”

वीरसिंहाने घातलेल्या मागणीला नकार देण्याची छाती बडीस करणार नाहीत हे नष्टिकेला माहीत होते. म्हणून तो म्हणाला—
“जो तुमचा जाईल होऊ शकतो तो पति होऊ नही का?” त्याचा अर्थ राजाला मीट करूला का नाही कोण जाणे. त्याला वाटले की आपल्या मुलीने आपला मान राखला. त्याने वीरसिंह महाराजांच्या दूताला सांगितले की, महाराजांना आमच्या मुलीसाठी मागणी पाठवली यांत महाराजांचा शोरपणा दिसून येतो. आमच्या पराण्याचे हे पद्म भाग्यच आम्ही मानतो. आज पासून बरोबर चवदाव्या दिवशी चांगला मुहूर्त आहे. करितां महाराजांनी साखरपुडा करावा.

साखरपुडा परावयाउ पर्यासिंह महाराजांनी स्वतः जाण्याची गरज नव्हती. पण आपल्या लहरीत ते स्वतःच आपल्या लज्जाजव्यासह आले. त्यांचे अंगरक्षक एकाहून एक पराकमी होते. त्यांचे रूपनाथ नांवाचा एक तरुण सरदार होता. तो नवाप्रमाणे सरोवरच भदनाचा पुसळाच होता.

कपिल देशाच्या राजाने वीरसिंह महाराजांच्या सत्त्वराचे एक मोठी मेजवानी

दिली. मेजवानीला वीरसिंह महाराजांबरोबर त्यांचे अंगरक्षक हजर होते. अर्थातच ते त्यांच्याच पंगतीला बसले होते.

भद्रिका अंतःपुरांतून वीरसिंह महाराजांना व त्यांच्याबरोबरच्या अंगरक्षकांना पहात होती. तिची दृष्टी बराच वेळ रुमानाथावर स्थिर राहिली. तिने आपल्या एका सखीला विचारले—“ही बसली मेजवानी आहे न? हा राजा कोण आणि त्याच्याबरोबर आलेले हे सर्व लोक कोण?”

ती सखी गालांतल्या गालांत हंसत म्हणाली—“वा न वा! तुझाच माहीत नाही

तर मला तरी काय करणार ! तूच जाऊन त्या वीरसिंह महाराजांना कां नाही विचारीत की ते कोणाचा साखरपुडा करायला आले आहेत ?”

“साखरपुडा ! अस्स ! कळलं ! पण काय ग, हा थरडा का माझ्याशी लग्न करणार ! हा तर बाबांच्याहून चार आठ वर्षांनी मोठाच असेल ! मानं मुलाचं किंवा नातवाचं करायचा विचार केला असता तर शांभलं तरी असतं. पण स्थानच बोटल्यावर उभा रहायला द्याला काज तरी फाळी नाही वाटत !”

तिने सत्री वीरसिंह महाराज व त्यांच्या बरोबर आलेल्या सर्व लोकांकडे कांहीतरी मादक पेय पाठविलं. फक्त रूपनाथाकडे पाठविलं नाही. ते पिऊन सर्व नशेच्या गुंगीत असतां तिने आपल्या एका चतुर दासीला रूपनाथ आच्याकडे पाठविलं. ती येऊन म्हणाली—“आपल्याला राजकुमारीने बोलाविलं आहे.”

रूपनाथाला आश्चर्यच वाटलं. तो दासीबरोबर राजकुमारीच्या महालांत गेला. “काय आज आहे, राजकुमारी !” त्याने विचारलं.

“दया प्रसा माझ्यावर एक माठ संकट येणार आहे. तुझ्या राजाचं माझ्याशी लग्न होणार आहे. हे माझ्या इच्छेविरुद्ध होत आहे. या संकटांतून तूच माझे रक्षण केलं पाहिजेस. तू माझे रक्षण केलंस तर मी तुझ्या गळ्यांत स्वच्छेनें मार घालीन.” राजकुमारी म्हणाली.

“मी महाराजांचे भीट जालं आहे. तुला मदत करणं शक्य नाही मला !” रूपनाथ म्हणाला.

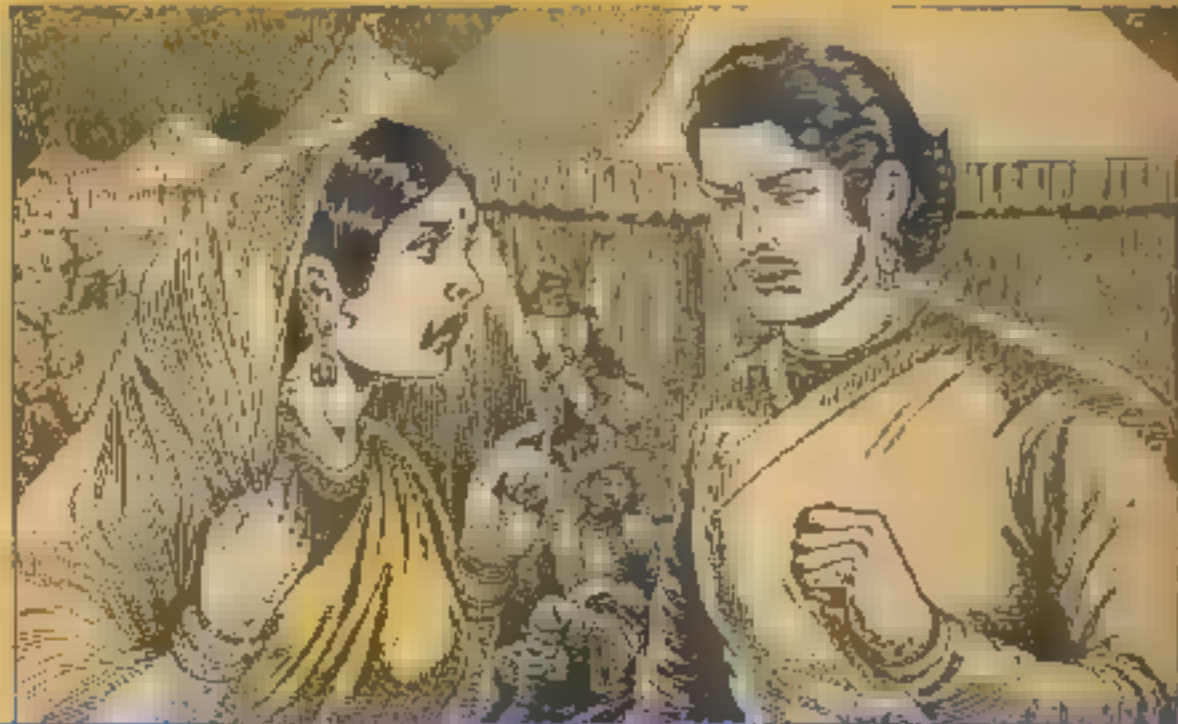
“संकटांत सांपडलेल्या स्त्रीचं रक्षण करणं हे प्रत्येक पुरुषाचं कर्तव्य आहे असे

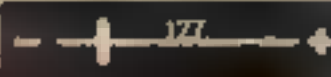
नाही का तुला वाटत ! तू राजद्रोह कर असें नाही मी म्हणत. मला मदत कर एवढंच मागतं आहे.” मलिका म्हणाली.

“मम मी काय करू म्हणतंस !” त्याने विचारलं.

“आज रात्री आपण दोघे पळून जावं.” ती म्हणाली.

“तसें करणं म्हणजे महाराजांच्या सर्जि- विरुद्ध करणं होईल. पण यांत तुला तरी कायदा काय ! वीरसिंह महाराजांना व त्यांच्या सैन्याला मी ओळखतो. आपण कोठे जरी गेलो तरी ते आपला

या तर!" रूपनाथ म्हणाला. मल्लिकेच्या मनासारखे झाले. ती निघाली.

रूपनाथ म्हणाला होना त्यांत थोडी देसील अतिशयोक्ति नव्हती. दुसऱ्या दिवशी रूपनाथ व मल्लिका दोघे एकत्र गेल्याची गोष्ट ऐकून वीरसिंहाला भयंकर राग आला व त्याने रूपनाथाला जिवंत किंवा मृत भरून हुल्लार काढण्यास आपल्या सैन्यास हुकूम सोडला. तो स्वतः देसील त्याच्या शोषार्थ निघाला. रूपनाथ व मल्लिका यांना पूर्वीच त्याची कल्पना होती. म्हणून ती रात्रीशियाय कोठेहि राहू दीड तासांपेक्षा जास्त राहिली नाहीत. रात्रीसुद्धां

अकल्पित स्थानीच विश्राम करीत, शिकारी पाठीस लागला असतां जशी एकापासून जराची मनः स्थिति होते तशी त्यांची झाली होती. रातोमाळ हिंडत ते एका राक्षसाच्या रानांत येऊन पोचले. त्या राक्षसाच्या एक बाईना त्याच्या स्वतःच्या गदेद्वारे त्याच्या वध दुसऱ्या कोणत्याहि शस्त्राने होणे शक्य नव्हते. ती राक्षसाच्या लागेल ती देसील शोचणी शक्य नव्हते. म्हणून त्या रानांत कोणी प्रवेश करीत नसे. वीरसिंह देखील त्या वाजूला शिकारीला येत असे, पण त्याने त्या राक्षसाच्या रानांत कधी प्रवेश केला नाही.

म्हणून रूपनाथाने ते रान सुरक्षित आहे असे समजून त्यांत प्रवेश केला. राक्षसाच्या माणसाचा वान आला. त्याने त्यांना हुडकून काढले. रूपनाथाने आग्रह देण्यास चिंतनी केली. राक्षसाने ते कवळ केले. पण एका अंतराने त्या रानात एक भंजवलेले जांभळाचे झाड होते. झाडाच्या कधी हात लावता कामा नये किंवा त्याची फळे पण लोडता कामा नये. त्या जांभळात जांभळाचे विशेष होते की मी जांभळाच्या भूक लहान लागत नसे.

"मला त्या जांभळाची गरजच नाही. मी झाडाच्या शिवणार देखील नाही." रूपनाथाने म्हणजे राक्षसाच्या गीने एक पर्णकुटी बांधून तीस दीर्घ राहू लागली. त्याच्या सर्व गरजा रानांत भागाने असत. लाकूडसाटा, फळे, फंदमुळे इतर पदार्थ त्यांना मिळत. म्हणून त्यांना आपल्या रानाच्या बाहेर कधी जाणे लागले नाही. राक्षस देखील त्यांच्याकडे कधी येत जात नसे. जांभळाच्या झाडाजवळच तो आपल्या घरांत रहात असे.

वीरसिंह आपले सैन्य घेऊन राक्षसाच्या रानापर्यंत येऊन पोचला. आंत शिरण्याची

त्याची हिंमत होतीना. त्याने तेंद्रू व राणुच्या उभ्या करून तेथेच तळ दिला. आपल्या अंगरक्षक सैनिकांना भोळावून तो म्हणाला— "कोणीहि या रानांत पाय देखील टाकण्याची गरज नाही. परंतु जर कोणी साहस करून रानांत जायला तयार झाला व रूपनाथाचे डोके किंवा जांभळे घेऊन आला तर मी त्याला एक मोठी जहागीर देईन."

ते ऐकून दोघे सैनिक उभे राहिले. त्यांनी विचार केला, जांभळाच्या झाडाला हात लावला नाही तर राक्षसाचा राग येणार नाही. म्हणून आपण त्या वाजूला फिरकायने देखील नाही.

रूपनाथ आन गेला आहे यावरून आपल्याला देखील प्रवेश मिळेल. एकदा प्रवेश मिळाला की रूपनाथाचा शिरच्छेद करून आणणं तेवढं कठीण नाही.

परंतु त्यांना यश आलं नाही. रूपनाथाने दोघांचा मृत युद्धांत व द्वंद्व युद्धांत पराभव करून त्यांना कैद केले. त्या दोघांनी रूपनाथाजवळ क्षमा मागितली. म्हणाले की, महाराजांनी तुम्हाला किंवा जांभळाची फळे या पैकीं एक आणून देणाराला मोठी जहागीर देण्याचं वचन दिलं आहे. त्या लोभाने आम्ही आलो.

मलिकेने ते ऐकले आणि रूपनाथाला विचारलं—“जांभळासाठी जहागीर! म्हणजे त्या जांभळान काही तरी विशेष असलं पाहिजे!”

रूपनाथाने त्या जांभळाच्या आडाचा महिमा, त्याने लोकांकडून एकल होता तसा, मलिकेला सांगितला.

तो ऐकून मलिका म्हणाली—“तर मला मला ती जांभळ पाहिलेच पाहिजे! आणून दे!”

“अग हो! पण राक्षसाला मी वचन दिलं आहे की, मी साडाला

हात देखील लावणार नाही!” रूपनाथ म्हणाला.

“ते काही नाही! मला ती फळे चालायची आहेत.” मलिकेने हट्ट धरला.

रूपनाथ अगदी नाइलाज होऊन राक्षसाकडे गेला.

“काय रे! आतां कशाला आला आहेस?” राक्षसाने विचारलं.

“नाझी राखफो चार जांभळे तोडून घेऊन या म्हणून हट्ट धरून बसली आहे. पण मी वचन दिल्याप्रमाणे आडाला हात लावणार नाही. तूच चार जांभळ तोडून दे!” रूपनाथ म्हणाला.

ते ऐकून राक्षसाला राग आला—“दुष्टा! पहिल्याने टेकावला जागा मागितलीस, आतां तुझी नजर जांभळावर देखील आज लागली वाटते!” त्याने रागाच्या भरात आपली गदा रूपनाथावर फेंकली.

पण रूपनाथाने तो वार चुकवला. गदा जमिनीत जाऊन रुतून बसली. रूपनाथाने जोराने लाथ लावत ती गदा हलवून घादोर काढली व राक्षसाला मारली. राक्षस तत्काळ जमिनीवर पडून टार झाला. रूपनाथाने जांभळाची फळे तोडून घेतली व घरी परत आला.

थावन्नर त्याने अनुमान लावले की, गलम येन्याशिवाय जामले मिळणे शक्य नाही. म्हणून त्याने राक्षसाच्या बलात कुच करण्या-
माठी सैन्याला आज्ञा केली. म्हणाला—
“आता आपल्याला मिण्याने काण्ड नाही. रुपनाथाला पकडणे अवघड नाही. चला!”

रुपनाथाला वीरसिंह येत असल्याचा सुवाचा लागताच तो मल्लिकेला घेऊन जाम-
ळाच्या शमकावर दाट पानांच्या आड एका जाली बंदून बसला.

राजाच्या सैनिकांनी सारे रान पालखे वाकले. पण रुपनाथाचा शोध लागला नाही. शेवटी ते त्या जामळाच्या आडानवळ घेऊन पोचले. राजाने तेथेच पडाव करायचे ठरविले व नेव उभे करायला सांगितले. तो स्वतः जामळाच्या आडाखाली आपल्या एका अंगरक्षकाबरोबर वृद्धिबळ खेळतला बसला.

आडावर बसून रुपनाथ खेळ पटान होना. त्याने आडावरून ऐन रंगात खेळ लावल्यावर मूक जामूळ एका मोहण्यावर टाकले. त्यामुळे राजा हारला.

अशा तऱ्हेने तीनदा राजा हारला. प्रत्येक वेळी रुपनाथानेच जामूळ टाकले होते.

फक्त रुपनाथानेच राजाला वृद्धिबळांत कित्येक वेळा हारवले होते. जामले तीनदा पडल्यावर राजाला संशय आला, कदाचित रुपनाथच तर बसून जांभूळ टाकत असेल. त्याने एका तरुणाला आडावर ~~जाऊन~~ रुपनाथाला खाली उकत्यायला सांगितले.

तो तरुण आडावर चढला. रुपनाथाने त्याला पर चतुं दिले. तो जवळ आल्याबरोबर जोराने ~~आडावर~~ नाचून त्याने त्याला खाली पाडले. पणु ~~आडावर~~ आडाचा महिमा असा होना की, खाली पडल्या मनुष्य रुपनाथा-
सारखा दिग्गज जागला. राजाने लगेच त्याला

ठार केले. पण मरून खाली पडल्यावर राजाला फळले की, तो रुपनाथ बसून रुपनाथाला खाली पाडायला ज्याला सांगितले होते तो सैनिक होना. त्याने आणखी एका तरुणाला आडावर चढून जायला सांगितले. त्याला देखील रुपनाथाने लाथ पाळून खाली पाडले. तो देखील रुपनाथाभारम्बाच राजाला वाटला. राजाने त्याला देखील ठार केले. पण तो रुपनाथ बसून आपल्याच पैकी एक जण आहे हे कळल्यावर कोणीहि आडावर चढायला मयार होईना. सर्व म्हणाले—“आता ही मनुष्यांची शिकार थंड करवी. आम्ही

मल्लिकेला फळे पाहून आनंद झाला. म्हणाली—“मला माहीन होते राक्षस देखील म्हणून!” रुपनाथाने राक्षसाचा वध केल्याची गोष्ट विला सांगितली नाही.

त्या दोघा सैनिकांनी ने सर्व ऐकले व म्हणाले “आम्हांला जामले दे! आम्ही निघून जाऊं! आम्हांला तर जहागीर हवी आहे. तुझा वध करून काय मिळणार आहे!”

रुपनाथाने त्यांना थोडीशी जामले दिली व सोडून दिले.

फळे खाऊन वीरसिंहाला आनंद झाला व त्याचा महिमापण कळला. जामले मिळाली

आजपर्यंत तुमच्या लहरीसाठी पुष्कळ कष्ट सहन केले. पण यापुढे मात्र आपल्या आज्ञेचे पालन करायला आम्ही तयार नाही. राज-कुमारीने रूपनाथावर प्रेम केले तर त्यांत काही गैर आम्हांला वाटत नाही. त्याच्याशी वैर सोडून आपण त्याच्याशी सत्य करून घ्यावे असा आमचा सल्ला आहे. आपण चार जांभळांसाठी जहागीर द्यायला तयार झालांत. तीं जांभळे तरी रूपनाथानेच दिली होती. त्यानेच राक्षसाला ठार केले."

सर्व अंगरक्षक व त्याचे विश्वासू सरदारच विरुद्ध बौद्ध, लागण्यावर रूपनाथाला क्षमा करायला राजा तयार झाला. राजाने त्याला लाठी उतरायला सांगून मलिकेची त्याचे लग्न करून दिले व त्याला एक जहागीर देऊन त्याचा सन्मान केला.

वेताळाने येथवर गोष्ट सांगून विचारले "राजा ! रूपनाथ राजभक्त होता, बुद्धिमान

होता व शूर होता. एका स्त्रीच्या नादाला लागून त्याने स्वतःचा जीव पांढऱ्यांत काढायला ! तिच्याशी लग्न करण्याची पण त्याला इच्छा नव्हती. मग तिच्याबरोबर घेऊन जाण्याची तरी काय गरज होती ! ह्या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असून तुं दिली नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची दोभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर आदळतील."

विक्रमार्क म्हणाला—"पाण्यांत बुडणाऱ्याला वाचविणाऱ्याचे कपडे भिजणारच. असहाय मलिकेला मदत करून तो फूल झाल्यावर तिच्यावर येणाऱ्या सेकड्यांना वांटा पण त्याच्या पवरीं आल्याशिवाय कसा राहील ! म्हणून रूपनाथाला मर्गे फष्ट सहन करावे लागले."

राजाचे मीन जशा प्रकारे मग होताच वेताळ प्रेताबरोबर नाहीसा झाला व माडावर जाऊन फांदीला लोंबकळू लागला. (कलित)

मुळावरची पोळी

भीम चोरांच्या टोळीत सामील झाला. भीमूच्या पराक्रमानी कल्पना चोरांना नव्हती. पण त्यांना पळायला वेळ लागला नाही की, त्याच्या जगांत राक्षसी पराक्रम असला तरी अकळेच्या नांवाने तो सुन्यच आहे.

एकदां चोर भीमूला बरोबर घेऊन एका भीमंताच्या घरी चोरीला गेले. त्यांनीं मितीला बोक पाडले व जांत शिरले. त्यांनीं भीमूला पण जांत बोलाविले व सर्व वस्तू दाखवून त्याला म्हणाले—"ज्या वस्तू वजनी जसलील त्या तुं उचलून आम्हांला बाहेर दे. आम्ही वाहेरून घेत जाऊं."

भीमूने मुंडी हलवून सर्व समजल्यासारखे दाखविले. तो प्रत्येक वस्तू उचलून पाहू लागला, सर्वान जड काय आहे. तेव्हां त्याला डखळाचा दगड व वरवंटा

दिमला. त्याला वाटले, चोर दाखवायला विसरले असतील. म्हणून त्याने उखळ न्यायचे ठरविले. त्याने ते जागपे हलवले पण उचलतां येईना. कोणी हात लावून खांधावर दिले तर नेणे सोपे जाईल असा विचार करून सैपाकघरांत सैपाकी झोंपलेला होता त्याला आगे केले व म्हणाला—"जरा हकडे घे ! येऊन हे उखळ डोक्यावर देवायला हात दे."

सैपाकघाने उठून विचारले—"कोण रे तुं मला जागा करून उडवायला ! उखळ उचलत तुझ्या डोक्यावर उचलत येई होय मी !"

"मग त्यांत काय झाले ! मला एकघाने ने उचलत नाही म्हणून जरा हात लावायला सांगितले. चोरांनीं हे मला येऊन बायला सांगितले नव्हते. मीच घेऊन जात आहे. त्यांनीं दाखविलेल्या वस्तू हलक्या आहेत.

त्या उच्चलत घायाला तू नाही आलास तरी चालेक." भीम म्हणाला.

सैपाकी चोराने ओरडला— "चोर! चोर!!" घरांतले लोक जागे झाले. त्यांना भीमच्या धरले. जागाजाग झालेली पाहून सर्व चोर पळून गेले.

त्या घरच्या लोकांनी भीमच्या घुस्तीचा पराक्रम पाहिला व बक होऊन त्याला मोडून दिले. तो आपल्या चोर मित्रांइच्छीच्या शोषार्थ निघून गेला.

टोळी राक्षसाच्या जागी पंचक्यावर चोरांच्या सरदाराने भीमचा कान पिळवटून

त्याचे बोवाड काल केले व म्हणाला— "बैलोभा, तुझ्यामुळे काल सर्वांचा घात होणार होता." भीमने असा मागितली आणि अशी चूक पुन्हा नाही. म्हणून बचन दिले.

दुसऱ्या दिवशी चोर एका जर्मनदाराच्या घरी चोरी करावला गेले. भीमच्या त्यांनी बरोबर नेले.

या स्वपेत भिंतीला भोक पाडून भीमला आंत पाठवून म्हणाले— "उत्कळावळ जाऊ नकोस, येऊन जा. जाऊन ही बाजू टाकीत बाजू पडल्यावर ज्या

बस्तुचा "घस घस" असा आवाज हाईक ती उच्चलत घेऊन ये."

भीम बाजूची पिशवी घेऊन आंत शिरला. घरभर हिडला. लोक घोस्त पडले होते. त्याने विचार केला, चोरांनी सांगितल्याप्रमाणे मी बाजू फेंकीत गेलो तर ती छा लोकांच्या तोंडांत व अंगावर पडेल. ते बरोबर होणार नाही. म्हणून तो ओरडून म्हणाला— "मी बाजू फेंकणार आहे. सावध! तोंडे बंद करा. नाहीतर तोंडांत बाजू पडेल! तोंडावर पांघरूण घेऊन शोषा!"

आवाज ऐकून सर्व उठून बसले. जागाजाग झालेली पाहून चोर पळून गेले.

आ स्वपेत चोरांनी भीमची खूर हजेरी घेतली. पुन्हा तो पात्रां पडला व गयाच्या करू लागला. "पुन्हा जसे काही केलेस तर तुझे डोकें उडवू. सांगून ठेवतो!" चोरांचा सरदार म्हणाला.

दोन तीन दिवसांनी चोरांनी राज बाब्यांतच चोरी करायचे ठरविले. धान्याची फोठारे, एजीना, अमूल्य वस्तू व दाग दागिन्यांची खोली अशा निरनिराळ्या खोल्या दाखने होनी. त्यांना एक एक खोलीवर एक एक चोराळा नेमले. आ स्वपेत त्यांनी भीमच्या बाहेर ठेवले व काही धोका असे.

तर हें शिंग ठेवून घे. धाचा उपयोग कर वरं का ! असें बजावून ठेवले.

चोर आंत गेल्यावर भीमू बाहेर एकदा वराच वेळ उभा राहिला. “काही धोका तिका दिसत नाही. असा विचार करून तो देखील आंत शिरला.

आंत पाय टेवतांच त्याला गोंठ्या दिसला. त्यांत एक चोर प्रथमच घुसला होता. त्याने एक गाय लांडली होती. ती गाय मारली होती. ती त्या चोराला शिंगाने मारून लांगलेली पाहून भीमूला वाटले, ही धोक्याची सूचना आहे. त्यांत तो चोर शिरला म्हणाला. “थाय तुझे शिंग उपटून वाजयितां.” भीमूने लगेच आपले शिंग घेतले व ओराने वाजविले.

आवाज ऐकून राजाचे शिपाई जागे झाले. चोरांनी पण शिंगाचा आवाज ऐकला. पण आवाज वाढतून न येतां आंतूनच आलेला पाहून ते चकित झाले. काय करावं त्यांना

सुनेना. ते जागच्या जागी उभे राहाले. शिपायांनी येऊन त्यांना परतून त्यांच्या मुभक्क्या बांधल्या.

सर्व चोरांना राजासमोर हजर करण्यांत आले. त्यांना जन्मठेपेची शिक्षा झाली. भीमूला साक्ष दाखी लागली. त्याने चोर कोठे राहताना कोरें शिपायांना दाखविले होते. त्याच्यामुळेच राजवाड्याचे रक्षण झाले व चोरांचा धुमाकूळ बंद होऊ शकला असा विचार करून राजाने त्याला रांचो रुखे बक्षिस दिले. नंतर राजदरबारी प्रवेश मिळव्यास खूण म्हणून एक अंगठी बक्षिस दिली. भीमूला ते बक्षिस मिळाल्याचा आनंद किंवा दुःख कोहीच झाले नाही. कारण त्याला अंगठीचे महत्त्व कळलेच नाही व पांचशे रुपये ही मोठी रक्कम को लहान हे देखील कळले नाही.

बक्षिस घेऊन भीमू घरी निघाला.

खलीफाची संपत्ति

खलीफा हसन रजिद यांच्या नातवाचे नातू अल मुतशिद बिद्दा मद्यामे खलीफा म्हणून गावीवर बसले तेव्हा भगदाद येथे बडलेली ही गोष्ट आहे.

एकदा खलीफा वेश घालतून आपले अनंग मित्र हमदून बरोबर नगराची टाळटवाळ पहात होते. ते एका मंगमरनरी दगडावर बसून बोडी विथांती घेत होते. ते एक उद्यान होते. उद्यानाच्या मधोमध एक सुंदर इमारत होती. ती अत्यंत दिसत होती. खलीफा स्वपारखी होते. त्यांनी ते उद्यान, त्यांतली फुलझाडे व त्यांची मंढणी पाहून म्हणालां राहणारा जो कोणी असेल, कुठार असला हे नोळखले.

इतक्यांत त्या महालांत काम करणाऱ्या दोघां मुळांना बोलून बाहेर येत असलेले त्यांनी पाहिले. दोघे बाहेर उभे राहाले.

“आज जेवणांत मजा नाहीं वाटणार. कारण आज त्यांच्या बरोबर मेवायला कोणी अतिथी पाहुणा नाहीं !” एक नोकर म्हणाला.

“कोणी उद्यान म्हणून आंत आला तर बरे होईल.” दुसरा म्हणाला.

ते ऐकून खलीफा हमदूनला म्हणाले— “ऐकलेस हमदून ! पाहुणा आला नाहीं म्हणून दुःखी होणारा कोणी तरी विझिप मनुष्य दिसतो आहे.”

“मला वाटते अशा माणसाची ओळख घ्यावी.” हमदून म्हणाला. समोर येऊन हमदून म्हणाला— “हे फरा वाळांतो ! आम्ही दोघे परदेशी आलों आहों. एक दिवस राहणार आहों. जाऊन विचारून ये.”

मुलांना परमानंद झाला. दोघे थायतच मालकाकडे गेले. थोड्या वेळाने स्वतः मालक

तोपां पाहुण्यांना आदरपूर्वक घरांत बोलावून घेऊन गेला. पंचपक्षांमध्ये जेवण वाढून त्याने आतिथ्य सत्काराचे माध्य दिल्याबद्दल आपल्या पाहुण्यांचे आभार मानले.

हमदून पाहुणचार वाढून इतका खूप झाला की तो यजमानाची प्रशंसा करू लागला. परंतु खलीफांच्या चेहऱ्यावर आनंद तर दूरच, राग दिसला. त्याचा सत्कार व विनय ते पार विसरून गेले. त्यांनी कडक्या आवाजांत त्याला विचारले—“कोण तू?”

“लोक मला अबू अल हसन अली इब्न बान्बाने ओळखतात.” तो म्हणाला.

“मी कोण, हे ओळखलेस का?” खलीफांनी त्या स्वरांत विचारले.

“माफ करा. मी आपल्याला माहीत ओळखले. अतिथि पाहुणा हा अज्ञाचा निरोप घेऊन येतो, असे मी अजवर मानील आलो आहे.” तो म्हणाला.

इतक्यांत हमदूनने खलीफाचा परिचय करून दिला. अहमदने खलीफांचे पाय धावले व म्हणाला—“कुठून तेवकाच्या दानून काढी आली असेल तर मालकांनी क्षमा करावी. आतिथ्य सत्कारांत कांही उणीय राहिली असेल फदाचित.”

“उणीव काय असणार तुझा आतिथ्य सत्कार शाही आदराचा होता यांत शंका नाही.” खलीफांच्या आवाजांत कोंच टोत्री.

“तुझ्या घरांतल्या वस्तूंवर माझे आजोवा मला बघाह यांचे नांव आहे. तू या वस्तू सजिन्यांतून चोरून आणल्यास याबद्दल तुला काय शिक्षा होऊ शकते, हे माहीत आहे का?” खलीफांनी विचारले.

ते ऐकून अहमदने स्मित केले. त्याच्या मनाला धीर आला. तो म्हणाला—“मांगतो, ती गोष्ट ऐकावी, मालक!” त्याने जोष्ट सांगायला मुस्वान केली.

“माझे वडील एक सामान्य घराण्यांत जन्मले होते. तरी ते बगदादचे सर्वांत श्रीमंत व मातबर व्यापारी म्हणून प्रसिद्ध होते. त्यांचा वारस.

“एतदां मी दुकानांत बसलो होतो. दुकानांत एक अत्यंत रूपवती तरुणी आली. ‘अबू अल हसन’ अहमदचे दुकान हेच का’ तिने निचारले. तिचे लक्षण पाहून मी तिच्यावरच भाळलो. नीच दुकानाना मालक अहमद आहे, हे कळल्यावर ती दुकानांत निससकोच येऊन बसली. मला तीनशे दीनार पाहिजे आहेत. आपण आप-

ल्या मुनीमाना आज्ञा करा. माझ्या मुनीमाने माझ्या आजने तीनशे दीनार दिले. तिने ते घेतले व आभाराचा एक शब्द देखील बोलल्याशिवाय आली तरी लगबगीने निवून गेली.

“हे तीनशे दीनार कोणाच्या नांवा निवून ठेवू?” मुनीमाने विचारले.

“मला तरी मी कोण आहे हे काटे माहीत आहे!” ती म्हणाली.

आमने मुनीम फळत पळत त्या तरुणीच्या भागे गेले व त्यांनी तिला नांव विचारले. तेव्हां रागाने त्या मुलीने त्यांच्या तोंडांत

एक लगवली. विचार मुनीमजी 'अज्जा' 'अज्जा' म्हणत दुकानांत परत गेले.

मी दिवसभर त्याच विषयी विचार करीत बसलो होतो. दुसऱ्या दिवशी ती पुन्हा दुकानांत आली. पहिल्या दिवशी काय घडले याची तिला जणु कांही आठवणच नव्हती. आज्ञाबरोबर ती म्हणाली "कारु मी कांही बोलल्याशिवाय निघून गेली."

"जजाची शपथ! माझ्या मनांत कधीच तो विचार आला नाही. हे दुकान तुझेच आहे. यांचली प्रत्येक वस्तू तुझीच व मी पण तुझाच गुलाम आहे!" मी म्हणालो.

"हं! तर मग मला पांचशे दीनार द्या!" ती म्हणाली. मी पुन्हा पांचशे दीनार दिले. ते घेऊन पुन्हा कांही बोलल्याशिवाय ती निघून गेली.

त्यानंतर कांही दिवसांनी ती पुन्हा दुकानांत आली. हिरे, मोती व मसमलीकडे ओट दाखविले. मी त्या हिऱ्यामोल्यांबरोबर ते मसमली कापड तिला बांधून दिले.

तीनदा फुकटाना हा सोदा तिने करून घेतल्यावर स्वयं घरात मला बरोबर वाटले नाही. मुनीमजीप्रमाणे आपले थोडाड रंगवून घ्यायला न्याय होऊन मी मुद्दा तिच्या पाठोपाठ गेलो. ती राखीम नदीकाठी गेली. पण नावेत बसून ती पलीकडे आपल्या आज्ञांच्या (स्वलीफांच्या) महाकांत पोचली. तिला भेटणे किती कठीण आहे, याची कल्पना मला तेव्हा आली.

मी बस घेऊन आईला एका मुलीवर माझे मन गेल्याचे सांगितले आणि म्हटले ती स्वलीफांच्या घराची असली तरी तिच्याशी निकाह करण्यासाठी मी जिवाचे बरे वाईट करून घ्यायला न्याय आहे.

"तुला वेढवीडतर नाही लागले. तुझ्या रूपावर व वैभवावर एकटून एक सुंदर मुली

दव्या घेतील! तू त्या मुलीचा नाव सोडून दे." आई म्हणाली.

"नशिबान जसेल नेच होतें, आई! वर सध्या मालक आहेच!" असे सांगून मी निघून गेलो.

एके दिवशी मी आमच्या सराफीच्या दुकानांत बसलो होतो. तेव्हा आमच्या अडतीच्या दुकानांत बसणारा शेतार मुनीम आला. माझ्या बहिलांचा प्रामाणिकपणावर पूर्ण विश्वास होता. मला पाहून मी आचारी आहे की अशी शेका आली थाली. मी थोडक्यांत त्याला सांगितले. या

आजारावर हकीम वैद्याकडे औषध नाही, मुनीमजी! त्या मुनीमाने सर्व ओळखले. कोण काय याची चयकशी करून म्हणाला—"घाबरण्याचे कारण नाही. स्वलीफांच्या घराचे कपडे शिवणारा शिपी माझ्या ओळखीचा आहे. वार पैस तळ हातावर पडल्याबरोबर पोपटमारस्वी त्याची नरपट पंजरी लुप्त होईल."

मी मुनीमजीबरोबर त्या शिंप्याच्या घरां गेलो. मी आपल्या अंगरुप्याचा विभा करून काढून घेऊन गेलो होतो. टांका लावून शाक्या मी शिंप्याला सांगितले. स्वामे

लगेच टांक काढून दिव्यावर मी त्याला दहा दीनार दिले. तो होले फाडफाडून माझ्याकडे पाहू लागला आणि मिस्विल पणाने होले मिचकावीत म्मिन करून म्हणाला- "कोणाच्या तरी घेमांत गुरफटलेली विसने आहे स्वारी!"

मी म्हणालो "या महालांतून एका मुलीने माझे मन हिरावून नेले आहे. तिचे नांव सुद्धा मला माहीत नाही." शिंपी म्हणाला- "ती मोती अमणार! आणखी कोण! ती खलीफांसमोर माफला जाते."

त्याच वेळी दुकाणाकडे एक मुलगा येत असलेला दिसला. त्याच्याकडे पाहून शिंपी म्हणाला- "तो मोतीचाच छोकरा आहे!" त्या मुलाने दुकाणांत खुंदीवर टांगलेला एक अंगरखा काढून विचारले- "याची काय किंमत?" मी तो अंगरखा खुंदीवरून काढून त्या मुलाला देत म्हटले "हा घे! बाची किंमत शिंप्याला मिळाली आहे!"

तो मुलगा माझ्याकडे मार्मिक तऱ्हेने पाहून हसला. एका बाजूला घोलावून त्याने विचारले- "आपण अजु अजु हसन इकन अहम्बदच ना!"

"तुला कसे कळते?" मी विचारले.

"कां नाही कळणार! आपले नांव तर पश्चिम वेळां तरी आमच्या मालकीणीच्या लोकांतून निघत असेल." तो मुलगा म्हणाला.

माझे मनोगत कळल्यावर तो मला तेंथेन थांबवला सांगून निघून गेला. थोड्या वेळाने तो एक पिशवी घेऊन चाला. खलीफांचे नांव लिहिलेला एक पोशाक त्या पिशवीत होता. दरोज रात्री खलीफा तो पोशाक करून आपल्या अंदःपुरांत जात असत. तो मुलगा म्हणाला- "तुम्ही हा पोशाक करून रात्री सरत जात चला. तुम्हांला

कोणी अडकाव करणार नाही. तुम्हांला निव्या संगमरमरी चौखटीचा दरवाजा लागेल, तो उघडून घात या. मालकीण आपल्याला भेटेल." वाट वगैरे सर्व नीट समजावून सांगून तो निघून गेला.

मी विचार केला. ते साहसाचे काम होते. त्याची मला संकल्प नव्हती. पण इतका दूर आलोच आहे तर चार पावले पुढे टाकायचा निश्चय मी मनाशी केला. मी खलीफांचा पोशाक करून कस्तूरीचा डबा घेऊन निघालो. जात शिरक्यावर असा दरवाजा उघडीत गेलो. सुदैवाने शेषदचा दरवाजा उघडला. मी आत शिरलो. मला

वाटच. मुलाने सांगितल्याप्रमाणे अंतःपुरांतल्या प्रत्येक दरवाज्यासमोरच्या पात्रांत थोडी कस्तूरी टाकीत निव्या संगमरमरी चौखटीच्या दरवाज्याजवळ आलो. मी दरवाजा उघडणार तेव्हांत कोणीतरी पाठीमागून येत असल्याचा भास झाला. रुळून पाहिले तर पशाकीचा उजेड. खलीफा स्वतः येत होते.

आतां मागे पाऊल टाकणे अशक्य होते. जिवावर उदार होऊन मी समोर दिसले ते दार उघडले व घाई घाईने एका मागून एक दरवाजा उघडीत गेलो. सुदैवाने शेषदचा दरवाजा उघडला. मी आत शिरलो. मला

घराचाच आंतर्ली नरुणी शुद्ध तशी रोहली.
विच्यारोवर एक दोन दासी होत्या.

ती ओरडली असली तर ही नेथेन घेरी
येऊन पडली असता. मला मुळावर तरी
चढविण्यांत आले असते नाहीतर माझी
शिरच्छेद झाला असता. त्या मुळाचे ऐकून
मी विनाकारण या मोठांत पडला असे मला
वाटले. मी आत्मसंयमीने त्याला शोक करून
उभा राहिलो. पण तेव्हा अवधीत एकदां
निराखून त्या तळीला पाहून घेतले.

तोडावर बागीच बुरूवा होता. त्यांतून
आवाज ऐकू आला—“अव् अल हसन का !
याचे कावे माझी बहीण नेहमी आपल्या
विषयी सांगत असते. तिने तुमची सांगलीत
परीक्षा घेतली तर ! सुदैवाने तुम्ही माझ्याच
महालांत प्रवेश केलात. दुसऱ्या महालांत
मेला असता तर तुमचे आयुष्य आजून
संपुष्टांत गेले असते. धावण्याचे
कारण नाही. मी आपल्याला भवन परीत.
प्रथम मला हे सांगा, मोतीसी तुम्हाला
काय वर्तवले आहे.”

“मी खोटे सांगत नाही. तिला फक्त
एकदां पाहू शकलो तर मी ते आपले अहो
भाग्य समजते !” अटनद म्हणाला.

मी एका दासीला म्हणाली—“नाऊन,
मोतीसी जरा मी बोलावले आहे म्हणून
मांग.”

मोती आली व मला पाहून थोडी
देखील चपापली किंवा झाली नाही. ती
हंसत पुढे आली. त्याच वेळी बाहेरचा
दरवाजा उघडल्याचा आवाज झाला. दोघी
बहिणींनी मला एका पेटांत शिरून बसायला
मागितले. बोल्या वेळीने स्वतः मलीफा
आत गेले. ते म्हणाले—“अस्स ! तर मग
दोघी बहिणी एकाच नागी भेटल्या
म्हणावयाच्या ! मोती, दोन दिवस झाले,

काँठे होतीस, विसली नाहीस ! तुझे गाणें ऐकून पुष्कळ दिवस झाले. एक गाणें म्हणू घे !"

मोती त्या दिवशीं खूप खूप होती. त्या दिवशीं तिने पुष्कळ गाणीं म्हणून खलीफांना खूष केले. खलीफांनी तिच्या गोष्ट कंठाची पडसाद करीत म्हटले "बुद्ध-बुलानें गुलाब आवाज नोखून घेतला आहे काय काय याची मला शंका वाटते. मला काय वाटेल तें मागून घे ! पाहिजे तर मी आपले अर्धे राज्य देखील देईन."

ती म्हणाली-"माझक ! माझ्यावर व माझ्या बहिणीवर आपली मेहरबानी असावी म्हणूनच मागतें. आपली कांही नको मला."

"मी देणार आहे. काहीनरी मागून घे मोती ! मी तुझ्या गाण्यावर इतका खूप आहे !" खलीफा म्हणाले.

"तसेंच असेच तर मला दाम्य मुक्त करावे व या खोलीतलें सर्व कांहीं मला द्यावे." मोती म्हणाली.

"दिले !" खलीफा म्हणाले. खलीफा निघून गेले. मोतीने नोकरांना बोलावून त्या खोलीतलें सर्व सामान बाहेर काढवले व त्या पेटी संपवत मला व सामान माझ्या घरी पोचते केले. त्याच दिवशीं मोतीशी विवाह झाला हे सांगण्याची गरजच नाही.

आपल्या आज्ञावांच्या नांवाच्या कन्या माझ्या घरी नव्या आल्या त्याची हकीकत अशी आहे. मी सर्व कांहीं खरे तें सांगितलें आहे. यांत काही केलेली नाही."

ऐकून खलीफा मुनमिद विला खूप झाले व त्यांनी अहमदवर लागणारे तबे कर माफ केले व त्याला जायला एक मित्र म्हणून त्याचा आदर करूं लागले.

गदाधरसिंह

एक गांवी एक शेतकरी असे. त्याला एक मुलगा होता. त्याचे नांव त्यानें दगडू ठेवले होते. त्याचे अंग खरीच दगडासारखे दृढ होते. त्याच्या दासीनी किंवा शौर्याची कोणाला पळवना नव्हती. एवढां त्याच्या बापांने शेतांतल्या मजुरांना प्यायला देण्यासाठी घेऊन पेज तयार करून घेऊन यायला त्याला घरी पाठविलें. दगडू घरी गेला व आईचढून पेज तयार करवून ती एक मडक्यांत घातून शेतावर निघाला. परंतु त्याला ठेच लागली व डोक्यावरचे मडके जमितीवर पडून फुटले. त्या दिवशीं निघाच्या मजुरांना प्यायला पेज मिळाली नाही.

बापांने दगडूला खूप झाडले व म्हणाला - "तूं चालता हो माझ्या वकून. फुकटाच्या भाकल्या तुला खायला घालायला माझ्याकडे नाहीत."

दगडू म्हणाला-"बाबा ! मी जाती, पण एक गदा आहे. मला आपला कोटी एक नको !"

शेतकरी लोहाराकडे गेला व त्याच्याकडून अर्धा मणाची एक गदा घेतली. दगडूने ती एकदां फिरवून पाहिली. तिचे दोन तुकडे होऊन पडले. म्हणून लोहारानें एका मणाची गदा केली. ती त्यानें दोनदां फिरवल्यावर तिचे दोन तुकडे झाले. म्हणून लोहारानें दोन मणाची गदा केली. ती मोडली नाही, पण तीनदां फिरवल्या वर बांकली. दगडूने ती आपल्या नांहीवर बांकवून सरळ केली "ठीक आहे ! मला ही पुरे !"

ती गदा वेऊन दगडू नोखरीच्या शोधार्थ निघाला. तो एका जहागीरदाराकडे गेला. "तूं काय काम करणार रे ?" जहागीरदारानें विचारले.

“गुराळ्याचें एकच एक काम मला येत आहे.” दगडू म्हणाला.

“मला सुद्धा एका गुराळ्याची गरज आहे. काय पगार घेणार ?” जहागीरदारानें विचारलें.

“दीन वेळचें स्वायला व वर्षाचें शेंभर सपथे पगार !” दगडू म्हणाला.

“तुझा पगार थोडा भास्तच आहे. पण एका अटीवर काबूल करतो. रात्री एक गाय देखील नाहीशी होना कामा नये ! एक गाय अरी नाहीशी झाली तरी तुझे शेंभर सपथे कापून घेईन.” जहागीरदार म्हणाला.

“सगळ्या गाई सुरक्षित परी पोंचल्या कशें माझ्याकडे लागले.” दगडू म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशीं तो गाई घेऊन रानांत चरायला वेऊन गेला. गदा बरोबर होतीच, गाई चरू लागल्यावर तो काटक्या गोळा करूं लागला.

इतक्यांत जमीन हादरल्यासारखी दगडूला भासली. पाहता तो राक्षस. त्यानें दगडूला विचारलें—“काय रे तूं ! मला विसरोस !”

दगडू म्हणाला—“काय रे ! मला सोड. तुला स्वायला हवी असेल ना एक मोडून घेऊन तोड. पाशा पडतो !”

राक्षसानें पहिल्यानें एक गाईचे पाय बांधून ठेवले होते. तो दगडूला म्हणाला—“ही पहा गाय ! जग हात लाव मी खांशावर उचटून घेना !”

“हो पण तुझ्या खांशापथेत माझा हात कस पोंचणार ! तूं खाली वांक. मी गाईला हात लावून खांशावर ठेवायला नवत कसो !” दगडू म्हणाला.

राक्षस गाईला खांशावर घेण्यासाठी खाली वांकला. त्याबरोबर दगडूनें आपली

गदा त्याच्या टाळक्यांत घातली. राक्षस उर होऊन जमिनीवर आदळला. दगडू त्याचें प्रेत फसपटल ओढून घेऊन गेला व त्याला नदींत टाकून दिलें. नंतर तो गाई घेऊन घरां परतला.

जहागीरदारानें गाई मोजून पाहिल्या. सर्व गाई सुरक्षित घरां पोंचलेल्या पाहून त्याला आश्चर्य वाटलें. त्यानें विचारलें—“काय रे, गाई फसा चरल्या !”

दगडू म्हणाला—“पोट भर मानक ! पहा त्यांचीं पोटें तर पहा ! नदीवर पाणी पिऊन देखील आल्या आहेत !”

दुसऱ्या दिवशीं दगडू पुन्हां रानांत गाई चरायला घेऊन गेला. त्या दिवशीं दुसरा एक राक्षस आला. तो पहिल्या राक्षसाचा मोठा माऊ असावा. त्याला देखील दगडूनें ताच धुळी कळत ठार केले व त्याचें प्रेत नदींत टाकून संव्याकाळच्या सुमारास घरां परतला. त्या दिवशीं जहागीरदार त्याला बोटेंत घेऊन गेला. त्यानें त्याला विचारलें—“काय रे, कांहीं विशेष ! सर्व गाई आहेत बरोबर ना !” असे विचारून त्यानें स्वतः सर्व गाई मोजून पाहिल्या. सर्व गाई होत्या.

दगडू म्हणाला—“आज देखील गाई रूप चरल्या मालक. दुपारीं उर पाहतां होतें म्हणून वडाच्या सावलीत बसल्या होत्या. संव्याकाळी नदीवर पाणी वासकून त्यांना घेऊन आलों आहे !”

“आणखी कांहीं झालें नाही म्हणतोस !” जहागीरदारानें विचारलें.

“काय होणार ! कांही झालेलें मला तरी माहीत नाही मालक !” दगडू म्हणाला.

तिसऱ्या दिवशीं आणखी एक राक्षस आला. तो पहिल्या दोघांहून मोठा व

भयंकर होता. पण दगडूने तीच मुक्ती करून त्याला देखील वाटेल्या लावले. शेजारच्या राक्षसाचा संसार करण्याचे काम सा माळकाने दिले आहे असे वाटले दगडूला.

चौथ्या दिवशी तो गाईला चरायला सोडून काटक्या गोळ्या करून लागल्या तेव्हा त्याला वाटले होते तसा राक्षस आला नाही. पण त्याने ज्या तीन राक्षसांना यक्ष्मन्नास पाठविले होते त्यांची आई त्या दिवशी आली. ती म्हणाली "तू माझ्या मुलांना एकेक करून ठार केलेस!" असे सांगून ती

दगडूला त्रायला घांवली. दगडूने गदा फेंकून तिचे दोन्ही पाय मोडले. ती जमिनीवर आदळली व दगडूला तिच्या देत मोठमोठ्याने रडू लागली. म्हणाली—"आता मला तरी कदात्या जिवंत ठेवतोस. मला-मुद्दां माझ्या मुलांना भेटायला कां नाही पाठवील!"

"तुझे पाय दुखत असतील तर ते मी बरे पारून देईन. पण तू मला काय पक्षिम देशील!" दगडूने विचारले.

"माझे पाच दुखायने भांगले तरी मला हिडतां किस्तां येणार नाही. म्हणून तू माझ्यावर उपकार कर व मला देखील ठार कर. या माझ्या गुहेत जे मोने व चांई आहे ते तू घे." असे सांगून राक्षसिणीने तिच्या गुहेची वाट दगडूला सांगितली.

दगडूने त्या राक्षसिणीच्या इच्छेप्रमाणे तिला ठार करून तिचे पेत देखील नदीत फेंकून दिले.

दगडू तिसऱ्या दिवशी निष्काप्रमाणे जहागीरदार वाटेन नेटेल अशा सवजुतीने घरी निवाला. पण तो न भेटलेला पाहून त्याला आश्चर्य वाटले. तो घरी पोचला तेव्हा

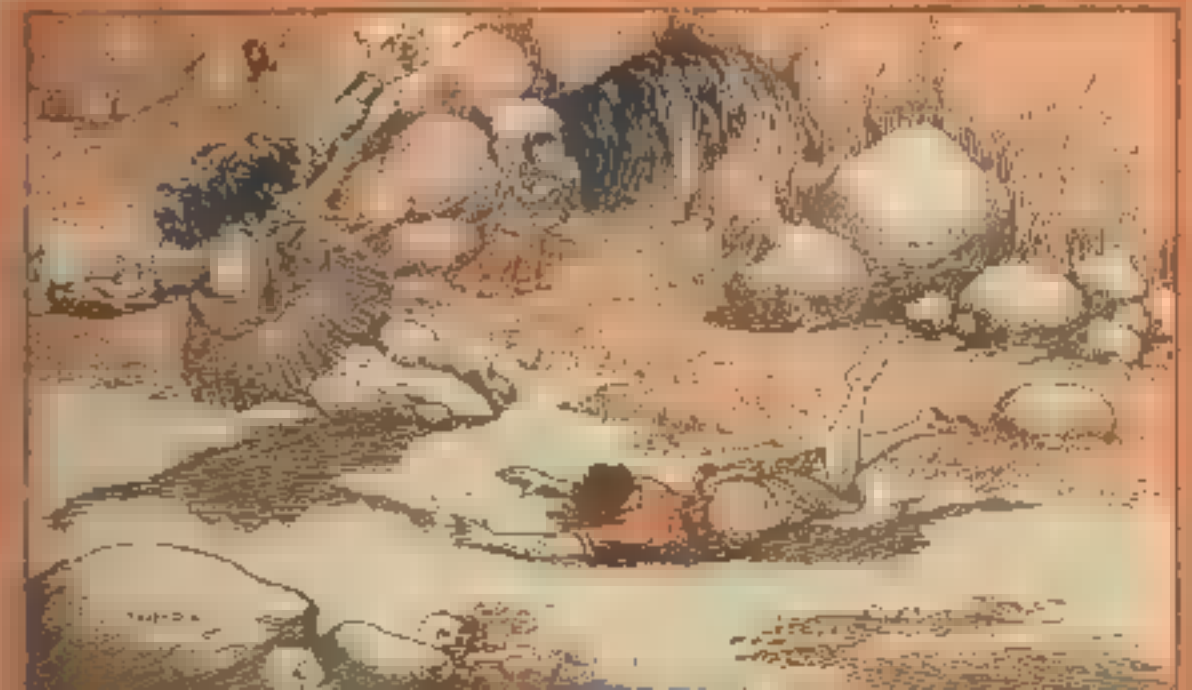
जहागीरदाराच्या परची सर्व मंडळी रडत असलेली पाहून तो जास्तच चकित झाला.

त्या दिवशी दुपारी उत्तरवडील गुहेतल्या त्रिशिर नांवाचा राक्षस जहागीरदाराकडे येऊन म्हणाला—"सूर्यास्ताच्या आत आपल्या मुलीला माझ्या गुहेत पोचतां कर. नाहीतर मी तुम्हां सर्पोना खाऊन टाकीन." दगडू घरी येण्यापूर्वीच सैपाकी जहागीरदाराच्या आज्ञेने घरावरचे ते संकट टळावे म्हणून जहागीरदाराच्या मुलीला घेऊन गुहेकडे निघाला होता.

दगडूला सर्व फळले. तो गदा घेऊन पाठोपाठ निघाला.

तो पोचल्या तेव्हा गुहेच्या बाहेर जहागीरदाराची मुलगी एका दगडावर बसून रडत होती. सैपाकी तिचे नव्हता. ती कोठे तरी दगडाबाड लपून बसला होता. दगडूला आलेल्या पाहून तिला थोडा धीर आला. कारण तो गदा घेऊन आला होता व सैपाक्यासारखा पकून मेला नव्हता. दगडू तिच्याजवळ येऊन उभा राहिला व म्हणाला—"तू भिक नवोस! मी घेतां त्या त्रिशिराच्या सभाचार."

संध्याकाळ झाली. राक्षस गुहेतून गुरगुरत बाहेर आला. तो काळोखातून एकदम

उजेडांत आला म्हणून त्याचे डोळे दिपून गेले व आधीआप बंद झाले. दगडाने त्या संधीचा फरक घेऊन आपली गदा जोगने फिरवून असा तडाखा दिल्या की तो राक्षस 'ओय ओय' करून ओरडत जमिनीवर आदळला व रक्त पोवून तेथल्या तेथे डार झाला. गदा फेंकून असनांना झोंक जाऊन दगड लोखंडाशी पडला. त्याच्या नाकाला लागले ते सर्वे तोंड रक्तधवाळ झाले. जहागीरदाराच्या मुलीने आपला पदर फोडून त्याला पट्टी बांधली.

दगड सरळ गोठ्याकडे गेला. त्या दिवशी दोषांचा सहार केल्याने त्याला विआंतीची गरज होती. सैपाकी जहागीरदाराच्या मुलीला परत घरी घेऊन आला. त्याने आपल्या बहादुरीच्या फुशारक्या भाळून राक्षसाना वध केल्याचे सांगितले, ते

म्हणाला—“तुम्ही सांगितल्याप्रमाणे राक्षसाला डार केल्याबद्दल आपल्या मुलीशी माझा विवाह करून द्या.”

जहागीरदाराने वचन दिल्याप्रमाणे दुसऱ्या दिवशी लग्नाची तयारी केली. पण मुलीने घडलेली गोष्ट मागून या भित्त्या मागू-आईशी माझे लग्न करून देण्याऐवजी त्या पुरा-त्याशी करून ते असे वडिलांना म्हणाली.

जहागीरदाराने दगडाला सादरपूर्वक बोलाविले. त्याने नोकरीला लागल्यापासून राक्षसांचा तडाखा केला हे सांगितले. नंतर त्याने म्हणिले सोने व नांदी जहागीरदाराला द्याविली.

जहागीरदाराने असल्या गुरू बहादुराशी आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले व त्याला परजावई करून घेतले. त्याने दगडाला गदावर सिड हे नवीन नांव देऊन त्याचा मत्कार केल्या.

अथो ह्या पर्वोऽ

लक्ष्मणाने भावा-भावजयीचे बोलणे ऐकले. तो नम्रपणे तालाला म्हणाला—“दादा! तू रागांत आलास पण निश्चय केला आहेस, तर मलासुद्धा बरोबर घेऊन चल.”

तालाला बरोबर दिसले नाही. तो म्हणाला—“तू सुद्धा तर माझ्याबरोबर गेल्यास तर बूट आणून आई यांची काळजी कोण वाहणार. तुला त्यांच्यासाठी तरी जबाबदारी रहावेच लागेल.

पण लक्ष्मण म्हणजे कबूल करणार. तो म्हणाला—“मला हे काही कळत नाही. ही जबाबदारी ज्याची त्याने ज्याची मी जबाबदार राहणार नाही जिथे तू तिथे जयाच्या.”

ताने निस्तर झाला. त्याने वशिष्ठ यांच्या कोठ्यात जाऊन दिव्य पुस्तक माता भक्त्या वगैरे मागून घेऊन सांगितले. त्याने सखा-मित्र सर्वांचा निरोप घेऊन व वशिष्ठ मुनींकडून शस्त्रास घेऊन आला.

नंतर रामाने वनयात्रेस निघण्यापूर्वी दानधर्म केला. वशिष्ठ मुनींचा मुलगा सुमंत्र त्याची पत्नी आलाचून सीतेकडून तिची रत्ने व आभूषणे, पलंग गायत्रि-गिरी यांचे दान करविले व स्वतः शत्रुसेव नांवाचा जावडता हत्ती व अनेक हत्ती दान केले. भगवत्य, कौशिक वगैरे ब्राह्मणवृत्ताला, कौशल्याच्या सेवेस असलेल्या एका वृद्ध पुराहिताला, दशरथ राजाच्या विश्वासपात्र

नितरुथ नात्याच्या भारप्रचारा व प्रसनाप्यना, प्रसन्न्य गाई, मोने, चांदी, मणि पाणिक्के व वस्त्रे दान केली.

प्रयोध्येपारसून राजात त्रिपक्ष नांवाचा एक पद्धत बजावण राहात असे. त्याचे कुटुंब फार मोठे होते. आपल्या या कुटुंबाचा भार त्याच्या कटीपण वाई लागला होता. कंठ-मुळे आणि फळे खाऊन तो मोठ्या कष्टाने म्हात होता.

राम वनगमनास निवाक्यार्थे गेवून तो रामाकडे आला व म्हणाला "युवराज" मी मर्गीव आहे. माझे कुटुंब मोठे आहे वायका-

पेरें उपाशां मरण्याची पाळा आली आहे. तु दया केलीम कदाचित वाचतील!"

रामाने त्याच्या हातांत एक काठी दिली व म्हणाला "ही काठी फेंका" ही नितक्या हा जाऊन पडेल नितक्या नितक्या गाई मायताळ नितक्या मी तुम्हाला देईन."

म्हाताच्या त्रिपक्षाने काठी फेंतली. ती मग नरक्या पैल निरावर जाऊन पडली. रामाने प्रणम करून केलें व म्हणाला— "तुमच्या शक्ती किती आहे हे पाहण्यासाठी मी मी मुनरा केली होती. मी शब्द दिव्याप्रमाणे नितक्या गाई देईनच व नाम्न देव्या देईन. आणखी काही मागा-वयाचे प्रश्नेतर तर मागू त्या!"

त्रिपक्षाने ममाग्य आशीर्वाद विजून व रामाने गाई देऊन तो आपल्या पत्नी परत गेला. जसा राजा यानधर्मा करून राम, सीता व लक्ष्मणसह बहिलांना निरोप आणून निघाला.

त्या निधाना पाया चालत जात असलेले पाहून लोक मर्गीव व मर्जीत उभे राहून दशरथ व कैकेयी व निदा करू लागले.

ते म्हणत होते "तो पद्म राम, वायको-बगेवर व वायको माजावरोवर पायी चालला

आहे. या राजाच्या मानेवर मृत बसते आहे काय म्हणावे करून नाही. राजा किती व श्राव्य तरी निरपराध प्रजेला इतकी शिक्षा देणार नाही; वानें तर न्यून मुलाकान वनवास दिला आहे! सत्ता, जाऊ रानात! मरल्या राजाच्या राग्यांत कजाल्य रहा!"

प्रजेचे शब्द राजाच्या कानांत पडत होते. परंतु रामाने तिकडे लक्ष दिले नाही. त्याने मर्गीवकी निरोप आणून आले आहे असे शब्दाव्यवार दशरथाने रामाला शब्दावून घेऊन पायला सांगितले.

राम, लक्ष्मण व सीतेकर आल्यावर राजा दशरथ व अंतःपुरांतील लोकां कडून उभे राहाले. रामाला भेटावला म्हणून पुढे गेला पण त्यावेळाने मर्गीव येऊन खाली पडला. रामाने त्याला हात देऊन पलंगावर बसविले.

दशरथ राजाला शुद्ध आल्यावर राम म्हणाला—"महाराज, मी वनांत जात आहे. आशीर्वाद घ्यावला आला आहे. मी पुष्कळ समजावून सांगितले. पण सीता

व लक्ष्मण दोघांनी तद्द वरला आहे की त्यांनाबरोबर न्याने. त्यांना मुळां परवानगी थावी."

दशरथ रामाला बघाला—"वाळा! मी कैकेयीला देण्याचे वचन देऊन फसलो पण तु माझी आज्ञा मग करून लक्ष्याभिषेक करून थावा."

"महाराज! दिलेलें वचन मोडण्याचे व असत्याचरणाचे पाप करणें बरोबर होणार नाही. रानांत जाऊन मी तयार आहे. चौदा रानांत राहून तुमची सेवा करण्यास मी पुन्हा परत येईन." राम म्हणाला.

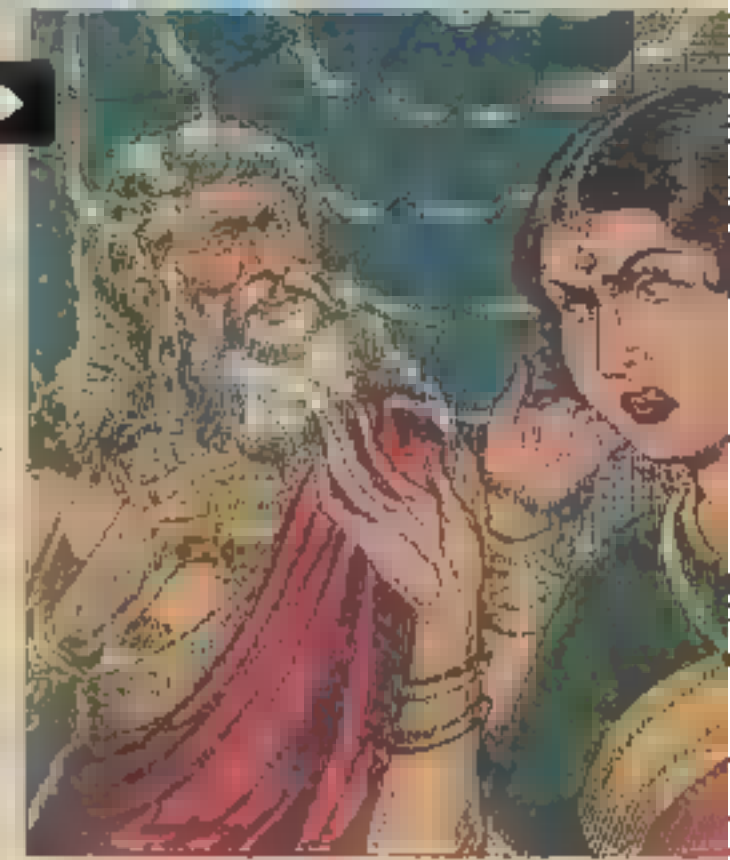

म्हणाला—“दुष्टे! तुला प्राणापेक्षां वास्त
मानत येणाऱ्या आपल्या पतीला दुःखी करून
सुखः मृत्युपुखांत देवलीत आहेस,
तुला राज वाटत नाही का! या दुःखाचा
नाश करून तुला काय सुख मिळणार आहे
हे तरी दे राम सर्वांत मोठा आहे,
तो पुत्रराज आहे. तो रावा तर तुझ्या
पादांत का दुखावें! भरत गादीवर बसला
तर, तुला काय वाटते या अगोर्घ्यंत
हाहील! भयोध्या ओसाड होऊन जाईल.
शेवटीं तू आपल्या आईचे राज्यलेस
मरणावस्थेचे. तशी भाई तशी मुत्तमी! तुझे
अश्वपति यांना एका मुनीकडून एक
मेघशर्पाक प्राप्त होती. त्या शक्तीमुळे त्यांना
पशुपक्षांची भाषा कळू लागली. एकदां
अश्वपति परमेश्वर शीपला असता वृष
नांवाची भुमी काहीतरी बोलली ते ऐकून
अश्वपति हंसला. तुझ्या आईने हंसण्याचे
कारण विचारले. वण तुझे वडील म्हणाले—
“मी कारण सांगून बसले तर मला मरण
येईल.” तेव्हा तुझी आई हड करून
म्हणाली—“मला तें काही माहीत नाही
तुम्ही मला पाहून हंसला नाही बघावचून!
म्हणून मला कारण सांगितलेच पाहिजे. तेव्हां

ज्या मुनीनी ती मंत्र शक्ति दिली होती त्या
मुनीकडे जाऊन तुझ्या वडिलांनी विचारले.
मुनी म्हणाले, तुझ्या बायकांनी प्राण दिला
तरी हंसण्याचे सांगू नकोस.
तेव्हां तुझ्या वडिलांनी आईलाच निघून
सांगितले. पुढे त्याला कधी ज्ञान
झाला नाही. हे काम तरी तसेच आहे.
राम वटिकांना सोडून गेला हा राज्या-
वर केवढे मोठे संकट येईल, सांगना येईल
का! म्हणून तू हा सोडून दे व
रामाचा राज्याभिषेक करवा.”

परंतु ते ऐकून कैकेयीला कर नार्हाच
वाटली उलट तिला राम आला व ती नाशाला
भाले तें घालली. म्हणून तिचा नाव
मुनेन दशरथाकडे पळवला. दशरथ म्हणाला
“बाबा रे! एकदा गाणसाची बुद्धी फिरली
की त्यावरोबर त्याची गाणुसकीपण जाते.
लाजलजा, दया, संकोच, भेम हे मानवोचित
गुण नाहीसे होतात. तू रामाबरोबर माझी
चतुरंग सेना, दासदासी सर्वांना पाठव.
रामाचा राज्याभिषेक झाल्याची जाणीव
होतां कसमा नये.”

मुनेचाच्या बोलण्याकडे कैकेयीने दुर्लक्ष
केले होते व तिला त्याचा आला

राजाचे बोलणे ऐकून ती
म्हणाली “मी सांगून ठेवते, सर्व
मादक नाही. ते सर्व रानात पाठवून
तुम्ही रानात जाऊ. मला तें स्वप्नार
मरताला असल्या राज्याची गरज
नाही. गादीवर नाही. मी
सांगून ठेवते.”

राजा म्हणाला—“दुष्टे! तू बर सांगितलेस
ते दिले. रानांत जायला तयार
जाला. तू मरताचा राज्याभिषेक कर आणि
रहा सुखाचे! मी रानांत जायचे नाही हा वर
कां नाही मागून घेतलास! एकदां माझा

मळा दाखून जीव घेई. म्हणजे तुझ्या मला सारखे होईल."

कैकेयी त्याहून रामन रागाने म्हणाकी यनांत जायचा अर्थ आहे. सर्व सोडून जाणे जर चतुरंग सेना रामाबरोबर जाणार असेल. तुम्ही जाणार. मरनाला राज्य देण्याचे नुसते तर्क कशाळ ! तुमचे पुजेज सगर महाराज यांनी आपल्या मुलगा असमेज घाला रानात पाठविले तेव्हा बरोबर सैन्यपण पाठविले होते वाटते :

ते ऐकून सिद्धार्थ गांधाचा मंत्री म्हणाला—
" त्या असमेजाची गोष्ट येथे कशाळ मागतां !

तो दुष्ट होता. त्या मुलांना दचकत नेत असे व सरयू नदीत फेकून देत असे. मुलें बुद्ध लागली त्या राक्षसी बानदात तो हंगत असे. म्हणून प्रजेने सगर राजाकडे केले. प्रजेने सांगितले तुम्ही असमेज घाला तरी राज्याबाहेर काढा, नाहीतर आम्हांला राज्य सोडून जायला परवानगी मगर राजाने व समजवोही मुलाला त्याच्या रायकोदगेवर सर्व नोकरी-गायकांसह राज्याबाहेर काढले. तो प्रजा-दोही आणि राम प्रजापिय आहे."

सर्व पान्थ्या पामरीवर पाणी पडल्यासारखे होतें. म्हणाला—" तुमं हिताहित करण्याची शक्ति तुझ्यांत उरली नाही. नुं काढेड फाट, मी रामाबरोबर यनांत जातां."

राम दर राहून मने पणत दाता. तो म्हणाला—" वाचा ' मी स्वतः सर्व सोडून जायला असतां मला कशाळ माझ्याबरोबर ! आम्हांला वळखवई या यांकर रानात आमचे काम मागेल."

कैकेयीला लाजलज्जा उरलीच नव्हती. म्हणाली—" वेडा येते वचकल वई " आणि एका तवकांत आणून दिली.

राम लक्ष्मणांनी वचकल वई परिधान केले मीनेने वचकल वई उचकली. पण ती कशी नेमायची तिला कळले नाही. फक्त सांघावर ठेवून ती उभी राहली. तेव्हा रामाने हंसत जवळ जाऊन तिच्या रेशमी लाडीवरून ती धावला सांगितले

ते पाहून कौशल्या व सुमित्रा पुढे येऊन म्हणाल्या—" रामा ! वडिलांच्या आज्ञेने नृ-गनांत निघाल्यास हे पण सीतेला धोतर जायची पाय तिच्या वनवास भोगायचा आमच्याजवळ ठेवून वा. तिच्याकडे पाहून तरी आम्ही चार दिवस जणू "

श्रुतक वशिष्ठ मुनि काढाच धाळले नव्हते. ते म्हणाले " नृ आपल्या दातांनी सीतेला वई देतेस ' तुला अनानी नाही नर मनाची तरी काही काज आहे की नाही ! सीतेला रानांत पाठविण्यास तुला दुजोरा ! तिला रानात कां पाठवतेस "

" रामाचा राज्याभिषेक करण्याची जी तयारी झाली आहे ती न्यारी सीतेचा राज्याभिषेक करायला पुरी आहे. हे तुला कळले नाही वाटते ! सीतेला या वचकल वजांची जरूर नाही एवढेच नव्हे तिच्या-

करोबर वाटते. वई पामपणे वासवासी तिच्या जे जे वनात पाठवला येईल

आणखी तुला वाटत असेल की नृ राज्य मिळवून दिलेला म्हणून भरत तुझे गोडवे माईत आभार मातीत. पण त्याचा स्वभाव मी ओळखता. त्याला हे घिलकुल पसत पडणार नाही. एकाच रापाची ही मुल परस्परांचेवळ फर्की उलटणार नाहीत." वशिष्ठ मुनि पुढे बोलून आले.

दशग्याने पाहिले की, राजवाड्यासमोर प्रजेची गर्दी जमा झाली आहे. त्यांची क्षीतेला बोलावून म्हटले—" बाळे !

तु. रानांत जाणा. या वक्ताने तुनि पत्नीसारखी बळबळ धरून धरण करून तुला कसे सहजेक सुली. " नंतर कैकेयीला म्हणाला - " दाही नाही! सीता नमस्कार करणार नाही. "

राम बडिलाना म्हणाला - " दादा, मी येतो! " आणि पडून निघाला. द्वापरस्थाने सुमंत्राला जवळ बोलावले म्हणाला - " मित्रा! या सनौना ग्यात वसवने गांभावाहेर रासांत पांचवून दे. " आणि कोशा धिकाव्याला बोलावने म्हणाला - " नीवेळ चौदा वर्षे पुरतीक इतक्या व शशिने वरावर दे! "

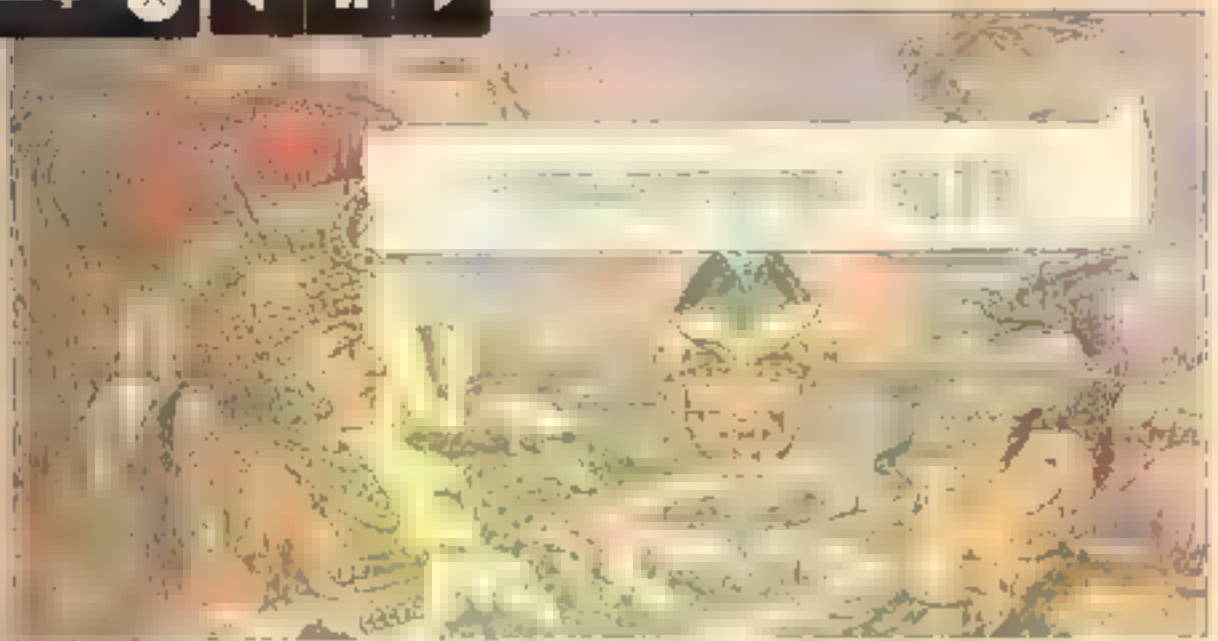
कोशल्या व सुमित्रा घाती मरिचका मय शशिने घातले व " बाल! तुला पनि आज मरीव झाला आहे. याची काळजी घे. " रामाने आपल्या बडिलाना व आई व नमस्कार केला. राम आईला म्हणाला

" आई! तु माझी किंवा सीतेची अगदी काळजी फक्त तकोम. चौदा वर्षे संपनांच ही पण येईन. तु वावांची मात्र काळजी घे. चौदा वर्षांचा काळ म्हणजे मोठा नाही. तो मुखांत आईल. "

लक्ष्मणाने पण आपल्या आईला, कोश- ल्या व बडिलाना नमस्कार केला. सुमित्रा त्याला म्हणाली - " बाल! रामच आतां तुला गिता व सीताच तुझी माता. त्यांची सेवा हाज तुला या पुढचा प्रम आहे! अरण्याव अरण्या आहं. "

निधे पांढर जाळे. सीतेला रामावरोवर वसविल्या मिळाल्याची. इतका आला ती सर्वांच्या साथी वसली. नंतर राम लक्ष्मण ग्यान सुमंत्राने सीतेसाठी राजाने दिलेली वस्त्रावपणे आणि रामाने सांगितलेली शस्त्राव वगैरे व रथ हांकला.

त्राजूर नांवाच्या गावाजवळ रानात गटाई
नांवाचा शेतकरी रहात असे त्याला
गावा नांवाचा एक मुलगा होता. लखू रात्र
ना चरायला घेऊन जात असे बाप
गावात धार काढी व गाईला चारा पावून
रानात उठवी. लखू शोधगोळा करून न्याहरी
गाई व गाई घेऊन रानात जाई

लखूनी गाई लवकर वारली म्हणून
गाईला संधाक व घाईची कामे करीत त्याचे
कारण तो लखू गाईला रानात घेऊन
गाईला चारा देत होता.

लखूला गाईला रानात घेऊन जाऊन
गाईला लखू गाई घेऊन तिकडेच जात असे.
गाई पुढपात चरत लखू कधी जाडवर

चढून लखू वाजवी नाहीतर गुणगुणत कोठे
तरी ठिठे फिर पण महादने त्याला लखू
केली होती लखू डोंगरांतल्या गुहेत बांध,
मिष्ट व डोवर खोपड आहेत असे लखू
लागनात तेव्हा त्या बाजूला पाऊन
नकास

पकटा लखू गमतीवातार तीर
घेऊन गुगना रानात चरायला घेऊन निघाला
मुळे चरायला सोडून तो एका शाड्याच्या
बुवाला टेकून उभा राहिला खेळायजेळांत दूर
कोणी पक्षी दिसला का तो नेह चढून तीर
सोडीत होता.

तो तीर सोडीत होता व गमत पहात
होता. मध्येच डोंगरापलीकडून दरीतून त्याला

आला ! आपल्या घोड्याचे वर्णन त्यापुढी त्याने फाटी ऐकले नव्हते. त्या घोड्यावर पसल्यानंतर तो सोंगराकडे भांबला यावरून त्याच्या हाडण्याची जागा त्या हांगरा पली-
कडून दरीत असणार, मी घरी निघालो आणि हा घोडा माझ्याबरोबर आला तर एक भयत करता येईल. या विचित्र घोड्याला जंगलपुंगच्या बाजारात विकून स्वप्न पैसे मिळविता येतील.

असा विचार करीत असतु झाडाखाली उभा असता तो शिंगी घोडा गाई बरोबर चरत आगला. प्रथम गाई त्याला पाहून कुडा

मुत्रल्या गज तो निरपद्रवी वाढे
कळल्यावर शांतपणे चरत आगला
तो घोडा चरत आगला.

लवूचा वाटले, कदाचित संपून
पर्यंत येथे चरत राहून नंतर तो
परत आपल्या दरीकडे जाईल. पण
शाही नरी घोडा तेथून हळू
लवून गाईचा बरोबर वळल्यावर
घाडःसुद्धा त्याच्याबरोबर लवल्या
पर्यंत आला.

लवून सर्व भुगंगा एकत्र केले
त्या घोड्याला त्याच्याबरोबर
दिले चारी वाजुका पोठे कुपण
लवून कोणी अंत किंवा
बाहेर येणे शक्य नव्हते.

या विचित्र घोड्याविषयी
सांगारे की छांगू तसे हे तो काहीच
शकला नाही व खाऊनपिऊन शोपी
सकाळी त्याच्या बापाने त्याला
आणि म्हणाला—“जरे लवू उठ
आपल्या भुरग्या याबद्दल एक रातरी
आत जिरले आहे. चारी वाजुका
होते आणि हे जात कसे काय
कुडा”

...

हा घोड्या विक्री काही वाटली नाह
उठून तो पाडा काय करतो पाहिले
नाही. तेव्हा काय ने एक दोन
त्याने मारून देखील टाकले असत
म्हणाला—“बाबा ! आपल्या गाई मर्द
आहेत की त्यांना टार करून ते जनाव
देखील गेलं !”

“देवाच्या कुपेने मर्द गाई जिवंत आहे
पाहिल्याबरोबर तो पट्टशला बांध
उडी नास्त्य पळून गेला.” बाप
त्याच्या निघात जीव आला.
“बाबा ! मी तुम्हांस मर्द सांगि
नाही तो पट्टशला बांध नसून एक
घोडा आहे.
पडे आहेत व एक
आहे. काळ गाईबरोबर
होता. गाईंना घेऊन घरी
तेव्हा त्यांच्याबरोबर तो आला.
त्याला निरपद्रवी समजून कुपणात
सोडले होते

ते काही पाहिले नाही. मला
दिसला. त्या भवानक दरीत

निरपद्रवी तसेही विविध जनावरे
त्यांच्यापैकीच तो भवान हा जनावर
मायाची आहेत त्याच्या वाटेला
तु गेलास बाप त्याला रागावला

“बाबा मला ने भगवती निरपद्रवी
बलाच आहे. ते मायाची पातळे तर मला
टाप करणे त्याला अशक्य नव्हते. पण ते
माईच्यापेक्षा जास्त निरपद्रवी व सुधे आहे
लवू म्हणाला.

काय मला सांगतोस ! जरे, मी
या डोक्यांनी पाहिला, तो बांध होता मुला
घोडा वाटला. मला दिसला. तो मायाची

મથમ ફેલીત્ર બસેલ." મહાદેવ નથાલા
નર નાર કાદુન તે બ્રહ્મપુત્રકર નિધાલા
સહુ રંદા. તોદ પુત્રન કાલ નથાલા
કેલ શાપિ મુગાલ પેકન રા
તો મુગાલ કુળાંત ચગયના સ

પુત્રી માલાસ વાદત રૂ! મી
વિષ્ણુન મેલો નાતો વુલા
જલનના ઓલલીય નાજનાશી
બજા નહેને ચોલ દાવ

માલા શું સ્વપ્ન કાવત નાથાલ નાદી
દત્તના કાલકી
જોઈ અગ શ્રાગવલ યા વાદત ત્યા
નાથાલી નાદી રાદ દમાનકા
મામક
તો હાલે તથુ સુચરીત

गोष्टीकडे दुर्लक्ष केले. परंतु दुसऱ्या दिवशी रात्र व पुन्हा निवृत्त विवशा रात्री देवीने स्वप्नांत त्याला विचारले "तू पुजारी वसुधासह तने तू कां नाही केलेस ?" आतां मात्र धर्म-कर्तव्याचा वाट लागले कीं देवीने सांगितले तें केले पाहिजे. पुजारी गनोभावे पुजारी नही हे त्याला देवीने आदळून म्हणून त्यानें दुसऱ्या पुजान्याला नेमले.

पण काही दिवसांनीं देवीने पुनः स्वप्नांत येऊन दुसऱ्या पुजान्याविषयक तक्रार केली. म्हणाली—"तुला पुजारी वाच्य पेशां वरा होता. त्याला काढून टाक व तिसऱ्याला नेम."

देवीनेच आज्ञा केल्यावर ती नोकऱ्याचा त्याची आज्ञा नव्हती. धर्मकर्त्यानें त्या दुसऱ्या पुजान्याला पण काढून टाकले व तिसऱ्या एकाला नेमले. पण तो देखील तीन वार दिवसांचे काम करूं शकला नाहीं. देवीने पुन्हां स्वप्नांत येऊन त्याच्या विरुद्ध पण तक्रार केली. म्हणाली—"जरे वेढा तरी भावना असावी कीं गाई वाफसाळा ! मगोरचा नैवेद्य देखील मला उद्या आल्या विषाय मिळेल तर शक्य ! अशा प्रकारचा पुजारी नेमल्याचें पाप कागेल तुला !"

देवीने कोणत्याही नर पुजारी व मीच त्याला स्वप्नांत स्वप्नांत जायचे. ते तें तसें तसें धर्मकर्त्यानें पुन्हा विचार पुरविले. स्वप्नांत त्याला कळत घेतल्यावर पुनः पुजान्याला नेमले. त्याने त्याला बजावून सांगितलें कीं, देवीच्या सेवेत फाही कामनरतः दंड होईल. परंतु त्याचा तें प्रयत्न देवीने यशस्वी ठरला नाही. देवीने पुन्हां स्वप्नांत येऊन त्याला सांगितलें कीं पुजारी मगोर देखील पैसे देऊन देवीला दास्यवीन नाही. हा पुजारी पहिल्या तिघां पेशां निरुपयोगी आहे."

अशा प्रकारे मगोर मागून एक आठ दिवसांचे कोणी पुजान्याची नोकरी काढून पुढे घेईना.

अशा पासच्या खेळा पाळ्यांत देखील तर वार वार दिवसांनी पुजान्याची वहली नोकरी घेतली. ऐवज मगोरना आश्चर्य वाटूं लागलें. कोणी तें काम चलायला पुढे घेईना. धर्मकर्त्याच्या बोलण्यावर कोणाच विधातच वसेना. लोक म्हणत, आम्हांला कोणी घट्टार लोडून तुमच्या गांवां काढून पुढे तुम्हां आम्हांला दोन दिवस

पामावर नेमून काढून शकायद्याचें. त्यापेक्षां आम्हांला ही नोकरीच नको.

धर्मकर्ता धर्मसंपदांत पडला. देवीच्या पुजेत अंतर पडला तर देवीचा कोप होणार. कोणी पुजारी नेमाचा तर तो देवीला पसंत पडत नाही. पुजारी न नेमाचा तर पुजेला खंड पडल्याचें पाप लागणार.

त्यानें दोघां तिघांचा मगोर घेतला तेव्हां सर्व म्हणाले—"बावा रे ! तुला काय स्वप्न पडतें तें आम्ही बोलण्यांनीं पाहिलें नाही. तूं म्हणतोस तें खरें असुं शकेल कदाचित. पण या कलियुगांत देवाची पुजा होते

अंतर पडूं नये मशी पत्येक धर्मकर्त्यानें फाळजी वाळगली. पुजारी नेमणें, नैवेद्य, प्रसाद वगैरेचा हिजांव ठेवणें सर्व धर्मकर्त्यालाच पहावें लागे.

एकदां रात्री धर्मकर्त्याला स्वप्नांत एक दृष्टांत झाला. देवी स्वप्नांत येऊन म्हणाली—"तू जो पुजारी नेमला आहेस तो नीट पुजा करीत नाही. त्याला नोकरीचवून काढी कर व दुसऱ्या कोणाला तरी नेम."

धर्मकर्त्यानें विचार केला. स्वप्नांत दिसेल तें सत्य समजून त्याला तें लोक इंसनील. म्हणून त्यानें स्वप्नांत पाहिलेल्या व ऐकिलेल्या

आहे एवढे पुरे आहे, एवढे समजून राहणे वेळ म्हणजे आहे, आपणाला वाटते की, तेच संगीतज्ञांचा माणूस आहेस. देवीचे नाव आपले उगीच."

या गोष्टीची चर्चा दर दूरच्या गावी होऊ लागली. सर्व चकित होऊन एकत्र प म्हणत- "देवीच सांगते आहे तेव्हा खरे असेल! पण धर्मकर्ता देवाला नाही मागून टाकता की, जसल्या पुजारी या युगात मिळणे शक्य नाही."

शोधदा एका हुशार माणसाने विचार केला, नशिवाची परीक्षा करून पहावी.

पुजास्थळा चांगला पण मिळत प नैवेद्या- वळा शंभरापण मिळत असे धर्मकर्त्याने सांगितले होते. म्हणून तो एके दिवशी त्या गावी गेला व धर्मकर्त्याला भेटून म्हणाला "कोळ रात्री या गावची देवी नाईका मग्नान चर्चा व म्हणली, 'कोळ रात्री' म्हणून माझी पुजा करा. 'गाव' येत आहे. पुजारी एकदाच एक लबाड निघात. तो धर्मकर्त्याला किल्ल्यात सांगितले. पण स्वतः जितक्या पुजा-ग्यांना नेमले ते पहाऊन एका वस्त्राद मिचाले. म्हणून तो स्वतःच धर्म- कर्त्याकडे जा आणि त्याला आऊन सांग

का ही स्वतः तुम्ही निघत वेली आहे! देवीच्या आदेशाने तू आला आहेस."

ते ऐकून धर्मकर्त्याला फार आनंद झाला. पुढचा एकदाचा देवीने स्वतःच याची नव्वत केली आहे तेव्हा पुजा नीट होईल व देवीच्या मनाला त्रास होणार नाही. धर्मकर्त्याला भार हलका झाला.

धर्मकर्त्याने त्या पुजास्थळा आदरपूर्वक येऊन नेऊन त्याच्या हातान सर्व विस्तरा करून देवीची नवे वस्त्रे व दागिने त्याला लावली व पुजास्थळे पैसे देऊन सर्व देऊळच नव्या स्वरूपात होते.

पण तो पुजारी लबाड होता, वास्तिक होता. त्याला देवाची भीतीच नव्हती म्हणून ना! त्याने देवीचे दागिने हळूहळू लाविले व ते मोडून त्याने नवीन दागिने करून आपल्या बायलाच्या अंगा वर घातले. देवीच्या पैठण्या अर्चा लायकी नेसू लागली व देवीच्या नांज्या फाटकी फडकी घेऊ लागली. त्याने पुजा अर्चा सर्व मुडाकून ठेवली. नैवेद्या, देवापुढचे पैसे सर्व उचकून घरी घेऊन जाऊ लागला. देवीसमोर निवा मुद्दा आगायचा धंद झाला. गावातल्या कोणी मद्य घेऊन निवा लावी

तेव्हा दिवा. नाही तर देवीच्या गामाच्यात
कोलाय.

दिवसागाऱून दिवस व रात्रिन्यासागून
रात्रिने येजे. देऊळ ओसाड पडले. लोकांचे
जाणे येणे बंद झाले. देवी कधी स्वप्नांत
आली नाही. तिने त्या पुजाऱ्याविरुद्ध नकार
केली नाही व त्याला कोठून टाकायला
आग्रह केला नाही.

गांवकरी भेत व धर्मकर्त्याला म्हणत—
“काय रे! तू तर देवी स्वप्नांत येऊन
पुजाऱ्याविरुद्ध नकार करते म्हणून मांगल
होतास. एका मागून एक उहा जणांना
तू नेमलेस आणि काढलेस. आणि लडाव
मात्र सधे गडप कोनीन चालला आहे व तू
काहीच बोलत नाहीस!”

धर्मकर्ता उत्तर देई “देवीनेन त्याची
निवड केली आहे, त्याला आतां मी तरी
काय करूं!”

वेताळाने येथवर गोष्ट सांगून विचारले
“राजा! ज्या देवीने उहा उहा वेळां नर-
कर्त्यांच्या पाठीस लागून पुजाऱ्यांना नकार
ही वा नास्तिक पुजाऱ्याविरुद्ध एक नकार
शब्द देखील कां बोलली नाही हे नका
नाही कळले. या प्रश्नाचे उत्तर नक्की
जणून तू जिणे नाहीस तर परिणाम
मुला माहीत आहेच. तुझ्या शेकड्याने
शमन झाले हौऊ तुझ्याच पायावर
आदळलील.”

त्याच विचाराकें म्हणाला—“त्यांत काय
काय! नव्या पुजाऱ्याने देवीचे समिने व
असे चोरी करावला नुसता केत्यावर तेजा
त्या मूर्तीत गडण्यापेक्षां दूर निघून जावने
उरविने असवे.”

राजाचे मीन अशा प्रकारे भंग होताना
वेताळ मेतांतून उदरुन आला पुन्हां आडला
जाऊन छेविले नगराला.

भुतांनी लावलेलें लग्न

कायला सुलतानाच्या पदरी वीन वजीर
जाने जाले असत. एकाचे नांव होतें शम्स
जाने व दुसऱ्याचें नर उल वीन दोघां-
जाने स्वाम सुलतानावरसपर राह्ये. तेव्हां
दुसऱ्याने स्वामावरसपर राह्ये एवढी दोघे पाह्ये
जाह्ये वी कांयें करान असत.

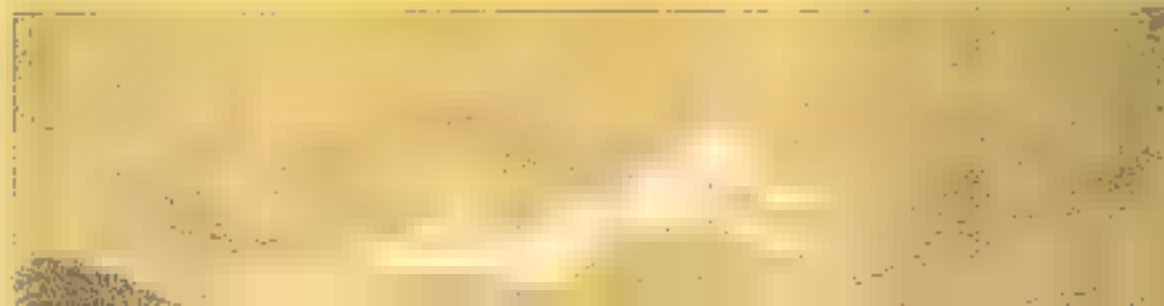
कायला एका जाणें शम्सानी मिळाली
जाह्ये जालेन मळें, तर दोघांची मैत्रीपण
जाह्ये जाली होती. त्यांनी ल्हानपणापासून
जिणे जाले जाले केला होला. दोघे जायत
जायत असत त्याच्या आयुष्यांतल्या सुख-
दुःखांत गीष्टी करीत. एकदां दोघे आप-
सांयें कांयेंपण बोलत होते. दोघांनी असें
कांयेंपण लक्ष करावें. नंतर त्यांनी विचार
करावें व समजा एकाच्या सुलगी जाली व
दुसऱ्याच्या सुलगा, तर त्यांचें लग्न करून देऊन
मैत्री त्यांजें बढलेलें असें कांहीं तरी करावें.

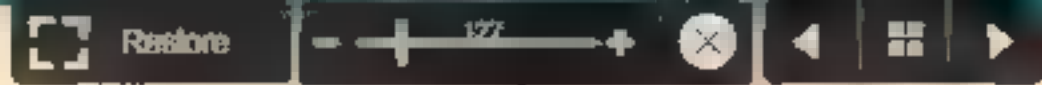
सुरने विचारलें “समज मला सुलगा
जाला व मुला सुलगी, तर तू सुलगी देव्या-
सादी माझ्या मुलाकडून हुंडा घेशील?”

“कां! कमीत कमी तीन हजार दीनार
व तीन गावें घेईल तेव्हां देईन आपली
सुलगी!” शम्स भट्टे शब्देत म्हणाला.

“वा रे वा! आपल्या मुलीचा भाव
ज्या वाढवला आहेच वी जालेच्यामळें
जणुकांही रतच! विशयचें नसले म्हणजे
व्यापारी काय वाटेले ती किंमत सांगतो.
अरे तुझ्या मुलीला माझ्या मुलासारखा
पति मिळाला तर तिचे तें केवढें माग्य
ठरेल! ही लटपट नाही चालायची माझ्या
जवळ!” नर म्हणाला.

तू वजीर जालास म्हणून तुझा सोरा
बाढलेला दिसतो आहे. पण मी मुला वजीर
करायला सुलतानांना सांगितले म्हणून तू

वजीर झालला. नाही तर पडला असताच फोंडेंतरी धोड्याची पालिश वरीत. तुझ्या मुलाने आपल्या वजनाचे सोने दिले तरी नाही मुळागी तुझी मुल भरणे तुझ्या घरी येणार नाही." असं गगाने म्हणाला.

थेहेनें मुल झालेले शेळणें एकाएकी पंजेरीवर आले. "प्राण गेल्या तरी तुझ्या गुलीशीं मी आपल्या मुलाचें एक होऊ देणार नाही." नूर म्हणाला.

"ठीक आहे, पाहिली. उद्यां सकाळीं मी मुलतानांघरावर पिरॅमिडच्या दाजूला फिरायला जाणार आहे. परत ज्ञान्यावर

तुझी वजीरी कोठवर राहते, पाहू या." असं म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशीं मुलतान शम्भुघरावर नील नदीच्या काठाने पिरॅमिडच्या दिशेने फिराव-
वाम निघाले. मूरला गवगव श्रोण मागली नाही. सकाळीं उठून त्यानें नमाज प्रार्थना केली. शम्भु घरांत शोई म्हणाला ते त्याला माग्यामग्न्येचें बोलले. त्यानें कायरो नगर सोडण्याचें मनाची ठरविले.

दुसऱ्या दिवशीं पहाटे मूर उठला व म्हणाला— "मी तल्लेन वरी नाहा म्हणून शोईर जात आहे. मार दिवसांनी परत येईन. कोणी वरोवर येण्याची गरज नाही. मात्र एक नांगले खोबर खोरीर घेऊन घ्यायला येया. मी स्वावर वरून जाणार आहे." त्यानें एका पिशवीत एक हजार दीनार घेऊन व प्रकाशाक निघाला. त्यानें पुष्कळ दिवस प्रवास केला. किम्वेक लडानमोड्या गांथी मुखाम करीत तो शम्भुघरा पोंचला. तेथे तो एका धर्म-
शाळेत उतरला. पण तो शम्भुघरा येऊन पंचवत्याचे त्याला देखील कळले नाही. कारण तो गवगवच्या कामाने येई तेन्हां नोकर वाकर वरोवर असत. पण आतां त्याला नाई नक्कीच कसे लागले होतें.

तो त्या शम्भुघरांत उतरला होता तो शम्भुघरांत वसण्याच्या मुलतानाची होती व ती मुलतानाच्या महीलामांस होती. मुल-
तानां दुकान खोबर पाहिले व त्याची जात व शोईर वरीर पाहून विचारपूस करायला आला तो को धर्मशाळेत कोण उतरला आहे. त्या त्या जातीच्या खोबरावर वरून सामान्य प्रमाण येणे शक्य नव्हतें त्या खोबराचा शोईर कोणी तरी मुलतान माही नर वजीर त्या मुलतानाच्या.

शम्भुघरांत केल्यावर शम्भुघराच्या वरिष्ठ शोईर कळले को नूर कायराचा वजीर तो व जगाचा प्रवास करायला आला. तो स्वतः मूरला भेटायला आला. त्यानें शोईर कर. तरुण वय पाहून त्याला विचारला— "तुला काय तर काही काम दिवसे. या नूरला जगाची नगर कणवचो शोईर मुलतानां उतरला व्हावी याचे मला आश्चर्य आहे. चला, आमच्या घरी. जगा मुलतानां आहे ती एकुलती एक मुलगी. तिच्या तूं लक्षला तयार झालास तर मी मुलतानां उतरला वरून कोण को तूं नाहा तुला नातेवाईक जाहेस आणि माझ्या मुलीला मागणी घालण्यासाठी आला

आहेस. माझ्यानें नर मुलतान तुलाच वजीर नेमतील."

मुरनें काही वेळ विचार केल्यावर शोईराच्या वजिराने केलेली सूचना मान्य केली.

शोईराने शम्भुघराच्या सर्व श्रीमंत व्यापाऱ्यांना व मानकऱ्यांना आपल्या घरी मेजवानी दिली व नूरची ओळख करून देत म्हणाला— "हा माझा दुरचा नातेवाईक आहे व त्याच्याशी माझ्या मुलीचें लग्न ठरले आहे."

पुढे वजिराच्या मुलीशीं नूरचें लग्न झाले.

तिकडे कायरोच्या शस्त्र, जें मांडण झाले-
तोतें तें दुसऱ्या दिवशीं उजाडल्यावर पार
विसरून गेला. तो मुक्तानाजक कोही
एक देखावा नाही.

घरीं परत आल्यावर त्यानें नूरच्या घरा
निरोप पाठविला तेव्हां त्याला कायरो कें
नूर पहाटे उठून कोरें नरी निघून गेला
आहे. आपल्या मूर्खपणासुद्धें आपल्या जिवळ्या
मिशाला विना कारण किती वास झाला
याचा विचार करून त्याला वाईट वाटले.
त्यानें रात्रीस नूरचा शोप कादम्यासाठीं
मूल पाठविलें. पण नूर कोरें गेला आहे

हें कोणाला कळलें नाही. शम्सला आपल्या
चुकीबद्दल कार फार वाटला.

काही कळानें शम्सनें कायरोच्या एका
श्रीमंत व्यापाऱ्याच्या मुलीशीं लग्न झालें.
पण त्याला विना नूरला दोघांना कल्पना
कळती. दोघांचों नसें एकाच दिवशीं
जालीं. काळांतरानें नूरला मुलगा आणि
शम्सला मुलगी झाली. दोघे आपापल्या घरीं
हळाले.

नूरला मुलगा गुणी व रूपवान निघाला.
त्याचे नांव हसन ठेविलें. शम्सला मुलगी
संस्कार भायमाडानें झाला. दुसऱ्या दिवशीं

शम्सलाच्या मुक्तानानें नूरला त्याच्या
मातंग्याच्या उर्गी रज्ज्वर नेमलें. नूरचे
पुढें व मानमरातब वाढत गेला. हसन
ज्या वर्षाचा असेल तेव्हां नूरचा सामरा
सरा. नूरनें हसनच्या शिक्षणाचा भार
एक उठ मीलवीवर टाकला.

हसन हुशार निघाला. पंधरा वर्षांचा
मुक्तानानें त्यानें सर्व विद्याभ्यास पुरा केल्या.
ना कोरें तो घरापाठे पडला नव्हता.
हसन शम्सलावर नूर वाटल्या
मुक्ताना परावर घेऊन मुक्तानाचा आशीर्वाद
लेला. हसनचें लग्न व मुक्ताना

पहिल मुक्तान खूप झाला. इतक्या लहान
वयांत त्यानें सर्व विद्या शिकून घेतलेल्या
पहिल मुक्तानाच्या आश्चर्य वाटले. तो नूरला
म्हणाला—“आपल्या मुक्ताना रोज दरवारांत
घेऊन येत जा.” मुक्तानानें हसनला अनेक
वस्तु उपहार म्हणून दिल्या. नंतर तो
हसनला बोलावून आपल्या जवळच्या नाते-
बाबकासारखा त्याला वागवूं लागला.

हसन वीस बारास वर्षांचा झाला असेल,
नूर आजारी पडला. त्याचा आधार वाढतच
गेला. औषधपाणी घेऊन मुक्ताना देवाला
निराश झाला. आतां या आजारातून उठणें

शक्य नाही असा विचार करून मुझे आपल्या मुस्लाह्या बोलवून आपल्या मित्राची गोष्ट मागितली व आपल्या मुराशां तुझे व्हा करून वाचवणे ठरले होते हे देखील मागितले. नंतर एक कागद हसनला देत तो म्हणाला - "आज ! ही चिठ्ठी नीट जपून ठेव. समज तुझ्या नजारात पाट फिरविली तर तुझ्या वाडवडिलांचे अहम कायरो येथे जा. तेथल्या वजीर अहम याला सेंट व त्याला माहीती आढवण करून दे. तेथे तुला कोणत्याही गोष्टीची उणीव भावणार नाही. सुकसे राहता येईल. हा कागद संभाळून ठेव."

हसनने तो कागद आपल्या सगळ्यांनी शिबून खुपसून ठेवून दिला. पुढे काही दिवसांनी मूर पग्लोकी गेल्या, मुलतान व इतर वजिरींनी येऊन हसनला धोर देऊन म्हणाले - "या जगात कोणी कायमचा राहिलेला नाही. आपला दुकान आपण कायम चालवत आहो. इतर देशांमध्ये पुरवठा करून देऊन नावावर राहिलेला नाही. तर आपल्याच व्यवसायातून दुकान ठेवून राहिलेला नाही. मेराय्या देखील गेला नाही."

मुस्लाह्यांची नेहग्यानी आणि सगळे वयसाला निती घेऊन त्यांनी. हसन कसोय्य दिवस आला नाही याचा मुलतानाला वनवरी सगळ्या भाप वारल्यामुळे तो दुःखी झाले हे देखील मुलताना विचारून गेला. त्याच्या गर्व चढला ज्यावा असा विचार करून मुलताना हसनला नोकरीवरून काढून टाकले व आपल्या जागेवर दुसऱ्याला वजीर नेमले. पण मुलतानाचे देखील मुलतानाच्या मगाचे संभाषण होते नाही. त्याने हसनचे घर त्याच्या उमीन तुमका, सर्व संकसतना करून त्याला पोट करून समोर हजार करण्यास हुकूम सोडला.

परंतु मुलतानाच्या महालात काम करणाऱ्या एका मुलामाने येऊन केटीच हसनला

नावा करून "एक क्षणकर देवाला येथे नहाऊन तर तुम्हाला आयुष्यभर बंदीवास येताय" म्हणेल !" तो म्हणाला.

हसन लगेच वेश पालटून घराबाहेर पडला. लोक आपमान वाढत होते - "हसन नावा स्वभाव तरी काय खदरी आहे ! त्या नावाच्या लोकांना खदरी किती आहे !" "गुर लोकांचे बोलणे ऐकून सगळ्यांनी निघाला व वापराच्या कवरी त्याच्या घरात आणिल्या. तेथे बसून तो अमानात राहला. ती कवरी त्या कवरीजवळच पाडली. त्याने असे त्याने मनाशी ठराविले. तो तिचे वनवती असता पसण्याचा पक्ष व्यापारी व्यवसायात आला. हसनला तेथे रडत बसलेला एका व्यक्तीचा आश्चर्य वाटले. मुलतानाच्या मनात मुलतानाच्या त्याला माहिती नव्हती. म्हणून त्याने विचारले - "हसन वारल्यानंतर आपल्या काही विशेष झाले आहे का ?"

"काही नाही ! मी दुसरी जरा झोपले होते. अजूनच स्वप्नांत येऊन रागावले. मी गेल्याने झाले काही येऊन कवरीदरच्या कागदाच्या झाडल्या का ! त्यांनी मला कवरी. मी उठून इकडे निघून आला." एका म्हणाला.

तो म्हणाला "हे पहा, तुमच्याशी व्यापाराच्या बाबतीत काही झाल्याचे म्हणून मी नम्रत होतो. तुमच्या वजिरींनी भाषा व्यापाराचा संबंध होताना. त्यांची जहाजे माल घेऊन परत येत आहेत. चार पांच दिवसांनी वेदरांत लागतील. एका जहाजातील पुरा माल मी घ्यायला तयार आहे आणि अगळ एक हजार दीनार पण घ्यायला तयार आहे."

हसनला काहीच माहिती नव्हते. तो बोलणार तरी काय ! पळवून झाला. त्याने त्या व्यापाऱ्याकडून एक हजार दीनार घेतले

“किती सुंदर आम्हाला म्हणून तय झाले
त्या एका कुवड्याशी निचे रम होणार !”

“काय दोळते! आहंम तू! कोण कुवडा !
आणि ती मुलगी कोण ?” पिशाचीणाने
विचारले.

“काय! नगरी शम्भची मुलगी निचल
हसन आहे ना काय ~~आ~~ सुरेश मुलगी
आहे! निचे रम एका कुवड्याशी होणार
आहे. आपापल नशीब !” भूत म्हणाले.

“कायरांची ~~आ~~ तू भणत आदेल होय!
ना पण मुलगा ~~आ~~ सुंदर आहे. मात
चतुर्मासमा !” पिशाचीण म्हणाले.

शेताना आपल्याच समनला पाहिले.
भूत म्हणाले. “नरोवरच शच्याहून सुंदर
मुलगा मी पाहिला नाही.” थोड्यावेळाने
ते भूत म्हणाले. “शच्याशी शम्भच्या
मुलीचे रम लावून दिले तर !”

“ठीक आहे! चल थाला घेऊन आपल्या
पाठीवर कायराळा !” पिशाचीण म्हणाली.

भुताने हसनला पाठीवर घेतले व दोन्ही
मुले कायराळा चिवाली.

मिचल हसन रुमाला शल्याचे एकुन
कायरांच्या मुलानाने स्वतः तिला मागणी
वानली.

॥ त्याला एक रुका लिहून दिला की जे
अहाज सयांत गांधी पंदरांत लागेल त्यावरचा
माळ त्या आपाप्याला मिळेल.

संध्याकाळ झाली. चंद्रोदय झाला. हसन
तेथेच नवरीवर झोपला. थोड्या वेळाने एक
पिशाचीण सर्व कपरी पडात हसन झोपला
होता तेथे आली. हसनच्या लोंढावर म्बळ
चातणे पडले होते. ती म्हणाली. “किती
सुंदर आहे हा! चंद्र देखील याच्यासमोर
फिक्का पडेल.” ती थोडी पुढे गेली तेव्हा
तिला एक भूत मेढले. ती भुताला म्हणाली—
“किती सुंदर आहे! किती सुंदर आहे !”

शमस घाबरला. या धोरड्याशी लडून कळून देऊन आपल्या मुलीच्या बांधुप्याचे मातेरे झालेले शमसला कसे आवडणार! तो म्हणाला-“मालक! माफ करा! माझा बालमित्र मूळ वीस बावीस वर्षांपासून काटे तरी नाडींसा झाला आहे. आम्ही पसंभरांना बचत दिले आहे. माझ्या मुलीचे लडून त्याच्या मुलगाशीच होणार आहे. मी ते बचत कसे मोडू! माझा मित्र बसल्याला आहे व त्याला एक मुलगा आहे हे मला नकारून कळले आहे. आपल्याशी लडून करणारा एकीकून एका नेदर मुलगी मिळेल.”

पण ते उत्तर ऐकून मुलतानाला राग आला. म्हणाला “सूर्या! तुझ्या मुलीला मी मागणी घातली हे आपले व तुझ्या मुलीचे भास्य उदयाला आले असे वाटायला पाहिजे होते तुला. तूच स्वतः मला विचारा-करी आहेस. पण मी मागणी घातल्यावर

नकार देण्याची तुम्ही हिंमत केली काय झाली! ठीक आहे, फहा तुझ्या डोक्या देऊन एका धोरड्या कुवड्याशी तुझ्या डोक्याचे लडून लावून देता पाहता काण जडयितो.”

एक न्दानारा कुवडा मुलतानाच्या पोटाच्या माळीत करीत असे मुलतानाने त्याला बालावून त्याच्याशी लडून करून शक्य ठरविले. म्हणाला-“मालक आता वधांत मी लडून काय करणार!” पण मुलतानाची लटर.

मुलतानाने लड्याची तयारी केली. जेथे लडा करावयाचे ठरले तेथे त्या जमोच्या समोवती मुलतानाने उदारेंकरी नेमले होते. कोणाला हि आंत प्रवेश करण्यास हाता लडून शकले. व बंधूला त्या महालांत देवण्यांत आले होते त्या महालांत म्हाताच्या कडव्याला पोचविण्यांत आले.

[पुढील मोठे पुढील अंका]

उपकाराची फेड

चोगना पण्डित देण्यासाठी म्हणून त्याला जे धडीस मिळाले होते ते घेऊन भीमू आलीला पराक्रम वर्णन सांगण्यासाठी घरी निघाला. आपल्याला इतके मोठे मिळालेले पाहून आजी बकितन होईल. पुढे कधी आपल्याला मूर्त बघाणी म्हणणार नाही. याच विचारांत गर्क होऊन तो रस्त्याने चालत होता.

वाटेत त्याला एक ओढा लागला. ओढ्याचे पाणी खोल होते. ओढा पार करण्यासाठी व एक पूल होता. तो पूल एक नाश्वरता जुन्या फळ्यांचा होता. गीमू आनिदाने मारीत पुलावरून चालला होता. सधोसध बोकलबोकल करू लागला. अंधा पल्लू फळ्यांत उडता व अंधा करू लागली गेली गेली. भीमू एक पायवरून त्याला फटकार देता. पण त्याने इर होऊनच बसलेले पुलाचे

टोक धरू धरून टेवले व त्याला धरून खोबकळू लागला.

त्याला वर चढता येईना की खाली उतरता येईना. कर्म धर्म संयोगाने त्याच वेळी तिथून एक वारकरी शस्त्र कुटीत व आपली एकतारी बाजवीत त्या तारी आला. त्याने भीमूला त्या असहाय स्थितीत पाहिले व तो त्याला मदत करण्यासाठी आगला.

तो भीमूला म्हणाला-“ए मुला! बाबरे नकोस. आंगाने पकडून टेव ती फळा. मी तुझे धरून तुला अरुमाद खाली उतरवितो.”

तो वारकरी एका दगडावर उभा राहिला. तेथून त्याचा हात भीमूच्या पायापर्यंत पोचत होता. दोन्ही पाय धरून त्याने ओढले असते तर भीमू किनाऱ्यावर येऊन

पडल्या अन्नाचा व त्याला विशेष लक्षणे नसले. त्याने भीमला पाय जरा पुढे फराथला सांगितले. भीमने तसे केल्यावर त्याने त्याचे पाय धरले. पण तो धरून ओढणार तेवढ्यांत भीमच्या गुदगुद्या होळ लागल्या व त्याने स्वतःचे पाय ओढले. वारकऱ्याने भीमचे पाय चढ धरले हाते म्हणून भीमने पाय आदल्यावरून त्याचे पाय दगडावरून घुट्टे व तो भीमचे पाय धरून लोडवळू लागला.

तो प्रेरकला—“तुला सोडवायला मी निघालो आणि स्वतःच दिसलो! कळी घट्ट धरून टवलीस तर टीक, नाही तर दोघांना धडकवून मिळणार!”

भीम खाली वाकून वारकऱ्याची एकतारी पाहून विचारले कागला—“तुझ्या मळ्यांत तो भोपला व काटी कसली आहे!”

“ती एकतारी आहे!” वारकरी म्हणाला.

“आणि ती दोरी व त्या वाझ्या कसल्या!” भीमने विचारले.

“अरे! त्यांना टोळ म्हणतात!” वारकरी म्हणाला.

“गाणें म्हण वधू एक!” भीमने त्या परिस्थितीतही वारकऱ्याला विनंती केली.

“कसे माझे! अरे जाता कसले गाणें!” वारकरी म्हणाला.

“गाणें म्हणतात की लोडू हात!” भीमने पगती देत विचारले.

“नको यावा! म्हणतां गाणें!” असे सांगत तो गाणें म्हणू लागला.

“पण टाळ वाचवीत गादीस ते!” भीमने विचारले.

“पाय धरून मी दोन्ही हातांनी! धावधु कसा!” त्याने विचारले.

“तुझा हात गिफामा समेट तर मला दे!” असे म्हणत भीमने एक हात गोडन पुढे केला. पण एका क्षणांत दोघांचे वजन अचानक वाढून मीमने म्हणून हात घातले व दोघे पातळीत पडले. परत बुडाले नाहीत. वारकऱ्याला थोडे लागले. कारण भीम त्याच्यावरच आदळला होता.

भीमने हात दिल्यावर वारकरी काठावर आला. गुदने गोडले माझे! दोन्ही गुठम्यांना थोडे तेल घाल!” वारकरी म्हणाला. पण मीमजवळ किंवा वारकऱ्याजवळ तेल कोठे होतं. त्याने भीमला दोन बाणे व एक तपेली देऊन शेजारच्या

गांधीजींनी तेल विकत घेऊन यायच्या सांगितलं.
मीनू त्या प्रमाणे गांधींनी वाजारांतून
तेल घेऊन यायच्या गेल्या.

दुकानदाराने तपेलीत तेल घातलं व
म्हणाला—“थोडे तेल उरले आहे. वाटली
किंवा दुसरे मांडे असेल तर दे. त्यात
घालत देतो.”

मीनूने तपेली जवळ घेऊन पाहिली.
थोडी रिकामी दिसली. म्हणाला—“तपेलीत
थोडी जागा भरून आहे ना? घाला उरलेलं
स्वतःच. थोड्याशा तेलाकरिता दुसरी
वाटली कोठे मिळणार?” त्याने तपेलीतलं
तेल थोडं घाला जोतलं व तपेलीतच
उरलेलं तेल घालायच्या सांगितलं.

दुकानदाराने खर्च बळी दिसते आहे असा
विचार करून तेल घेतलं. मीनू परत निघाला.

बाहेर त्याने तपेली दोन तीनदां गर्भकन
फिरवून पाहिली. तेल सांडून नाही हें पाहून

त्याला आश्चर्य वाटलं. मग हळू हळू फिरवून
पाहून लागला तर तेल सांडून गेलं. नळाला
थोडं उरले तें घेऊन आला. कारकन्याने त्याला
विचारलं “कायरे! दोन आपणाचें तेल
एवढेंच का.”

“तमें नव्हे हो! मी दोन तीनदां तपेली
फिरवून पाहिली व तेल सांडून नाही हें
पाहून मला गंमत वाटली. मग असे हळू
भरून पाहिलं, तेल सांडलं व तें.” असें
सांगत त्याने तपेली उलटी धरली. त्या
बरोबर तळाला जें तेल उरले होते तें देखील
सांडून गेलं.

कारकन्याने “कां माझें!” जसे म्हणत
मीनूला निरोप दिला. “केलास उपकार तो
पुरे!” त्याने जमीनीवर सांडलेलं तेल
वेळून तेंच थोडें चाळलं.

मीनू आनंदाने उज्या मारीत घरी
निघाला.

शिव साक्षी

जेजुरी जवळच एका गावा खंडू नांवाचा
एक रामोडी रहात जसे. चोरी त्याची
पैतृक वृत्ति म्हणजे धंदा होता.

खंडूला एक घडीण होती. तिच्या एक
मुलगा होता. त्याचे नाव शिवू. त्याला
त्याच्या आईने मामाच्या घरा पाठविले
होतं. मामाच्याहून त्या घेपांत चांगलं शिक्षण
मिलेलं हा हेतू होता.

शिवू आपल्या घद्यांत स्वतःचे कमी
नव्हता. मामाच्या घरी गेल्यावर चोर विद्येत
तो प्रवीण झाला, मामाच्याहून कायमभर
जास्तच. त्याचा मामा त्याला वेड्यां बरोबर
घेऊन वार्ड. भाचा नांव काडील असे
वाटे त्याला.

एकदां खंडू शिवूला बरोबर घेऊन एका
गांवा चोरी करायच्या गेला. ते गांवांत
शिरले तेव्हा चांगल्या काळ्यास पहला होता.

त्या गांवाचा पाटील श्रीमंत म्हणून
त्याच्या घराच चोरी करायचे खंडूने ठरविले.

पाटलाला मुळभाल काही नव्हतं. शिवू
नवरा-चायको देव पाम व घेतो-अनुष्ठाने
करून. त्यानच त्याचा सर्व निवस जाई.
पाटला खंडूला रात्री घरी परत येत असे.
म्हणून खंडूने तो परत येण्यापूर्वीच सर्व काम
उरकून घ्यायचे ठरविलं. तो व शिवू
पाटलाच्या घरात शिरले.

“मामा, मला मूक लागली आहे. मी
आत काही खायला आहे का, पहिल्याने पाहून
येतो.” असे सांगून शिवू सैपाकघरांत
शिरला.

“मी घर माडीवर जातो. तर जें काही
मिलेलं तें खाली घेऊन येतो. माझें काम
झाल्यावर मी बाहेर आल्याच्या झाडाखाली
जुडी येऊन वाट पाहीन. तू लवकर जायस

सर्व पदार्थ देवधराजवळ आणून ठेवले होते. ज्ञान वास सुटला होता. शिबूच्या कांडाला पाणी सुटले.

त्या दिवशी सोमवार होता. नवरायाचको दिवसभर शास करीत असत. रात्री जेवणाची खुर नयारी करून नवऱ्याची वाट पहात विचारी सांपी गेली होती. थोडा थकला असल्याने त्याने नवऱ्याला नाहीतर नवऱ्याची वाट पाहू ती रायभर जागे.

शिबूने जेवण नवऱ्याला देऊन घेऊन पाटलीण वाईने पंचपक्वान्नासो जेवण न्याय करून ठेवल्यावर त्याचा समयोचित मान न करणे त्याला बरे वाटले नाही. त्याने पाटलीण वाईचे वनांतल्या पनांत आमार मानले व देवाला नमस्कार केला.

शिबूचा अंतरात्मा शांत झाला. आता उचलून जेवणामाखे काय आहे ते पटान होता. तेवढ्यांत दरवाज्यावर थाप ऐकून तो दनकला. परमांतुन बाहेर उडी मारून मायला भिन देव होती. म्हणून सरळ दरवाज्याचेच बाहेर जाण्याशिवाय दुसरा मार्ग नव्हता. तो कांही वेळ वाजूला इडून उभा राहिला व नंतर माळ्यावर जाऊन बसला.

पाटलीणी जोर जोराने करवाजा ठोठावला. पाटलीण झोपली होती म्हणून नुमती दरवाज्यावरची थाप ऐकून उठली नाही. पण दरवाजा ठोठावल्यावर पावळत उठली व कडो काढून दरवाजा उघडला.

पाटलीला कडकडून भूक लागली होती. पाच धुकून सरळ सेंपाकवरांत आला. पण तेथे वायकोला नुसती श्री पाहून आश्चर्य वाटले. म्हणाला—“वाढ ना उशीर का !”

“ही इतका वेळ वाट पटान होती. खीर पुरी काढून ठेवली होती देवागमोर. पण आता पाहिले तर पुरी-खीर कांही नाही काय झाले कोणास !” वायको म्हणाली.

पाटील भुकेने तापला होता. त्याला वाचकोचे ते भरल बोलणे चतुर्गद असेल असे वाटले. म्हणाला—“काय होणार ! भूक लागली असेल आणि म्वतःच खाऊन टाकले असतील ! आणखी कोण येऊन खाणार !”

तिने इतक्या प्रेमाने सेंपाक केला होता व नवऱ्याचे ते बोलणे ऐकून तिला मनस्वी गम आला. म्हणाली—“वाई वाई ! काय हे बोलणे ! मातकांचे जेवण झाल्याशिवाय मी

काही अन्नाला नही खायला आहे का ! मी खाई का आणखी कोणी थाला तो शेवट शिव साक्षी !”

“या सर्व गप्पा माझ्याजवळ नाही चालणार ! तू नाही खाईस तर कोण आला म खायला येई !” पाटील काठी घेऊन पत्नीला मारायला आंवल.

शिबू हे सर्व माळ्यावर बसून पहात होता. त्याला पाटलीचा रग आला. तो माळ्यावरून एकदम उडी मारून खाली आला आणि म्हणाला—“पाटील साहेब ! पाटलीण वाईनी शिव साक्षी खरे सांगितले

तर माझा वाट पहा. जायत !” असे सांगून लंड माडीवर गेला.

दोणे परसाच्या भितीवरून त्या मारून जात गिरले. बाहेरचा दरवाजा मोकून बंद होना. तो त्यांनी उघडला नाही. कोणी आले तर धडेल. त्या विचार करून त्यांनी आंतून दरवाजा बंदच राहू दिला.

शिबू सेंपाकवरांत जगदी मांजराच्या पावलांनी गिरला. पाटलीची वायको नवऱ्याची वाट पहात जमिनीवर आडवा झाली ती ज्ञान सांपी गेली. सेंपाकवरांतच एका वाजूला देव घर होते. पाटील शेकगचा भक्त होता.

वाहे. मीच शिवू म्हणजे तुमचा देव शिव. मीच स्वतः तों. देवाला पावले. त्या विचारीला मारायला काम धांवलां."

हताक्यांत वाहेरून आवाज ऐके आला—
"शिवू!"

"आलों!" असे म्हणत शिवू वाहेर निघून गेला.

सबे पसर आगरी अनपेक्षितपणे पडक्या-मुळे पाडल्या. करावे हे सुघले नाही व धिगाने नवन नागले.

संडने माटी हुडकून काढली. पण त्याला कोही नम्रपणासह हाती लागले नाही. थोडा घेऊ त्याने सांडाखाणी भाचण्याची काट पाहिली. थोड्या वेळाने त्याला सैराकपरांत कोणी जोरजोराने धावत असल्याचा आवाज साह्या, जवळ जाऊन ऐकले तेव्हा त्याला शिवूचा आवाज देखील ऐक आला. त्याला पर मालकाने पकडले असावे असे समजून

त्याने वरून हाक मारली. पण त्याने आला म्हणून आणून उत्तर दिलेले नव्हतं त्याला आवाज वाटले.

वाहेर कोणे लोटले व गावी परत निघाले. कोटन शिवूने पडलेले वृत्त सांगितले. संड म्हणाला—"अरे चोरा! चोरी तर केलीचन आणि का मी चोरी केली म्हणून सांगून आलास. भडक चोर निवालास युवा!"

शिवू निघून गेल्यावर काही क्षणानंतर नवरावाक्या भावावर आली. वायको म्हणाली—"अहा, काय काय? मीच चोर आहे! त्याना."

पाटील काठी काढून वाहेर धांवला. पण तोपर्यंत शिवू व संड दूर निघून गेले होते व फाळांवांग दिसून देखील नव्हते.

स्वतः पाटलीण वाहेरी पुन्हा माकल्या बडवल्या व तो सोमवार माकल्यावर गोळाव लागला.

एवढाच फरक

*

[स्वामी गुरुजींचे शब्द]

दोघां भावांचे भापसात भांडण झाले.

ते न्यायाभिराकडे न्याय निवाडा करून घेण्यासाठी गेले. दोघां पैकी एक लक्षार्थीय होता व दुसरा भगदी गरीब.

न्यायाभिराने विचारले "तुम्ही दोघे समज नाऊ भावा. मग एक लक्षार्थीय व दुसरा हतका गरीब कां झाले की त्याला दोन वेळचे जेवण देखील मिळण्याची मारमार वाटावी?"

श्रीमंत हात जोडून म्हणाला "आतां कारण मी काय सांगूं? आपण वर्षापूर्वी आम्ही आगच्या बडिलांची इश्टेष्ट वाटून घेतली. सारखे वाटे करून

वेतले प्रत्येकाला पन्नास हजार रुपये

मिळाले. माझ्या भावाने पन्नास हजार रुपये पाहून विचार केला. आपण श्रीमंत, तो नोकरीना सांगे. "तुम्ही जाऊन आपण

काम करा." माझाफडे सुद्धा नोकर होणे व आजही आहेत. मी त्यांना काम देत नाही असे नाही. मी म्हणता "बळा आपण असुफ पन्नास पन्नास या।

काही 'जा करा' असे सांगितले नाही

"या फक्त या" असेच सांगितले व त्यांच्याबरोबर काम करीत आलों. पन्नास फरक दुसरे काही कारण नाही. मला आणखी काही सांगावयाचे नाही."

सत्यमेव जयते

सत्यशोक गगनांतपुरावा राजा हाता. आपला सत्यशोक जगवणेत त्याने स्वतःचे नांव सत्यशोक ठेवले. "जिथे धर्म तिथे अर्थ" धर्माचा सत्यशोक उभा राहिला असतो, या गाथांचा त्याचा प्रभाव विचारता आता. म्हणूनच लक्ष्मी, कीर्ति, पवित्रता व धर्म त्याच्या पारं प्रत्येक बाबत करीत.

आपल्या राज्याचे वैभव वाढविले. त्या राजा गगनांत पुरावा लक्ष्मी व सुख आणि शान्ति गाढावी या हेतूने राजद्वारासमोर उभा राहिला कीर्तनीहि वस्तु विक्रीव्यक्त आली तर राजा स्वतः विवृत पेई. वामुळे गगनांत जो माल विकत घेतला तो गांगळ, असे समजून जोक तो विकत घेऊ लागले. राजाचें जो पाक देऊन विक्रीव्यक्त तो उत्तम असावा म्हणून उत्तम भाव न्याय हाऊ लागला. अशाप्रकारे देशांत अलक्षान्य वाढले.

महत्वाची उमेद घेतांना प्रोत्साहन मिळाले, आपण गाढा प्रजा सुखी झाली.

राजधानीत एक गरीब म्हणून राहत असलेल्या दारिद्र्य हात धुऊन त्याच्या पाठीस लावले होते. त्याने विचार केला की हे दारिद्र्य विक्रीव्यक्त काढले तर आयुष्य भगवाने फुकट नाहीशी होईल. निमित्ताने राजाला कलेक की त्याच्या राज्यांत माझ्यासारखे गरीब दारिद्र्य देखील आहेत. त्याने त्याच्याकडे आले जुने फाटके कपडे धोवडी, भावली वगैरे दोन्ही सर्वांचे एक गाढाचे बांधून ते विक्रीव्यक्त निवाळ. राजद्वारासमोर उभा राहून "दारिद्र्य घ्या, दारिद्र्य!" असा ओरडू लागला.

राजाने त्याला बोलावून आणायला सांगितले. राजाने त्याला विचारले—"तुम्ही काय विकता?" तो म्हणाला—"माझाजड

जे काढी आहे ते सर्व मी विकत आहे." असे सांगून त्याने आपले गाढाचे सांडले.

"हे सर्व काय" राजाने विचारले.

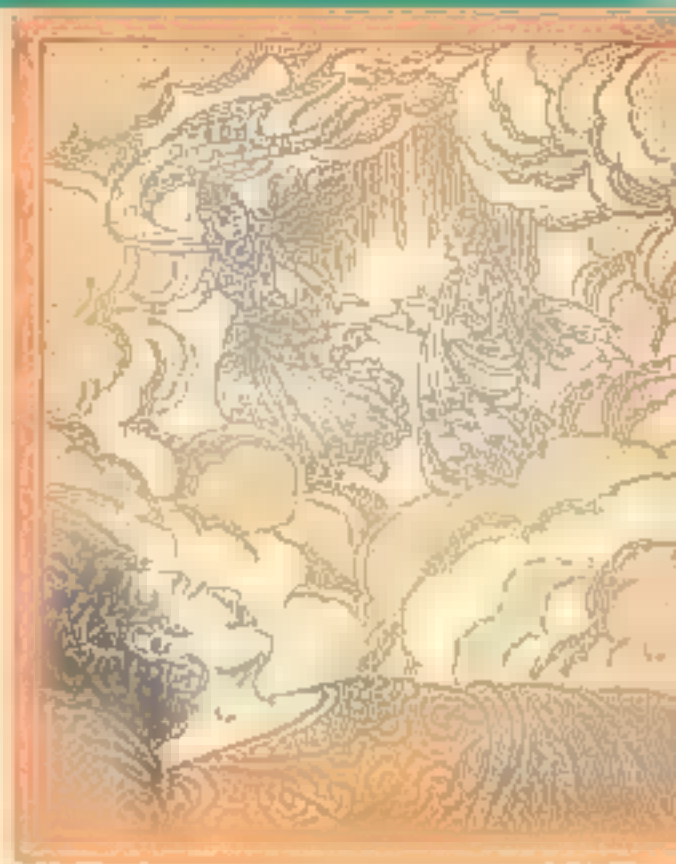
"का! माझे दारिद्र्य" ब्राह्मण म्हणाला.

राजा कृपावर विचारत पडला. त्याने आपला रमेली लोळवला. ब्राह्मणाचा भाग्य वेळ पहात यमार्थे लागले नाही. राजाने विचारले "आता काय किमत?"

ब्राह्मण म्हणाला "पांचशे तुर्णमुद्रा!" राजाने विचार केला की मी या ब्राह्मणाचा जवळ पांचशे तुर्णमुद्रा दिल्या तर त्याचे दारिद्र्य तर नाहीलच, असे भांडवळाचा उपयोग करून ब्राह्मणाला थोडे फार मिळकत देखील होईल. म्हणून त्याने ब्राह्मणाला पांचशे तुर्णमुद्रा छत्रिन्यांतून देवदिल्या व त्या ब्राह्मणाचे 'दारिद्र्य' विकत घेऊन छत्रिन्यांत ठेवायला सांगितले.

रात्री राजा झोपल्यावर त्याला स्वप्नांत एक देवी प्रगाढाचे निघून जात असलेली दिसली. राजाने तिला विचारले—"बाई कोण तुम्ही! माझ्या घरी केव्हा आलात व कोठे निघालात?"

"माझे नांव लक्ष्मी आजपर्यंत मी तुम्हा घरांत सुखसमाधानाने राहत

आले. पण या पुढे येथे माझा निभाव लागणें नाही. कारण तू दारिद्र्य स्वतः विकत घेऊन घरांत बाळगले आहेस. तेव्हा मी कशी राहू!" ती देखी म्हणाली.

"तुम्ही मर्जी!" सत्यशील राजा म्हणाला. लक्ष्मी निघून गेल्यावर राजाला आणखी एक देवी बाहेर जात असलेली पाहून राजाने तिला विचारले.

ती म्हणाली—"माझे नांव कीर्ति! लक्ष्मी निघून गेल्यावर मला या घरांत कला काय मिळणार म्हणून मी देखील जात

आहे. लक्ष्मी होती निघून मला तुझ्या घरात राहतां आहे."

लक्ष्मी व कीर्तीच्या पाटापाट राजनीति पण निघाली रावाने तिला उरविले नाही.

नंतर न्याय गेळा, धर्म गेळा व राजा विचार करू लागला ज्यांची मी आजवर मनोभावे सेवा केली ती सर्व मला सोडून निघून जात आहेत. पण तो तिकमात्र देखील मनात कचरला नाही. नितम्हांत एक वेळ दिसला. राजाने त्याला विचारले— "कोण रे मावा तू! तुम्ही सर्व माझ्यावर रागावून कां निघालात?" तो देव म्हणाला— "माझे नांव सत्य! धन, मान, न्याय धर्म सर्व निघून गेल्यावर तू माझा आदर करणार नाहीस असा विचार करून मीच निघाली आहे."

"तू राहिलास तरी पुरे. त्यांतच मी समाधान मानून स्वस्थ राहण्याचे ठरविले व

हस्तरांना जाऊ दिले. पण तेच निघून गेल्या तर मला हे तिचे व्यर्थ व आर लक्ष भासेल. मी म्हणत आहे त्यात नसल्या अज किती आहे हे प्रत्यक्ष मत्वाजवळ मी काय मागू!" असे सांगून राजा आकाशाकडे पडत वसून राहिला.

"तुझ्याकडे राहण्याने माझा कधी अनादर झाला नाही व पुढील होणार नाही म्हणून मी येथेच रहावयाचे ठरविले आहे. असे सांगून सत्य परतले.

आठव्या वेळास राजाला हे पाहून आश्चर्य वाटले की कांटी वेळापूर्वी निघून गेलेले देव व देवी घरात येत आहेत. राजाने त्यांना "आता परत कां आलात," असे विचारले. त्यांनी उत्तर देत— "जेथे सत्य रास करत तेथे आम्ही राहतो. पाटापाट सत्य न आलेले पाहून आम्हांलाच परतणे लागले."

अवीक्षित

एक राजा होता. त्याचे नांव करंध. त्याचे वीरचंद्र नावाच्या मुलीची लक्ष झाले. गुलीचे वीरंगना होते. त्यांना मुलगा जाला. मुलगाची जन्म कुंडली पाहून ज्योतिष्यांना लक्ष नसल्यामुळे मुलगा शास्त्राबद्ध राजाचे अभिनंदन केले. राजाने आपल्या मुलाचे नांव अवीक्षित असे ठेवले.

अवीक्षित मोठा झाला. त्याने सधे विद्या शिकून त्यांत पाविष्य मिळविले. जवळपासच्या राज्यांत अनेक असल्याचे कळले की तो अनेक प्रत्येक राजाच्या त्याचीच निवड करी. त्याने अनुक्रमे गोरी, बुभक्ष, लीलवती, कुलुडती वगैरे एकंदर सात राजकन्यांशी विवाह केला.

पुढे विशाल्य नामक राजकन्येच्या स्वयंवराची तयारी सुरू झाल्याचे ऐकून अवीक्षित

तिच्या स्वयंवरांत भाग घेण्यासाठी आला. अनेक राजकुमार पण शजर होते. अवीक्षित त्यांच्या डोक्यांत भरत होता. विशाल्य देखील याच्याशीच विवाह करणार असे त्यांना वाटले. म्हणून त्यांनी अधीक्षितला पत्रात पाहून त्याला नारी बानूनी घेवले व कैद केले. विशाल्यने स्वतः डोक्यांनी ते लक्ष पाविले. तिने त्या राजकुमारांपैकी एकाशी देखील विवाह न करणाचे सर्वांना कळविले.

करंधला कळले की त्याच्या मुलाला राजकुमारांनी कैद केले आहे. तो एक मोठे सैन्य घेऊन त्याच्यावर चालत आला. सर्व राजकुमारांना आपापली सैन्य पत्रात करून करंधशी युद्ध केले. पण त्या युद्धांत करंधने त्यांचा विमोड केला व अवीक्षितला सोडविले. राजकन्या विशाल्य त्याच्याशी

त्याचा तयार झाली. पण अवीक्षित त्याचा तयार झाल्या नाही. विशालावर त्याचे प्रेम नव्याने जन्मले नाही. तिच्यासमोर त्याच्या प्रतिस्पर्धी राजकुमारांनी त्याच्या कैद केले होते व तिच्या बापांनी त्या राजकुमारांना तो अन्याय करून दिला होता. म्हणून अवीक्षितने तिच्याशी लग्न करण्याचे नाकारले. शेवटी पितापुत्र आपल्या राजधानीत परतले.

अवीक्षितचा हट्ट एवढ्यावर थांबला नाही. त्याने घरी आल्यावर क्रमचर्यव्रत वेण्याचे ठरविले. तिच्या विशालाने पण अवीक्षित शिवाय इतर कोणाशी लग्न करण्याचे कबूल

केले नाही. या जन्मी नाही तर पुढल्या जन्मी तरी त्याच्याशी विवाह व्हावा या हेतूने तप करण्याचे ठरवून व आपल्या आई बापांचा विरोध धेऊन ती रातांत निघून गेली.

तपस्येचा तपस्व्य झाले होते. अवीक्षित या एकुलता एक मुलगा त्याला होता. त्याने ती त्याच्या भग्नदि ब्रह्मचर्य मग पेलले होते. त्याने त्याच्या का काय ही मीति त्याच्या बाई लागली. त्याची राणी योगंगना हिला एक युक्ति चुकली. ती त्याच्या मुलाला म्हणाली— "तुला जे 'किमिच्छत' वेण्याचे ठरविले आहे ते व्रत चाळू असतां पोणी कांही मागितले तर तू ते मान कर. नाही तर तू व्रत ठेकेल." अवीक्षितने ते कबूल केले. तिने जे व्रत ठेवून केल्यावर राज्याच्या मुख्य पुणेहिताने भार्गव विधि ठरवून घेण्याचे केले. ही ज्वाला ते कांही मागावलाचे असेल त्याने ते युवराज अवीक्षित याच्याकडे मागून घेतले.

तेव्हा करंघ अवीक्षितकडे आला व म्हणाला— "बाळ, मला एक तानू हवा आहे." अवीक्षितने आपल्या आईला बघून दिले होते. म्हणून आपले ब्रह्मचर्य सोडायचे ठरविले.

पुढे कोही दिवसांनी तो रातांत शिकारीस गेला असता त्याला तेथे एका स्त्रीची चिकटलेले पांजे आली— "बाबदा ! पांजा !" अवीक्षितने आश्चर्य झटले त्याने तबड लाडून पाहिले तर एका तपस्विनीच्या एका राक्षसाने धरले होते. अवीक्षितने त्या राक्षसाच्या कळत त्या तपस्विनीला सोडविले. त्याने वेडी तेथे पुणवृष्टी झाली व तीन दिवस पणवृष्टी झाले. त्यांनी अवीक्षितचे भोगतयन करून त्याला त्या तपस्विनीशी विवाह करण्यास सांगितले. तेव्हा अवीक्षित म्हणाला— "मी विशालाशी लग्न करण्याचे ठरविले आहे. तिच्या शिवाय मी इतर कोणाशी लग्न करणार नाही."

देव म्हणाले— "हीच तर विशाला आहे." ते ऐकून त्याने त्या तपस्विनीपाडे जाऊन लक्षपूर्वक पाहिले. त्याचे विशालाला ओळखले. तो विशाला बरोबर राजधानीस परत येत असता वाटेत एका गंधर्वराजाचा गांड पडली. गंधर्वराजा म्हणाला— "ही विशाला पूर्व जन्मी माझी मुलगी होती. तुम्ही दोघांनी माझ्या राजधानीत यावे."

दोघे गंधर्वराजा बरोबर गंधर्व लोकांत गेली व कांही काळ गंधर्व लोकांतच राहिली.

काळजमाने विशालाला एक मुलगा झाला. त्याने नांव दोघांनी मारून घेतले. तेव्हा नंतर अवीक्षित बायको व मुलामुद् स्वदेशी परत आला.

एक दिवशी करंघ आपल्या मुलाला म्हणाला— "आतां मी बालप्रम्याप्रम घ्यावयाचे ठरविले आहे. तुला राज्याभिषेक करून मी जाणार आहे."

पण अवीक्षित म्हणाला— "बाबा ! मला राजकुमारांनी कैद करून अपमानित केले आहे. मी राज्याभिषेकास योग्य नाही." अवीक्षितने आपल्या हट्ट सोडला नाही.

पण तो म्हणाला—“ पाहिले तर तुम्ही माझा मुलगा मरत याचा राज्याभिषेक करून त्याच्यावर राज्यभार टाकावा.”

म्हाताच्याने नाहताजाने मरतला राज्याभिषेक केला व वानप्रस्थाश्रम स्वीकारला. पुढे काही दिवसांनी अवीक्षितने देखील वानप्रस्थाश्रमांत प्रवेश केला.

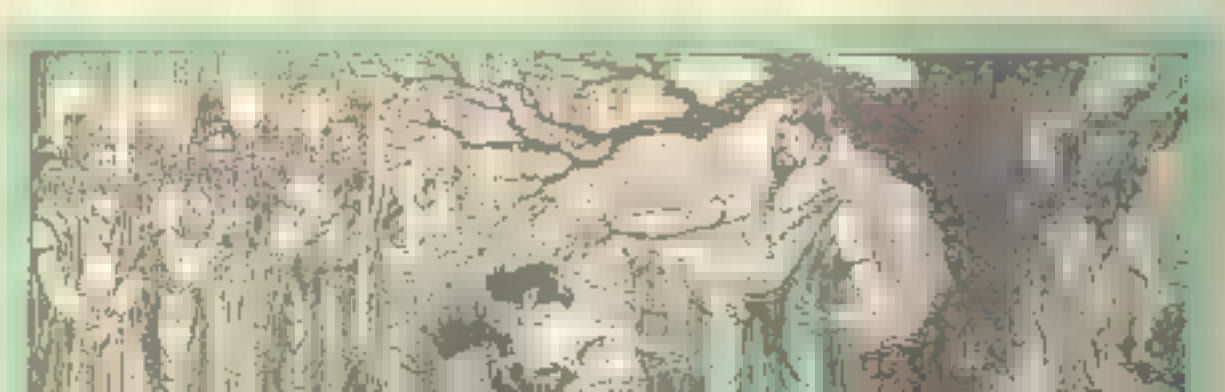
मरत राज्य करीत असता राज्यांत नाग पादलेले त्याला आडवून आले. कधीमुनी व्रत हाऊन रक्षणासाठी रानाकडे धावले. मरतने नागलोकावर संवर्तलाचा प्रयोग केला. त्यामुळे नागजातीचा नाश होऊ लागला. त्यांनी येऊन विशालासडे तक्रार करून तो संहार थांबविण्यास सांगितले.

लगावृष्टी ती नववृष्टी करीत असता एकदां ती मंगर जांभोळीच्या गेली होती. तेव्हां नागराज विला भेटला व आदरपूर्वक

आपल्या देवांत घेलावून घेऊन गेला. त्याने आतिथ्य स्त्कार उत्तम केला होता. म्हणून विशालाने त्याचे रक्षक करण्याचे वचन दिले. निजे रानांत जाऊन अवीक्षितला विनंति केली की त्याने मरतला घेलावून हा नागजातीचा संहार थांबवावा. अवीक्षितने मरतला घेलावून तो संहार थांबविण्यास सांगितले. परंतु मरत हद्दाला गेवला तोना त्याने ये करून दिले नाही.

नागर अवीक्षितला गम माग्या व ने मुलाशी बुद्ध करण्यास नयार झाला. ते ऐवून कधी व मुनी आले व म्हणाले— “ वाता आम्हाला नागांचे भय राहिले नाही व त्यांचा देखील मृत्यु भय राहिले नाही.” त्यांनी पिता पुत्रांचे बुद्ध थांबविले.

मरतने आपल्या अविनीत वगणुफी वद्दल पित्याजवळ माफी मागितली.

उपरोध्येहून गमलक्ष्मण निघाले ते करून दृश्य हद्दाला विदीये करणारे होते. सारी जमोड्या नगरी होनी दुर्तर्हा लोक उमे होने काही मागून पांणत होने काही त्यासमोर येऊन हुनवाला म्हणत होते— रथ साव-काण, हाक रे! तिघांना पाहण्याचे समय पुन्हा या जन्मां मिळते का नाहा कोणाय ठाऊक !”

तिकडे राजवाड्यांत एकदम जागा झाल्यासारखी दळता व मला त्याच काळातच होतं म्हणत तो राजवाड्यातून काढा कीकला व बुद्धला, अंतपुरांनील सवे छिया वशरथापाठावाठ

राजवाड्यातले नागा राजा दशरथ और-... गुमचा, रथ थांबप... रामाने आवाज ऐवून मार्गे पाहिले त्याचे हृदय आले. पण काढा करून म्हणाला—“ माग्या मला नाही. तोराने रथ हाका !” हुमत्रान त्याचा वेग वाढवण्याचा कला. पण जोडेच पुढे पाऊल टाकीत ना त्या जनाचराना मुद्धा रगाचा वियोग करताना नागाला

दशरथ राजाला त्याचे मंत्री म्हणाले “ महाराज रामाने शयन परत रावे असे वाटत असेल तर आमच्या मते महाराजांना तिंगी घायला जाऊत पुढे जाऊ नये ”

दशरथ राजा उभा होना तेथेच बसला. सर्व मंत्री पण बसले. रथ दही उडून पोतले सर्व तेथेच राहिले.

राम धनदाभाला निघून गेल्यानंतर अयोध्या नगरी ओसाड पडल्यासारखी झाली. सर्व नगराध्यक्ष अणु काही भेतकळा दिसू लागली.

दशरथ काही अंतर रामाच्या मार्गे चालत गेला व हताश होऊन परतला. राजवाड्याच्या दरवाज्यांतच तो बसून राहिला. कौशल्या व कैकेयीने त्याला हात देऊन उभे करण्याचा प्रयत्न केला. दशरथ कैकेयीला म्हणाला—

“माझ्या अशाला तू स्पर्श देसीस कं नकोस, राजपासून तू माझ्याशी येऊ नकोस. आपले तोंड दाखवू नकोस. तुझा माझा संबंध कायमचा तुटला. होळ्यासमोरून चालती. तुझ्या मुलाने माझे श्राद्ध केले तरी मी त्याने केलेल्या पिडदामाळा देसीस लावणार नाही.” असे सांगून दशरथ कौशल्याच्या महाकांस निघून गेला.

सूर्यास्ताच्या सुमारास रामाचा रथ नगसा त्याच्या कडा येऊन पोचला. अयोध्येचे नागरिक स्थानागोमाग तेथपर्यंत येऊन येचले. रामाने त्यांना अनेक प्रकारे समजावून समजिले पण त्यांनी रामावरून रानांत राहण्याचा इड सोडला नाही. ते म्हणाले— “जेणे राम जयोध्या.”

सुमंत्राने रथाचे घोडे सोडले व त्यांना पाणी दाखविले. तथापि ते घोडे चरत नव्हते. पाणी पीत नव्हते. जनावरांच्या मनाचीच ही स्थिति झाली होती तर गवाचे बाहेर व नागरिक यांच्या मनाची स्थिति झाली असेल हे सांगायलाच नको.

व सुमंत्र दोघांनी मिळून सीता-रामासाठी पालांचा पिडाना नकार केला.

दोघे सोपल्यावर सुमंत्र व लक्ष्मण एकत्र चालून रानात वाटेत.

रामावरून जे नागरिक आले होते ते दमून मागून गेल्यामुळे नदी शोपी गेले. धडाटे रामाने उठून सुमंत्राला बोलाविले आणि म्हणाला—“जेव्हा उठण्याच्या आघे रथ दूर येऊन चला, ताडीत हे रानांत येतील. त्यांचा राहण्याचा पाडणार नाहीत.”

सुमंत्र रथ तैयार करून आला. राम रथात बसल्यावर त्याला म्हणाला—“बाबा रे! रथ पाचोळ्यावरून हांक. म्हणजे कोठे गेला हे कळणार नाही. नाही लोक पाठोपाठ येतील.”

रामाने सांगितल्या प्रमाणे सुमंत्राने रथ कोठे गेला हे कळणे शक्य नव्हते.

वजाहण्यावर लोकांना राम त्यांना सोडून निघून गेला. आपल्या माग्याची निशा करीत ते अयोध्येला परतले.

वजाहण्याच्या सुमारास पुष्कळ दूर निघून गेला. कोमल दक्षिणे-कडील प्रदेश पार करून गंगा नदीच्या काठावर येऊन पोचला. मृगावेरपुतानजिक एका वडाच्या आडाकवळ सुमंत्राने रथ

पोडे सोडले. राने दगडांनी उरून राम, लक्ष्मण व सीता वनाच्या माट्यालाही बसले होते आला.

इतक्यात रामाचा सभा व गंगे काठच्या निपादराजा गुह्य राग बाल्याचे कळल्यावर त्याला येण्यासाठी आला. त्याला येत असलेला पाहून राम आनंदाने त्याला भेटायला सांगोरा गेला.

गुह्य रामाला मदगद्द कंठाने म्हणाला— “राना, माझ्या या गरीब वनालाच अयोध्या मानून तू सुखाने रहा. आज माझे केवढे भाग्य तू माझा पाहुणा म्हणून आलास.”

गुहाने लक्ष्मणा व सीतेचे
संपादक फराय्यास सांगितले
लक्ष्मणा—“रामा, तुम्हाला
या राज्याचे तूच मालक आहे व तुम्हीच राज्य
आहे व माझी ही आजपावून तुम्ही
आहे!”

लक्ष्मणा—“सख्या मित्रा! गंगा पार
करून जावयाचे आहे.” गुहाने आपल्या
साथी मित्रांना बोलावून नाचा तयार करण्यास
सांगितले.

गुहाने लक्ष्मणा व सीतेचे म्हटले—“तुम्ही
मला बघितांसारखे जाहा तुम्हाला अयोध्येला

परत जायला सांगतांना मला राईत वाटते. पण तुम्ही गेलो नाही. शाबाशा आमची शास्त्रच काळजी वाटेक त्यांना आमचा सर्वांचा माठांग सांगून आमच्या धर्तीने सांगा की आम्हाला रानांत वसला देखील नाही. आम्ही सर्व खुशाल आहो. नवना यथे पुरी होवाच आम्ही त्यांच्या दर्शनास येऊ. भरताला आजोकाहून बोलवून व त्याचा राज्याभिषेक टोका. कारण कोणा नसेल प्रजेला फार सोसावे लागतील."

मृणाला हा रिक्कामा रथ परत जाणवना पाहून राधा व प्रजा मला नावे देवून तोंड फिरवून बसतील. त्यांना मी काय उत्तर देऊ? सारथी रथाने जाऊन येऊ. तर त्यांना राहील का! कौशल्या मातेला मी कायत्या तोंडाचे आज्ञा लागू का मी रामाच्या मुखरूप रानात पोचवून आला. मला भायल्याचरोवर पेऊन शिकार परतून येऊन येत जाईन व तुला देत जाईन."

"सुमंत्रा! तू परत गेलो नाहीस तर मी रानात आहे की नाही हे कैकेयी मातेला तरी कसे कळणार! वाघांनी दिलेले पुरे झाले की नाही याची खात्री नको का घेवून पायला?" राम म्हणाला.

शेवटी रामत्राळा परत जावे लागले. तो गेल्यावर रामाच्या सामण्यावरून मुद्द वडाचा चीक बळन जाला. रामाने बैरागां-माराचा केसांचा तोचीक खायून जड चांचून घेतल्या.

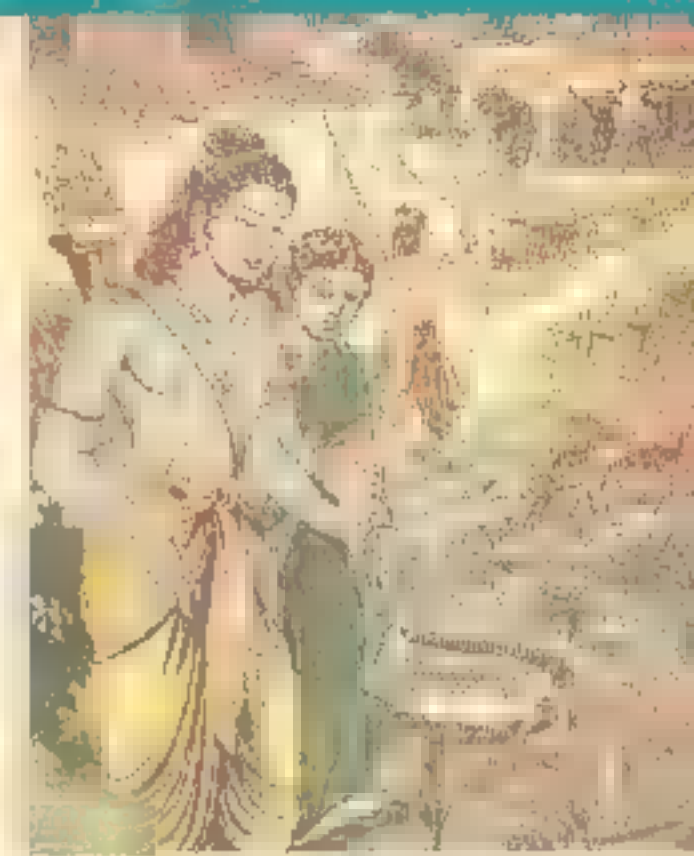
नंतर रामलक्ष्मण व सीता नावेत बसली. रामाने मुहराजचा निरोप घेतला व नाव

सोडण्यास सांगितले. आगली, सीतेने नावेत बसूनच गंगेला नमस्कार केला व म्हणाली. "मंगे मागीरयी! मी चवदा वर्षे रानांत राहून येईन तेव्हा तुझ्या नावाने शासणांना एक लक्ष गाई दान करीन, तुझ्या तिरावर देवळे बाहेत त्यांचे दर्शन करून दान धर्म करीन. आम्हाला सुखरूप परत येण्यास आशीर्वाद दे."

नाम दुसऱ्या तिरावर पोचली. रामाने, लक्ष्मण व सीते सह वस देशांत टाकले. तिच्या पायी चाड टागली होता, त्याच्या मागे सीता व शेवटी राम पाळत होता.

गंगे पलीकडे राहून सुमंत्र राहून तिघांकडे होता. दोघ्यांतून बळप्रवाह चालू होता, तिचे दृष्टी आड होईपर्यंत तो टक लावून पाहत होता.

रामलक्ष्मण शिकार करीत पुढे जात होते त्या रात्री ते एका झाडाखाली थांबले. वन वासातली पहिली होती. चरोवर सुमंत्र देखील नव्हता, सोपले मिळून सीतेचे रक्षण करावयाचे होते. राम व लक्ष्मण दोघांच्या मनात निरचिराक्या विचा-

रानी काहूर माजविला किती दुःखी रातील आणि कैकेयी माता! मुलाच्या राजा करण्याच्या प्रयत्नांत पतीचा पात काळा तयार झाली. धर्म, अर्थ व वापैकी सर्वोत्तम सोपवण्यासाठी आहे जसे खटले पाहिजे. नाहीतर बाप स्वतःच्या मुलांना कधी रानात धाडील का! भरताला तरी राज्याचे पुढे लागेल का! कैकेयी मातेच्या हृदयामुळे राज्यावर केवढे हे संकट! तिच्यामुळे पिता-पुत्रांची माता-पुत्रांची ही सायातूट झाली. हे जयोध्येचे राज्य काय सारे जग स्वतःच्या पराक्रमाने जिंकणे शक्य

गंगा, येथे राहणे
दहा कोरावर
मुंबई, येथे राहणे
दहा कोरावर
मुंबई, येथे राहणे
दहा कोरावर
मुंबई, येथे राहणे
दहा कोरावर

अध्यात्मिक दृष्टी

[२]

[सहापुर गावाच्या नजीकच्या राजांचे लष्कर या गावाचा एक गुराची रक्षण आहे. तो आपली पुरी मारायला येऊन गेला असता ही लष्कराची एक विचित्र एकलिंगी लोटे आले व त्यांपासून नव्हे आगले. त्यान वेढी जवळपास भेजण्याने तेथे आला. त्याने हे विचित्र लोटे पाहून त्याला धक्का केले व त्याला आचमका सैनिकांना पाठविले. पुढे साचा.]

सेनापतीच्या आज्ञेप्रमाणे एक सैनिकाने म्हणून दिले. राजा खूब होऊन मोठे बसिस देईल."

नेतर त्याने हावूकडे वळून विचारले—
"काय रे, कोठून आणलेस रे हे चोरून !

राज्यांतल्या प्रत्येक वास्तूवर व प्राण्यावर राजाची मालकी असते, ही राजाची आज्ञा तुला माहीत नाही वाटते !"

सेनापतीने घनेदखोरपणाने विचारलेला तो प्रश्न हसवून आचडला नाही. त्याला थोडा राग

पण आळा तरी तिच्या तो दासविला नाही. म्हणाला—“माऊफ! मी चोरून नाही आणला. पोटा, तोच डोंगरापलीकडून आपल्या पाषाणें पाहून आळा आणि माऊफा नरोवर आहे. मला माहीत कोणाचा आहे हे ! मी तुम्ही म्हणता त्या राजाचें कधी तोड देखील पाहिलें नाही. कायदा म्हणाल तर आम्ही गुरास्त्री ! आम्हांला जिवितां वाचतां येत नाही. म्हणून राजानें काय काढली आहे ती आम्हांला काय कळणार !”

“तुला माहीतच नाही म्हणून या खेपे माफ करतो !” असे सांगून

एका सैनिकाला केली “बोव्याला वांगून राजधानींत घेऊन चला.” असे सांगितले. शिगी बोव्याकडे जाऊ लागला.

एका सैनिकानें दोरीचा तयार केला. “बोव्याच्या राक्यांत वांगून दुसरें टोक हातांत धरलें. रंतर तो सेनापतीकडे शिगी बोव्याला घेऊन जाऊ लागला.

दुसऱ्या सैनिकानें लखूजवळ जाऊन दरवाज्यावर नागिलें, हे पहा, एका महिन्याने पुन्हा येईन. तोपर्यंत तूं असल्याच एक बोटा धरून तयार ठेवला नाहीस तर दक्षांत ठेव. माऊफाची गाठ आहे.” असे सांगून तो देखील शिगी सैनिकाच्या पाठोपाठ निघाला.

सेनापतीचे व त्याच्या सैनिकांचे ते उमट-पणारे बोलणें व वागणें लखूला जावडलें नाही. त्यानें भास्यांतून एक धनुष्यावर ठेवला देखील. नंतर होईना मितन्यासारखा पाठीमागून बाज सोडणें गस्त नाही विचार करून त्यानें दबूच तो बाज जमिनीवर तोडला.

सेनापति पुढे पुढे रानांतून जात होता व सैनिक पाठीमागून शिगी बोव्याला घेऊन येत होते. सेनापति राज्यच जिंकून जाऊन आहो/जशा ऐटीत होता.

तो मनांतले मांडे सात वाळका होतां, मी हा बोटा राजाला नजरणा म्हणून भेट करीन. सांगेन, “बोव्याला धरण्यासाठीं केवढे मोठे साहस दाखवावे लागलें. किती युक्त्या वगैरे वगैरे. नका मोठ वसिम देखील मोठी पदवी व्हाऊ करील.

पण गावांत कळतां कामा नये की मी हा गुरास्त्रावरून बळकावून आहे. प्रथम सैनिकांना वजावून सांगितले नाहीतर सारा जायचा.

मला सैनिकांना ते सांगण्यासाठीं म्हणून तो गावें. पण एकाएकी एका सैनिकाचा आवाज ऐकू आला—“सेनापति हा बोटा नसून कोणीतरी भायाची राक्षस दिसतो आहे. “बोव्याला शिग माकून ठार मला देखील.” म्हणत तो जमिनीवर आदळला. सेनापतीनें ते दृश्य पाहिलें. एक सैनिक आणि त्याचा रक्ताच्या डबक्यांत निश्चेष्ट पडला होता. सैनिक बोटा घेऊन दुसऱ्या राजूला आपला जीव वाचवण्यासाठीं जिव्या जीव घेतून होता.

ते दृश्य पाहून सेनापतीची पोव्याने आपले शिग सेनापतीच्या बोव्याच्या पोटांत उडविले आणि सेनापति जमिनीवर आदळला. आन त्याच्या डबक्यांत आपले शिग खुपसून त्याला देखील जमिनीवर उडविले. दोघे राजाच नेळ जमिनीवर तडफडत होते.

“वांचवा, वांचवा !” असे ओरडून सैनिक ब्रह्मपुराकडे वचिला. तो ओरडत होता—“राजास पोटा ! राजास पोटा !”

तेव्हा तू काय गंमत पहात उभा राहिलास ! मिकल म्हणजे !

“भीति म्हणतां ! हा जीव खर आणि खाली राहून गेला. सैनिकाला ठार करून सेनापतीवर तो घोडा धांवल्या-बरोबर भी मागे वळून पाहिले नाही आणि राजधानीकडे आले.” सैनिक म्हणाला.

“म्हणजे तू स्वतःच्या दोळ्यांनी सेनापतींना किंवा त्या सैनिकाला मरतांना पाहिले नाहीस म्हणायलाय !” मंत्र्याने विचारले.

“होय ! दोळ्यांनी नाही पाहिले. पण माझे कान होते. सेनापतींचा आवाज

मी ऐकला—“मेला, वांचवा, सैनिक म्हणाला.

सैनिकांचे ते उत्तर मंत्री हेसु लागला. म्हणाला—“ते ऐकल्याबरोबर तुम्हाला, पण सेनापतींच्या मदतीला नाही, स्वतःचा जीव जोखण्याला ! तू पिऊन आलेला दिसतो आहेस, नाही तर तू तरी रागटी फट्ट खाल्ले असशील. कारण शिंग असलेला घोडा आम्ही ऐकला नाही. गुराच्याच्या पोण्यावरून आणण्याला धी पाठवतां सैनिकांना. म्हणजे हे तरी पाहिले.” सैनिक मुजरा करून बाजूला उभा राहिला. गमनाले हे दृश्य आठवून त्याच्या अंगावर कावळ उभे होते. सैनिकांना तेथे वाट दाखवायला जावे लागणार याचा विचार करून तर तो जमिनीवर पावडला. मंत्र्याने आज्ञा दिली—“जावेच लागणार.

मंत्र्याने नायकाला बोलावून सेनापति व दोन सैनिक कोठे गेले आहेत हे राहून येण्यासाठी सैन्याची एक तुकडी पाठविण्यात यावी, अशी आज्ञा केली.

मागांत ती बातमी पसरली. सेनापति कसा मेला यावर लोकांनी कथोळ करिष्ठ

बातम्या सांगायला सुरवात केली. दोन सैनिक ओरडत गेला होता, व सर्वानी ऐकले होते. एक विचित्र घोडा आहे व त्याच्या कपाळावर आहे, हे देखील लोक सांगू लागले. काही लोक म्हणाले—“त्याला पंख आहेत, म्हणे.” आणि एक वण म्हणाला—“तो घोडा मेल्याला. वेळून ठेवून ठेवून व सहस्य माला.”

गावात निराश्रयमाणे दूध घेऊन गेला त्याच्या या बातम्या घेऊन आदळून त्याला त्याच्या मुलांनी त्या दिवशी पहाटे जे काही तेल होते ते सर्व आठवले. कुर घोकले स्वतः सेनापतींच्या निघण्या आहेत तर माझ्या मुलांच्या जिवाला तर काय होईल नसेल ना ! या लोकांचा विचार तो मनांतल्या मनात फार पावरून गेला. तो सरळ झोपडीकडे मुलाची काळजी करीत धांवला.

किरगोडच्या दरवाज्यावर त्याला आपली एक विचित्र गोष्ट ऐकायला मिळाली. लोक म्हणत होते—“शत्रूकडचा कोणी मनुष्य वेष पाळून सरळ्याद्वारातून गमनात येऊन राहत

माहे व त्यानेच सेनापती व लोकां सैनिकांना ठार केले आहे. त्याला घेऊन आणण्यासाठी मंत्री काही शिपायांना पाठवीत आहे. ते गमनात जाण्यासाठी निघाले आहेत निघणार आहेत.

ते ऐकून लोकांच्या मनातून वाटले की मुलाला घेऊन आणण्यासाठीच शिपाई जात आहेत. त्याने त्या घोड्याला आतापर्यंत ठार केले नसल्यास शिपाई मुलाला घेऊन आणतील व तुम्हांत टाकतील. मला वेळीच जागेवर जाऊन मुलाला सीवध केले पाहिजे.

तो धांवतच रानांत गेला ■ झोपझाजवळ पोचला. पण तेथे कोणी नव्हते. त्याचा मुळगा पण नव्हता.

त्याने विचार केला, कसा पसंग येतो कोगास ठाऊक ! त्याने खुंदीवरून तळवार काढून घेतली आणि त्याचा मुळगा गुरे चरायला घेऊन जात असे त्या वाटेने निशाला. ती त्याच्या बापाच्या वेळेपासून त्याच्या घरांत होती.

मुळाला ठरण्या जागी बसलेला पाहून महादूच्या जिवांत जीव आला. तो धांवतच मुळाजवळ गेला व त्याला प्रेमाने कुरवाळून त्याच्याकडे पाहू लागला. कळूला बापाचे ते विचित्र वागणे पाहून आश्चर्य वाटले. पण रानांत घडलेली गोष्ट बापाच्या कानावर गेली असावी असा विचार करून तो काही बोलला नाही.

महादू म्हणाला—“तुम्ही भेट होणे की नाही या काळजीत मी येश्वर आलो आहे. गांवांत अफरांवर अफरा एकल्या. झाले काय कळू तर दे !”

बापाला घाबरलेला पाहून व त्याच्या हातांत तळवार पाहून कळूला आश्चर्य वाटले. गांवांत कसल्या अफरा बापाने एकल्या असतील, कळूला कळले नाही. त्याने शांतपणे बापाला विचारले “बाबा ! काय ऐकतेत तुम्ही ! आणि ही तळवार कशासाठी घेऊन आलात !”

“जवळपासच्या सेनापतीला रानांत एका विचित्र जनावराने ठार केले आहे, म्हणून ! ही एक अफरा आहे. आणखी काही लोक असेही म्हणाले की शत्रूचा कोणी हेर गुप्तस्थानाचे पथ करून रानांत येऊन राहिला आहे व त्यानेच सेनापतीची कत्तल केली !” बाप पावतून म्हणाला. [पुढील गोष्ट पुढील अंकात]

भुतांनी लावलेले लग्न

[२]

भुतांनी हसनला कवयरीच्या राजवाड्याच्या उद्यानांत एका चौथऱ्यावर आणून ठेवले. गार यारा लागल्यामुळे त्याची झोप मोडली. पण तो त्याच्या बापाच्या कवरीवर नकता, एका उद्यानांत होता. त्याला ते सर्व स्वप्नासारखे वाटले. आपण आहोत की आणखी कोठे हे देखील कळले नाही. तो क्षणभर घाबरून गेला. समोर एक वयरक मनुष्य चालत येत असलेला दिसला. त्याचे रूप पाहून हसन जास्तच घाबरला व तो ओरडणार इतक्यांत तो मनुष्य म्हणाला—

“मी एक मृत आहे. पण मी तुझा हितैषी आहे. तुझ्या रूपाला माझे असा एक रूपवतीनी तुझे लग्न करून देण्यासाठी मी तुला या कवरी नगरी घेऊन आलो

आहे. मी मागेन तसे कलेस तर त्यांत तुझे दित आहे. तू स्नानागारांत जा. तेथे तुला एक कुबडा दिसेल. त्याच्यावरील पुष्कळ गाणारे ■ नाचणारे आहेत. त्याच्या हातांत जशी मेणबत्ती आहे तशीच तू देखील एक पेटवून हातांत घे. ही वे मेणबत्ती. एका तुळशीशी त्या म्हातान्या कुबड्याचे लग्न ठरले आहे. हा कुबडा नवरदेव वधूच्या घरी निवाळा की तू देखील या नाचणान्या व गाणान्यांवर जा. हे लोक वांकून नवरदेवाला लग्न करतील तेव्हा त्यांच्यासमोर या पिशवीतल्या मोहरा फेंकीत जा. ही वे मोहरांची पिशवी. या पिशवीतल्या मोहरा कधी संपणार नाहीत, तू किती वाटल्यास तरी चालेल. अशा तऱ्हेने त्या गदीतल्या

लोकांना तुला स्वतःकडे बघवून घेतां येईल. लक्ष घरी तू इतर लोकांबरोबर जा."

असे सांगून भूत निघून गेले. हसनला कांहीच कळले नाही. काम करावे हे देखील सुचले नाही. शेवटी त्याने भुताने सांगितल्याप्रमाणे करण्याचे ठरविले. मेणवती घेऊन तो स्नानागारांत गेला. तेथे त्याला लोकांची गर्दी दिसली. सर्वांच्या हातांत एकेक मेडबती होती.

कुबडे नवरदेव स्नानागारांतून बाहेर निघाले. तेव्हा नाचणाऱ्या गाणाऱ्यांसह मिरवणूक निघायी. हसनला कुबडा वेंगुद जाला होता.

त्या कुबड्याजवळ येऊन चारू लागला. त्या गर्दीतील प्रत्येक माणसाचे लक्ष त्याच्या कडेच होते. हसनचे रूप पाहून सर्व चकित झाले. त्यांत कुबड्याजवळ तो उभा होता. म्हणून ते जास्त बघून दिसत होते. या शिवाय त्याचा पोशाख नवरदेवांच्या कपड्यांपेक्षा जास्त मूल्यवान होता.

मिरवणूक चालू असतां नवरदेवाला सलाम करण्यासाठीं फोणी लवून मळाने केला की हसन दोन दोन चार चार मोहरा त्यांना देऊ लागला. भुताने सांगितल्याप्रमाणे त्याची पिशवी सिकामी होतांच नव्हती. त्याने पुष्कळ सोने काढले, ■ पिशवी जशीच्या तशी भरलेली.

मिरवणूक बघूच्या घरी पोचली. तोपर्यंत हसनने इतक्या मोहरा वाटल्या की त्याच्या सौंदर्याबरोबर त्याच्या श्रीमंतीचे कीतुक प्रत्येकजण आपल्या मनांत चरू लागला. दरवाज्यांत जे नोकर उभे होते त्यांनी नवरदेवाला व स्त्रियांनाच आंत प्रवेश दिला. इतरांना बाहेर रहावे लागले.

परंतु नर्तकींनी व गाणारींनी हट्ट केला की हसनला देखील आंत सोडावे. त्यांनी लोकांना बघवून घेतले.

नाही तर आम्ही देखील आंत येणार नाही. त्यांनी हसनला ओढूनच आंत नेले.

आंत वायकांची गर्दी होती. वधूने नवरदेवाबरोबर एका अनोळखी तळ्याला आंत घेतांना पाहिले. पण तो कोण व तेथे कां आला आहे हे तिला कळले नाही.

करमणुकीचा कार्यक्रम संपल्यावर वायका वधूला एकटी नवरदेवाजवळ सोडून निघून गेल्या. त्या दालनांत म्हातान्या कुबड्याबरोबर फक्त हसन व वधू होती.

कुबडा हसनला म्हणाला—"तू सुद्धा जा. इथे कशाला उभा आहेस !"

ते ऐकून हसन उठून बाहेर जाऊ लागला. पण दरवाज्यांत त्याला भूत दिसले. त्याने त्याला खुणावले—"इकडे नाही तिकडे जा." वधू बसली होती तिकडे बोट दाखवले. नंतर तो कुबड्याला उघडून घेऊन गेला.

वधू पाठ फिरवून बसली असल्या कारणाने तिला ते कांहीच कळले नाही.

मुताला पाहून कुबडा वेंगुद जाला होता. त्याला गुद आली, तेव्हा तो एका अंधार कोठडीत पडून असल्याचे त्याला कळले. त्याने बाहेर येण्याचा पुष्कळ प्रयत्न केला

भुताने सांगितल्याप्रमाणे हसन वधू बसली होती तिकडे भीतभीत गेला. पण त्याने पाऊल पुढे पडेना. पुन्हा भुताने येऊन त्याला खुणावले, तेव्हा तो वधूच्या मागे जाऊन उभा राहिला. भुताने त्याला फांनांत सांगितले की तू सांग की खरा घर तूच आहेस. वधूची परीक्षा घेण्यासाठीच तिच्या बडिलांनी हे सर्व नाटक रचले होते. तिचा तुझ्या बोलण्यावर विश्वास बसेल.

वधू होके साली करून एका कोपऱ्यांत बसली होती. हसन जवळ आल्याची चाहूल

करून घसली. नंतर धीर करून तिने म्हटले—
“निघून जा, येकं नको इकडे. तुला पाहिल्यावर मला ओकारीच आली.”

“मी इतका का कुरूप आहे?” हसनने विचारले.

आवाजात गोडी होती व तो अनोळखी पण होता. योग्या आवाजाची विला करपना होती. पण तो गोंड आवाज ऐकून ती शक्ति झाली. तिने बळून पाहिले.
“कोण तुम्ही? तो कुरूप कुवडा कोठे आहे? त्याच्याशीच तर माझे लग्न झाले आहे!”

“तें सर्व नाटक होतें. तुझ्या वडिलांनीच तुम्ही फौलाट घेऊन पाहिली!” हसन म्हणाला.

हसन म्हणाला तें सर्व सितळला सरे वाटले. ती मनांतल्या मनांत वडिलांवर किती रागावली होती व आपल्या माग्याला दोष देत होती. पण आता वडिलांविषयी तिच्या मनांत आदर वाढला. ती रात्र हसनने सितळ बरोबरच पालवली. उजाडण्यापूर्वी भुताने हसनला झोपेतच पळंगायकरून उचलले व बसण्याला निघाला. पण पोंचण्या-पूर्वीच छान उजाडले म्हणून त्याने हसनला डेमास्कस येथेच सोडले आणि तें निघून गेले.

“हसन उल्लूख तेव्हां तो पळंग व सितळ पोंगीच नव्हते. तो राजवाडायण नव्हता. तो कोठेतरी परक्या अनोळखी गांवच्या वर्मशाळेत होता. तें गांव कायरो किंवा बसरा नाहीं हें त्याने ओळखले.

हसनला एक परदेशी समजून लोक त्याला पहायला वर्मशाळेसमोर जमा झाले. हसनला तन्हेतन्हेने विचारूं लागले. त्याच्या अंगावरच्या कपड्यांवरून तो कुरूप आला असे दिसत नव्हते.

“हा गांवाचे नांव काय?” त्याने लोकांना विचारले.

“अरे आमच्या सुंदर देशाचे व गांवाचे नांव देखील तुला माहीत नाहीं तर! मग आलास तरी कसा येथे? आमच्या गांवाचे नांव डेमास्कस आहे.”

“म्हणजे मी सीरियाच्या राजधानीत आहे. तर! रात्रभर कायरो गांवांत होवों आणि उजाडतांच डेमास्कसला कसा काय पोचलों?” त्याने चकित होऊन विचारले. लोकांनी त्याला विचारले. “तर मग तुम्ही कायरोचे राहणारे आहो तर?”

“छे छे! मी बसच्याचा राहणारा आहे. फाल रात्री काळोस पडल्यावर बसण्याला

झोपलो, पण उठलो कायरोज. काल रात्री कायरोला झोपलो आणि उठतो आहे डेमास्कमला. ही सर्व सुनाटकी आहे!" हसन स्वताशी बडबडत होता.

त्याची ती बडबड ऐकून लोकांना वाटले की स्वारीचे डोकें ठिकाणावर दिसत नाही. नाहीतर रात्री खूप शिगून तरी आली असेल.

हसनला त्याच्या गाठोळ्याची वाटचण झाली. त्याचे कपडे, ती मोहरांची पिशवी आणि पगडी कांहीच जागेवर नव्हते आणि त्याला त्या करतू मिळणार तरी कशा! कारण

त्या तर कायरोला सितलच्या पळंयावर राहून गेल्या होत्या.

आतां मात्र तो वेडा असल्याची शंका कोणाला उरली नाही. तो निघाल्यावर लोक त्याच्या पाठोपाठ त्याची शंका करीत चालू लागले. हसन पळू लागल्यावर लोक पण त्याच्या पाठोपाठ पळू लागले. शेवटी कंटाळून तो एका मिठाईवाल्याच्या दुकानांत शिरला व तेथे जाऊन बसला.

दुकाने अब्दुला एका मिठाई-वाल्याचे होते. त्याला हसनची स्थिति पाहून दया आली. त्याने त्याच्याशी सहानुभूतिपूर्वक थोडत त्याच्या मनांतून सर्व काढून घेतले व म्हणाला—"बाऊ! तुझ्या प्रत्येक शब्दावर माझा विश्वास बसला आहे. कांतला एक शब्ददेखील तुमच्या कोणाजवळ बोलू नकोस. कारण लोक तुशी घट्टा उडवितील. मला मूळबाळ कांही नाही. तुला जाईवडील नाहीत. आपण दोघे पिता पुत्रासारखे या घरांत राहू. हे दुकान आतां तुझे आहे असे समज!"

हसनचा कंठ गंढिवरून आला. त्याने अब्दुलाचे आभार मानले व त्याच्याकडून राहण्याचे कबूल केले.

अब्दुला बाजारांत जाऊन हस्तनसाठी चांगले कपडे घेऊन आला व काजीला बोलावून हसनला दत्तक घेतले.

* * *

सितल सकाळी उठून पाहते तर पळंयावर ती एकटीच. हसन केव्हां निघून गेला हे तिला कळले नाही. तिने बराच वेळ वाट पाहिली. तो कोठे बाहेर गेला असला तर येईल असे तिला वाटले. तो वेळ न आलेला पाहून तिला काळजी वाटू लागली.

तेव्हांत शम्स आपल्या मुलीच्या समाचाराने आला. आपण स्वतःच्या हातांनी मुलीला विहिरीत टाकले असे त्याला वाटत होते. तो मुलीची समजूत घालण्यासाठी आला. पण येऊन पाहिले तर सितलच्या चेहऱ्यावर त्याला दुःखाची रेखा दिसली नाही. त्याला ते सर्व खरेच वाटेना. त्याने विचारले—"बाऊ सितल! माझ्या मनाविरुद्ध हे लग्न झाले. पण तुला हे सर्व काय पसंत पडले?"

"कां बाबा! त्यांत तुम्ही गैर ते काय केलेत?" तिने उलट चकित होऊन शम्सलाच प्रश्न केला.

"म्हणजे तों कुबडा आवडला तुला!" शम्सने विचारले.

मुलगी स्मित करून म्हणाली—"बाबा, कशाला धट्टा करतां माझी. तुम्ही हे सर्व नाटक थेट्वातर केले होते हे मला कळले नाही म्हणतां!"

सितल काय म्हणत आहे, शम्सला कळले नाही. म्हणून त्याने जास्त चवकशी केली. तेव्हां त्याला कळले की, कुबड्याऐवजी कोणी तरी सुंदर तरुण त्याचा जावई झाला आहे. कुबड्याची पण चवकशी झाली तेव्हा तो एका अंधारकोटडीत आढळला.

शम्भुने त्याला विचारले—“कोठे होतास रे राजभर भटकत ? तुझे लग्न मी माझ्या मुलीशी करून दिले तें एवढ्यासाठीच का ?”

तुमच्या लेकीशी माझ्या लग्नाचे नुसते नाटक झाले आणि मला उचलून त्या अंधार कोठ्यांत नेऊन टाकलेत ! आणि आतां बर विचारतां रात्रभर कोठे होतास ? तुम्हांला ब तुमच्या लेकीला सलाम !” असे म्हणत कुचडा निघून गेला.

शम्भुने विचार केला, मुलतानाच्या मनांत एक करायचे होते पण त्या परवरदिगार आज्ञाच्या मनांत कोणी दुसरेच होते. त्याने

पुन्हां येऊन आपल्या मुलीला विचारले—“तर मग तो तरुण कोठे आहे ? त्याचे नांव गांव कांही सांगशील की नाही ?”

“ते परत आज्ञावर त्यांनाच विचारून घ्या !” सिसल म्हणाली. नंतर तिने हसनचा पोशाख, पगडी, मोहरांची शेंकी उभेरे सामान आपल्या बापाला दाखविले.

कितीक दिवस आपल्या जावयाची वाट पाहल्यावर शम्भुने जावयाचे कपडे तपासून पाहिले, फत्ताचित कांही कागद सांपडेल व त्यावरून लागेल. तसे झालेहि. हसनच्या पगडीत त्याला एक चिट्ठी सांपडली.

ती वाचून त्याला खेळाच्या कपची कल्पना आली. त्याचा जावई कोणी परका नसून नूरचा मुलगाच आहे हें कळल्यावर त्याने दहा वेड अलाला सत्यम केला. दोघां मित्रांची इच्छा आज्ञाच्या मेहरवानीने नकळत पूर्ण झाली.

परंतु नूरचा मुलगा हसन कोठे आहे हें कळले नाहीं. काळ्यानाने सिसलला नऊ महिन्यांदां एक मुलगा झाला. तो आपल्या आईबापांसारखाच सुंदर निघाला. त्याचा जन्म विचित्र परिस्थितीत झाल्यामुळे त्याचे नांव अजीब असे ठेवण्यांत आले.

सात वर्षांचा आज्ञावर अजीब शळेत जाऊं लागला. वजिराचा नातू म्हणून लाडावलेला. मुलांना मारहाण करून त्रास देई. शेवटी मुलांनी मौलवीसाहेबांकडे तक्रार केली. मौलवी-साहेब म्हणाले—“मी सांगतो, तसे करा. तुमच्यापैकी एक जणानें सांगावें की मला आपण एक गमतीदार खेळ खेळूं या. पण या खेळांत सामील होण्यापूर्वी प्रत्येकाला आपल्या आईचे किंवा बापाचे नांव सांगावें लागेल. जो सांगणार नाहीं त्याला खेळायला येणार नाहीं.”

दुसऱ्या दिवशी मुलांनी तसेच केले. आपापल्या आईबापांचे नांव सांगितले.

अजीबची पाळी आली तेव्हा तो म्हणाला
“माझ्या आईचे नांव आहे सितल हसन व
माझी नांव आहे शम्स उल दीन वजीर!”
“वजीर तुझ्या आजोबांचे नांव आहे.
माझी नांव सांग.” एक मुलगा म्हणाला.
दुसरा म्हणाला—“हाला आपल्या बापाचे
नांव देखील माहीत नाही तर!” सर्व मुले
अजीबच्या चारी बाजूला घोळव करून
खदखदां हसू लागली.

अजीब रडत रडत घरी गेला व आईला
जाऊन बघलेले वृत्त सांगितले. तिने मुलाची
समजूत घातली. पण स्वतःची समजूत

घातली तिला असक्य वाटले. आपल्या पतीची
आठवण वाढून ती रडू लागली.

आईला रडत असलेली पाहून अजीब
देखील रडू लागला. मायलेक दोष रडत
असतां शम्स तेथे आला. त्याला सर्व कळले.
त्याला देखील वाईट वाटले.

तोपर्यंत लहरी मुलतानाचा राग नाहीसा
झाला होता. शम्स मुलतानाकडे गेला व
आवयाच्या शोभार्थे जाण्याची परवानगी
मागितली. मुलतानाने स्वतः जाण्याऐवजी
राज्याच्या अधिकाऱ्याकडची शोध काढण्यास
सांगितले. पण त्याने फार आग्रह केल्यावर
मुलतानाने त्याला परवानगी दिली.

शम्सने प्रवासाची तयारी केली. तो
बसल्याच्या वाटेने तुलीला व नातवाला
बरोबर घेऊन निघाला. कित्येक दिवस प्रवास
केल्यावर ते हेमासकसच्या वेशीवर पोचले.
नगराबाहेर तंबू ठाकून त्यांची रास दिवस
मुकाम करण्याचे ठरविले.

हेमासकस एक सुंदर नगर होते. म्हणून
नगर पाहण्यासाठी शम्सबरोबर आलेले लोक
निघून गेले. अजीब देखील आपल्या नोकरी-
बरोबर गांव पाहण्यास निघाला. ते दोघे
फिरत फिरत हसनच्या दुकानासमोर आले.

हसनच, आतां मालक होता. म्हाताऱ्या
अच्छलाने त्याला दत्तक घेतल्यानंतर दुकानाचे
सर्व काम त्याच्या अंगावर टाकले. म्हातारा
चारल्यावर त्याचा वारस म्हणून दुकान
हसनलाच मिळाले.

अजीबला पाहण्याबरोबर हसनला नक-
ळत त्याच्या विषयी एक तऱ्हेचा ओटा
वाटला. तो वकळ गेला व त्याला प्रेमाने
तुलनास म्हणाला—“कोण रे वाळ तू! ये
आत ये, बस, मी केलेली मिठाई तर पहा.
तुला फार आवडेल.”

अजीबला देखील हसनला पाहण्या-
बरोबर एक तऱ्हेचा ओटा वाटला. तो
आपल्या नोकरीला म्हणाला—“तो पहा किती
प्रेमाने बोलावीत आहे. चला आत.”

सैयद म्हणाला—“छे छे! तुमच्यासारक्या
श्रीमंतांना असल्या दुकानांत जायचे नसते.
मालकांना कळले तर मालक रागावतील.”

“वाळ, मी गरीब आहे हा माझा अपराध
आहे का? श्रीमंत किंवा गरीब ह्या भेद
प्रेम जोळखत नाही. ये आत ये.” हसनने
बास्तच आग्रह केला.

हसन दोघांना दुकानांत बोलावून घेऊन
गेला. त्याने दोन वाटल्यांत फादिर मिठाई

आणून ठेवली. वदामाचा शिरा ■ डालियाचा
मुरब्बा चाखल्यावर अजीबला फार आनंद
वाटला.

शिरा खात असताना हसनने अजीबला
विचारले—“तू कोण? कोणाचा मुलगा?”
बरोबर. पण अजीबने झोळ्यातून दिपे काढीत
उत्तर दिले—“मी आपल्या बडिलांचा शोध
काढण्यासाठीच निघालो आहे. माझे आजोबा
पण माझ्या बडिलांचा शोध काढायला निघाले
आहेत.” इतके सर्व बोलणे चालू असतां
हसनला मुचले नाही की त्याच्या शोभार्थेच
ते सर्व निघाले आहेत.

शिरा व मुरब्बा दोन्ही इतके स्वादिष्ट होते की अजीब ■ सैयद दोघांनीं आपल्या मागून घेतला. उशीर झाला होता म्हणून दोघे आपल्या पड्याच्या जागी धाईधाईने निघाले.

अजीब निघून गेल्यावर हसनला चुकल्या चुकल्यासारखे वाई लागले. त्या मुलाला पाहल्यापासून त्याच्या मनाला चुटपुट वाई लागली होती. लोहचुंबकासारखा तो मुलगा हसनला जणु कांही आपल्याकडे ओढीत होता. त्याने दुकान बंद केलें व अजीबच्या मागून पावूं लागला.

सैयदने मागे वळून पाहिलें. दुकानदार पांवल येत असलेला पाहून त्याला भीति वाटली. म्हणाला -“तो पहा, दुकानदार आपल्या पाठीमागून येत आहे. तो तुमच्या आजोबांना जाऊन येतला तर त्यांना सर्व कळेल व मला शिक्का खाल्या लागतील.” उगाच त्याला मिण्याचे एवढे कारण

काय ? आपण आपल्या वाटेने चालत आहो तो आपल्या वाटेने चालेल. त्यांत एवढे मिण्याचे कारण काय ? तो आत पडावात फिरला तर जे कांही करावयाचे ते करू.”

परंतु हसन नगराबाहेर देसील दोघांचा पाठलाग करीत येत आहे असे दोघांना वाटले. तो पडावात देसील फिरला तर वजिरांना सर्व कांही कळेल व ते रागावतील या भीतीने सैयदने एक दगड उचलला व तो हसनला मारला. तो नेमका त्याच्या [पुढील अंक] व तो येरी येऊन जमिनीवर पडला. त्याचे सर्व तोंड रक्त पंथाळ झाले होते.

कांही वेळाने हसनला [पुढील अंक] आली. त्याने आपल्या पगडीची एक चिपी फाडून ती कपाळाला बांधली. त्या मुलाच्या पाठीमागे आपल्यात आपलीच चूक होती असे मनाचे समाधान करून तो दुकानाकडे परत आला.

[पुढील अंक संपूर्ण]

आप्याचे भांडवल

एक गांवी लखू एक इनामदाराकडे कामाला लागला. तो इनामदाराच्या गोठ्याजवळ एक शोपडी बांधून रहात असे. त्याच्या संसारांत तो, त्याची बायको व तीन मुले होती. जमीनदार जो पगार देई त्या मिळवतीवर फष्टाने त्याच्या सर्व कुटुंबाचा उदर निर्वाह होई.

एकदा राजी लखूला त्याची बायको म्हणाली -“या इनामदाराच्या घरी कित्येक वर्षे आपण रावलों. पण स्वतःचे पोट भरत नाही व या पाठीभर घोराने वसे व्हायचे पुढे ? आपल्या माग्यांत आयुष्यभर ही गरीबीच लिहिली आहे का ?”

लखू म्हणाला -“व्यापार करून पाहिजे तितका पैसा मिळवता येईल. पण व्यापार करायला भांडवलच कोठे आहे आपल्याकडे ? मला मूर्ख अडाणी समजू नकोय. फक्त एका

आप्याचे भांडवल जरी मिळाले तरी ते पुरेल हजार हजार रुपये मिळवायला. पण तो एक आणा कोठे आहे आपल्याजवळ ?”

नवरा-बायकोचे ते बोलने भिती पाठी-मागून इनामदार ऐकत होते. पाहू या तर एका आप्याच्या भांडवलावर लखू हजार हजार रुपये कसे मिळवितो, असा विचार करून इनामदारांनी एक आणा लखूच्या शोपडीकडे फेकला.

दुसऱ्या दिवशी लखूची बायको केर काढीत असता तिला तो सांपडला. तो नवऱ्याला देत ती म्हणाली -“एक आप्याचे भांडवल मिळाले तरी पुरे असे म्हणाला होता ना ? हा पहा आणा, देवानेच दिला आहे.”

लखू तो आणा घेऊन इनामदाराकडे गेला व म्हणाला -“हा आणा गोठ्यांत मिळाला. तुमचाच असावा. व्यावा.”

इनामदारानें तो आणा घेऊन स्वाळून वरून नीट पाहिला व म्हणाला—“हा आणा माशा नाही. तुला मिळाला आहे. ठेवून घे. याचा कधी उपभोग होईल.”

लखू इनामदारांना निरोप घेऊन निघून गेला. तो एका सावकाराकडे गेला. तो सावकार लहान लहान रफमा लोकांना उधार देत असे. तो सावकाराला म्हणाला—“हा आणा अगाऊ व्याज म्हणून घ्या व मला एक रुपया कर्ज द्या. सोप्याकळपर्यंत आपला रुपया परत करतो.”

त्याच्याकडून एक रुपया घेऊन लखू त्याच्याहून मोठ्या सावकाराकडे गेला. त्याला

एक रुपया व्याजाचा म्हणून देऊन त्याच्याकडून दहा रुपये कर्ज मागून घेतले व दुसऱ्या दिवशी परत करतो म्हणून सांगितले.

दहा रुपये व्याज म्हणून आणखी एका सावकारानें ठेवून घेतले आणि लखूला शंभर रुपये देऊन त्याच्याकडून कागद लिहून घेतला. तो घेऊन जाऊन लखूनें एका मोठ्या सावकाराकडे नेऊन दिले व त्या व्याजावर एक हजार रुपये मागून घेतले. दहा दिवसांत गार्ह विकल्याबरोबर परत करण्याने वचन पण दिले. अशा तऱ्हेने त्याने चातुर्याने एक हजार रुपयांचे भांडवल उभे केले.

सावकारानें लखूचे नांव गांव त्याच्या ओळखीच्या इनामदाराचें नांव वगैरे सर्व लिहून घेतले व त्याला एक हजार रुपये दिले. त्याच दिवशी त्याने शंभर रुपयांचे, दहा रुपयांचे व एका रुपयाचे कर्ज फेडले. पण गेल्यावर तो बायकोला म्हणाला—“बाहिलेंस एक आप्याच्या भांडवलावर किती रुपये घेऊन आला आहे ते.” असे सांगून त्याने तिला उरलेले रुपये दाखविले व त्याने बाय काय केले हे भांडक्यांत सांगितले.

“ही काय मिळकत झाली? हे तर कर्ज आहे.” बायको म्हणाली.

“हे आहे भांडवल. या भांडवलावर आतां मी व्यापार करणार आहे व पैसे मिळवणार आहे.” लखू म्हणाला.

सकाळी उजाडल्यावर तो उठला व चार कोस दूर असलेल्या एका गांभी गेला. त्या गांवांत ज्वारी उत्तम पिकत असे. पीक पण तयार होतें कापणीला. लखू दोतक्यांना बोलावून म्हणाला—“ह्या वर्षी तुमचे उभे पीक मी विकत घेतां. तुम्हाला अगाऊ थोडे फार पैसे देऊन ठेवतां. या वर्षी ज्वारी बिकायची झाली तर प्रथम मी मला नाहीतर मी सांगेन त्याला बाबी लागेल.

त्याने प्रत्येकाला वीस, पंचवीस रुपये प्रमाणे
पैसे वाटले व त्यांच्याकडून लिहून घेतले.
त्याने ज्वारीची किंमत बाजारांत जी असेल
ती घायचे करून केले.

लखू शेतकऱ्यांना मेढून आल्यावर दोन
तीन दिवसांनी दुसरे व्यापारी त्या गांवा
गेले. परंतु गांवच्या सर्व पिकांची सरेदी
कोणी दुसरा करून गेला आहे, हें ऐकून
त्यांना आश्चर्य वाटले. कारण त्या गांवच्या
पिकावर प्रत्येकाला पुष्कळ फायदा मिळत असे.

चवकशी करता व्यापाऱ्यांना कळले की
अमुक गांवच्या लखूशेत नांवाचा कोणी
व्यापारी अगाऊ पैसे देऊन गेला आहे. ते
त्याचा शोध काढीत लखूच्या घरी आले. ते
म्हणाले "बाबा, तूच सर्व पीक विकत
घेतलेस आता आमची पोट्टे काही भरायची !
व्यापार आमचा बडिलार्जित घेता आहे. तू
नवीन आहेस. म्हणून वगैरे पीक आमच्या

वांटवाला पण यऊ दे त्यापान्याने
विनवणी केली.

"मी काय सर्व ज्वारी विकत घेऊन घरी
का ठेवणार आहे ! मी तरी तें विकणारच.
बाजारांत जाऊन विकण्याऐवजी तुम्हांलाच
देईन. ज्या किमतीवर माल विकत घेता
त्या किमतीवर कांही विकत नाहीं. तुम्हीच
विचार करून जी रास्त किंमत असेल
ती देऊन ज्वारी घेऊन जा." लखुजी
म्हणाला.

व्यापाऱ्यांनी आपसांत सल्ला करून सर्व
ज्वारी विकत घेतली. त्यांत लखुजीला हजार
दोन हजाराना फायदा झाला. लखुजीने
आपले कर्ज फेडले व एक हजार रुपयांची
दोन तीन एकर जमीन सरेदी केली. एक
पर बांधून सकुटुंब त्यांत राहू लागला.
इनामदाराने लखुजीची कर्तबगारी पाहून
त्याला आदरपूर्वक निरोप दिला.

शाप-मोचन

विक्रमशक्तिने हट्ट सोडला नाही. तो शाडा-
जबळ पुन्हा गेला ■ शाडावरचे प्रेत
करून त्यांघावर घेतले आणि नेहमीप्रमाणे
स्मशानाकडे निघाला. तेव्हां प्रेतांत बसलेला
वेताळ म्हणाला—"राजा ! तुला या मध्यरात्री-
च्या वेळी इतके कष्ट सहन करीत असलेला
पाहून मलयप्तीचा शापग्रस्त राजा शूरसेन
याची आठवण होते. कंटाळा येऊ नये
म्हणून मी तुला ती गोष्ट सांगतो, ऐक !"

शूरसेन राज्य करीत असतां प्रजेला
काही सुख लाभले नाही. राजा स्वभावाने
फार अत्याचारी होता. त्याने निग्निराज्या-
प्रकरचे कर लावून प्रजेला पितून काढले.
डोंगरी प्रदेशांत राहणाऱ्या लोकांना त्याची
करकीर्द आगदी पसंत पडली नाही. त्यांनी
भंड केले. त्यांनी कायदेभंग सुरू केला व
सजिन्वामध्ये जो कर भरावयाचा तो कर ते

विश्वासघात करून त्यांच्या मुसक्या बांधल्या व त्यांना त्या सरोवरांत टाकून त्यांचा वध करविला. त्यानंतर त्याने प्रजेचा फार छंद केला व फालकमाने तो वारला.

परंतु येव्यानंतर त्याचा आत्मा त्या सरोवराच्या डोंगराळ प्रदेशांत कैदी होऊन गेला. यमदूतांनी राजाला त्या डोंगराच्या एका गुहेत आणून ठेवले व गुहेचे दार बंद करून घेतले. त्यांनी त्याला एक मांजर दिले. त्या मांजराची राखण करणे हीच एक फरमणूक त्याला राहून गेली.

परांत यमदूतांनी सोन्याचा सांठा करून ठेवला आणि राजाच्या कमरेला एक तळवार आणून बांधली.

नंतर यमदूत त्याला म्हणाले—“हे मांजर, हे सोने व ही तळवार जोपर्यंत तू सोडणार नाहीस तोपर्यंत तुला हा बंदीवास भोगाव लागेल. तुला कोठे जाता येणार नाही व या वस्तू सोडता येणार नाहीत. कोणा साहसी माणसाने घेऊन तुला या वस्तूंपासून सोडविले तर तू सुटशील. तोपर्यंत येथेच पडून सितपत रहा.” असे सांगून यमदूत अदृश्य झाले.

राजाला ही शिक्षा कांही दिवस शिक्षा वाटली नाही. परंतु हळूहळू त्याला एकटेपणा

नकोसा वाटू लागला. ज्याने राज्य केले त्याला स्वतःची फार स्वतःच करावी लागत. अधिकार करायची संवय सत्ती होती, पण अधिकार कोणावर माजवणार! म्हणून हा एकंत त्याला सिध्दसारसा मांस लागला. वर्षाभागातून वर्षे व शतकाभागातून शतके गेली व त्या रावाची गोष्ट मात्र राहून गेली होती. ओळखीचा कोणी मनुष्य त्याला चारशे वर्षांत भेटला नाही. राजाचे भूत कोकणा त्या डोंगरांत विस. मुताचा डोंगर हेच नांव त्या डोंगराला. मुताचे तळे हे नांव त्या सरोवराला पडले. त्या बाजूला कोणी येत जात नसे. कोणी अजाण माथून जालाच तर भुमाला पाहून किंवा त्याचा आवाज ऐकून दूर पळून जात असे.

शूरसेनाला भुक्ति कळी मिळणार! मल्लवती नगर देखील ओसाड पडले.

त्या डोंगराशेजारी एक खेडे होते. त्या गांवांत एक जहागीरदार रहात असे. त्याच्या घरी गोपू नांवाचा एक नोकर काम करीत असे. जहागीरदाराला वत्सला नांवाची एक मुलगी होती. जहागीरदार स्वभावाने एक अत्यंत गर्बिष्ठ मनुष्य होता. म्हणून त्याच्याकडे कोणी येत जात नसे. वत्सलेला एकटेपणा

वाटे. परंतु गोपूवरानंतर गप्पा भावण्यांत तिचा वेळ निघून जाई. गप्पा गोष्टीचे रूपांतर हळूहळू प्रेमांत झाले. गोपूने वत्सलेला विचारले—“आपले लग्न झाले तर तुला आपल्या बापांचे घर सोडून रहावे लागेल.”

“पण बाबा रागावले तर काय करावयाचे!” वत्सलेने विचारले.

गोपूने विचार केला की, मालकालाच विचारून पहावे. रागावतील थोडेसे. वत्सलेसाठी एवढे केलेच पाहिजे. थोडेसे धाडस करून त्याने जहागीरदाराला विचारलेच. ते ऐकून जहागीरदाराला राग आला.

मजेकडून स्वतः वसूल करून घेऊ लागले. राजाने त्यांचे पारिपत्य करण्यासाठी आपले सैन्य पाठविले. पण ते सैन्य बंडखोरांनाच सामील झाले. साधारण प्रजेच्या मनांत देखील बंडखोरांचा सहानुभूति उत्पन्न होऊ लागली.

शूरसेन राजाने बंडखोरांची वाढती शक्ती पाहून चानुर्याने काम करायचे ठरविले. त्याने बंडखोरांकडे आपले दूत पाठवून त्यांना भेटावयास बोलाविले. बंडखोरांनी कांही अटीवर राजाशी संधी करण्याचे कबूल केले. राजाने बंडखोरांच्या पुढाऱ्यांना एक सरोवराच्या काठी बोलाविले व ते आल्यावर

म्हणाला- "तू लग्न करणार माझ्या मुलीशी? मूर्खा! माझ्या डोक्यासमोरून चालता हो नाहीतर तुझी बत्तीशीच पाहीन. पायाची वहाण पायांतच बरी! मी कोण आणि तू कोण? माझ्या मुलीशी लग्न करायला तुझी ऐस्त काय? तिच्या वजनाचे सोने अणून देईल त्याला मिळेल माझी मुलगी!"

वस्तुलेशी लक्षाची गोष्ट तर दूरच, त्याची नोंपरी सुद्धा गेली. त्याला कित्येक दिवस काम मिळाले नाही. उपासमार होऊ लागली. निराश होऊन तो एकदा भुताच्या तळ्याकडे गेला. तितक्यांत त्याला कोणी तरी बोलावीत

जसल्याचा भास झाला. त्याने वळून पाहिले. तर एक विचित्र मनुष्याकृति त्याला दिसली. त्याने भुताच्या डोंगराची गोष्ट ऐकली होती. त्याने त्या आकृतीला विचारले- "कोण तुम्ही? माझ्याशी काय काम आहे?"

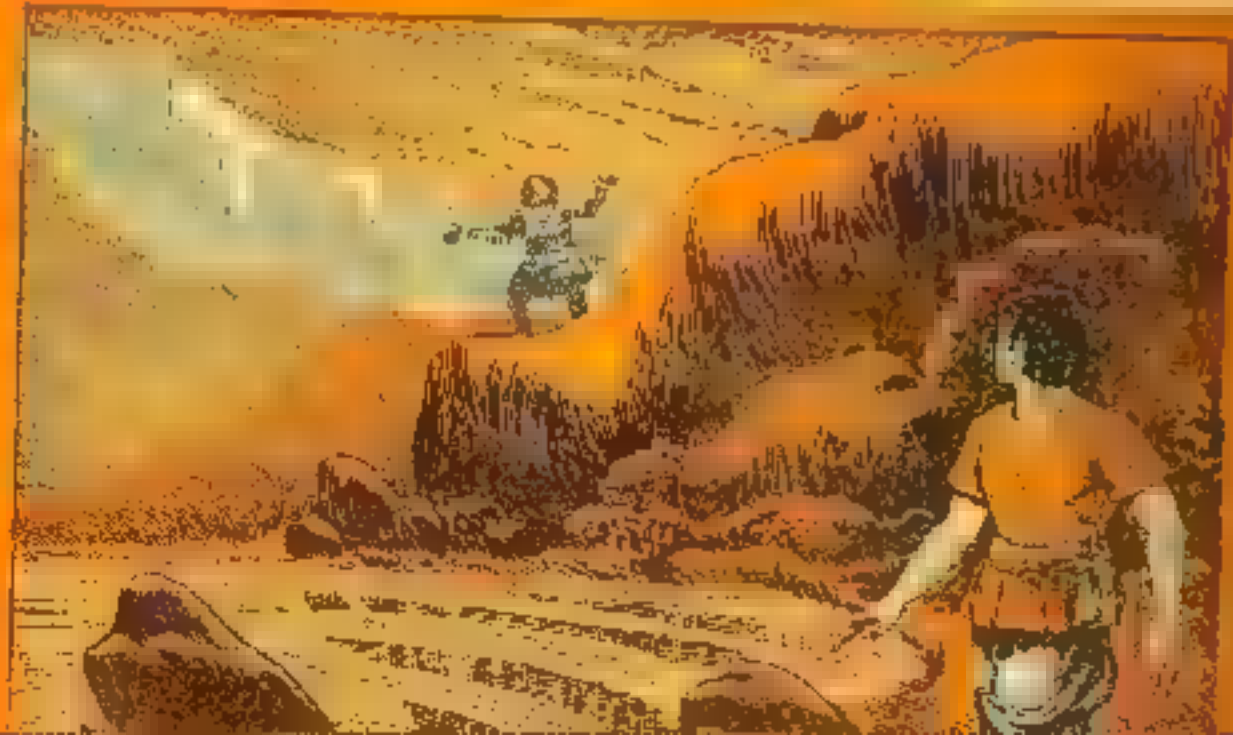
"मी शूरसेन राजा आहे! तू भोंडेंसें साहस करून मला मुक्त केलेंस तर तुला पाहिजे तितकें सोने मिळेल. आपल्या पाप-कमांचे फळ म्हणून मला शाप मिळाला. चारशे पैसे ते भोगीत आलों आहे. माझ्यावर दया कर आणि मला यांतून मुक्त कर!" शूरसेन महाराजांचे भूत म्हणाले.

"टाक आहे, मी येनां आज रात्री!" गोपू निव्वळ करून म्हणाला. त्या दिवशीं रात्री गोपू डोंगराजवळ गेला तेव्हां ते भूत त्याची वाट पहात उभे होते. गोपू आल्यावर ते त्याला म्हणाले- "तू मिळं नकोस! भोंडेंसें साहस दाखविलेंस तरी तुला यश मिळेल. पण मध्येच तुझ्या मनाने कच खासी तर मात्र तुला निराश व्हावे लागेल व मुक्ति मिळणार नाही. तू पैय दाखविलेंस तर मला शापमुक्त केल्याचा पुण्यलाभ होईल व तुला अळोट सोने मिळेल."

"तुम्ही सांगाळ तें करायला मी तयार आहे. मला कोणाचे मय विवा मीति नाही." गोपू म्हणाला.

शूरसेनाने गोपूच्या हाताचा स्पर्श केल्या-बरोबर दोघे डोंगराखालच्या एका विचित्र तळवरांत पांचले. त्या घराला दरवाजे, खिडक्या बरोबर कांहीं एक नव्हते. घरभर तळवारी, भाले, धनुष्यबाण होते. एका बाजूला एक मोठे पिंप मोहरांनी भरलेले होते. गोपाल ते सर्व

पहात उभा होता. तेवळ्यांत एक मांजर वाघासारखे डरकाळ्या फोडीत तेथे येऊन उभे राहिले. हकूदकू ते

शूरसेनानें गोपूच्या अंगाळा स्पर्श केव्हा-
बरोबर त्या गुहेची दमडी भित दुभंगली व
गोपूला बाहेर जायला दरवाजा दिसला. तो
इषादाप पावले टाकीत त्या तळ्यापर्यंत आला
आणि काठावर उभा राहून त्याने त्या
भाटीला पाण्यांत टाकले. ती भाटी गोपूला
चावली आणि त्रोरजोरानें त्याचे दोन्ही हात
ओरबाहून काढले. पण त्यानें कळ चेपून
भरली ■ तोंडावाटे थोडा देखील आवाज
येऊं दिला नाही.

त्यानें तळ्यांत जाऊन हात धुतले. पण
तळ्यांत हात घातल्याबरोबर जें पाणी बंडगार
होतें ते उकळूं लागलें. यामेजें त्याचे तोंड
■ हात भाजले, पण त्यानें तें सर्व सहन केलें
व ज्या वाटेनें तो आला होता त्या वाटेनें
परत शूरसेन महाराजांजवळ आला.

“शाबास, तूं सरोवरच शूर आहेस.
मला खास मुक्ति मिळणार ■ तुला जापल्या
प्रयत्नांत मला मिळणार. आतां माझ्या
कमरेला ही जी तलवार आहे ती सोडून टाक.
आ खेपेस देखील होतील ते कष्ट सहन करावे
लागतील.” राजानें बजावून सांगितलें.

गोपूला त्यांत कांहीं विशेषसें वाटलें
नाहीं. तो शूरसेन महाराजांजवळ नेला व

त्यांच्या कमरेची तलवार सोडण्यासाठीं दोरीला
हात लावला मात्र, त्याबरोबर शूरसेन
महाराज राजसासारखे मोठे झाले व गोपू
त्याच्या गुढ्या एवढा दिसूं लागला. पण तो
म्याला नाहीं कीं त्याचा भीर सचला नाही.
त्यानें तलवार ज्या दोरीला बांधली होती ती
पावाच्या चोटांवर उभें राहून सोडली, पण
ती तळ्यार एकदम जमिनीवर पडून त्याच्या
पायावर पडली. दोन्ही पाय रक्तबाल झाले.
तरी ती फळबुद्धां ■ जें सोमून घेतली.

“वाळ तूं ■ चारसें वर्षांच्या या
कैदेतून मुक्त केले आहेस. हें विष भरून

जें सोनें आहे तें सर्व तुझें. आतां मी जातो.
या सर्वांचा मालक तूंच.” शूरसेन म्हणाला
व एकदम अदृश्य झाला.

गोपूनें, त्याला उचलून नेतां आलें तितकें
सोनें उचलून घेतलें. तें सोनें त्याला मिळालें
नसतें तर कदाचित तें सारें स्वप्न ठरलें
असतें. गोपूनें दोन तीन खेपा करून सर्व
सोनें नेऊन जहागीरदारांच्या दारांत नेऊन
टाकलें व म्हणाला—“करा वजन आपल्या
मुकीचे.”

तुन्ही मागितलें होतें त्याच्या दहावीस
पट हें सोनें आहे. आतां तुन्हीला आपल्या

मोठें होऊं लागलें. त्याला पाहून पाहणाऱ्याला
भीतिच वाटायची.

“ही मात्ती भाटी आहे. हिला उचलून
पहिल्यानें त्या तळ्यांत नेऊन टाक. ती इर-
काळ्या पोर्डील, चाथील, ओरवाडील. पण तूं
न मिलां, न कचरतां तोंडांतून एक शब्द
देखील न काढतां तिला नेऊन तळ्यांत टाक.
जर का तूं म्यालास अन् ओरडलास तर
मला मुक्ति मिळायची तर दूरच, तुला देखील
मिळणार नाहीं. शूरसेन म्हणाला.

गोपू कांहीं एक झेलला नाहीं कीं म्याला
नाहीं. त्यानें चटकन त्या भाटीला उचललें.

मुलीशीं माझे लग्न करून आपला हरकत नसेल. जहागीरदार तर बघून झाला. त्याने आपल्या मुलीचे लग्न गोपूशीं करून दिले.

वेताळाने येथवर गोष्ट सांगून विचारले—
“राजा ! मला हे कळत नाही की जिवाला धोका आहे हे माहीत असून पुढां गोपूने त्या संकटांत होळे मिटून उडी फशी काय घेतली ! सोन्याच्या लोभाने की वत्सलेशीं विवाह व्हावा म्हणून ! किंवा आतां वत्सलेशीं तर होणारच नाही. मग जगून तरी काय उपयोग असा विचार करून त्याने स्वतः होऊन आरमदत्तेच्या भावनेने उडी घेतली किंवा धांपप्रस्त म्हातान्या शूरसेन महाराजांवर दया आली म्हणून ! या प्रभांची उत्तरे माहीत असून तू दिली नाहीस तर त्याचा परिणाम काय होईल हे मी तुला निराळे सांगण्याची गरज नाही डोक्याची

शंभर छप्पट होऊन तुझ्याच पायावर आदळतील, हे तुला माहीतच आहे.”

विक्रमार्क म्हणाला—“गोपू स्वभावाने भिकरा असता तर धनलोभामुळे, किंवा आपल्या भेमिकेच्या प्रेमाने किंवा शूरसेन महाराजांवर झालेल्या दयेमुळे तो साहसी शूर नसता. तो जात्याच शूर व साहसी होता. म्हणूनच त्याने स्वतः होऊन आपल्या मालकाच्या त्याच्या मुलीवर त्याचे प्रेम वसण्याचे उघड उघड सांगितले व तिच्याशी लग्न करण्याची इच्छा असल्याचे पण सांगायला त्याने मागे पुढे पाहिले नाही. अर्थातच त्याच्या साहसीपणास बाहेरची प्रेरणा कारण नसून त्याच्या स्वभावांतला तेजस्वीपणाच कारण झाला.”

अशा प्रकारे राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतांबरोबर अदृश्य झाला व आठ्यावर जाऊन बसला.

भीमू भीमराव झाळा

भीमू आजीच्या गांवी जात होता. वाटेत एक तंगल होते. तेथे झाडात एक सुंदर घोडा बांधलेला पाहून भीमूला वाटले, हा घोडा आपल्याला मिळाला तर किती गंमत होईल ! भीमू घोड्याच्या सांदर्याचे कीतुक करीत जवळ उभा होता.

मागे त्याने घोड्यावरच्या स्वारीचे स्वप्न पाहिले होते व ऐकले होते की घोड्याची किंमत पांचशे रुपये आहे. चोरांना धरून दिल्याबद्दल त्याला पांचशे रुपये बक्षिस मिळाले होते. घोडा विकत घेण्याचे ठरविले.

इतक्यांत झाडीतून एक मनुष्य धांवत आला. त्याने भीमूला दडदाकून विचारले—
“काय रे ! कोण तू ! असा घोड्याकडे टक लावून काय आहेस !”

“तू हा घोडा विकलास तर मी विकत घेणार आहे !” भीमू म्हणाला.

त्याने थोडा वेळ विचार करून विचारले—
“काय किंमत देशील !”

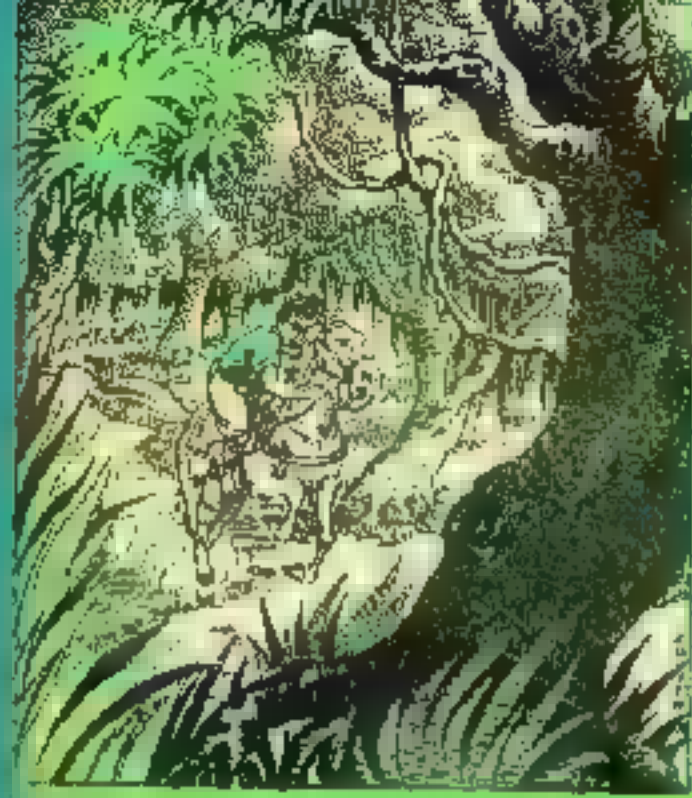
“तुला काय वाटते, मी कुथट्यांत घोडा नांगितला, होय ! मला घोड्याची किंमत कळत नाही वाटले वाटते तुला. पांचशे रुपये ! बे !” असे सांगून भीमूने त्याला पैसाची पिछवी दिली.

त्या मनुष्याने ती पिछवी घेतली व म्हणाला—“घेऊन जा पाहिजेतर घोडा ! माझी ना नाही.”

सरें पाहिले तर तो घोडा त्याचा नव्हताच. कोणा जहागीरदाराचा होता. त्या जहागीरदाराचा लतिका नांवाची एक सुंदर मुलगी होती. तिच्या स्वतः घोड्यावर उत्तम स्वारी करता येत होती.

तिच्या बापाने तिचे स्वयंवर रचले तेव्हा ही अट घातली की जो कोणी या घोड्यावर

भीमूला त्याची कल्पना नव्हती. त्याच्या डोक्यांत घोड्याची किंमत पांचशे रुपये असते ही गोष्ट घर करून बसली होती. जी गोष्ट पयलां त्याच्या डोक्यांत धिरत होती ती तेथे कायमचे घर करून बसे.

घोड्याच्या राखणदाराने विचारले—“तुला घोड्यावर बसतां येते का ? कधी बसला आहेस का घोड्यावर ?”

“मी कधी घोड्यावर बसलो नाही. पण स्वांत काय मोठेसे !” भीमूने उतर देत पेटीत विचारले.

“पहिले घोड्यावर बस. मग सोडतो घोडा !” राखणदार म्हणाला.

भीमू घोड्यावर बसल्यानंतर राखणदाराने घोड्याची दोरी सोडली. घोडा भरधाव पळू लागला.

भीमूच्या अंगांत बळ पुष्कळ होतें. म्हणून त्याने लगाम घट्ट धरला होता आणि दोन्ही मांड्यांनी घोड्याला धट्ट धरून ठेवले होते. म्हणून तो जमिनीवर आदळला नाही.

भीमू घोड्यावरून खाली पडला नाही हे खरे, परंतु घोडा त्याच्या ताव्यांत नव्हता. घोडा नेईल तिकडे त्याला जावे लागत

होतें. तो घोडा कोठे चाटला आहे हें त्याला माहीत नव्हतें. तो निष्फळा होता आजीकडे. पण या घोड्याच्या नादी लागला व घोडा नेईल तिकडे त्याला जावे लागले. त्याने निरुपायाने सर्व घोड्याच्या गर्जावर सोडून दिले.

घोडा सरळ येऊन जहागीरदाराच्या घरासमोर उभा राहिला. जहागीरदाराचे नोकर बकित होऊन घोड्याकडे पाहू लागले. घोड्याने ओरडून म्हणाले—“चोरी गेलेला घोडा परत घरी आला.” असे म्हणत सर्व भीमूच्या चारी वाजूळ घोड्याकडे उभे राहिले.

भीमू त्यांना दटावून विचारू लागला—“चोरी ! वारेबा ! मी पांचशे रुपये रोख देऊन घोडा विकत घेतला आहे. तसें माझे नुकसान झाले नाही म्हणा. खूप पळतो आहे, सर्वेतीतल्या घोड्यासारखा.”

नोकर भीमूला घेऊन जहागीरदाराकडे गेले. भीमू एकदम म्हणाला—“चोरांना पकडून दिले म्हणून मला राजाने पांचशे रुपये बक्षिस दिले. ते रुपये देऊन मी हा घोडा जंगलांत विकत घेतला. त्याच्यावर बसून मी आलो आहे.”

लतिकेला घोडा परत आल्याचे कळले व त्यावर बसून एक तरुण आड्याचे देखील कळले. अशा बहादुराची लढ करण्यासाठी ती किती दिवसांपासून वाट पहात होती. तरी जहागीरदाराने भीमूला सर्व विचारायचे ते विचारून नंतर हें देखील विचारले—“माझ्या मुलीशीं लग्न करायला तूं तयार आहेस का ?”

“लग्न म्हणतां ! माझ्या आजीला किती आनंद होईल ! तिला वाटते आहे की तिच्या नातवाचे लग्न होतें आहे की नाही !” भीमू म्हणाला.

“समज, मी आपल्या मुलीशीं तुजें लग करून दिलें तर तूं काय देशील ?” जहागीरदारानें भीमूला विचारलें.

“माझ्या आजीनें हंडा भरून सोनें पुरून ठेवले आहे. तें सर्व मी तुम्हाला देईन !” भीमू म्हणाळा.

जहागीरदारानें विचार केला हंडाभर सोनें ज्याच्या आजीनें पुरून ठेवले आहे, तो सामान्य मनुष्य अस्पर्श करू नये चांगला श्रीमंत असला पाहिजे. म्हणून त्यानें भीमूला आपला जावई करून घ्यायचें ठरवून लहई पण ठरविला. आजीला ■ तिचें हंडाभर सोनें आणायला त्यानें आपले नोकर व डोकी पाठविली.

ज्याला ती मूर्ख व लुळा म्हणत होती तो एका मोठ्या जहागीरदाराचा जावई होणार आहे हें ऐकून आजीला आश्चर्यच वाटलें. लग्न होईपर्यंत तोड उघडायचें नाही असा विचार करून ती जहागीरदाराकडे

लगाव आली. लग्न होईपर्यंत ती भीमूच्या मूर्खपणाविषयी एक शब्ददेखील बोलली नाही. पण लग्न झाल्यावर मात्र आपल्या नातसुनेला म्हणाळी—“संभाळ ग बाई आपल्या नवऱ्याला. वेडा म्हणजे अगदी वेडा आहे. मी जलपर्यंत त्याला कलें बसे लहानाचें मोठें केलें. पुढें तो तुझ्या हातीं आहे. तो मूर्ख असला तरी सरळ मनाचा आहे. त्याला कोंकांनी फसवून लुबाडलें तरी, तो नाही कोंणाला फसवणार.

कतिका सुधार होती. आजी जें कांहीं म्हणाळी तें तिला सर्व फळलें. म्हणाळी—“तुमच्या नातयाची जबाबदारी माझ्यावर. मी नावांची एकटीच मुलगी आहे. म्हणून ते तुमच्या नातवाला येथेंच ठेवून घेतील.”

आजी भीमरानांना सामुरवाडी एकटा ठेवून घरी परत निवून गेली.

[पुढच्या महिन्यांत उरलेली गोष्ट]

विधेचा महिमा

देवगिरी नांवाच्या गांवां सोमदेव नांवाच्या एका ब्राह्मणाला संकरदेव ■ जयदेव अशीं दोन मुले होती. मोठा मुलगा घरची शेती पाही. धाकटा जयदेव विद्याभ्यास करण्याचें ठरवून घर सोडून निघाला. चांगला गुरु मिळाला म्हणून तो गांवोगांव हिंडत होता.

जवळ पैसा नाही आणि स्वायत्ता प्यायला तरी कधी आहे तर कधी नाही. अशा स्थितीत फिरत फिरत तो एका गांवां हरिश्चमर्मा नामक एका ब्राह्मणाच्या घरासमोर आला व घेरी येऊन बेशुद्ध होऊन पडला.

हरिश्चमर्मानें त्याला पडतांना पाहिलें व घरांत उचलून घेऊन गेला. तोडावर पाणी छिपडून वारा घालल्यावर जयदेवला गुड्डी आली. अंधोळ करून तो पोटवर जेवला. नंतर हरिश्चमर्मानें त्याला तो कोण, कसाला आला वगैरे विचारून घेतलें. त्याची विसेची भूक

ओळखून हरिश्चमर्मा फार आनंद झाला. तो स्वतः फार मोठा पंडित होता. त्यानें जयदेवला आपल्या घरीच ठेवून घेतलें ■ त्याच्या विद्याभ्यासाची जबाबदारी स्वतःवर घेतली.

जयदेवची कुशामयुद्धि पाहून हरिश्चमर्मा नफित झाला. तीन वर्षांच्या भात तो सकल विधेत पारंगत झाला. नंतर हरिश्चमर्मा जयदेवला निरोप देत म्हणाला—“मुळा, जोपर्यंत तूं भिल्ल जातीच्या राजाकडून घोरी करणें वगैरे विद्या शिकून घेत नाहीस तोपर्यंत तुझा विद्याभ्यास पुरा झाला नाही असें समज.” तें ऐकून जयदेवला आश्चर्य वाटलें. पण ज्या गुरूनें तीन वर्षे इतक्या प्रेमानें त्याला शिकविलें तो अहिताची गोष्ट सांगणार नाही हें समजून जयदेव भिल्ल राजाकडे गेला.

हरिश्चमर्मानें जयदेवला पाठविलें आहे हें ऐकून भिल्लराजाच्या राजानें त्याला आपल्याकडे

टेंवून घेतले. चोरी करणे, चोरांना पकडणे, भाषणांची हालचाल ओळखणे वगैरे विषेवत जयदेवने पाविष्य संपादन केले.

जयदेव घरी निघाला. वाटेत तो एका ब्राह्मणाच्या घरी पाणी प्यायला थांबला. ब्राह्मणाने त्याला आदरपूर्वक घरांत बोळावून नेले व त्याला गूळ सायला व पाणी प्यायला दिले.

सर्व विद्याभ्यास पुरा करून जयदेव घरी जात आहे हे ऐकून त्या ब्राह्मणाने त्याची परीक्षा घ्यायचे ठरविले व त्याला दोन प्रश्न विचारले. “तू येण्यापूर्वी येथे कोण कोण

आला? व वा घरासमोरून कोणकोण निघून गेले?”

जयदेव उठून बाहेर गेला व बोळा वेळाने परत येऊन म्हणाला—“मी येण्यापूर्वी येथे चार जण येऊन गेले. ते सैनिक तरी होते नाहींतर राज्याचे अधिकारी तरी होते. ते आपल्या घरी येऊन पुढे निघून गेले आहेत. त्यांच्याहून आधी एक जण तुमच्या घरासमोरून गेला आहे. त्याच्या होक्यावर किंवा सांघावर फोडणाचे पोते होते. मीने चोरी केली होती.” जयदेवने इतके कर्णन केले.

ते ऐकून ब्राह्मण घाबरला. घरासमोरून चोर निघून गेला! घरांत काही टाकले तर नसेल ना! म्हणाला—“तू म्हणतोस तसे राज्याचे चार अधिकारी येऊन गेले खरे! राणीचा एक मणी देवळावळी कांटे तरी पडला. मणि हरकत्याची गोष्ट लक्षांत आली तोपर्यंत तो कोणीतरी उचळत नेला होता. म्हणून राज्याचे अधिकारी राजधानीभर हिंहुन प्रत्येक घराची शहती घेत आहेत. आमच्या घराची पण त्यांनी शहती घेतली. पण चोरीला गेलेला मणी मिळाला नाही. तू म्हणतोस तसा चोर आमच्या घरासमोरून गेला असल्यास त्याला पकडून देण्यास तू

मदत कर. राणी खूष होऊन तुला मोठे बक्षिस देईल.”

जयदेव थोड्या वेळाने परत येतो असे सांगून रस्त्याने निरखून पहात एका घरी गेला. ते घर सोनाराचे होते. तो घरांत गेला. त्याने सोनारावळ सोन्याची किंमत विचारली, करणावळ वगैरे विचारी होते हे विचारले आणि केलेल्या निरनिराळ्या दागिन्यांची किंमत पण विचारून घेतली. नंतर तो परत ब्राह्मणाकडे येऊन म्हणाला—“मी चोरांना पकडवून देणवितो. राज्याच्या अधिकाऱ्यांना बोलावून घ्या.”

ब्राह्मणाने राज्याच्या अधिकाऱ्यांना कळविले. जयदेवला विचारले—“पण तुला कसे कळले की चोर कोण आहे?”

“सैनिक किंवा युद्धकाले प्रवीण थोडे चालतात तर शिस्तीने चालतात. मी चौघांच्या पावलांच्या खुणावरून ते सैनिक असतील किंवा अधिकारी असतील हे ओळखले. ते तुमच्या घरी येऊन पुढे गेले हे देखील त्या खुणावरून मला कळले.” जयदेव निस्संकोच पणे म्हणाला.

“पण चोराला कसे ओळखलेस!” ब्राह्मणाने विचारले.

“चोर कधी सरळ वाटेने किंवा मधोमध चालत जात नाही. आडवाटेने जातो किंवा रस्त्याच्या बाजूने चालतो. त्या चोराच्या होक्यावर फोडणाचे पोते होते. तो ते ओझे आगोवाणी उतरवून थोडा दम घेत जात होता. प्रत्येक वेळी दोन तीन फोडसे खाली पडत होते.”

थोडा वेळ थांबून व थोडा विचार करून जयदेव पुढे म्हणाला—“त्याच्या पावलांच्या खुणावरून हे देखील कळले की तो मधून मधून मागे वळून पहात होता. कोणीतरी पाठीमागून त्याचा पाठलाग करीत आहे ही

शंका पदोपदी त्याला वाटत असावी. त्याच्या पावलांच्या खुणा अधिकाऱ्यांच्या पावलांच्या खुणांपेक्षा थोड्या अस्पष्ट दिसल्या आहेत. त्यावरून तो त्यांच्या बाधी इकडून गेल्याचें कळतें. या अवधीत दुसरी चोरी झाल्याचें ऐकिवांत नाहीं. यावरून मणी चोरी करणारा चोर हाच असला पाहिजे असें माझे अनुमान आहे!!

दोघे बोलत असता अधिकारी येऊन पोचले. जयदेव त्यांना सोनाराच्या घरी घेऊन गेला. त्यांनी त्या घराची शहती पहिल्यानें घेतली होती. पण त्यांनी फक्त कपाट, पेटी वगैरे मुख्य मुख्य जागाच तपासून पाहिल्या होत्या.

सोनार फांदीं लपवायमाचें झालें तर तें कोठें तरी लाकडाच्या किंवा भिंतीच्या सांधीत ठेवतात, हें जयदेवला माहीत होतें. त्यानें राणीचा मणी अशाच एका सांधीतून हुडकून काढून दिला. सर्पाना आश्चर्ये वाटलें.

सोनाराने आपला अपराध स्वीकार केलो. कारण, त्याच्या घरांतूनच मणी मिघालावर त्याला मुक्ता मिळणें शक्यच नव्हतें. त्यानें कबूल केलें कीं मणी सार्की पडला. वेळींच त्यानें तो पाहिला व उचलून घरी आणून ठेवून दिला. कोणाला त्याच्यावर संशय वाटूं नये म्हणून त्यानें काळजाचें एक पोतें विकत घेतलें. जणुं कांहीं तेथूनच तो घरी आला हें दाखवायचें होतें.

राजानें खूष होऊन जयदेवाला मोठें बक्षिस दिलें व त्यानें सर्व विद्या संपादन करून राज्याला उपयोगी पडेल अशा विरेंत प्राविण्य मिळविलें आहे हें पाहून त्याच्या आपल्या पदरी नोकरी दिली.

हरिशर्माला हें सर्व कळलें तेव्हां त्याला फार आनंद झाला. सोमदेव आपल्या मुलाकडेच येऊन राहूं लागला.

अथोद्घाटन

त्या दिवशी राजा भारद्वाज ऋषींनी राम, लक्ष्मण व सीता यांस प्राचीन काळांत होऊन गेलेल्या ऋषी मुनींच्या गोष्टी सांगितल्या. त्यानंतर सीता राम शोपी गेले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळीं भारद्वाज ऋषी निरोप देऊन म्हणून रागाबरोबर आधमाबाहेर आले व विचकूट जाण्याचा मार्ग त्यांनीं छान समजावून सांगितला.

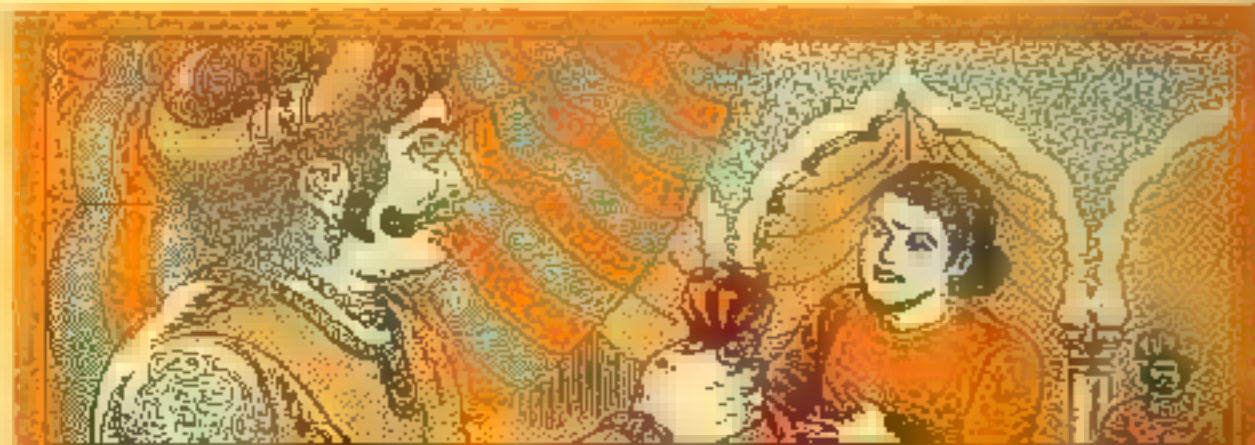
सीता, राम व लक्ष्मण भारद्वाज ऋषींना नमस्कार करून यमुना नदीच्या तीरावर आले. तेथे वाटावर बसून लक्ष्मणानें यमुना नदी करण्यसाठीं फांश तोडून त्या वेळींनीं बांधून एक नाव तयार केली. त्यावर सीता रामांस बसण्यासाठीं त्यानें

जांगळाचीं कोवळीं पानें पंथरलीं. त्या जुजुबी नावेन बसून सर्व नदीपार पोचले.

यमुना नदीत असतां सीतेनें यमुनेला नमस्कार करून घुस्सूप परत येण्यासाठीं वर मागितला व परत आल्यावर गोदान करण्याचें वचन दिलें.

वसंत ऋतु होता. प्रकृतीचें फारच प्रेक्षणीय होतें. झाडे रंगी विरंगी फुलांनीं शोभित विसत होती. ती शोभा पाहून सीतेच्या मनाला फार आनंद झाला.

लक्ष्मण पुढें दाखवीत चालला होता. सीताफळे दाखवून त्यांचीं नांवें विचारी व तीं घेऊन थायला सांगे. वाटेंत सोयीस्कर अशी जागा पाहून ते शाढाखाळीं विश्रांति

पेत ते चित्रकूट पर्वतावर येऊन पोचले. रामाने लक्ष्मणाकडे एक पर्णकुटी तयार कर-
ण्यास सांगितले. लक्ष्मणाने त्याप्रमाणे
कुटी तयार केल्यावर सीता रामांनी गृह-
देवतेची पूजा करून पर्णकुटीत प्रवेश केला.
पर्णकुटीपासून जवळच मात्स्यवती नदी
होती. तेथे ते रोज जात.
चित्रकूट वनाची शोभा पहात सीताराम
आनंदाने राहू लागले. लक्ष्मण जित्य त्याच्या
सेवेस हजर राही. त्याने त्यांना जणत्याहि
वस्तूची उणीव भासू नये याची काळजी
वाळवली.

तिकडे शुभवेरपुरी गृह ■ सुमंत्र, गंगा
काठावर उभे राहून सीताराम दृष्टीमांड
दोऱ्यांपर्यंत त्यांच्याकडे दृष्ट लावून उभे
राहले. नंतर मुद्द सुमंत्राला आपल्या घरी
बोलावून घेऊन गेला.

■ विचार कराचिंत नवलेल ■
त्याला बरोबर घेऊन जाता येईल असा
विचार सुमंत्र मुद्द निराशाच्या घरी
बोन तीन दिवस राहिला. परंतु ■
न आपल्यामुळे निराश होऊन अयोध्येला
निघाला. रामाने अयोध्या सोडल्या नंतर
बरोबर पांच दिवसांनी सुमंत्र परत आला.

रिक्तता रथ पाहून झोक तन्हेतन्हेचे तर्क
करू लागले. सुमंत्र मान त्या वळून सर्व
ऐकत सरळ कौशल्याच्या महालात आला.
तेथे दशरथ अगदी निराश होऊन
होता. सुमंत्राने राम वनगमनाचे वर्णन
बोडल्यांत मागून किती आग्रह केला तरी
राम परतला नाही हे देखील सांगितले.

दशरथाला मूर्च्छा आली. कौशल्या व
सुमित्रा दोघांनी दुःखी पतीस सादर करून
बसविले. कौशल्या म्हणाली—“महाराज,
सुमंत्र रामाला वनांत पोचता करून आला
आहे. त्याने रामाचा निरोप आपल्याला

मागितला. त्याच्याजवळ बोलणार नाही का !
कैकेयीची भीति वाटते ■ महाराजांना !
ती इकडे पोहोची नाही.” ते ऐकून दशरथ
स्वतःला आवकू शकला नाही. त्याच्याबरोबर
अन्तःपुरांतील सर्व क्रिया राहू लागल्या.

“माझ्या आज्ञेचे किती महत्त्व आहे हे
मला देखील कळत नाही. सुमंत्रा, तू जाऊन
रामाला परत बोलावून घेऊन ये. नाहीतर
मला रामाजवळ पोचता कर.”
म्हणाला.

कौशल्याने ■ घेऊन जायला
सुमंत्राला सांगितले. सुमंत्राने कौशल्याला धीर
देत म्हटले—“महाराजी ! महाराज दुःखी
आहेत. त्यांना धीर देणे आपले कर्तव्य
आहे. जाऊन धीर सोडलात तर या प्रसंगी
कोण काय करू शकणार !” राम लक्ष्मणांना
रानांत कष्ट होणार नाही असे हि सांगितले
व म्हणाला—“सीतेला रामाशिवाय अयोध्येत
वनगमनाने जास्त दुःख झाले असते.

दुःखाच्या दिवशी दशरथाला त्याच्या तरुण
वयांतली एक गोष्ट आठवली. तोंपर्यंत त्याचा
कौशल्याशी विवाह झाला नव्हता. त्याला
एका अंध जोडप्याने शाप दिला होता की
त्याला पुत्रझोकांमुळे मरण येईल. राजाने

ती गोष्ट कौशल्याला सांगितली. दशरथ
म्हणाला—

“मी ऐन तारुण्यांत होतो नियमितपणे
शिकारीला जात असे. शब्दभेदी बाण
मारण्यांत झाला हातखंडा होता. सर्व माझी
स्तुती करीत. मी संध्याकाळी शरयू नदी
काठच्या वनांत जाऊन शब्दभेदी बाण
मारण्याचा अभ्यास करीत असे. मी युवराज
होतो. कोणाची पर्वा नव्हती. रानांमून नदीवर
पाणी प्यायला आपदे येत. मी कोठे तरी
साडावर लपून बसे व तेथून शिकार
करीत असे.

असाच एकदा मी शिकारीला गेलो होतो. पावसाळा होता. दाट काळोख होता. मी भापवून पाणी प्यायला येईल म्हणून झाडावर चढून वाट पडत बसलो होतो. मला दुरून 'बुड बुड' असा आवाज ऐकू आला. वाटले की वही पाणी पीत मसाका मी शब्दमेदी बाण सोडला आणि माथ्ये म्हणजे तिथून कोणी तरी रागाने ओरडला—“आमच्यासारक्या तपस्वी ब्राह्मणांवर कोणी सोडला ! मी कोणता असा अपराध केला आहे माला असा अमानुष बच झाला आहे ! माला

करून माझा जीव घेणाऱ्याला तरी काय भिळणार आहे ! एका कणाने माझे पंचप्राण हरण करणारा तो दुष्ट कोण आहे ! आतां माझ्या वृद्ध व अंध माता विस्थापित कोण रक्षण करणार !”

माझ्या मनात घम्म झाले. मी जाऊन पाहिले तेव्हा मला एक मुनि बालक जमिनीवर तडफडत असलेला मला दिसला. अर्धवट भरलेले पाण्याचे भांडे बाजूला पडले होते.

दुसऱ्याला त्याने मान घालून समोर उभा पाहून तो म्हणाला—“हे नीच कार्य तू कां केलेस ! जा, माझ्या बाबांना माऊन सांग मी येईं आहे. नाहीतर त्यांना कळणार नाही. आणि कळले तरी त्यांना येथवर येणे शक्य नाही. त्यांना तडान लागली होती म्हणून पाणी वेळून येण्यासाठी आलो होतो आणि मी हतभास्य बाण लागल्यामुळे येथे पडलो आहे. हा माझ्या छातीत बाण आहे. माझ्यापुढी काढून टाक.”

बाणाने टोक त्याच्या छातीत खुपत होते. त्याचा तो दुःखावेग मला असह्य वाटला. बाण काढून टाकला तर त्याच्या

जीव जाणार, न तर त्याचे ओरडणे असकळ घाटन होतं. मी विचार करीत उभा होतो. पण शेवटी घाण काढला. त्याबरोबर त्याचे प्राणोत्क्रमण झाले.

त्या मुलाने काढलेले मडकें भरून पाणी घेऊन त्याने सांगितलेल्या वाटेने मी त्याच्या आईचापाच्याजवळ गेली.

कोणी येत असल्याची साहूल ऐकून दोघांना बारले मुलगा आला. बाप म्हणाला—“काळा शयणा! बराच वेळ लागला की रे तुला पाणी आणायला. लवकर दे पाणी!” “मी आपला श्रवण नाही. एक

श्रविय राजकुमार आहे!” भीत भीत मी म्हणाचो आणि वडलेही गोष्ट सांगून चुकी-बद्दल माफी मागितली.

दोघे राजा हात धरून त्यांच्या मुलाच्या प्रेतापर्यंत गेले व शोक करू लागले. वृद्ध राजाने मला जाय दिला की तू निष्कारण माझ्या मुलाचा वध केलास आणि आम्हां दोघांना दुसऱ्या मागारांत कोटलेस. म्हणून देखीक शोका-मुळेच मरण येईल.

नंतर राजाने त्या दोघांचे देखीक प्राणोत्क्रमण झाले.”

गोष्ट सांगून मी रडू लागला. तोंड काप आटवून तो म्हणाला—“आतां मला सुटका नाही. केव्हा कधीची फळे मोगाचीच लागतात.” बोलता बोलता त्याचा कंठ दाटून आला. त्याची रड ही मंद पडू लागली व कोण काप बोलत आहे हे ऐकू येत नासे झाले. “हे राम! हे राम!” चा घोष करीत व कैकेयीला शाप देत मध्य रात्रीच्या सुमारास राजाने प्राण सोडला.

त्या वेळी अंतःपुरांतोळ सर्वे चिया शोषल्या होत्या. सर्व राजधानीपण शरितफणे शोषली होती.

दुसऱ्या दिवशी नगरी ना सृष्ट्युवार्ता मंदिर नर पसरली व अयोध्या नगरी शोक सागरांत गेली. सर्व कैकेयीची निंदा करीत होते की, तिने आपल्या हृदयामुळे राज्याचे नुकसान केले आहे. तिला तरी काय मिळणार आहे!

काही वेळाने वशिष्ठ जमी आले. राजाची अन्त्येष्टी करण्यास एकदि मुलगा अयोध्येत राम-लक्ष्मण होते व भरत-शत्रुघ्न आगोळी गेले होते. म्हणून वशिष्ठ मुनींच्या आज्ञेने राजाचे शरीर तेलांत टाकण्यांत आले.

नंतर वशिष्ठ मुनींनी सिद्धार्थ, विजय, जयंत, अशोक व नंदन विधासपात्र वृत्तांना बोलावून त्यांच्या घेऊन वायला पाठविले. सर्वांना बोलावून सांगितले तुम्ही एवढेच सांगा की मी बोलाविले आहे. सांगण्याची आवश्यकता नाही. जर त्यांनी राजाचा कुजल समाचार विचारला तर एवढेच सांगा की काही तरी विशेष कामासाठी मी बोलाविले आहे. राजाने वनगमन केले आहे हे देखीक तुम्ही सांगतां कासा नये. राम कोठे आहे हे आम्हांला माहीत नाही असे सांगा.”

नंतर वशिष्ठ ऋषींनी भरताकरितां उपमोत्तम वस्त्रे उपहार म्हणून दत्तामिश्रवर पाठविली.

वृत्त निघाले. नद, नदी व पर्वत पार करीत ते पधावेळी कैकय राज्यांत येऊन पोचले. वशिष्ठ ऋषींनी दिलेली वस्त्रे व भेट देऊन त्यांनी निरोप सांगितला. त्यांनी भरताचे मामा कैकेयराज यांनापण नमस्कार करून वस्त्रे उपहार दिले व वशिष्ठ ऋषींनी सांगितलेला निरोप कळविला. सर्वांना आश्चर्य वाटले.

भरत आपल्या मामांचा निरोप घेऊन अयोध्येला निघाला. त्याच्या ममांत निर-

निराक्या प्रकारच्या शंका कुशांका येत होत्या. भरताबरोबर अयोध्येहून जे लोक आले होते ते देखील निषांभे.

भरत व शत्रुघ्न दोघांचा रथ बराच पुढे निघून गेला. बाकी लोक पाठीमागून माकक श येत होते. सप्त दिवसांच्या प्रवासानंतर सर्व अयोध्येला येऊन पोचले.

ज्या दिवशी अयोध्येने दूत आले त्याच्या आदल्या दिवशी रात्री भरताला स्वप्न पडत होती. अयोध्येत प्रवेश करीत असता भरताला स्वप्नांची आठवण आली. कारण राजघांतीवर प्रेतकळा आली होती. सर्व नगर शांभाहीन दिसत होतं.

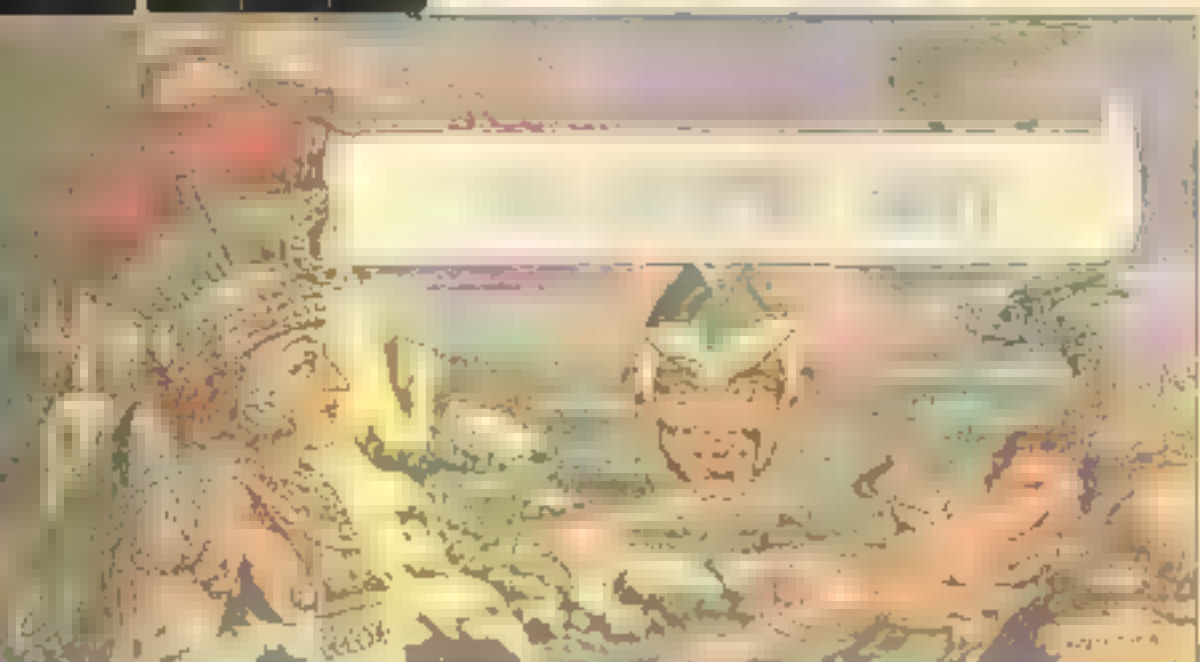
भरताला ते पाहून आश्चर्य बटवें. दूत काही घोकून नमूते. बार्हेन जो कोणी सेते तोंड फिरवून किंवा खाली पळून निघून आई. त्याला जास्तच फाळजी वाटू लागली. हे सर्व असे का ?

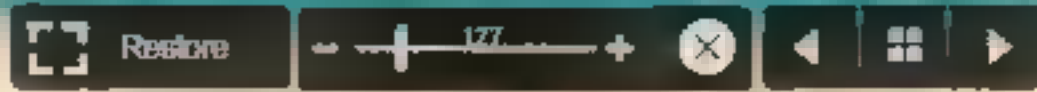
तो सरळ दशरथ महानगराच्या महालाकडे गेला. तेथे महाराज नाहीत हे पाहून भरत आईच्या महालाकडे गेला. त्याला पाहून कैकेयी आनंदाने पांघरत आली. भरताने नित्या नमस्कार केला. तिने मुलास कैकेय राज व पाद्देच्या लोकांचा कुशल समाचार विचारला.

भरताने सर्व प्रश्नांचे थोडक्यांत उत्तर दिले आणि विचारले—“आई, आमचा दादा राम थोटे आहे आणि बाबा कोठे आहेत ? ने आपल्या महालात दिसले नाहीत. भणून मी इकडे आलों. पण ते येथे देखील दिसत नाहीत. विचारलें तर कोणी सांगत नाही. कौशल्या मातेकडे आहेत का !”

कैकेयी भणाली—“बाळा ! तुसेवडीन आपल्या पितुलोकांत गेले आहेत.” असे सांगून कैकेयीने भरताला दशरथ राजाच्या मृत्यूचा समाचार सांगितला. ते ऐकून भरत वेशुद्ध होऊन पडला.

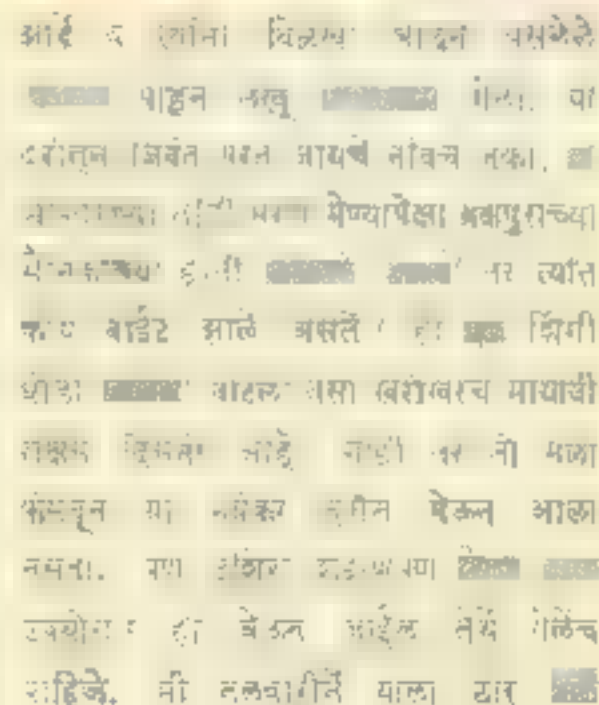
[illegible][illegible]

॥ सैन्यपदाभिने स्वतन्त्र होण्यावर अत्यन्त
कडून धरतःचें ~~आपण~~ बालावून घेतले त्याका
कोण काय करणार ! त्याने त्याच्या राज्यात

कोषों को लन और होने, निरुपयोगी दुखन
 बुद्धिनि और ध्यान, दिग्गते व्यावर्धन सैनिक
 येन अनुरोधन अर्धे ध्याननि अनुरोधन कोषे

श्रीडा होगरीत शिवा. होगरीत
रावात रावात आपले होरी. वा. शिवा
हरी. अस्वले वगैरे वगैरे. मंगळपौडी

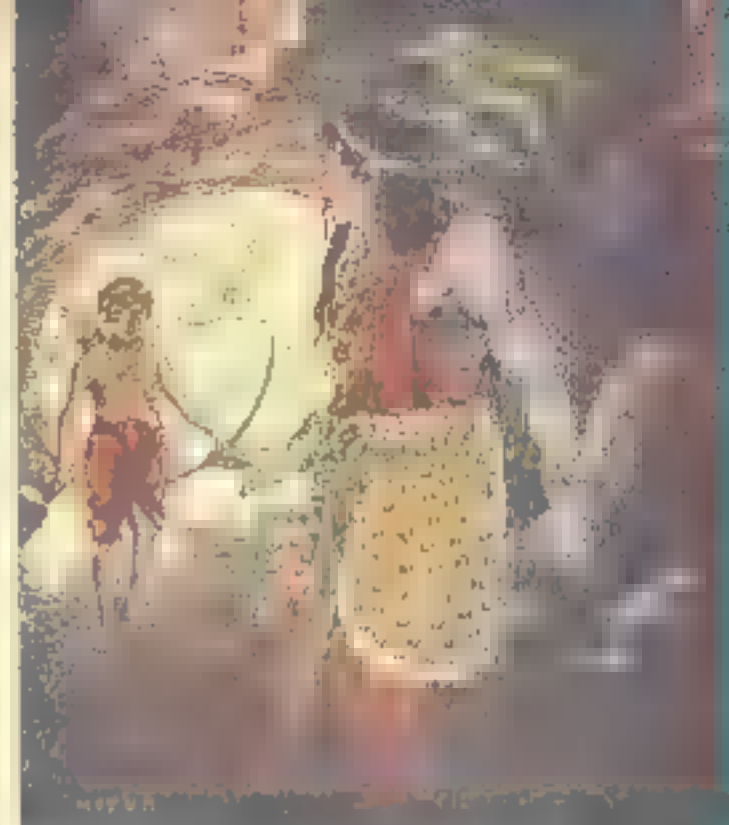
[illegible]

तो सब कहते हैं कि वह तो
बहुत ही बुरा है, जो
इस भिमानाने के लिये।

[illegible]

"ये शान्तः । भला हे । कल्लो
 । मी कल्लो शान्तितो । शान्तः ।
 माइथा कल्लोसवाच्या डोक्यातून अडिते
 तर जगात कोटि काय । आढे बुद्ध ।
 विमलः । मनुष्य लघुबुद्धः ।

लक्ष्मी	लक्ष्मी	लक्ष्मी	लक्ष्मी	लक्ष्मी
कालोत्तर	कालोत्तर	कालोत्तर	कालोत्तर	कालोत्तर
गोश्यावर	गोश्यावर	गोश्यावर	गोश्यावर	गोश्यावर
चिन्तासारसे	चिन्तासारसे	चिन्तासारसे	चिन्तासारसे	चिन्तासारसे
कोरुन	कोरुन	कोरुन	कोरुन	कोरुन

[illegible]

“कालभैरव ! गच्छासाठी
 देणारा, १०० मंत्र
 देणारा ! कालभैरव की
 जय !” जसे म्हणत एका गल्लीने
 गाणसाने कालभैरवाच्या
 केला. नंतर मागे सक्कल ठरवून
 'लखू, वे आतां, तुं
 देऊन पहा. तुला कोठे
 भाडे, तिने ती
 भाडे. ती पहा सैनिक

अथ शिवायामासार्थं पञ्चम आह्वयः ॥

लखने शाब्दालून
 म्हात्मा बापू आडाते
 वसुधा कविते माडे रानात वसत होय
 धोडेम्हार राना एकत्र, कसण्याचा प्रयत्न
 करीत दोते.

तो कलकत्ता पहुँचने के बाद मैंने
आपका या प्रसंगी [?] [?] [?]
शकन नाही गाईये रक्षण [?] [?]
पल्लवित्यसोरसे कलकत्ता कीव शकवण्यासाह
[?] [?] [?]

गजाचक्र शरायानी तह पञ्च निर्या
मिळणार नाही. स्वतःच
भाटी पळता
किती मला जायचा हा बुद्धी व्हावी

उ भयकर तनय लवकुश मनाउते
 गिनत नून नणाला- "तुला शतके
 तुला शतके ॥ धारण ॥ ललु !

लाये । उडव गाडेचे रखग करण्याची
...
...
...
...
...
... ! तसशीळ तसा समोर
... त्या सेनिकांना पळवून ...
...

अख्य एक एक दुसरेन
दरपे एक ती एक होव्यानु
ते एक पहात होता एक मोठे बटकाचूळ
होते ३ आनर्थ म्हणजे,
त्याला सारखे मांडमोठे पंख होते.
त्याची एक एक बटवापलासारखी होती.
ती बहुत प्राण्यापेक्षा सर्व भैतिक वाद
छिन्न होती असे म्हणजे पुढे चालू.

विधि लिखित

विक्रमावर्तने नष्ट मोटका नाहीं. तो आडा
अबल गेला व पेत काढून घेऊन नेहमी-
प्रमाणें स्मशानाच्या वाटेनें जाई असावता.
ते-हा प्रेतांत वसलेल्या येतात. त्याच्या म्हणाला
“राजा, तूं इतके फष्ट सहन करीत आहोत
तें पाहून मला असें वाटत आहे की
कपाळी तें लिहिलेले असतें तेच दोघदां
पाहत. याचें उदाहरण म्हणून मी तुला
कधीच नावाण्या ~~काही~~ यवनकुमाराची गोष्ट
सांगणार आहे. ऐक.” असें सांगून त्यांनीं
गोष्ट सांगायला सुरुवात केली.

पूर्वी समुद्राकाठचा मंदिरांत फलीत्र
नाथाचा एक राजा राज्य करीत असे. तो
व्याप्त तरण होता. समुद्राकाठचा अनेक वेष्ट
व्याप्त राज्यांत होता. एवढ्या व्याप्ती ती
वेष्ट पाहून आश्चर्य झाले. त्याने लहान मोठ्या
दहा जहाजे बांधव घेतली व मवासात
निघाला. दोन दिवसांचा प्रवास निश्चिंत

पार पडला. परंतु एकविंशत्या दिवशी समुद्रात एक मोठे वादळ आले. रात्री वादळ सुरू झाले ते दुसऱ्या दिवशी सकाळी थांबले.

त्याची जहाजे कोणत्यातरी अनाळखी वेढाला येऊन लागली होती. तेथे बोडी निश्चांति येऊन आल्यावर संशया ठेवून ते पुढील प्रकाशात निघाले. दोन दिवस प्रवास केल्यावर त्यांच्यावर मोठे संकट आले. एका वेढाजवळ त्यांची जहाजे पांचतास जहाजांना लावलेले खिळे, कड्याकोथेडे व इतर लोखंडी सामान निघून त्या वेढावर उडून गेले आणि

त्यांचा जहाजे मोडून पाण्यात बुडाले. फक्त एकही फळ्या मोठ पाण्यात तरंगू लागले. ते वेढा लोखंडाकाचे आहे हे त्यांना पार ज्ञान कळले. त्यांच्या जहाजासारख्या इतर जहाजे त्या वेढाजवळ गेल्यावर मोडण्याचे त्यांना दिसून आले. जहाजावरील सर्व लोखंडी सामान वेढावर पाऊन पडलेले होते. कधीच कसाबसा एका लाकडी फळीच्या आकारे वेढावर येऊन पोचला. तो इतका वजन गेल्या होता की काटावरच्या चालूवर येऊन पांचतासंतर त्याच्या अंगात लष्ण्याची देखील उरली नाही तेथेच पडल्या पडल्या त्याला श्राप लागली.

त्याच्या एक विचित्र पडले, ती आणखी होत त्या जागा त्याने जमीन खणून पाहिली तेव्हा त्याला जमिनीत पुरलेले एक धनुष्य व एक बाण सापडला. ते उचलून त्याने वर पाहल्याबरोबर दूर डोंगराच्या शिखरावर त्याला एक अस्वीर वेढ्याचा पुतळा दिसला. त्याने एक बाण त्या पुतळ्याच्या नेम वरून मारलाच तो पुतळा समुद्रात पडला. त्यानंतर एक अनाळखी व विचित्र धनुष्य एका होडीत

बसून तिथडे आला. तो कधीच्या पाहून त्याच्याशी बोध लागला. कधीच त्याच्या होडीत बसल्यावर तो ती होडी येऊन पोहोचली निघाला.

कधीचची श्राप गोडली व त्या विचित्र स्वप्नाचा विचार करू लागला. त्याने बराच वेळ विचार केला व स्वतः आहे का खोरे हे पाहण्यासाठी बाजूला सरून बघा तसे लागला. स्वोस्वीच त्याला स्वप्नात पाहिल्याप्रमाणे धनुष्य व दिसले. त्याने वर पाहल्याबरोबर डोंगराच्या शिखरा वर त्याला एक पुतळा दिसला. त्याने नेम बाण सोडला. बाण लागताच तो समुद्रात डाळत पडला. स्वप्नात पाहिल्याप्रमाणे एक धनुष्य एक होडी येऊन आला. निनटपणे होड्यात डाळत बसला. होडी परत निघाली.

कधीच होडीच्या माणसाकडे एक नवून आश्चर्यचकित होऊन पडून राहिला. त्याला पूर्वी कांते तरी पाहिले आहे असे त्याला वाटू लागले. डोंगराच्या शिखरावर त्याने ही पुतळा पाहिला होता त्याच्या नेम्यात व होडीतल्या लष्ण्याच्या रूपात ताम्ब त्याला भासू लागले.

येवटी त्याने धीर करून विचारले "कोण तुम्ही? त्या डोंगरावरच्या पुनण्याला आणखी काय संशय?"

त्या माणसाने तो प्रश्न ऐकून कधीचला दान्दः हातांनी उचलून पाण्यात टाकून दिले. कधीच पोहू लागला, परंतु त्याला ती नाव मात्र दिसली नाही. समुद्र किनारा अगदी जवळ होता. काटावर पोचल्यावर त्याने अंगावरचे ओले कपडे काढून टाकले व बाकुलच झोपी गेला. सकाळी उठला तेव्हा त्याला कळले की ते एक म्हान निर्जन द्वीप आहे व

त्या वेटावर त्याच्याशिवाय दुसरा कोणी मनुष्य नाही.

या समुद्रांतून मी वांचलो सरा, पण शेवटी या निजेने व्रीपावर मरण्यासाठीच का ! असा विचार करीत तो एका झाडाखाली बसला असता त्याला एक जहाज त्या वेटाकडेच येत असलेले दिसले. तो एका झाडावर चढून जहाजांत कोण येत आहे आणि फाय करीत आहे हे पाहू लागला.

जहाज किनाऱ्याला येऊन लागले. काही लोक फायडी घेऊन जहाजातून मारून

किनाऱ्यावर उतरले. ते वेटावर खुणा पहात एका जागी आले व जमीन खणू लागले. एक मोठी शिळा त्यांना दिसली. ती त्यांनी काढून बाजूला सारली व पुन्हा जहाजांत जाऊन नाहे, नाडोडी, खाण्याविषयाचे पदार्थ, फळे, वपटे वगैरे घेऊन आले व त्यांना न्या शिल्लेवाळच्या गुहेत टाकले.

शेवटी एक म्हातारा एका लहान मुलाला घेऊन त्या जागी आला व त्या मुलाला घेऊन त्या गुहेत शिरला. थोड्या वेळाने तो एकटा बाहेर आला आणि त्याने नोकरांना गुहेचे द्वार बंद करण्यास सांगितले.

त्या प्रमाणे नोकरांनी ती जिजा गुहेच्या तोंडावर नीट बसविडी आणि आपल्या मालकाबरोबर जहाजांत जाऊन बसले. जहाज निघून गेले.

ते सर्व न्यतःच्या शेळ्यांना कडीव पहात होता. न्याला ते सर्व अमानुष वाटले. एवढ्याशा मुलाचा जीव घेण्याचा हा त्याच्या विलकुल आवडला नाही. आज या वेळी वेथे आहे म्हणून बरे आले. तर त्या मुलाला कोणी वांचविले असते का ! असा विचार करीत कडीव गुहेजवळ आला. तो दगड पाजूला सारून जाण्याच्या

हेतूने त्याने पुष्कळ प्रयत्न केला. पुष्कळ वेळावर त्याला यश आले.

कडीव गुहेत शिरला. परंतु त्याच्या कल्पनेविरुद्ध गुहेत सर्व सुखसोयी पाहून त्याला आश्चर्य वाटले.

गुहेत मुलगा एकटा एका पलंगावर पडून होता. कडीवला पाहून तो दचकून उठून बसला. ते पाहून कडीव त्याला म्हणाला--“ भिके नकोस बाळा, मी तुला या जिवंत समार्थीतून वांचवण्यासाठी आलो आहे. त्या दुष्ट म्हाताऱ्याने तुला निर्दयपणाने या गुहेत काढून ठेवले आहे.

■ मला पाहिले नाही. म्हणून मी थाली आहे. देवाच्या रूपाने मी आढावर वसून हे सर्व कारस्थान पहात होती.”

ते ऐकून तो मुळगा जोरजोरासे हसू लागला व म्हणाला “तुम्हांला उर्गीत तसदी झाली. तुम्हांला वाटले त्या मात्रा वध करण्यासाठी माझ्या आजोबांनी मला या मुहेत ठेवले नाही. की एकुलता एक नाव आहे त्याचा. माझ्यावर प्राणसंकट येणार आहे हे ज्योतिष्याकडून कळले. ते टळावे म्हणून त्यांना मला या मुहेत आणून ठेवले आहे. म्हणं, लोहनुंवकाचे एक वेर

आहे त्या वेरावरच्या डोंगरावर एक पुतळी आहे. तो पुतळा जो राजा समुद्रान पाडील तो चाळीस दिवसांच्या आत मारला वध करील. म्हणून माझ्यासाठी मुद्दाम ही मुहा म्हणून तयार करून ठेवली होती. तो पुतळा समुद्रात पडल्याने ~~आता~~ माझे आजोबा येथे येऊन आले आहेत. चाळीस दिवस पुरेले एवढे अस आणून येथे ठेवले आहे. त्यानंतर माझे आजोबा ~~येथून~~ येथून येऊन जातील. ~~आता~~ हे चाळीस दिवस ~~येथे~~ मुद्दाम यसे काढायला येई हाच विचार करीत होती. आता तुम्ही थाली आहात. म्हणून मला आता कमलीच काढावी उरली नाही. तुम्ही ~~चाळीस~~ दिवस माझ्यावरोबर येथे रहा. दोघांना पुरेले एवढे खाण्यापिण्याचे पदार्थ येथे माहेत.”

ते सर्व ऐकून कशीवन्ध फारच आश्चर्य बटले. त्याच्या हातून त्या मुलाचा वध होण्याची शक्यता कशी ~~असणार~~ त्या गोष्टीवर त्याचा विश्वासच बसेना. आहे काहीतरी खुलेपणा. त्या मुलाला पाहिल्यापासून त्याच्या मनात वास्तव्यभाव उत्पन्न झाला होता. त्याच्या रक्षणासाठी नवऱ्याचा

जीव मोक्ष्यांत घालायला तो तयार झाला होता! पण तो ते ~~काहीच~~ कोहीच बोलला नाही. कारण ~~त्या~~ मुलाच्या ते कळले तर तो उगाच जखम मिळून मात्र जाईल. म्हणून त्याच्या वरोबर ~~आता~~ मारीत, त्याला गमतीदार गोष्टी सांगित त्याच्यावरोबर राहून त्याची करमणूक करायलाच त्याने ठरविले.

एकाच जामी एकाच खोलीत दोघे कित्येक दिवस ~~आजोबा~~ परस्पर व पितापुत्रांचे प्रेम ~~आजोबा~~ तसे वाढत गेले. अगदी आनंदाने एकौणचाळीस दिवस निर्दिष्ट पार पडले.

चाळिसाव्या दिवशी रात्री मुलगा म्हणाला—“मला वेळाचे ~~आता~~ सावधान्य आहे. त्याचे थोडे फार ~~आहे~~ आहे. कधीच ते फक्त फोडण्यासाठी भितीला टांगविली तरवार काढायला म्हणून पलंगावर ~~आता~~ राहिला. त्याने तरवार काढली. तितक्यांत त्या ~~आता~~ येथेखानर कशीवन्ध्या पायाला गुदगुचा केल्या त्या वरोबर कशीवन्ध हातांतून तरवार सुटली व नेमकी त्या मुलाच्या मानेवर पडली. त्यावेळी तो मुलगा एक किकाली फोडून जा पडला तो पुन्हा उठला

नाही. तो ~~आता~~ विदारक प्रसंग पाहून व दैवदुचिल ~~आता~~ असा की त्याच्याच हातून त्या मुलाचा ~~आता~~ झालेला पाहून कशीच लळलळला. लूप रडला.

कशीवन्ध आपले फाळे तोड दाखविण्यापेक्षा पळून जाण्याची विचार करू लागला. परंतु त्या असहाय मुलाच्या प्रेताकडे पाहून त्याचे पाऊल पुढेच पडेना. रात्रभर तो प्रेता-ज ~~आता~~ राहत बसला होता. सकाळी त्या मुलाचा आज्ञा येईल अस विचार करून कशीवन्ध उठला व गुहेबाहेर जाऊन साडावर जाऊन बसला.

सकाळी त्याचा आज्ञा झाला व गुहेत जाऊन त्याने आपल्या नातवाचे प्रेत बाहेर काढून भाषले. विचारा रडत रडत आपल्या भाव्याला दाप देत धरा निघून गेला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले—
“राजा! मला हे कळत नाही की त्याच्या हातून मुलाचा बंध होणार आहे हे कळले असून मुला कधीच तेथून निघून नाही गेला. ज्योतिष्यांच्या ज्योतिषावर त्याचा विश्वास नव्हता म्हणून की त्या मुलावर ज्याचे प्रेम वाढत गेले होते ! प्रशाची उत्तरे माहीत ते दिली नाहीत तर त्याचा परिणाम होईल हे तुला माहीतच आहे. नुसत्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर शेक लागतील हे विसरू नकोस.”

विक्रमार्क म्हणाला—“मनुष्याचा विश्वास कसा का असेना, परंतु त्याचा काही उपयोग नाही. त्या मुलाला पाहिल्यापासून कधी

वक्त्या मनांत द्राक्मल्यभाव उत्पन्न झाला. त्याच्यासाठी परिचय वाढल्यावर तो एका शब्दाने देखील त्याला टाकून वॉल्ला नाही. एवढेच नव्हे तर त्याला एकटा सोडून जायला देखील त्याचे मन नव्हते. त्याने मुलाची करमणूक करून तो चाळीन दिवसाचा अवधी आनंदाने जावा म्हणून त्याने यथासाध्य केला. तो गेला नाही त्यांत काहीच गैर नव्हते. त्याने स्वतः काही अपराध केला नाही. विधिवश त्याच्या हातून तो पडला. त्यासाठी दुःख किंवा पश्चात्ताप वाटण्याचे कारणच नव्हते. विधिलिखित कथा टळून नाही पाचें याहून जास्त निराळे उदाहरण काय असं शक्यार !”

असा प्रकारे राजाचे मौन भंग होताना वेताळ प्रेताखरावर नाहीसा व पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळ लागला. (कल्पित)

हान राजघराण्यांत वृ नांवाचा एक राजा झाला. लहानपणा एका दाईने त्याचे पालन पोषण केले होते. पुढे वृ राजा झाल्यावर त्या दाईच्या हातून कांहीतरी चूक झाली. निच्याविरुद्ध तक्रार ऐकून घेतली

राजाच्या दरवारी एक विद्वपक होता. म्हातारीने त्याचा सल्ला घेतला. विद्वपक म्हणाला—“राजानेच किर्पाद ऐकली आहे तेव्हा मुटका मिळणे कठीण आहे. तरी मी एक सांगतां, राजाने शिक्षा दिली की निमटपणे ऐकून घे. शिपाई तुला धरून घेऊन जातील त्यावेळा तू मागे वळून राजाकडे पहात.”

राजाने शिक्षा सांगितल्यावर शिपाई तिला धरून घेऊन चालले तेव्हा ती विद्वपकाने सांगितल्याप्रमाणे मागे वळून पाहू लागली. तिला विद्वपकाने विचारले—“तुला वेळीड तर लागते ! तू राजाला दुष पाजले होतंस, राजाला ते नसेल असे तुला वाटते !” ते ऐकून राजाने शिक्षा रद्द केली.

विरवलाचें चातुर्य

अकबर बादशहाच्या दरबारांत फैजी, अबुल फजल, रात्रा नानसिंह, तोडरमल, गंग कवि, तानसेन, विरवल वगैरे नवरत्ने होती. विरवल आपल्या नाफ्चातुर्याने बादशहाला लूथ ठेवीत असे. कोटी करण्यांत बादशहाला हातखंडा होता. त्याच्या बादशहाच्या कितीक गोष्टी प्रसिद्ध आहेत.

एकदां अकबराने विरवलाला विचारलें—
“खरें व खोटें यांत किती अंतर आहे ?”
विरवल विचार करायला अग्न देखील थांबला नाही व म्हणाला—“चार वोटें !”
बादशहानें चकित होऊन विचारलें—“तें कसें काय ?”
विरवलानें चटकन डोळे व कान थांच्या मधल्या कानपडीवर चार वोटें ठेऊन विचारलें—“दांन्ही मध्ये किती अंतर आहे, बादशहानेंच सांगवें. चार वोट्यांचेंच अंतर नाही का ?”

एकदां बादशहानें विचारलें—“मी थोर की इंद्र थोर !”

कोणी दरवारी उत्तर देऊ शकले नाहींत. परस्परांचीं तोंडें पाहूं लागले. कारण इंद्राला मोठा म्हणवें तर बादशहा रागवणार. बादशहा मोठे आहेत म्हणवें तर बादशहाचें भगवान होणार नाही. सर्व विरवलाकडे पाहूं लागले.

विरवल निःशंकपणें उभा राहून म्हणाला—
“इंद्रापेक्षा बादशहाच थोर आहेत.”

“कसें रे !” बादशहानें विचारलें.

विरवल म्हणाला—“देवाने इंद्राला तु आपल्याला घडवल्यावर दोघांना तराजूच्या दोन्ही पारळ्यांत घातले. ज्या पारळ्यांत आपल्याला वसविलें होतें तें खाली आलें व इंद्राचें वर गेलें. कारण आपलें पारें जड होतें. परिणाम असा झाला की इंद्र

थोरचा म्हणजे स्वर्गांत गजा झाला व आपण त्या स्वर्गाचें राजे झालात.” उत्तर ऐकून बादशहा व दरवारी चकित झाले.

एकदां अकबरानें थंडेसातर विरवलाला विचारलें—“विरवल, या राजधानींत किती कांबळे असतील असें तुला वाटतें ?”

विरवलने चटकन उत्तर दिलें—“बादशहा ! मी कांबळ्यांची खानेसुगारी केली होवी. वरा-वर साठ हजार पांचशें पाचशे कांबळे आहेत.”

अकबरानें विचारलें—“हकुम काहें या खानेसुगारी व्यावला ?”

विरवल म्हणाला—“खुमाल खानेसुगारी व्यावी. माशी ना नाही. पण विशेष कायदा होणार नाही. कारण कोणी कांबळें आपल्या नातेवाइकांना मेढायला वगैरे नाहीं मेळे वासतील व कांहीं वाहेक आपल्या नातेवाइकांना मेढायला आले असतील किती वाहेर मेळे. किती वाहेकन आले याची नोंद आपल्याकडे नाही.”

एकदां अकबर एक आर्चा विचार करीत वसला होता. विरवल परवानगी विचार तेथे लागलेला पाहून बादशहानें त्याला रागावून विचारलें—“विरवल, कज्जाला काढला आहेस येथे !”

“बादशहाजबळ एक ग्यास गोष्ट निवेदन करण्यासाठीं आलां आहे.” विरवल म्हणाला.

“आज बोलचाला भाषाजबळ वेळ नाही !” बादशहा म्हणाला.

“आपण बोलण्याची तसली करण्याचें कारण नाही. मी बोलणार आहे. आपण नुसतें ऐकावें.” विरवल म्हणाला. तें ऐकून अकबराना गग कमी झाला.

एकदां अकबर आपल्या दरवान्यांना म्हणाला—“आज दरबारांत हजार असलेल्या प्रत्येक दरवान्याच्या मनांत काय चाल आहे कोणी सांगिल का ?”

कोणी काही शेरुला नाही. एकदा विरवल उभा राहून म्हणाला—“येथे हजर असलेल्या प्रत्येकाच्या मनात आता कोणता विचार चालू आहे मला माहीत आहे.”

चकित होऊन बादशहाने विचारले—
“सांग पाहू कोणता विचार आहे !”

“प्रत्येक जण विचार करीत आहे, किती चांगले बादशहा आहेत. यांचे राज्य असेच अबाधित चालू राहील तर किती धरें होईल ! मी म्हणले त्यात काही चुक आहे असे कोणाला धाटून असेल तर त्याने उठून जे राहून तसे सांगायचे.” पण

त्या विरवल बोलण्याची छाली कोणाचा असणार !

विरवलाला तंबाकू खावची फार संवद होती. बादशहाने त्याची खोड मोडण्याने अनेक उपाय करून पाहिले. पण काही उपयोग झाला नाही. एकदा विरवल व बादशहा रात्रीन वसून गप्पा मारीत होते. दर एका मळ्यांत तंबाकूचे दोल हांते. त्यांत गाढवे चरत जाता. तंबाकूला तोंड देखील लावीत नव्हता. ते पाहून अकबर म्हणाला—
“पहा विरवल, गाढवे देखील तंबाकूला

खावत नाहीत !” विरवलने जवळी उचर दिले—“अकबर आहे वादळा ! गाढवेच तंबाकूला खावत नाहीत.”

बादशहा निल्लर झाले राग येण्या ऐकजी विरवलच्या चातुर्याची त्यांनी वाखाणणीच केली.

एकदा विरवल बादशहाला भेटायला गेला तेव्हा बादशहा आपल्या राणीचेवर वसून आंचे खात होते. आंचे खाऊन बादशहा कोथी व साली राणीच्यामोर टाकीत होते.

विरवल आल्यावर म्हणाला—
“पहा विरवल ! राणीलाहवाच्या खांद्याड-

पणाला काय म्हणावे !” असे सांगून बादशहाने राणीसमोरचा कोथीचा सालीचा दोरा विरवलाला दाखविला.

विरवल म्हणाला “स्री नेहमी पतीच्या राचलावर पाऊल टाकून चालते. पतीची नकल करते असे लोकांना म्हणले तरी तिला त्याचा राग येत नाही.”

“म्हणजे मी देखील लादाड आहे. असेच तुझे म्हणणे आहे ! माझ्यासमोर एक देखील किंवा कोथ आहे का !”

बादशहाने विचारले. “राणी सरकारांनी आंध्याचा फक्त रस खाऊ व कोथी व साली

मिळून दिव्या. पण आमच्या भावकांना तर सर्वत्र काम केलेले दिसते आहे !”
विरवळ म्हणाला.

अक्षर निरुत्तर होऊन खाली पान पाळून बसला. पण राणीने हाक्या दाखवून विरवळाच्या उत्तराची प्रशंसा केली.

आज फेब्रुवारीचा व अक्षर नावाने नान प्रसिद्ध मजई होते. न्याये गाणे ऐकून वाद-अदा न्यूव झाला व त्याने प्रत्येकाला एकेक हत्ती वक्षिप्त दिला.

त्या मजईना स्वतःचे पोटा मजईचीच मारमार होती. हत्तीचे पोटा कसे काय

मजई ! वादग्रहाने वक्षिप्त दिले होते. तकार तरी कोणत्या नेहाने देणार ! वेळून साऊन विकून हाकण्याचा देखील हिन्मत नव्हता. दान करणे देखील शक्य नव्हते. वादग्रहांना राग येईल म्हणून जवळ होते नव्हते ते सर्व चकून त्यांना हत्तींचा पोटा ~~मजई~~. कांढा दिवसांनी भीक मागून पोटा मजईची वेळ वेळून देणारी.

दोघे विरवळाकडे गेले. त्याने एक युक्ति योजली व दोघांना सांगितली. दोघांनी मिळून शेंन्दी ~~मजई~~ पाठीवर एक दोल व ते ~~मजई~~ बांधून ~~मजई~~ ~~मजई~~ सोडले. हत्तींनी पिसाळून राजपारींवर धुमाळून भासविला.

लोच प्रकटाराकडे ~~मजई~~ वेळून आले. काणीतरी हत्ती मजईन गोंकाद सोडले आहेत. नवक ~~मजई~~ कर्ता वादग्रहाला फळते की ~~मजई~~ व कपूरला जे हत्ती वक्षिप्त म्हणून दिले होते तेच ते हत्ती आहेत. दोघांना धनन मजईर ~~मजई~~ ~~मजई~~ वादग्रहाने तुकून मजईर. दोघे आल्यावर वादग्रहाने त्यांना विचारले- “काय ते तुम्ही आपापले हत्ती असे मोंकाट कां सोडलेत !”

काढ म्हणाला-“ मजईपनाद ! मजईर एक वर्ष या हत्तींना आपली शिकविली होती. आपला जे कांढी ~~मजई~~ ते ~~मजई~~ आपली त्यांना शिकविले. त्यांना उत्तम संगीताचे ज्ञान झाले आहे. आपली विचार केल्या की आपला ते स्वतःचे पोटा ~~मजई~~ मजई लागातील. आपली आज्ञा स्वतःचे पोटा मजई त्यांचे पोटा मजईन आपला आपली विचार केल्या, ते देखील स्वतःचे पोटा मजई आपले पोटा मजईन घेतो.

अक्षराने आपली चुक पळवली. त्याने प्रत्येकाला एकेक गाव मजईन मजईन दिले.

विरवळाच्या चातुर्यामुळे दोघांच्या पोटा-पाण्याची व्यवस्था झाली.

पण पुढे कांढी दिवसांनी. कां फोणास टाक. लहरी वादग्रहाची मजई फिरली व त्याने दोघांना राजपारीची शिक्षा दिली. पण विचारि जाणार कोट ! दोघे दिवसभर गांध्यावर राजान काढील व रात्री काळोख पडल्यावर परत परत येऊन झोपून रहात. अशा प्रकारे कां काढीने त्यांना दिवस काढावे आगत.

मजई मजईने काढ सहन फेकवावर ते विरवळाकडे मजईसाठी पांघोले. राजा वेप

पालटून ते विरबलाच्या घरी गेले व कांहीं तरी उपाय काढून या संकटांतून सोडविण्यास सांगितले. एक उपाय सुचवून विरबलाने त्यांना निरोप दिला.

दुसऱ्या दिवशीं दंधे, अकराव्या वाटेने विरबलाबरोबर फिरायला जात असत त्या वाटेवर जाऊन उभे राहाले. बादशहाला येत असलेला पाहून ते एका शाहांवर बघून बसून राहाले.

बादशहाने त्यांना ओळखले आणि विचारले. तुम्हां दोघांना मी इहपारीची शिक्षा दिली होती व तुम्ही येथे कसे !

ते म्हणाले—“माळक ! आपण शिक्षा सुनावली त्या दिवसापासून लागोपाठ सहा-महिने आम्ही चालत राहिलो. पण आपल्या अकाट साम्राज्याची हद्द पार करणे शक्य झाले नाही. म्हणून आम्ही विचार केला आपल्या

राज्याची हद्द पार करणे शक्यच नाही. तेव्हा आणखी एक उपाय केला. आपले राज सोडून जाऊन वर आलो आहो. स्वर्गात निघून जाण्याचा विचार आहे आमचा.”

ते उत्तर ऐकून अकरावाचा राग पार नाहीसा झाला. त्याने शाडावरून खाली उतरून यायला त्यांना सांगितले व विचारले—
“हो कायला तुम्हाला कोणी शिकविले आणि सोचक बजरेने मित करून विरबलाकडे पाठे पाठे.”

दोघांनी मित केले. निरपेक्षाचेदरा मात्र तसाच गंभीर होता, जणु कांहीं ते सर्व गोष्टींचे नव्हते.

अकरा दोघां मध्यांना म्हणाला—“उद्या-पासून राज दरबारांत येत जा !”

विरबल व बादशहाच्या आणखी कांहीं गोष्टी पुढील अंकात वाचा.

भुतांनी लावलेले लग्न

[३]

प्रवास करीत शम्स नूर पंचला. तेथे त्याने तेथील सुलतानाला आपली ओळख सांगून नूर व त्याच्या कुटुंबाविषयी खबरदारी केली तेव्हा त्याला कळले की नूर सुलतानाचा भोवताळात होता. पंधरा वर्षांपूर्वी तो वारला व त्याची वेगळी, म्हणजे जुन्हा विराची मुलगी वसन्त्यालाच आहे.

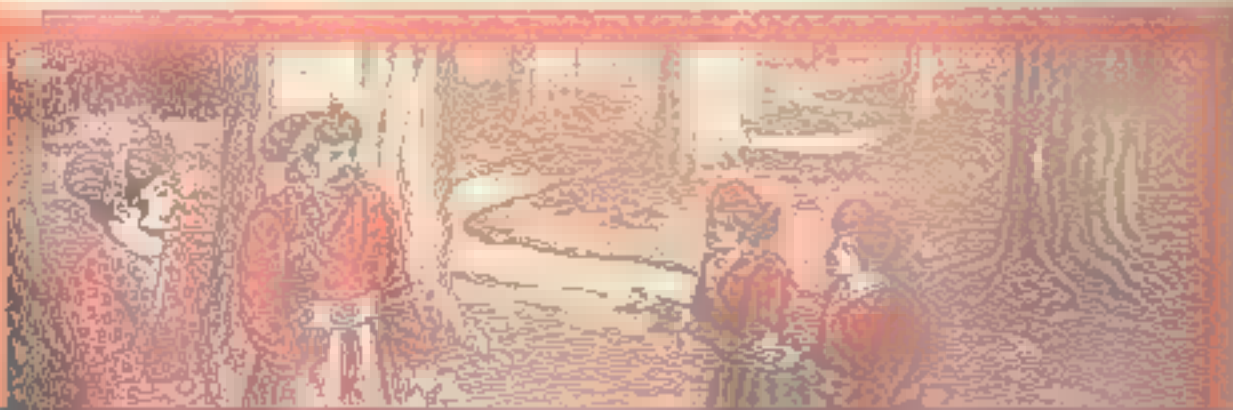
शम्स नूरच्या वेगळ्या भेटण्यासाठी त्याच्या घरी गेला. ती अशक्त व आजारी होती. नवरा वारल्यापासून तिला या जगाचा त्रास झाला होता. त्याने मोन्यासारखा मुलगा नाहींसा झाल्यापासून तिने अंधारणाच जगत होते. शम्सने तिच्या मुलाचे त्याच्या मुलगीला लग्न झाल्याचे सांगून तो माझा जावई झाल्यापासून कोठे तरी परदेशांत राहून आहे असे सांगितले. नंतर अजीबला

मेमाने जवळ बोलावून तुमचा नातू अशी ओळख करून दिली.

नूरच्या बायकोने अजीबला मेमाने उचलून घेतले. मुलगा भेटला नाही तरी मुलगा मुलगा भेटला व पुढे मागे मुलगी पण भेट होईल असा विचार करून तिला फार आनंद झाला.

“अजाने नातवाची भेट करून दिली आहे, मुलगा देखील त्याच्याच कुंपेने भेटेल, असा विचार करून तुम्ही आता आमच्या बरोबर कायरोलाच चला !” अशी शम्सने विनंति केली.

शम्सच्या तोंडून ते वाक्य निघण्याचीच जणु कांहीं खोटी होती. नूरची बायको प्रवास करायला तयार झाली. शम्सने वसन्त्याच्या सुलतानाला भेटून त्याचे आभार

मानले आणि निरोप देतला परत जाताना पुन्हा डेमास्कस नगराबाहेर त्याने पडाय साफला. संधी साधत अजीब सैयदला म्हणाला - "चल सैयद! त्या दिवशी तू त्या दुकानदाराला दगड मारलास त्या विचारान्याला किती लागले, कोणाला चला, त्याला भेटून येऊ."

सैयद म्हणाला - "नको रे बाबा! मी त्या काटेला जागार नाही." पण अजीबने हट्टच केल्यावर त्याला जावे लागले. अजीबने हुसनाच्या कपाळाला पडलेली सोप पाहिली व म्हणाला - "मला ओळखलेस का? तुझी

तकवेत कशी काय आहे हे विचारण्यासाठीच जाला आहे."

हुसनेने त्याला बघून पाहिले म्हणाला - "ये, ये! आज ताजा मोरचा नवार केला आहे! तुला मी त्या दिवशी पाहिले तेव्हा परतून तुला चंदरा डोक्यासमोर आहे. यश. त्या दिवशी तुझ्या पाटीमागून यश नको होते. पण राहिले नाही म्हणून आलो."

हुसनेने दोघांना ताजा मोरचा खायला दिल्या व दोघांना आवडीने खावले.

सुर्वेतांनी जाली होती दोघे म्हणून निगप घेऊन काळोस आधी पडावाच्या जागी येऊन पोचले.

सुरच्या आल्यावर विचारले - "पाळ, पदला, इतका पैल बाहेर हिडू नये. कोठे गेला होनास? सकाळी स्वाऊन येनास, अजून भूक कशी नाही लागली?" असे सांगून अजीबची आजी हाडिवाचा मोरचाच घेऊन आली.

"मला नको! मला मूक नाही." सैयद म्हणाला.

अजीबने तोडांत एकच घात घातला व तोडें वांकडी करीत म्हणाला - "आजी! हा मोरचा मला नको. चांगला नाही साळा."

"मी खेलेला मोरचा आवडत नाही म्हणतोस? वेडशीड तर नाही लागले तुला! माझ्या हातचा मोरचा खाऊन ओकून घावत येतात. हा नाही आवडला तर याच्याहून चांगला कोठे साळा आहेस मांग! आणखी कोणाला करता येत तेव्हा तो वापला. मी शिकवला होता म्हणून." आजी म्हणाली. "आजी अगदी जलान मोरचा आम्ही मोवात एफर हुसनांत स्वाऊन आलो. यिती चांगला होना तो! त्याची नव बाळा. पण पण लान घात होता. मी इतका चांगला मोरचा कधी खाऊन नाही." आजी म्हणाली.

अजीबची आजी सैयदला रगावली. त्याला कसले दुकानांतले पदार्थ खायला घेऊन वाईट संयत् लावली आहेस. म्हणून कोठे खायला घातलेस तर. सैयद निगप म्हणाला - "मोठ्या वेगम साहेबा! मागे करा, छोठ्या सरकारांना मी नाही घेऊन घेऊन गेलो दुकानांत! आम्ही दुकानां नवळून जात होतो. वमधनीत वास होता. बाहेर उमे राहूनच खाल्ला होता." सैयद म्हणाला.

"नाही आजी! दुकानांत वरून खाल्ला! अतीव म्हणाला.

शेवटी बजीर शम्स याने कानावर पण तक्रार गेली. त्याने सैयदला विचारले. तो खोटे धोळला - "दुकानांत जाऊन मोरचा नाही खावला."

"असे असेल तर माझ्यासमोर हा मोरचा नवे स्वाऊन दारखय!" बजीर म्हणाला.

शेवटी सैयदला नाइलाजातून कबूल करवे लागले की त्याने दुकानांत वरून पोटावर मोरचा खाल्ला होता. तो मोरचा खाल्ल्यानंतर

पुन्हा हा मोरंवा स्वार्णे मला आतां तरी शक्य नाही."

तें ऐकून शम्भू जोर जोरानें हंसू लागला. पण अजीबच्या आजीला राग आला. म्हणाली—"पाहते, मी तो मोरंवा. तूं आतांच्या आतां जाऊन घेऊन ये झो मोरंवा. मी केलेल्या मोरंवापेक्षा चांगला आहे म्हणतोस तर तो खाऊन पाहिलाच पाहिजे.

सैयद हसनच्या दुकानांत गेला आणि म्हणाला—"हे! पाहिलेंस, जीव जायची घेल आली आहे, मुलाची लाजी खाऊन पाहणार आहे हा मोरंवा. तिला

आवडला नाही तर वजीर तुझी व माझी चामडीच होऊवील."

हसननें एका चिनी मातीच्या पेल्यांत मोरंवा धाडून दिला आणि म्हणाला—"तुला मिण्याचें कारण नाही. हा मोरंवा माझ्या हत जास्त चांगला करणारा या जगांत दुसरा कोणी नाही. हो, माझ्या आईनेच केला तर मीष्ट विराळी. तिनेच मला तो कसा करायचा हे शिकवले होतें पण ती दूर कोठें तरी परदेशांत आहे." सैयदनें आपून दिलेला मोरंवा चाखल्याबरोबर मूर्ची कायको म्हणाली—"हा मोरंवा माझ्या मुलानेंच केला आहे."

तें ऐकून शम्भूला धाडणें ना मिठाईवाला माझा कावई नसेल कसावरून! त्यानें मूर्चा मुखानें घेतून खाल कसा पाहिलें नव्हतें. त्याला मजला मुर्तीनें किंवा त्याच्या आईनें केलेल्या फार खपाने फार पुरी पाहिले आहे. म्हणून तीच चवकळी करून पाहिली पाहिजे. तें येथें नाही. त्याला कोणा घेऊन गेलें पाहिजे. तेथें होईल गरी परीक्षा.

असा विचार करून डेमास्कसच्या सुभेदाराच्या घरी गेला. सुलतानानें दिलेलें पत्र त्याला दाखविले. त्यानें शम्भूला आदरपूर्वक बसायला सांगून विचारलें—

"माझ्या हातून आपली कांही मेवा घडण्या-सारखी असले तर सांगई!"

शम्भू म्हणाला—"तुमच्या गांवांत एक मिठाईवाला आहे. त्याला भरून कायरोला न्यायला. तुमची परवानगी व मदत पाहिजे आहे."

"हे कांहीं काळो! खुशाल धरून आये सांगून सुभेदारानें कांहीं इत्यारचंद तैमिक पाठविले. शम्भूनें मिठाई-वाल्याला भरून आणायला सांगितलें, पण त्याच्या केसाला देखील भक्ता लागतां कामा नये हे देखाविले बजावून सांगितलें.

थोड्या पैलानें सैनिक इसनला वळून घेऊन आले व त्याला शस्त्राच्यासमोर इजर केले. इसन धावतून विचारले लागला-
“मालक ! माझ्या हातून काय चुक झाली !”
“हा मोरंबा तूच केलास की आणखी कोणी !” शम्सने विचारले.

“होय मीच केला ! पण तेवढ्यासाठी मला फाशी का देणार आहात !” इसनने विचारले.

“फक्त फाशी दिल्याने भागेल असे वाटले होय तुला ! प्रथम ■ पेटीत बस !” असे सांगून शम्सने पहिल्यापासून तयार

ठेवलेल्या पेटीकडे रस्त्यावरून इसन पेटीत जाऊन बसला. पेटी बंद करून तुळस लाकण्यांत आले ■ पेटी उघाच्या पाठीवर चढविण्यांत आली. इसनला एका एकी आलेल्या ■ संकटाची कल्पनादेखीळ नव्हती.

वाटेत जेवणाची वेळ झाली की शम्स इसनला पेटीतून बाहेर काढून बोलावून घेऊन वायला सांगे. इसनचे जेवण त्याच्या बरोबरच होत असे.

एकदा इसनने विचारले-“मला तुम्ही पेटीत बंद का केलेत, असे बोलताना

आजपर्यंत जेवायला काय वाचतां आणि घळून घेऊन तरी काटे चालला आहां ! कांही सांगाल की नाही !”

“तुला मुळावर चढविण्याचे ठरविले आहे.” शम्स सांगला.

“पण अपराध ■” इसनने विचारले.

“मोरंब्यांत भिरकरी घातले आहेत म्हणून.” शम्स म्हणताना शम्सला उलगाडा होईना. तो जमिनीकडे टक लावून पडाल उभा राहिला. शम्सने त्याला विचारले-
“कदाचत दमारा नाश आहे ■”

“कांही नाही ! जगांत एकाहून एक मूर्ख मी पाहिले आहेत. पण तुझ्यासारखा नाही पहिला. मुळावर तुला चढवले पाहिजे !” इसन म्हणाला.

“कोण चढते ने पाडावयाचे आहे !” शम्स म्हणाला. त्याच दिवशी शम्स लज्या-जम्यासह कायरोला पांचला. त्याने ती पेटी सितलच्या त्याच खोलीत ठेवली. ती खोली लसतच्या रात्री सारखीच सजविण्यांत आली होती. जी वस्तु जेथे होती तेथे तशाच ठेवण्यांत आली. सितलला त्या दिवशी मुलीचे कपडे घालायला दिले

होते तेच कपडे घालून तयार ठेवले. हसन शोंपला होता. त्याला एक औषध हुंसायला देऊन तो बेशुद्ध झाल्यावर त्याला एण त्या दिवशी त्याने घातले होते तसेच कपडे घालून अंधरुणावर शोंपविले.

शोंप झाली तेव्हा हसन चकित होऊन पाहू लागला. पेटीच्या जागा ही खोली कशी काय बुवा. पुन्हा सुतादकी मुरू झाली काय? आपण स्वप्न तर पाहत नाही? असाही एक संशय त्याच्या मनात आला. त्याला आणखी एक आश्चर्य वाटले. त्याचे कपडे, पगडी व मांड्यांची पिढावी सर्व वस्तु ठीक जागा ठेवलेल्या होत्या. जणू काही गेल्या रात्रीच तो तेथे सर्व ठेवून गेला होता. पंधरा वर्षे डेमास्कसला आपण राहालो. एक मुलगा आपल्याकडे आला, आपण त्याला व्याथला मोरंवा दिला. हे सर्व मग स्वप्नच

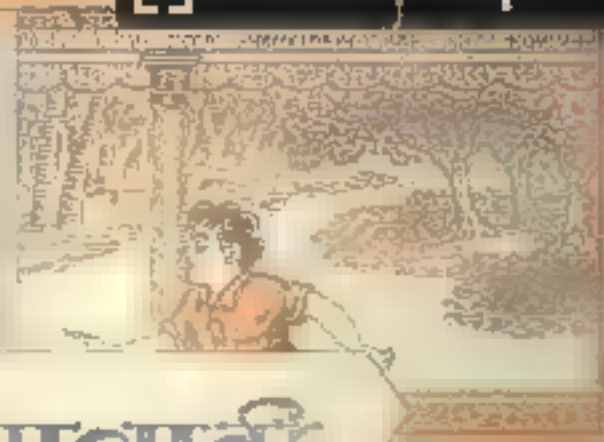
होते तर... पाहिला. लोक तशीच होती. एका मिठाई-वाल्याने आपल्याला दत्तकपुत्र मानून "आपले दुकान आपल्या नांवी करून दिले हे स्वप्नच होते असे कसे म्हणावयाचे?"

"जातांपर्यंत कांटे होता?" हसनला सितलचा प्रश्न ऐकू आला. त्याने कळू पाहिले. नवऱ्यामुलीला पाहून व निल्या ओळखून बेशुद्ध होऊन पडला.

शस्म हा सर्व काळ उभा राहून पडान होता. मगच उगला नाही. मगच मुलगा हसन यदुहीन आपला जांघडे आढे तर।

औषधांपचार झाल्यावर मुलीवर आला. त्याला सर्व कांटे कळले. त्याला विना कारण इतके कष्ट सोसावे लागले. पुढे आई, बायको व मुलामह त्याचे आयुष्य सुखाने गेले.

असत्यवादी

पुष्कळ दिवसांनी आजोबा आले. "आजोबा आले! आजोबा आले!" मुलांनी नाचत येऊन आजोबांना घेरले आणि लडिवाळपणाने विचारले—"कोठे हो गेल्या होता बाबा इतके विवस!"

"आजोबा, तुम्ही गेल्यानंतर आम्हाला कोणीकुणी गोष्ट सांगितली नाही. बघा!" एक नानू म्हणाला.

"अरे हो, हो, हो! जरा आंघोळ करून खाऊं पिऊं घाल को नाही! मग तुम्ही जाहां व मी आहे!" आजोबा म्हणाले.

आजोबा आंघोळ करून खाऊन पिऊन येईपर्यंत मुलांनी त्यांची आरामखुर्ची तयार करून ठेवली होती. आजोबांची तपकिरीची डवी एका नातवाने लपवून ठेवली होती. आजोबा खुर्चीवर बसून डबी शोधू लागल्यावर

सर्व मुले खदखदां हसू लागली. "गुलामानो डवी लपवून ठेवली आहे का!"

"डबीच नाही! पहिल्याने एखादा शोक म्हणा. म्हणून तर देऊं!" मुले म्हणाली.

"होके तुमचे! मी इतके शोक म्हटले आला का तरी!"

"शोक नाही आठवत पण तुम्ही सांगितलेल्या गोष्टी आन आठवत नाहीत." एक मुलगा म्हणाला.

"तुम्ही गेल्यापासून एक देखील नवीन गोष्ट आम्ही ऐकली नाही!" दुसरा नानू म्हणाला.

मुले गप्पांत रंगलेली पाहून आजोबांनी चटईशी ज्याच्या हातांत डवी होती त्याच्या हातांतून काढून घेतली आणि तपकीर नाकांत कोबीत म्हणाले—"खोटे बोलणे तर विश्वास बसेल असे खोटे बोलणे.

ते, त्या नांदोबाचे अंक कोपण्यात पडलेले दिष्ट आहेत."

तुमच्या तोंडून ऐकलं गोष्टीत वाटते आजोबा!" खोटे बोलणारा नानू म्हणाला.

"मग सांगणार ना आजोबा!" दुसऱ्या मुलाने विचारले.

"सांगतां! सांगतां! सांगतां! खोटे बोलणे तर विश्वास बसेल असे बोलणे या विषयाचे एक मोठे सांगतां." खोटे सांगून आजोबांनी गोष्ट सुरुवात केली.

एक राजा होता. दरवारी दोन अधिकारी होते, एक नेहमी खरे बोलणे व दुसरा नेहमी खोटे. खरे बोलणारा खरे बोलतच राजाची कामगूक करी. पण खोटे बोलणारा चुकून देखील खोटे बोलत नसे. राजाच्या त्याच्यावर खूप गर्ज होती. राजाने त्यालाच मोठा तुडा दिला व त्याला पगार पण मोठा मिळाला असे. पण सत्यवादी अधिकार्याला वेताचा पगार मिळेल.

एकदा सत्यवादाची कायको त्याला म्हणाली—"तुम्ही एकदमच खरे बोलण्याचा मत्त घेतला आहे! खोटे बोलण्याचा मत्त घेतला आहे. मग लक्ष्मी माणी भरत आहे. मग

तुमचे काय जाते खोटे बोलणे कां जग! उरलेले आयुष्य सुखावे जाईल, म्हणते."

दुसऱ्या दिवशी सत्यवादी राजाच्या दरबारी जाऊन त्याला एखाताच भेटला व म्हणाला—"खरे बोलण्याचे प्रायश्चित्त आजवर मी स्वप्न भोगले. मला असत्यवादीच्या पदावर नाही नेमीत!"

राजाने त्याला काही एक उत्तर दिले नाही व सत्यवादीला असत्यवादीच्या जागी नेमले. जास्त पगाराच्या लोभाने हा आला आहे हे राजाला कळले होते. राजाने हुकूम काढला सत्यवादीला बोलण्यात

म्हणाला "तुला कासावर नेमले आहे. तुम्हे काम समाधानकारक असेल तुला याच जागेवर कायम करीन."

तुसम्या दिवशी सत्यवादी असत्यवादीच्या जागेवर येऊन बसला. राजाने इतर मधीची विचारपूस करून नंतर सत्यवादीला विचारले, "बोला! कांही विशेष?"

सत्यवादी कांही तरी खोटें बोललें पाहिजे असा विचार करून म्हणाला— "विशेष काय असणार महाराज! आपल्या कानावर ही गोष्ट आली आहे की नाही मला माहीत नाही, एक मनुष्य पाण्यात

पडला आणि जागच्या जागी जळून मरून गेला."

"पाण्यात पडून मनुष्य जळून का जातो!" राजानें संमत विचारलें. सत्यवादीची बाचा बंद आली. त्याला उत्तरच नुसता. राजानें असत्यवादीकडे वळून विचारलें— "काय हो! तुम्हांला माहीत आहे का? पडलेला मनुष्य जळून कसा काय मेला?"

"माहीत आहे महाराज! मनुष्य पाण्यात नुसता मरून मरें मरून बाळला होता. नावेन पाणी शिरलें व पुना विरकून गेला. पाण्याला जळी फुटली व त्यान को मनुष्य मरून गेला."

"तर मग यंत्रण!" राजानें पुन्हां सत्यवादीला विचारलें— "वरें माणसी कांहीं?" त्यान त्याला आणखी एक संधी देण्याचा हेतू होता. सत्यवादी म्हणाला "महाराज तुम्हांला माहीतच असेल. कांदा दिवसांनवी युवराज शिकारीला नेजे होते. त्याला एक बाण इरणावर सोडला. लागला शयाच्या खुराला, निवाला डोक्यांतून!"

"अरे एण जो बाण खुराला लागला तो डोक्यांतून कसा काय निवाला!" राजानें शंका केली.

म्हणजे पुन्हा पुढीलकाल त्याला उत्तर नुसता. राजानें असत्यवादीकडे वळून पाहिलें. हे कसे पडले तुला माहीत का!"

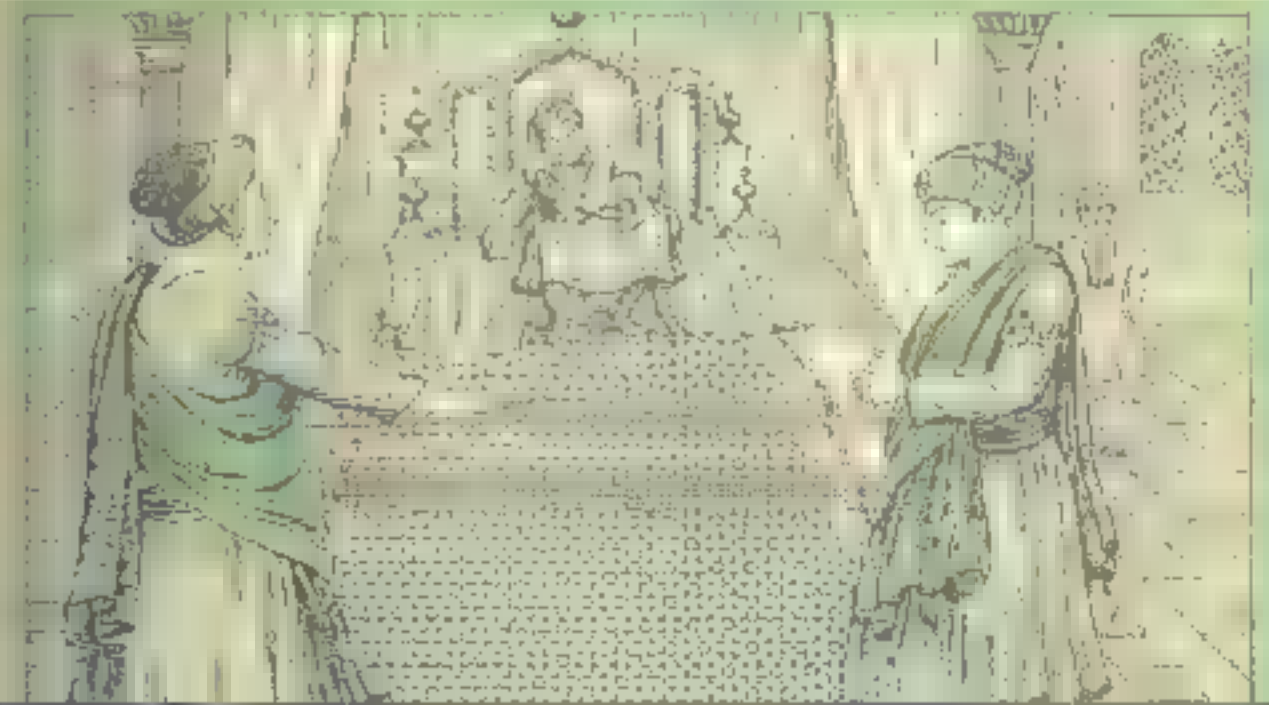
"मला माहीत आहे महाराज! युवराजानें बाण सोडला तेव्हां हरण आपल्या खुरानें डोकें खाऊवीत होतें महाराज! एवढेच कारण होतें. कांही तर ही अशक्य गोष्ट पडली नसती." असत्यवादीनें थाप मारून दिली.

राजानें सत्यवादीला दोन संध्या दिल्या व शेवटी वेळ तो स्वतःच तोंडघशी पडला. त्याला कोण काय म्हणाला! राजानें तरी

देखील त्याला तिसरी संधी देण्याचें ठरवून विचारलें— "वरें, तें सोडा, आणखी कांहीं असेल तर सांगा!"

राजानें विचारल्याबरोबर कांही तरी उत्तर दिलें पाहिजेच विचार करून सत्यवादी म्हणाला— "महाराज तुम्हांला माहीतच असेल कदाचित, परबां तों मोठा पूर आला होता त्या पुरांत एक मोठा दगड तरंगत येऊन काढला लागला."

"तरंगत येऊन काढला लागला! तों कसा काय बुबा, सांगाल की नाही!" राजानें पृच्छा केली.

सत्यवादींची वाचा पुन्हा ऐकू आली. तो असत्यवादीकडे पहात उभा राहिला. "आतां तुम्हा दे वाचा याचें उत्तर!" जणू कांहीं जमेल तो सुचवीत होता.

असत्यवादी शांतपणें म्हणाला "महोदय आहे महाराज! त्यांत विशेष असें कांही नाहीं. गेल्या वर्षी गदीकाठीं सत्तेकऱ्यांनीं दूधभोपळे लावले होते. भोपळे इतके लावले कीं ते तोडून देखील घेऊन जाऊ शकले नाहींत. अर्थात ते वाळले. चान्च्यानें भोपळ्यांचे बेल दगडांत गाऊन गुरफटले. त्या वेळीं आला. त्या वेळीं आपले तर्गु लागले व वेळीत गुरफुटलेला दगड पण ओघाचरोवर वाहूं लागला. पुरातन पाणी ओसरल्यावर दगड काठावर राहून गेला. सत्यवादी नीच गोष्ट सांगत होता आपल्याला." असत्यवादी म्हणाला.

सत्यवादी ज्ञान त्याच्या मज्जात ठेवून गेलो. त्याच्या अधिक मज्जात करण्यापेक्षा त्याच्या अधिक वेळत करत पाठविण्याचें ठरविलें. त्यानें असत्यवादीला निरोप दिला व सत्यवादीला सांगितलें.

सत्यवादी हात जोडून म्हणाला—"सत्य आखूड असतें व लावलेचक ही गोष्ट मी ऐकली आहे पण ती सरी आहे, हे मी पस्यध पाहिले. मला असत्यवादीची मर्जी. "स्वभागे निषेध श्रेयः" स्वतःचें कर्तव्य करीत मरण आलें तरी तें पस्यध आहे. मला माझ्या पूर्वीच्या कामांचे करण्याची परवानगी द्यावी."

"मर्जी!" राजा म्हणाला. त्यानें त्याचा पगार वाढवला व त्याला निरोप दिला. "लोटे शेरुणें देखील सोपें नसतें. तें पंचवण्याची शक्ति अंगांत असली पाहिजे.

भूत उतरलें

भीमू हा मृदस्थ शाला होता. तो आपल्या बायकोला नुसतें लक्ष्मी नसे. "महालक्ष्मी" म्हणे. नवव्यावरील माहेरीच म्हणजे सासुरवाडीच राहत असे. त्याला कसलीच चिंता उरली नव्हती.

एकदां त्याची झोप मोडली. त्याच्या घोरत होती. तिचे घोरणें ऐकून बायको वाटलें कीं भूतवीत तर नाहीं मानेवर लक्षाळीं ठटल्यावर तो गांवांत एका मांत्रिकाकडे निघाला. लक्षाळी नेहमीं डोक्यांत तेल वाढून नवऱ्याच्या हालचाली वर पाळतें ठेवीत बसे. कारण त्याच्या मारण्या भोऊसटाला लोक फसविलील हें तिला माहीत होतें. म्हणून पुढें येउन तिनें विचारलें—"कोठें निघाली स्वारी?"

"मांत्रिकाकडे चाललां आहे!" भीमू म्हणाला.

"मांत्रिकालाच बोलायला स्वतः जाण्याची काय गरज! राखला नाहीं का पाटवितां येत?" तिनें विचारलें.

"होय! ती त्याच्याजवळ जें बोंबणार आहे तें मी ऐकतां नये." भीमू म्हणाला.

भीमू मांत्रिकाला बोलावून एका खोलीत गेला आणि म्हणाला—"बायकोच्या अंगांत का शिरलें आहे. ती झोपली म्हणजे तें तिच्या नाकातून गुस्सुळें लागतें. मला माही तें आवडत. तें उतरविण्यासाठीं कांहींतरी उपाय करा." भीमू म्हणाला.

मांत्रिकाला भीमूचा मूर्खपणा कळला. बायकोच्या घोरण्याला स्वारी भूत समजतें आहे हें देखील त्याला कळत नव्हतें.

आज्जे भाग्य उदयाला आलें म्हणून हा मूर्ख आपल्या गांवाचा जावई शाला असा

विचार करून मांत्रिक म्हणाला "असले
सुन उतरवायचे म्हणजे थडा नाही. दोन
हजार रुपये तरी खर्च होतार."

"वाटेल तो खर्च झाला तरी वाटेल.
पण सुन उतरले पाहिजे." भीम म्हणाला.

महालक्ष्मी आज उभी राहून दोघांचे
बोलणे ऐकत होती. त्या मांत्रिकाची खांद
मोठण्याचे उरवून ती पुढे येऊन म्हणाली-
"आज येवूनच आ की." मांत्रिक तयार
झाला. महालक्ष्मीने त्याला पंचपक्वान्नांचे
जेवण वाटले. मांत्रिक पोटभर जेवला.
जेवण अंगावर आले म्हणून विडा खाऊन
वामकुडीसाठी जरा काढली आणि
बोके लावला.

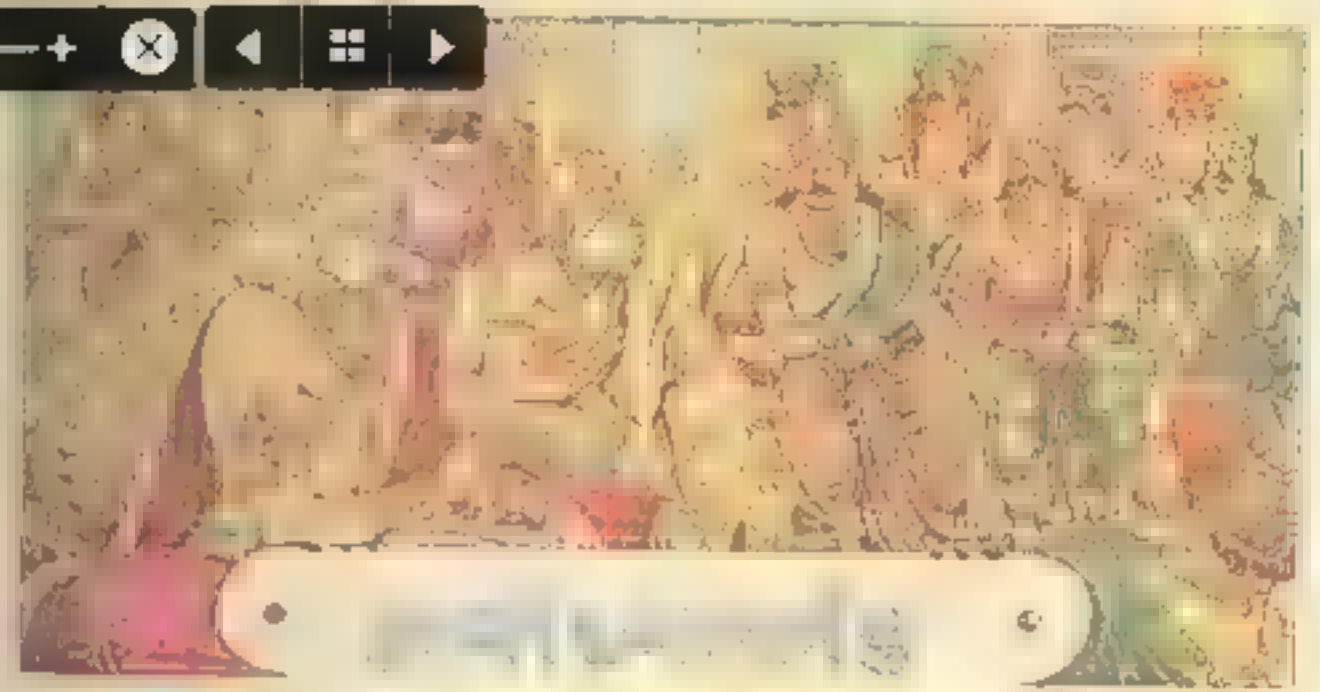
महालक्ष्मीने भीमला बोलावून मांत्रिक
ओरओराने धोरत असलेला दागवले व
म्हणाली-"माहितेत वाला. तुम्हाला खुवा-

ड्यानाटा घेने सुन माझ्या अंगांत मांडले
होने. त्याच्या अंगावरले सुन उतरविले नाही
म्हणून पुन्हा माझ्या अंगांत शिरेल. त्याच्या
भुताला प्रथम बडवून काढा. नाही तर
पुन्हा रात्रा येईल माझ्या अंगांत."

"असे होय!" असे म्हणत भीमने दोन
बुके मागे आणि म्हणाला-"मीच बाहेर!
पुन्हा घरांत पाऊल ठेवलेस तर-"

जोष म्हणजे मोठ्यागुळे मांत्रिक
घाबरूनच गेला. पागाटे डोक्यावर ठेवून
उपरणे संभाळीत तेथून काढला.
भीम म्हणाला-"पुन्हा कधी तांड दागविलेस
म्हणजे तेंगडीच तोंडून ठेवीन."

त्या दिवसापासून भीम याचकोच्या सड्या-
शिवाय काही करीत नसे. भीमच्या स्वभावांत
काही पालट झाला. दोघांचा संसार मुखा
समाधानाने चालू लागला. (संपूर्ण)

भरत पितृवियोगाने दुःखी झाला. त्याने
वेळ रडत राहिला. त्याने आठला
विचारले-"माई! माझ्या बाबा
म्हणाले का? म्हणाले की-

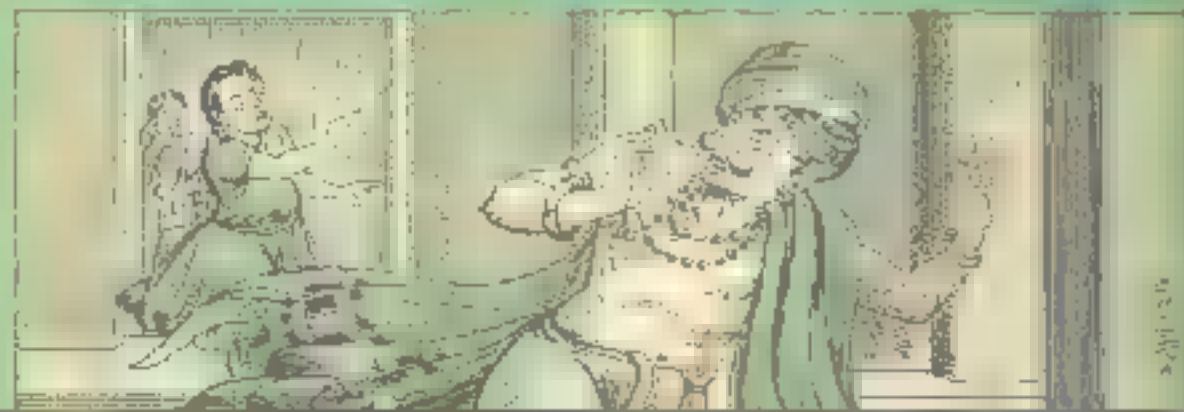
"रामा, लक्ष्मणा, सीते!-असे
त्यांनी होळे मिटले." कैकेयी
तें ऐकून भरताला लाक्ष्मण वाटले. त्याने
आईचा विचारले-"म्हणजे बाबा शरले
तेव्हा राम, सीता किंवा लक्ष्मण यापैकी
कोणीच नवळ म्हाते का? म्हाते
गेले होते?"

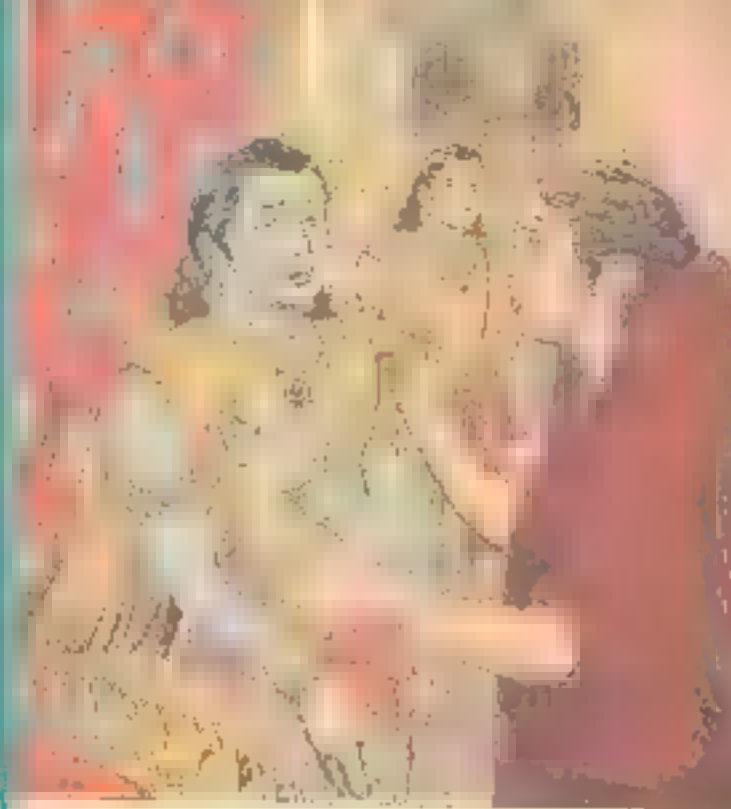
"ते वनवासाला गेले आहेत. त्या
वनवस्तवही वनवासाला निघाला

सीतेने आणि लक्ष्मणाने दोघांनी
परस्पर जाण्यासाठी उड केली." कैकेयी
म्हणाली.

लक्ष्मणाने लक्ष्मणनं नकार होऊन विचारले
"माई! लक्ष्मणाने काय केले? त्याने
पाप केले होते. रामाच्या डोकून
मुढां अघराध दोषे नाही. त्याने
वनवासाची यात्रा का सांगलील नाही!"

"तसे काही नाही रे! महाराज
करणत आदेश करणारे वनवासाची
वेतले. त्याने त्याला दुसऱ्याने

[illegible][illegible]

वसुधैव कुटुम्बकम् । धर्मः केशवः ।
 तन्मा कुरुष्व मी कुरुष्वः । तेषां नै आह
 सनातः । रामायण
 कलानुस आणना । व । राज्याभिषेक
 पराधिता । असेहि कुरुष्वः ।
 आवहत् नमेल तर तु आपले ।
 धर्मः दाटेय । ता ।

इतिवर्तते सुमत्र [] [] []
[] मला वा कुक्यानी राग्यानी []
[] [] [] अपेक्षा []
नन्वती । इ माह्मा आह्वया इह हाता."

नमः भक्त र शत्रुषु कौशलेभ्यः गदा
जाने [redacted] कौशलेभ्यो भीतभीतर स्थाना
प्राप्तिवान् विला जापय्या सायथावन्दन
किय [redacted] भतभैरव आर्द्धेन दोन्ही वर
[redacted] भादेत ममा वक्ष्य कौशलेभ्यः
[redacted] अमावा है मरताका [redacted]
[redacted] त्यामे [redacted] पार्श्व स्तून सोमितले
[redacted] मरताका प्रवी वनवाताका शरदीन
[redacted] मी [redacted] दोर्ते. मद्रिका मयें
[redacted] [redacted] ईश्वर मला फळते नाहीं.
[redacted] कौशलेभ्यः मनाथे [redacted]
[redacted] [redacted] भोदून आर्द्ध
वांठ देऊ.

[illegible]

तेजांत बुद्धून तेजसेल शारदाचा देह
पावून मरताम्हा जाम्नास तेंच कळ्यो, तो
शोक वरुन झगला- '... सुन्ही गेलात !
दादा वनवासात : ... ज्या समाक्षणे
माझ्याकडून ...

प्रेतयाप्रेत. वर्ष नागरिक
होने अतःपुण्य. फल प्राप्त
अतः अतः अतः अतः
अतः अतः अतः अतः
अतः अतः अतः अतः
अतः अतः अतः अतः

भारताने दहा दिवस अंतर पाळिते. नव्या
तेराव्या दिवशी तीर्थाप्रमाणे यात्रे विहिदात
जरीरे कळत प्रार्थना करत व गाई
दान

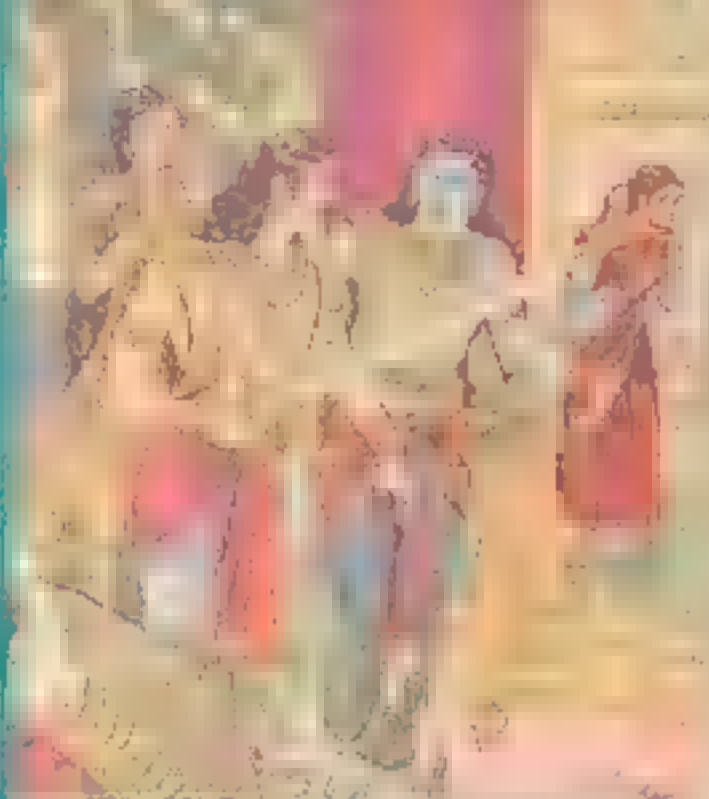
मरुत ए इत्येतत् अत्रिः प्रकृत्यन्ता मेले
तेषां दोषान्या म - मरुत प्रकृत्या अस-
धकाइ चक्र हन्ति.

दिवशी अन्न व शत्रुन होने परस्परान्ती कोलत होने अन्न दृष्टात्ता-
“कैकेयी मातेने अन्न न भूय वेतला

વાણે મણા પગલે જાણ્યું બાદત ભણી.
કદમળા હે વર્ણ સ્વસ્મયણે જણાવે ભણા. ભણા
નસત્યા. વાણે મણા જણાવે ભણત બાદે.”

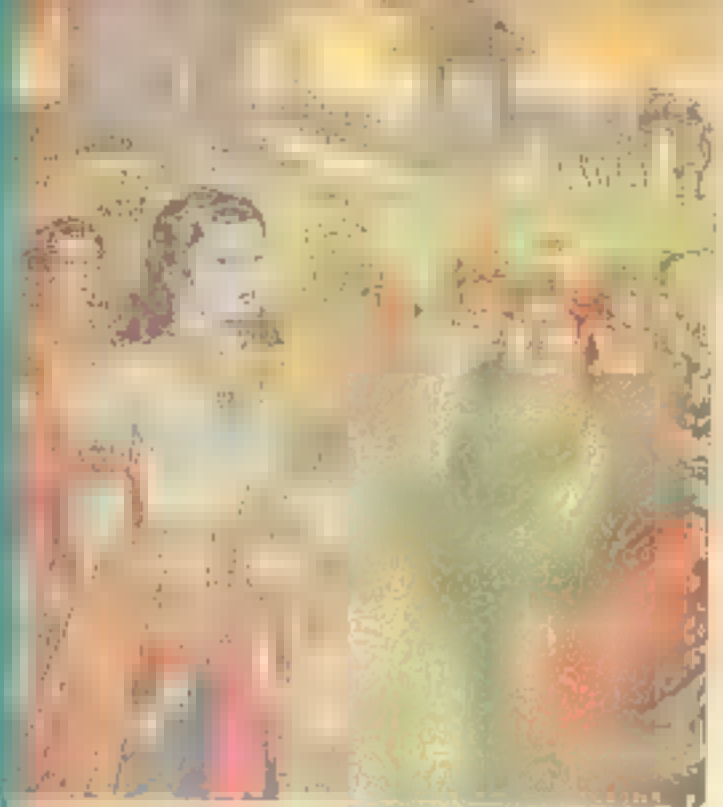
तितक्यांत अन्ना इतत न्हय पाहून
त्या अन्नाला द्या. तिच्या हात पाहून
आपलापणाने भारपाळ घेतून अन्ना व द्या. --
"सारे कांदे वा कुचडीपुळे झाले." तिच्या
पाहनांचे अन्नप्राप्त्या तळपायाची भाग भस्त-
कापर्यंत गेली व तळदार अन्ना तो तिच्या
भारायल्या नाचल्या, ते पाहून मंथरेबरोबर
वालेल्या दासी भावलेल्या अन्ना कौशल्या
फांदे अन्नाला द्या.

[illegible]

महाराष्ट्र राज्य सरकार
मुंबई, महाराष्ट्र
आले: ०१/०५/२०२०
संख्या: ०१/०५/२०२०

१. संस्कृत संस्कृत संस्कृत संस्कृत संस्कृत
 २. संस्कृत संस्कृत संस्कृत संस्कृत संस्कृत
 ३. संस्कृत संस्कृत संस्कृत संस्कृत संस्कृत
 ४. संस्कृत संस्कृत संस्कृत संस्कृत संस्कृत
 ५. संस्कृत संस्कृत संस्कृत संस्कृत संस्कृत
 ६. संस्कृत संस्कृत संस्कृत संस्कृत संस्कृत
 ७. संस्कृत संस्कृत संस्कृत संस्कृत संस्कृत
 ८. संस्कृत संस्कृत संस्कृत संस्कृत संस्कृत
 ९. संस्कृत संस्कृत संस्कृत संस्कृत संस्कृत
 १०. संस्कृत संस्कृत संस्कृत संस्कृत संस्कृत

[illegible]

महाराज एक ठो मुन्ही बाबू नाई का
मुन्ही बाबू नाई का

एक ठो मुन्ही बाबू नाई का
मुन्ही बाबू नाई का

मुन्ही बाबू नाई का
मुन्ही बाबू नाई का

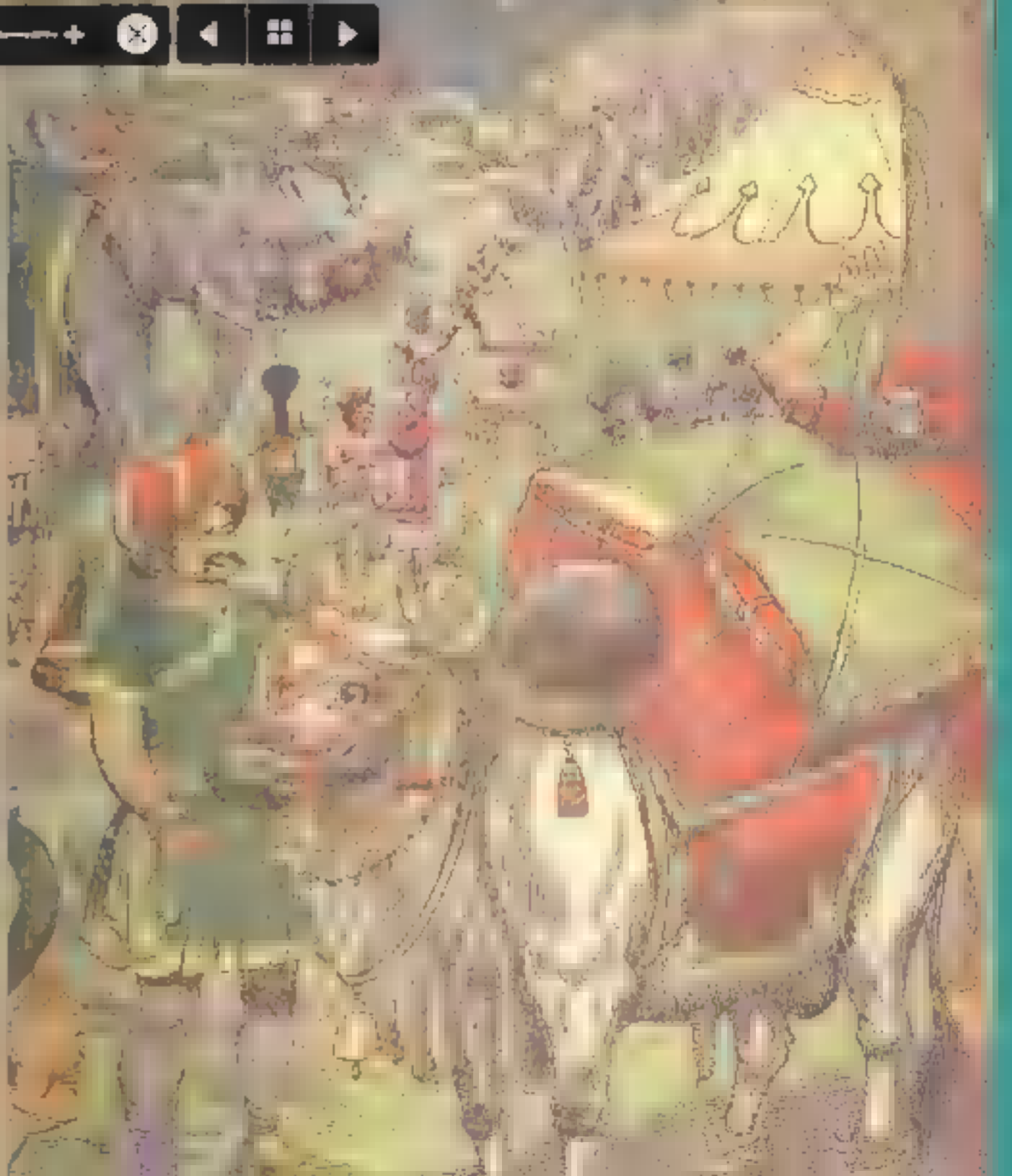
मुन्ही बाबू नाई का
मुन्ही बाबू नाई का

विष्णु मुल जेव विष्णु मुल जेव
विष्णु मुल जेव विष्णु मुल जेव

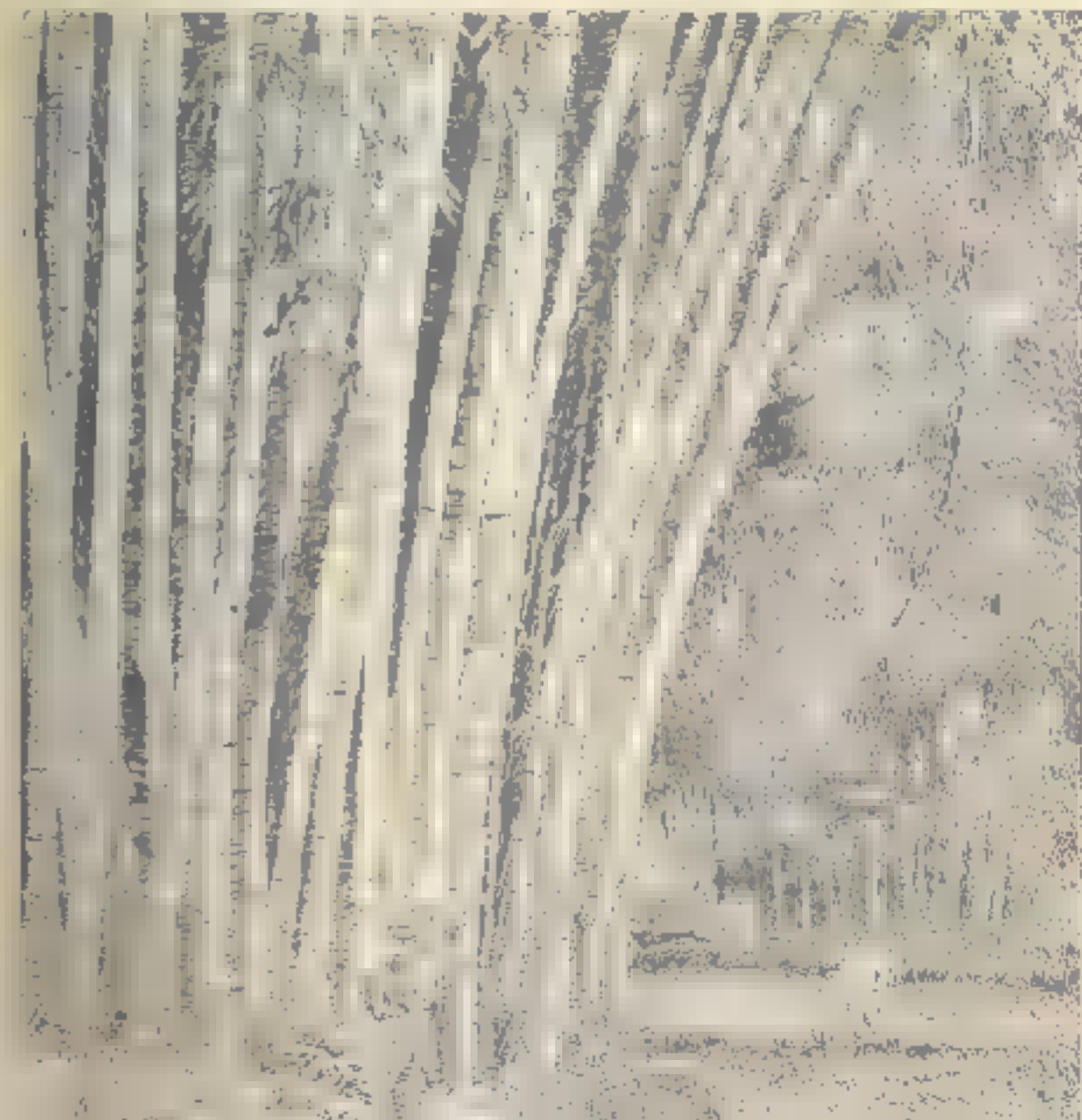
मयोध्यानगरी ओसाड
मयोध्यानगरी ओसाड

इतके मोठे
इतके मोठे

महाराजामाखी मरताची
महाराजामाखी मरताची

मोठे वासे

[illegible]

व्याकर आहे. त्या लोकां लोकां मित्र आहे.
 म्हणून पांचवे तब्या करार देऊ. पांचवेक
 गोवेन शंकराचण प्रसवे पांचवेक. चंद्र
 वागता येऊन. माझे शत्रू को ह रात
 भक्षण त्या. मरुत वेडीच्या मरुतेची हात
 तर पांचवा खाते मित्र व हो प्रभु
 कुडीने नात तर आपण आहे अथ "

पुढे मरुत सोपत्या निघात
 मरुत मरुतयासाठी निघात
 मासे, मरुत व फळफळावळ निघाला
 पुढे मरुत असलेला पाचवा सुभज पुढे मरुत व
 त्याका आदरपूर्वक कोलायून घेऊन
 आला. त्याने राजाची ओळख करून
 दिली. "हो राजाच. मरुत निघ
 आहे." कुडीने मरुत मरुताभ्यास प्रभुन
 केला व म्हणाला "कुडी
 चक्रवर्ती व मरुत मरीच निघातराज

या मरुतचे मरुतच नवीकार करावे अशी
 विनंती मरुतच आहे. पहिल्या-
 पाचून मरुतच नसल्यामुळे मरुत ठणीव
 मरुतची मरुत मरुत करावी."

मरुतच मरुत मरुतच मरुतचपूर्वक
 मरुत मरुतच मरुतच मरुतच सर्वप्रकारे
 मरुत मरुत मरुतच मरुतच " राजा ! मरुतच
 मरुतच मरुतच आहे. या मरुतचे तू मातृपुत्र
 मरुतच मरुतच. मरुतचची गोष्ट मरुतच
 मरुतच मरुतच : मरुतच मरुतच मरुतच
 मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच आहे.
 मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच
 मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच
 मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच

"मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच
 मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच
 मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच
 मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच मरुतच

तोंड फिरवले गौरीने, बर
वदली त्याला तिची सखी:-
“शिवास वरले गिरितनयाने,
ध्यानी त्याच्या सखी सुखी!”

ब्रह्मचारि हिमल ककनी घडला-
“शिवास वरले योगी तो !
आणि भिकारी मुढ्याचा तो
आहे काही विचार तो !

“आणि बाहुकीच्या कोणाचा
विचार केला आहे का ?
कामरूप तो, कर विचार हा,
वरण नारिचे करील का ?

“ठचले नाही तुला रूप मम
निवळ कुणा तर इतराला !

वास्त समशानी मसती त्याचा
रुचले वरणे का त्याला !”

“पुढे जाहली निरा त्याची
जा मूं अपुल्या घाटेने !”
उमा म्हणून हे उभी राहली
तेव्हा अतिशय रागाने ॥

परंतु म्हत्वा ब्रह्मचारि तो
होते विध्य मनोहर रूप !
अकिम पार्वती पाहुं लागली
पुजिने होते जे ते ॥

मलम मुल ते पाहुनि हंसली,
तपःपूत प्रगट जणू !
उमा शिवाची अपूर्व जोडी
कोणचा शब्दाने वणू ?

भयानक दरी

[४]

[मूळ त्या एक दिवशी पोल्यावर जंगल भयंकर दरीत पोचला. तेथे गुहेत त्याची मांजिकाची गाठ पडली. मांजिकाने त्याला काळभैरवाची मूर्त दाखविली. त्याच्या हाक्यातून लाल रंगालाच बघे तर कर्मात घडणारी प्रत्येक गोष्ट दिसत होती. एक भयंकर अनुभवना वदनापूढ भावनात ठरत ठरत रानीत गेले होते. त्याचे काळे माणवासारखे होते पण पंख वाटवापळासारखे होते. तो प्राणी राजाच्या हाक्याला पळवित होता. पुढे गाथा]

त्या प्राण्याचे ते भयंकर रूप पाहून राजाच्या
मैत्र्याची गाळणच उडाली व ते वाट
फुटेल तिकडे पळू लागले. म्हत्वा ते सर्व
पाहून आश्चर्य वाटले. त्याने स्वतः तसा
मनुष्य किंवा तसा पक्षी पूर्वी कधी पाहिला
नव्हता. फक्त तोंड माणसासारखे पण
शरिराचा सर्व भाग व पंख वदवापळासारखे.
स्वतःच्या हाक्याने त्याने तो विशिष्ट प्राणी

पाहिला असल्या कारणाने संशय करण्याला
जागाच उरली नाही.

“काळ म्हणू ! काळभैरवाची शक्ति
पाहिलीस ना ! आता तुझ्या वदिलांवर
कोणतेही संकट येणार नाही. तू निर्धास्त
रहा. तुझ्या रक्षणाची व तुझ्या वदिलांच्या
रक्षणाची सर्व जबाबदारी माझ्यावर आहे मी
तुला पूर्वीच सांगितले आहे. तुझ्या हाक्यावर

कपडे जग आमुच्या शार. तुला सर्व संशय
हूर करून दाखतो."

लखूच्या भर्ताने मांत्रिकाविषयी आदरभाव
उत्पन्न झाला. मांत्रिकाने त्याच्या वडिलांचे
रक्षण केले होते. त्याने मांत्रिकाच्या नांगण्या-
पमाणी आपल्या खांद्यावरचे कापड बाजूला
कारले. मांत्रिकाने त्याचा सांढा निखळून
पाहिला व म्हणाला "याला म्हणतात
नशीब! भाग्यवान आहेस खरा. एका वकचाने
राजाचा सर्व लक्षणे आहेत." असे सांगून
त्याने लखूची पाठ धाडली. "आंब!" असे
म्हणत मांत्रिक गुहेच्या बाहेर निघून गेला.

मांत्रिकाला काय पाहून मी भाग्यवान
आहे हे कळले हे पाहण्यासाठी लखूने वळून
जाईत राखून पाहण्याचा प्रयत्न केला. तेथे
त्याला तीळ किंवा दुसरे काही विशेष खूप
दिसली नाही. तेव्हाही मांत्रिक कमला तरी
पाला हातात घेऊन परत आत आला.
म्हणाला "याला लखू! तुला तो तीळ
उचक्या होण्याची विनंती नाही. हा पानांचा
रस मी खावला. मग तुला मज दिसेल व मी
म्हणता त्याची साथ पडेय." असे सांगून
त्याने तो रस लखूच्या खांद्यावर घातला.
मग तो लखूच्यावर आघात पाडून पळोवत
एका नांग्यापासून चिड दिसले. मी पाहून
मांत्रिक मूक होऊन गेल्या.

"आता आपल्याला यज्ञ होणार नाही,
अशी एक देखील शक्ति या जगात नाही
एवढे मी सांगू शकतो. काळभैरव, आदि
गैरव, उन्मत्त गैरव आपल्या गंगार डान
जोडून उभे राहतील पहा." वर जागने
भंत्र म्हणत त्याने काळभैरवाला साष्टांग
नमस्कार केला आणि मंत्रजाप करीत
समाविष्ट झाला.

लखू बराच वेळ वाट पहात उभा राहिला.
पण मांत्रिकाची ममात्री उतरली नाही.

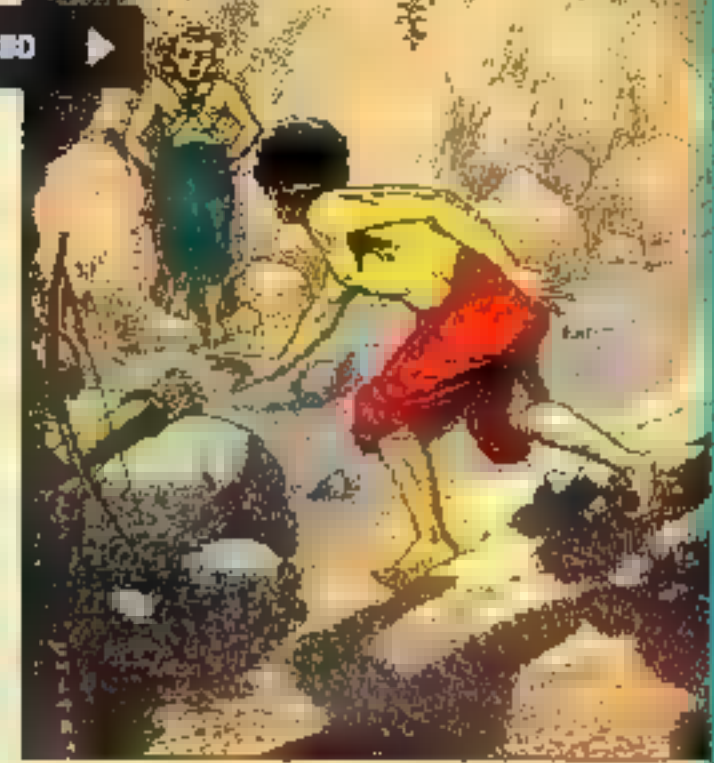
साली नाही. हे पाहून त्याला आश्चर्याबरोबर
मध्य देखील वाटू लागले. आपल्याला या
काळभैरवामोर सही घावला तर हा घेऊन
नमेल ना जाला. ती शेका मनांत येताच
त्याचे आगादमस्तक सर्व अंग हादगले.
त्याने तलवार व धनुष्याण गुहेच्या बाहेर
देखले होते. ते त्याला गुहेतून दिसत
होतेच. लखू एका भिनिटांत तैथयंत गेला
आणि उचकण्यासाठी बांबला मात्र, त्याला
एक अनोळखी अवाज ऐकू आला "लखू
यांव, पाई वरून नकोस!" लखूने वर डोकें
करून पाहिले. समोर त्याला वीस बावीस
वर्षांचा एक तरुण दिसला.

"कोण तू : इकडे काय आहोस!" लखूने चविट होऊन विचारले.

"मी ब्रह्मदंडी मांत्रिकाचा शिष्य आहे.
मी वाहेच्छ कोटून नाही आलो. मी येथेच
अवतरे." तो तरुण म्हणाला.

"ब्रह्मदंडी मांत्रिक : कोण कुठे असतो
तो!" लखूने त्याला विचारले.

"जे खुल्या! तुला हे सुद्धा माहीत नाही
का!" म्हणत त्याने काळभैरवामोर साष्टांग
करणाच्या काळभैरवाकडे बोट दाखविले.

"तू होण्यावर बीज पडली असे मज
एवढेच बोललास म्हणून मी किती भ्रालो
होतो!" लखू तलवार व बाण हातांत
घेत म्हणाला.

"तू असा भिज लागलास तर गुहे
येणाऱ्या भोळभोळ्या संकटांना तोंड देण्यास
आवश्यक साहस तुझ्यांत कोटून उरणार!"
तरुण म्हणाला.

"वेगारें संकट! म्हणजे काय : मला
नाही कळले!" लखूने चविट होऊन
विचारले. लखू विचार करू लागला, त्या
एक दिग्गी घोड्याला पाहिले तेव्हापासून

आपण एकाद्वय एका मोठ्या संकटांत सांपडत गेला आहो. त्याने तो एक शिंगी घोडा कोठे दिशतो का पाहिले. पण तो अदृश्य झाला होता.

“तू कोणाला शोधतो आहेस ?” रस तरुणाने विचारले.

लखू म्हणाला “मी एका विशिष्ट एक शिंगी घोड्यावर वसून आलो होतो. तो कोठे दिशत नाही. जवळपास कोठे तरी असेल म्हणून पडात होतो.”

तो तरुण जो गेले हंसला व म्हणाला—
“तो विशिष्ट घोडा मीच ! मी ब्रम्हदेवी

मांशिकाचा शिष्य आहे हे मी थोड्या वेळापूर्वी तुला नव्हते का सांगितले ! माझे नाव जयमल. मी तुला येथवर आणने, म्हणून मी तुझ्या स्थापनासाठी यत्नाशक्ति प्रयत्न करणार आहे.”

त्याच्या बोळण्यावरून लखूने मांशिक व त्याच्या शिष्यामध्ये काही तरी विपुष्ट असावे हे ओळखले. त्याने गुहेत वाकून पाहिले. ब्रम्हदेवी मांशिक काळमेखाच्या मूर्तीसमोर निश्चेष्ट पडलेला होता.

“तो निश्चेष्ट पडलेला आहे. आपण काही केले तरी त्याला फळण्यासारखे नाही. त्याला सनाथीची मूर्ती आलेली आहे. आपण त्याला जागे केले नाही तर सूर्यास्त होईपर्यंत तो तसाच पडून राहील.” जयमल म्हणाला.

“परे पण, तू थोड्या वेळापूर्वी म्हणालास की माझ्यावर काही तरी मोठे संकट येणार आहे, तर ती केव्हा व कोठून येणार आहेत ?” लखूने विचारले.

जयमलने ब्रम्हदेवी मांशिकाकडे बोट दाखविले.

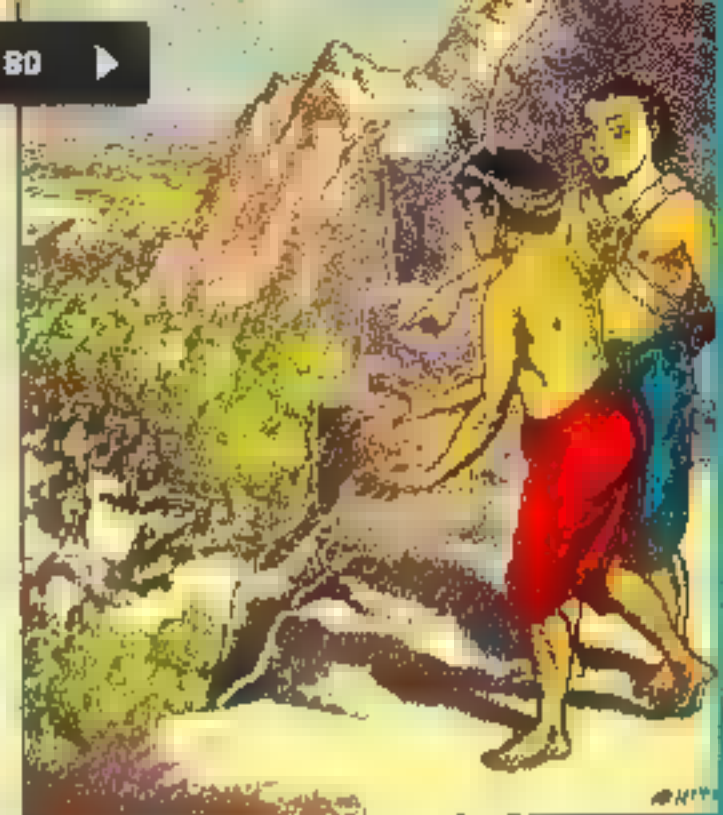
“तर मग, मी या डोंगरावरून पळून गेली तर मला अडवायला कोण तेंबे आहे ?” लखूने विचारले.

जयमल मित करून लखूच्या खांद्यावर हात ठेवून त्याला गुहेच्या तोंडापासून थोडे दूर वेऊन गेला व म्हणाला—“जो एकदा या ब्रम्हदेवीच्या नावडीत सांपडला त्याला सुटका मिळणे सोपे नाही. म्हणून त्याचा बंध केल्याशिवाय येथून निघून जाणे बरोबर नाही.”

“तर मग, ते काम आताच उरकून टाकू या. अजून तो बेगुदन आहे. मी या तळवारीने त्याला एका क्षणांत वाटेला, साकतो.” म्हणत लखू गुहेत निघाला.

जयमल त्याला अडवून म्हणाला—“वाई कसे संकोच आपण दोघांनी एक जुटीने काय केले तर आपल्याला तिथि पणो यश मिटेक. सत्यते आपलांत भांडण होत नाही तोपर्यंत कोणी आपल्या केसाला देखील धक्का पोचवू शकतार नाही. तू त्याचा बंध केलास तरी तुला काय फायदा होणार ? तू या डोंगरावरून पळून गेल्यास समज तरी तुला शत्रूचा गुप्तक म्हणून ब्रम्हपुरात सैनिक पकडून घेतील, हे विमळ नकोय.”

“अरे, त्या भैरविकांना एका विशिष्ट पक्षाने काही वेळापूर्वी पळवून लावले हे मी स्वतःच्या डोंगरांनी पाहिले.” लखू म्हणाला.

ते ऐकून जयमल पुन्हा जो गेले हंसला. म्हणाला “वेळ्या ! तो पण मीच होतो. नेतर तू लखूला अगोबर घेऊन दूर एका उंच टेकडीवर पोचला आणि म्हालाच्या सखल प्रदेशाकडे बोट दाखवून म्हणाला—“खाली पहा ! हे सर्व सैनिक तुझ्या शोधार्थे दिडत आहेत. त्यांनी आनांपर्यंत सारे रान पारलं पाहिले आहे. म्हणून तू येथून निसडून गेल्यास तरी त्याच्या हातातून मुटूने तुला शक्य नाही.”

लखूला ते सर्व पाहून आश्चर्य वाटले. कारण त्याला स्वरोवरच शोधडी सैनिक व स्वार दिडत असलेले दिसले. “म्हणजे

मात्रिकाने साहजिकपणेच डोक्यातून ते काढी दाखविले होते ते सर्व खोटे होते नव्हा-
बयाचे.” लखूने अधिक होऊन विचारले.

त्यांत तुला कांही शंका वाटते का-
मलाच त्याने विश्वास एक शिगी घोडा
करून पालविले होते. तुझ्यावर संकट आले
कीं ते खास पळणार हे जाणूनच त्याने तुझ्या
घिरट्ट संकटाचे बाले तुझ्या चारी बाजूला
दाखले व ते माझ्यावर विश्वास ठावून
त्याच्याहून मोठ्या संकटांत स्वतः होऊन उडी
दाखवीय. मला त्याच्या मंत्र शक्तिसमोर
मान तुकवावी लागते व त्याची मदत करावी

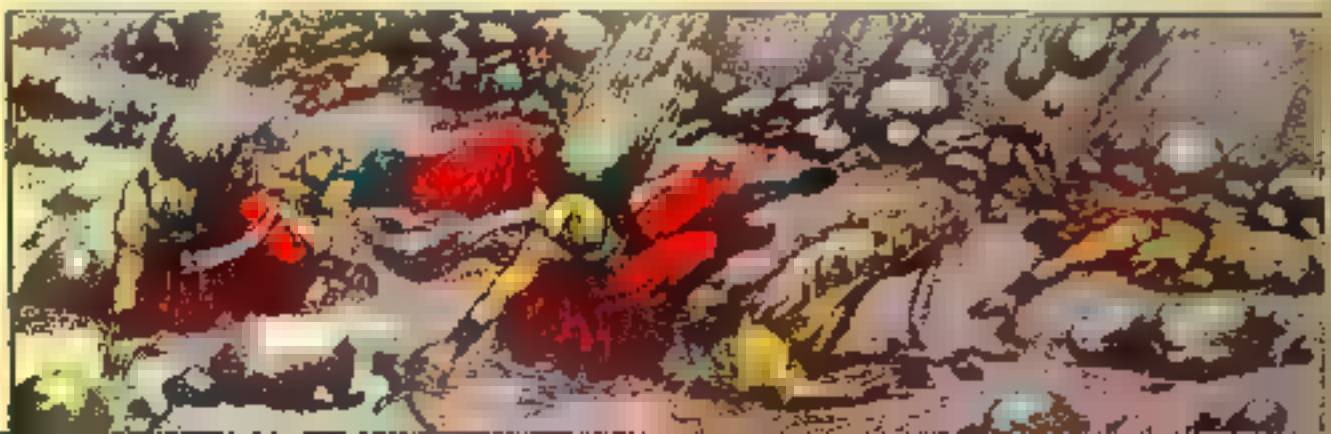
लागते. तुझ्या एका साद्यावर जो सांपाचा
तीळ आहे तो पाहून त्याला आनंद यमनांत
मावेनासें शाले आहे. बाजपयंत ते मंत्रबळ
प्राप्त करून श्रेण्याच्या कामांत ~~आहे~~ वध
मिळाले नाही ते तुझ्या मदतीने मिळेल अशी
त्याला खात्री वाटते. तुझा उपयोग त्या कामा-
गाठी हो करणार आहे.” जयभल म्हणाला.

“ते ~~आहे~~ कित्ती प्रकारचे आणि वजा
स्वरूपाचे आहे.” लखूने विचारले.

जयभल लखूकडे पाहून थोडा हसला व
कांही वेळ त्याच्याकडेच पहात उभा राहिला.
नेमर त्याचे दोन्ही हात आपल्या हातांत
पेट हो म्हाफाला-“लखू बाजपासून आपण
दोघे मित्र झाला. काय वाटेल ते शाले तरी
परस्परांची ही मैत्री ~~आहे~~ राहील. तुला मी
एवढेच सांगू इच्छितो की तुझ्यावरच नव्हे
तर माझ्यावर देखील हा ऋणदंडी मात्रिका
मुळे संकट येणार आहे. आपणां दोघांत
एकत्र राहाले तर आपल्यापैकी एकचाहि
जीव धोक्यांत राही. एवढेच नव्हे तर तो
स्वतः करितां राणून ते मंत्रबळ मिळविण्या-
च्या प्रयत्नात आहे ते त्याच्याऐवजी आपणां
लाच लागेल. तो तुझा वजा तऱ्हेने उपयोग
करणार आहे ही गोष्ट.....”

जयमलाने ते वाक्य अर्धेच राहाले व होंगरांत एक दीज कडाडल्यासारखा आवाज झाला व मूकबासाखी धुव्ही होवू लागली. त्यानंतर मोठमोठे दगड व शिळा खाली पसरू लागल्या. लखू व जयमल ज्या दगडावर उभे होते तो सोडून पळाले. इतक्यांत ब्रह्मदंडी मांत्रिक गुहेतून ओरडत बाहेर आला. रानाफेडे पहात तो म्हणाला—“कालभै वा! कालभैखाची अपूर्व शक्ति! माझ्या मंत्राचा प्रभाव! होंगराच होलत आहे.....हा: हा: हा: हा: हा: हा: हा:!!” असा जोर जोरातें घेवू लागला. नेर पुन्हा म्हणाला—“आतां वाटल्यास मी होंगराला आकाशांत उडवू शकतो. पहा ते राजाचे शिपाई व सैनिक! होंगरावर चढणार होणे काय! त्यांच्या हाक्यावर या मंत्रवलेल्या होंगराचे दगड आदळत आहेत. आतां त्यांना सुटका नाही. पळून जाऊ लागले

तरी मंत्रवलेले दगड त्यांचा पाठलाग करतात हा: हा: हा:!!” लखू व जयमलने खाली दरीत पाहले. मांत्रिक म्हणाला तसे राजाचे सैन्य पळत होते व त्यांच्यावर दगडांचा मारा चालू होता. पायदळ सैन्य शोढेस्वार दगडांच्या माराखाली चिरडून गेले. लखू कांही वेळ स्तब्ध जागच्या जागी बसला होता ते भयंकर दृश्य पहात उभा राहिला. ते भयंकर दृश्य पाहून तो बाबळून गेला होता हे सांगण्याची नाही. तो स्वतःला साबळून उभा होता. इतक्यांत मांत्रिक मोठ्याने हंसून म्हणाला—“जयमल! माझ्या शिष्या! जा, लखूला नित्यांच्या गुहेसमोऱ्या दरीच्या तळावांत स्नान घेऊन ये. सूर्यास्तानंतर आपल्याला अनेक कामे करावयाची आहेत!” तो म्हणाला. (पुढे चालू)

अनामक

विक्रमापानें दड सोडला नाही. झाडाजवळ गेला व झाडावरचे भेत काढून स्मशानाकडे निघाला. तेव्हा पेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा! अनामकासारख्या हद्दी माणसाच्या स्वभावांत देखील अवशस्वी झाल्यावर बदल झाला. पण तुं अनेक वेळा अवशस्वी झालास तरी तुझ्या स्वभावांत कांकिंचित देखील बदल झाला नाही. तुला वेताळा येऊ नये म्हणून मी त्या अनामकाची गोष्ट तुला सांगणार आहे.” असे सांगून वेताळानें गोष्ट आंगायला सुरवात केली.

एका रानांत अनामक नांवाचा एक भित्तरुण रहात असे. त्याच्या अंगांत हत्तीचे बळ होते व तो बाघासिंहांशी एकत्रानें झुंजत असे. त्याला स्वतःचे घर असे नव्हते. झाडाखाली किंवा नदीकाठी सोईची जागा पाहून तो झोपत असे.

त्याच्याजवळ एक तलवार व माला या खेरीज दुसरे शस्त्र नव्हते. एकाही दुपारी झाडाखाली तो धनला असता वृक्ष नदी काठी त्याला एक हरण दिसले. तो त्याच्या पाठीमागून धावू लागला. हरणाला जिवंत धरण्याचा त्याचा विचार होता. हरणाच्या बरोवरीने धावण्याची त्याला संवय होती. तो बराच वेळ हरणाच्या मागे धावत राहिला, पण हरण त्याच्या हातीं आले नाही. हरणाच्या मागे धावत तो एका वाळवंटांत आला व ते वाळवंट ओलांडून एका अपरिचित अशा रानांत येऊन पोचला. हरण अदृश्य झाले.

बराच वेळ उन्हांत धावत राहल्याने अनामकाला खूप तहान लागली होती. त्याला बूक पण लागली होती. आनां परत आपल्या ओळखीच्या रानांत पोचणें कठीण आहे व या रानांत पोटभर खायला मिळणें तर दूरच, उपाशी मरावें लागणार असा विचार करीत तो रानांत हिंडत असता त्याला दूर थोडा भुर दिसला. तो त्या दिशेने निघाला. वाटेत त्याला एक थोडा दिसला. त्यानें पाणी पिऊन आपली तहान भागविली. पाण्यांत सुटी मारून आंघोळ केली व माडावर चढून वांगळें व पेरू तोडून खाले. आतां त्याला दुरून आला व तो त्या रानांत कोठें काय पाहण्यासारखें आहे, पाहूं लागला. त्या बाजूला त्याला भुर दिसला होता त्याची आठवण झाली. तो तिकडे निघाला. जवळ गेल्यावर त्याला एक शोपडें दिसले. कोणत्या तरी कपडीचा तो आश्रम असावा. तेथें पोटभर खाऊ मिळेल असा विचार करून तो त्या शोपडींत शिरला.

पण त्याला वाटत होतें तसा तो कपडीचा आश्रम नव्हता. आंत कपडीच्या जागीं एक मदनाचा जणू पुतळ्याच त्याला दिसला. त्याच्या शेजारी खप्परेसारखी सुंदर तरुणी

वसत होती. यवक वयाच्या पुर्वेला राग

पुरुषांना साजतील अशी वस्त्रे त्यांच्या कधी पाहिलें नव्हतें. तिचे सौंदर्य पाहून अंगावर पाहून ■ आसनाऐवजी गालिच्यावर गादी घालून खंडाशी टेकून बसलेल्या त्या तरुण सी पुरुषांना पाहून अनामकाला आश्चर्याचा धक्काच बसला. ती तरुणी वयानें त्याच्याहून मोठी दिसत होती.

“यावे, दुरून कोटून तरी आलेले दिसतां! अका, यांना प्यायला थोडें पाणी दे!” ती तरुण म्हणाला. त्या तरुणीनें एका सुवर्णपात्रांत पाणी आणून अनामकाला प्यायला दिलें.

अनामकालनें हतक्या सुंदर तरुणीला पूर्वी तो मुग्ध झाला. म्हणाला—“काय पण रूप आहे! आज माझे भाम्यच उदयाला आले म्हणावयाचें.”

तो तरुण नम्रपणें स्थाला म्हणाला—“तुम्ही कोण आम्हांला माहीत नाही. आमच्या घरी अतिथि म्हणून आलां आहां. अतिथि हा देवासारखा असतो. तुमचें आतिथ्य करणें हें आमचें कर्तव्य आहे. आमचें आतिथ्य स्वीकार फक्त आपण आपल्या वाटेनें जावे.” अशा विनम्र शब्दांत

अशिष्ट व्यवहारायुद्ध अनामकाचा थोडा सिरस्कारपण एपाने केला.

“माझे नांव अनामक आहे. तू माझे शौर्य पराक्रम ओळखून बोलत नाहीसं दिसते आहे. हत्तीचे पळ माझ्या अंगांत आहे. मी एकटा शंभर योद्ध्यांना पुरेसा आहे.” अनामकाने जरा करड्या आवाजांत उत्तर दिले.

“माझे नांव सुमित्र ! ही माझी थोरली बहीण माधवी. आम्ही विशाल नांवाच्या राजाची मुलं. आमचा मोठा भाऊ गादीवर बसला आहे. हा आमच्या बडिलांचा आज्ञा

आहे. वहील कारखानंतर आम्ही येथे राहू लागलो.” तरुण म्हणाला.

“तरुण मी तुझ्या बहिणीशी लग्न करणार !” अनामक म्हणाला.

“पण लग्न करायचे नाही असा आमचा वंशोपाचार आहे.” सुमित्र म्हणाला.

अनामक दंडावून म्हणाला—“तुमची इच्छा नसेल. त्याची मला पर्वा नाही. माझी इच्छा आहे व तुझ्या बहिणीची इच्छा असो किंवा नसो, मी तिच्याशी लग्न करण्याचे ठरविले आहे.”

तू अतिथीच्या मर्यादेचे उल्लंघन करीत आहेस. यत्नजबरीने कांही करावयाचा तुझा विचार असेल तर प्रथम माझ्याशी हुद्द युद्धात तुला तयार झाले पाहिजे. चल माहेर, आपण आपापल्या वळवळाची परीक्षा पाहू या.” असे म्हणत सुमित्र आपली तलवार उपसून शोंपडीच्या बाहेर गेला.

अनामकाचा पारा चढला. हा कालचा पोर माझ्यासारख्या कसलेल्या योद्ध्याची मर्यादरी करणार आहे का ? पाहतात. अशा विचार करून त्याने देखील आपली तलवार उपसून सिद्धासारखी सुमित्रावर झडप घातली. परंतु त्याचीच तलवार दूर जाऊन

अनामकाला आश्चर्य वाटले. तो तरुण इतका शूर व पराक्रमी असेल याची त्याला कल्पना देखील नव्हती. त्याहून आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे सुमित्राने आपली तलवार फेंकून दिली व अनामकाला मांजराच्या पिड्यासारखा मान-गुटी धरून उचलला ■ आकाशांत फेंकून पुन्हा वरच्यावर धरून अन्धगता खाळी जमिनीवर ठेवला.

आतां मात्र अनामकाची पांचावर धारण बसली. ■ पाहतां आहेत हे सर्व स्वप्न तर नाही. अशी एक शंका त्याच्या मनांत येऊन गेली. हा मनुष्य आहे ■ राक्षस !

एव सुमित्र शांतपणे त्याला म्हणाला— “अतिथीचा वध करणे हे पाप आहे. तसे तुझ्याशी माझे वैर तरी कोठे आहे ! तू आत ये आणि जेवून आपल्या घरां जा.”

अनामक पाळलेल्या जनावरासारखा सुमित्राच्या आज्ञेने शोंपडीत गेला. त्याचा गर्व परिहार झाला होता. माधवीने पाने मांडली व सुमित्र अनामकाबरोबर जेवायला बसला. अनामक खाली मान घालून निमूट-पणे जेवत होता. वर ■ करून सुमित्राकडे किंवा माधवीकडे पाहण्याची त्याची हिंमतच

शाली नाही. तो जणुंकाही पानावर जे पावले होते त्यांत काही वापीत होता.

जेवण झाल्यावर माधवीने पानाचा ढवा आणून ठेवला. नंतर अनामकाला एक धोतरजोडा देत व बरोबर खाण्यासाठी एक ढवा देत ती म्हणाली—“दादा ! हे घेऊन जा बरोबर !”

अनामकाची वाचाच बंद शाली होती. हे किती थोर लोक आहेत आणि यांच्या-समोर आपण किती तुच्छ ! जमिनीवर चालणाऱ्या किड्याहूनहि क्षुद्र. आपण आज-पर्यंत रानटी लोकांसारखे राहून सारे आयुष्य

कुकट घालविलें. कांहीं शिकलो नाही. आपल्यांत व जनावरांत काय फरक? इनकें श्रीमंत, पण किती विनम्र! यांच्यासारसी सभ्यता व संस्कृति आपल्या नयित्री कधी येईल का! त्यांचे आतिथ्य संपल्यावर अनामक एक क्षणभर देखील तेथे थांबू शकला नाही.

त्यानंतर अनामकाच्या आयुष्यांत पुष्कळ बदल झाला. तो आपल्या जातीच्या इतर लोकांबरोबर राहू लागला. एकटेपणा त्याला असह्य वाटू लागला. विद्याभ्यास करून तो स्वतः सभ्य ■■■ व त्याच्या जातीचा राजा झाला. त्याने आपल्या जातीचा देखील उद्धार केला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळाने विचारलें—
“राजा, अनामक याच्या स्वभावांत बदल झाला तो सुमित्राने आपले शौर्य दाखवून

पराभव केला म्हणून की दोघां वडील-भावंडांचा त्याच्याशी जो सद्व्यवहार होता त्यामुळे? याचे उत्तर माहीत असून तुं दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याचो शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर आदळतील, हे विसरूं नकोस.”

“कोणी शक्ति दाखवून पराभव केला तर पराभव झालेला मनुष्य स्वस्थ ■■■ नाही. आपली शक्ति वाढवून आपल्या शत्रूचा पराभव करण्याचा यत्न करतो. परंतु सुमित्र ■ त्याची यहीण भाषणी यांच्या सद्व्यवहारामुळे अनामकाचा जो नैतिक पराभव झाला त्यामुळे त्याच्या मनांत इतका बदल झाला.”

असा प्रकारें चित्रमाकांचे भौन भोग होताच वेताळ येतांबरोबर अदृश्य झाला व पुन्हा शाढानर जाऊन बसला. (कल्पित)

लबाड नोकर

एका गांवी एक श्रीमंत वाणी रहात असे. त्याची वायको वारल्यानंतर त्याने एक नोकर संपाद करायला म्हणून ठेवला. तो परांतली झाडोद करी ■ मालकासाठी संपाद देखील करी. तो संपाद उत्तम करीत असे. म्हणून मालकाला कधी जेवणाची काळजी वाटत नसे.

आज्यांचा मोसम होता. त्याच्या भिन्नाने त्याला आर्दीतून दहा पिकलेले आंबे काढून दिठे आणि म्हणाला—“हे आमच्या बागेतले आपूण आंबे आदित. खाऊन तर पहा. मुंबईच्या बाजारांत हा आंबा नऊ रुपये उडून जातो.” वाण्याने फक्त दोनच आंबे घेतले आणि घरी आला.

आज्यांचा रंग पाहूनच त्याच्या तोंडाला वाणी सुरले होत. मग बास पाहल्यावर तर

त्याला धीरच उरला नाही. त्याने नोकराला सांगितलें, छान धुवून कापून देव. मी आलोच.

आंबे पाहून नोकराला रादवले नाही. आंबे कापल्यावर त्याला मोह भावरेना. त्याने एक फोड जिभेला लावून पाहिली आणि सेबटी खाऊन टाकली. खाण्याचे कळू नये म्हणून लहान लहान पुष्कळ फोडी केल्या. मग त्याने विचार केला, यांतल्या चार फोडी खाऊन तरी कोणाला कळणार नाही. त्याने आणखी दोन तीन फोडी खाल्ल्या. एकदां धव कळल्यावर राहवेना व एकेक फोड तो खाऊ लागला. कधी अधिक जांचा खाऊन टाकल्यावर त्याला भान आलें, आतां मालकाने विचारलें तर काय उत्तर द्यायचें? मी आंबा स्वच्छ असें मालकाला कळले तर मालक रागावणार. तेव्हां खोटे

बोळत बेल मारून नेण्याव्यतिरिक्त दुसरा उपाय नाही. असा विचार करून त्याने उरलेला आंघा देखील खाऊन टाकला. त्याने कोथी व साले कोणाच्या नजरेत पडणार नाहीत अशा तऱ्हेने दूर फेकून दिली आणि माळकाची वाट पहात बसला.

बाण्याला तेवढ्यांत कांही घडईये काम मिघाले म्हणून बाजारांत गेला. घरी परत येत असता वाटेत त्याला एक साधु भेटला. त्याने साधूला घरी जेवायला बोलाविले. तो साधु काशी मयागची यात्रा करून रामेश्वराकडे निघाला होता. त्याला जेवण वाढले तर

पुण्यालाही वाईल म्हणून त्याने बाळकाची साधूला वाहेर वऱ्हांव्यांत बसायला सांगून स्वतः आत गेला व सैराक्याला म्हणाला—
“एका साधूला जेवायला बोलावले आहे. आंब्याच्या चार चार फोडी पानांतच वाढ. आंघा कापून ठेवला आहेस ना !”

“आंघा कापायला सुरी चाकू कांही नाही आपल्याकडे. एक सुरी आहे पण ती बोकट आहे.” असे सांगून त्या नोकराने एक सुरी आणून माळकाला दाखविली.

माळक ती सुरी घेऊन बागच्या दारीत बसून दगडावर घासू लागला. घरी आलेल्या

साधूला आंघा खावला दिल्याशिवाय परत पाठवणे त्याला आवडले नाही.

माळक बागच्या दारी निघून गेल्यावर नोकर वाहेर आला ■ साधूला विचारू लागला—“तुम्ही का घरी कढाला आलात ! तुम्हाला माहीत नाही का ! का घरी आलेला पाहुणा पुन्हा जिवंत परत जात नाही.”

“म्हणजे ! ■ याने जेवायला बोलावले म्हणून मी आलो !” साधू म्हणाला.

“बुवा ! आतां मी ■ सांगू ! महो, जानचे माळक शक्तिपूजक आहेत. महिन्यांतून एक तरी कळी देतात. ते पहिल्याने ■

कापून घेतात व शेवटीं माण कापतात. मी सरें ते सांगितले. आतां तुमचे तुम्ही पहा. पहा, ते सुरी घेऊन मागे धार धरायला घेऊन गेले आहेत” नोकराने एक लोणकही वाप दिली.

ते घेऊन साधू घाबरूनच गेला. आपण एक क्षणभर देखील येथे थांबलो तर आपल्या प्राणावरच भ्रतणार असा विचार साधूने तेथून काढला.

थोड्या वेळाने बाणी सुरी घेऊन घरांत आला. म्हणाला—“ही ये सुरी. ■ धार एक तरी कळी देतात. ते पहिल्याने ■ करून आणली आहे. लवकर आवे कापून

पानें वाढ. बिचारा साधू पहा सुकेला, किती वेळ झाला वसून राहिला आहे."

"आहेत कोठे आंबे ? तो साधू तरी कोठे आहे ? तुम्हांला पहायला म्हणून मी आंत आलो होतो. तेवढ्यांत स्वारी घरांत शिरली व आंबे उचकून पसार झाली. मी घाबरा आलों. पण काय उपयोग !" नोकर म्हणावा.

"दोन्ही आंबे घेऊन गेला ! मोठा वस्ताव दिसतो आहे ! साय समजून बोलावून घेऊन आलो आणि शेवटी चोरच निघाला. पण तू नुसता पहात काय बसलास ?" बाण्याने विचारलें.

"मी खरेंच घाबलों मार्गे. पण स्वारीनें मार्गे वळून पाहिलें नाहीं." नोकर म्हणावा.

बाण्यानें वाद घालण्यांत जास्त वेळ घालवला नाहीं. साधूच्या मार्गे जोरानें धांवला. हातांत पाजळवलेली सुरी तशीच

हाता. दूर साधू दिसल्यावरानर तो माट्याने ओरडून म्हणाला—"बुवा ! ओहो बुवा ! थांबा जरा !"

साधूनें मार्गे वळून पाहिलें. बाण्याच्या हातांत सुरी पाहून तो जास्तच घाबरला व जोरानें पळू लागला.

"बुवा ! मला दोन्ही नकोत. एकच पुरे !" बाणी म्हणावा.

तें ऐकून साधू जास्तच घाबरला. आपला एक कान कापून घेण्यासाठीं येत आहे. बाण्याच्या नोकरानें सांगितलें तें सर्व त्याला आतां खरेंच वाटलें. तो आपली जोरानें पळू लागला. बाणी निराश होऊन परतला. त्याला एकडणें आतां शक्य नाहीं बाची खात्री झाल्यानर तो करणार तरी काय !

लुबाड नोकर मात्र आंबे पचल्याचढूळ पोटावर हात फिरवीत संपाकवरांत निघून गेला.

असत्यवादी

असत्यवादीची गोष्ट ऐकल्यावर अर्थातच मुलांनी प्रश्न केला—"म्हणजे खरें कोणतें हे सोपें आहे ■ खोटे बोलणें हें कठीण आहे ! मग खोटे बोलणारालाच बक्षिणे मिळाली पाहिजेत ! ■ आमचे मास्तर खोटे बोलणारालाच कां मार देतात ? आई व बाबा मुद्दां खोटे बोललें तर सगावतात !"

आजोबा बोडें स्मित कळत चिमूटभर नयकीर नाक्यांत कोंडीत म्हणाले—"कोण म्हणालें, खोटे बोलणें कठीण आहे ? मी जर म्हणालों कीं मी असत्यवादीची गोष्ट तुम्हांला सांगितलीच नाहीं तर त्यांत कठीण असें काय आहे, तुम्हीच सांगा ! सत्यवादी देखील खोटे बोलला होता कीं नाहीं ? खोटे बोलणें त्याला कठीण वाटलें का ?"

"कळलें, कळलें ! खोटे बोलत तें खरें वाटलें पाहिजे. होय कीं नाहीं, आजोबा !" मुलें म्हणाली.

"बरोबर ! आतां कळलें तुम्हांला कीं खोत्राला खरें कळून दाखवणें हें कठीण आहे ! पण असले खोटे बोलत कोणाचें हित होणार आहे का ! थोडी करमणूक मात्र होते. तुम्ही म्हणालांत खरें बोलणें सोपें आहे. पण प्रवाचा प्रश्नाच्या बुडारी खरें काय आहे बाची माहिती काढणें किती कठीण आहे हें भाहीत आहे का तुम्हांला ? खरें कीं खोटे ■ पर-मेश्वरालाच भाहीत असें आपण जें म्हणतो त्याचे कारण पण हेंच. असत्यवादी लोकांपेशां सत्यवादी लोकांमुळेच जगाचें हित होते."

“तुमरा राजा खरे घोरपाराळा मोठा पगार देऊन कां नाही आपल्या दरबारांत नेमीत !” मुलांनी पृच्छा केली.

“नेमतात ! सत्यवादी त्या राजाच्या पदरची नोकरी सोडून दुसऱ्या राजाकडे गेला.” आजोबा म्हणाले.

“सत्यवादीने तेथे काय केले !” मुलांनी विचारले.

“तेच तर मी आज सांगणार आहे !” असे सांगून आजोबांनी गोष्टीला आरंभ केला.

राजाच्या दरबारी एक न्यायाधीश होता. पण तो थोडा चक्रम होता. कोणी फिर्याद

घेऊन आला की तो म्हणे, आत्म साक्षीदार कोण ? साक्षीदार जास्त असतील त्यांच्या बाजूने तो निवाडा देत असे. थोडक्यांत तो साक्षीवादी होता.

नव्या राजाच्या दरबारी नोकरी लागल्या-नंतर सत्यवादीला हे कळले. त्याने गुप्तपणे चवकशी करण्याचे काम आरंभ केले. राजाला शक्य होईल हे देखील सांगितले. माहीत होणे. पण तो फर्तल्याला व गरीब प्रजेच्या हितासाठी ती जालीम अंगावर ध्यायला तयार झाला.

एकदा एका माणसाची गाय चोरीला गेली. त्याने राजदरबारी फिर्याद केली. त्याचे गावहाणे वा न्यायाधिकाकडे चवकशी साठी आले. चोरी करणाऱ्याने साक्षीदार आणले. त्यांनी सर्वांनी सांगितले त्याने चोरी केलेली नाही. थ्याची चोरीला गेली होती त्याच्याकडे कोणी साक्षीदार नव्हते. तेव्हा न्यायाधिषाने त्याच्या विरुद्ध निर्णय दिला.

ते सर्व पाहून सत्यवादी राजाकडे गेला व त्याला म्हणाला. “हा न्याय नाही, अन्याय आहे. आणि मला असे सांगायचे आहे की हा न्यायाधिकाचा न्याय म्हणजे

चंदोबा

एक नाटक आहे. त्यामुळे आपल्या कीर्तीला कलंक मात्र लागत आहे.”

ते ऐकून राजाला आश्चर्य वाटले व तो म्हणतो ने सोटे आहे अनेहि वाटले. तरी तो म्हणाला—“तुला हे सर्व तावीत करून दाखवावे लागेल हे चिसरं नफेस.” असे सांगून राजाने त्याला निरोप दिला.

पुढे कांही दिवसांनी एक गोष्ट घडली. राजा रोज संध्याकाळी आपल्या नातवंडां-बाबुर उद्यानांत फिरायला जात असे. तेथे काळोस पडेपर्यंत तो हिडे फिरे व काळोस पडल्यावर राजवाड्यांत येई.

एकदा राधा नेहमीप्रमाणे नातवंडांबरोबर जातेत फिरायला गेला. कांही नातवंडे आधीच जातेत पोचली होती. मुले बराच वेळ खेळत होती. राजा संगमरमरी बांकावर बसून गंमत पहात होता. तेवढ्यांत माळी कांही पेरू धुवून घेऊन घेऊन आला. त्याने ते राजासमोर ठेवले आणि निघून गेला. नातवंडे भांबल आली आणि राजाच्या चारीबाजूला बोकळा करून उभी राहिली. राजाने पेरू कापून त्यांना खावला दिले. संध्याकाळ होईपर्यंत राजा जागेत बसला होता. नंतर मुलांना खेळायला सांगून राजा पुढे राजवाड्यांत परतला.

घरी परत आल्यानंतर अभ्या ताच्याने मुले पण घरी परत आली. एक नातू रडत होता. त्याचे बोट कांपले होते व रक्त येत होते. चवकशी करता फळले की संगमरमरी बांकावर कांही तरी हाताला लागले व बोट कांपले गेले.

राजाने जखम धुवून मलम लावले व पट्टी बांधून ठेवायला सांगितले. दुसऱ्यादिवशी त्याने न्यायाधिशाला बोलावून चवकशी करायला सांगितले. न्यायाधिशाने चवकशी शिवायच माळ्याचा अपराध आहे असा निर्णय दिला. बागेत स्वच्छता ठेवणे हे

चंदोबा

माळ्याचें काम आहे. त्यानें निष्काळजीपणा दाखयिला म्हणून थोट कापलें गेलें. महाराजांची प्रसण्याची जागा ■ मुलांची खेळण्याची जागा त्यानें स्वच्छ ठेवली नाहीं म्हणून मुलाच्या बोटाला कांहीं तरी बोटलें किंवा लागलें म्हणून थोट कापलें गेलें. निराळ्या पुराव्याची गरजच नाहीं.

तें ऐकून सत्यवादीला आश्चर्य वाटलें. तो दरबारांत उभा राहून म्हणाला—
“महाराज ! याला न्याय-विचार म्हणतां येणार नाहीं. अपराधाला बोलवून त्याचा काय अपराध आहे हें सांगितल्याशिवाय

व त्याचें काय म्हणणें आहे हें ऐकून घेतल्या शिवाय न्याय कसा होऊ शकेल ?”

राजानें सत्यवादीला न्यायाधिकाऱ्याच्या अन्यायीपणाची चवकशी करण्याचा अधिकार दिला. राजानें माळ्याला बोलवून आणण्यास सांगितलें. सत्यवादीनें माळ्याला विचारलें तेव्हां तो म्हणाला—“मी दिवसांतून तीनदां वागेची सफाई करतो. प्रत्येक वाक खुर्ची पुसतो. काळ संध्याकाळां महाराज येण्या-पूर्वीच मी तें वाक छान पुरून ठेवले होतें.

सत्यवादीनें एका नोकऱाला त्या वाकावर कांहीं असेल तर तें घेऊन वायळा सांगितलें.

नोकर धाबत गेला व एक चाकू घेऊन परत आला. तो राजाचाच चाकू होता. त्याच चाकूनें राजानें आंघा कापला होता व चाकू तसाच टाकून आला होता. काळोसांत मुलाचा हात लागला व थोट कापलें.

हें सर्व कळल्यावर सत्यवादीनें राजाला विचारलें—“महाराज, हा चाकू तेंच कोणी टाकला ?”

राजा—“मी !”

सत्यवादी—हा निष्काळजीपणा कोणाचा ? आपला की माळ्याचा ?

राजा—माझा !

सत्यवादी मग त्या अपराधाबद्दल माळ्याला शिक्षा करणें न्याय्य होईल की नाहीं याचा जाणवच विचार करावा. न्याय हा आंधळा असतो. त्याला राजा रंक, लहान बोर हा फरक कळत नाहीं. जो समोर पुरावा असेल त्याच्या माथारें जो अपराधी असेल त्याला तो शिक्षा देतो. सत्य सदा अप्रिय असतें. माझ्या भर्ते ह्या नावर्तीत आपला अपराध आहे, पाळणाचा नाहीं.

राजा गुणी होता. त्याला राग येण्या-ऐवजी आनंदच झाला. त्यानें सत्यवादीला बगारवाद दिळी व त्याचा हुद्दा वाढवला.

पुढे कांहीं दिवसांनी राजा वागेत गेला. नेहमीप्रमाणें तो मुलांबरोबर वगैहीं वेळ खेळत बसला व संध्याकाळीं राजानाच्याकडे परतला. वागेच्या फाटकाजवळ पांचतांच पाहरेकन्यानें आपली तलवार राजाच्या डोक्यावर फेंकली व त्यामुलें राजाचा मुकुट सोळी पडला.

राजाला मनस्वी राग आला पाहरेकन्यांनीं तलवार फेंकण्याच्या पाहरेकन्याच्या मुसक्या बांधल्या व त्याला राजासमोर उभें केलें.

“या दुष्टाला कैदेत टाका. याच्या राज-द्रोहाबद्दल शिक्षा झालीच पाहिजे.” असे सांगून राजा राजवाड्यांत निघून गेला. सर्व

दरबारी राजवाड्यांत धाबत आले व दैव रूपेनें राजाचा बचाव झाला याबद्दल त्यांनीं राजाचें अभिनंदन केलें. राजानें न्यायाधिकाऱ्या व सत्यवादीला बोलवून घटलेली गोष्ट सांगून चवकशी करण्यास सांगितलें.

न्यायाधिकाऱ्यानें राजद्रोहाला पाणवड्याची शिक्षा असते असे सांगून शिरच्छेदाची शिक्षा सांगितली.

पण सत्यवादी म्हणाला—“अपराध साबीत केल्या खेरीज शिक्षा सांगणें न्यायविरुद्ध आहे. त्याला राजाचा वधन करावयाचा होता तर हत्तक्या पाहरेकन्यांसमक्ष तो वध करायला कां

गेळा असता ! राजा शोंपला असतां किंवा बेसावध असतां बघ करतां आला असता.

तो कांहीं लोकांना बरोबर घेऊन तुरुंगांत त्या पाहरेकऱ्याला जेथें कोडून ठेवले होते तेथें गेला व त्यानें त्या पाहरेकऱ्याला तलवार फेंकण्याचें कारण विचारलें.

विचारा रद्द लागला व म्हणाला—“ आपल्या मायबाप महाराजांना ठार करणाऱ्याचा विचार तरी कोणाच्या मनांत येईल का ? त्यांच्या मुकुटांत मला एक सांप दिसला. त्याला मारण्यासाठीं मी तलवार फेंकली.”

सत्यवादी तेथून बागेत गेला. त्यानें सी जागा पाहिली. तेथें खरोखरच एक लहान सांप त्याला दिसला. पण तो स्वरा सांप नव्हता खेळातला कापडी किंवा कागदी सांप होता. राजाच्या नातवंडांनीं भमती जमतींत आजोबांना फळत्याशिवायन त्यांच्या मुकुटांत

ठेवले होते. सत्यवादान हा गोष्ट राजाच्या नातवंडांना विचारून त्यांच्याकडून काढून घेतली होती. यावरून पाहरेकरी राजद्रोही नसून राजभक्त होता हे सिद्ध झालें.

सत्यवादीनें ही चकळी करून राजाला तो सर्व वृत्तांत निवेदन केला. तेव्हां राजाला समजले कीं न्यायाधीश न्यायाच्या नांवाखालीं अन्याय करीत आहे. कित्येक निस्पराध लोकांना त्यानें शिक्षा केली होती ■ कित्येक अपराधी लबाडी ■ सुटले होते. म्हणून त्यानें त्या न्यायाधिशाला ■ कमी केले व त्याच्या जागीं सत्यवादीला नेमले.

“ यावरून काय कळतें सांगा पाहू ? ” आजोबांनीं नातवंडांना प्रश्न ■ तेव्हां मुलें म्हणाली—“ यावरून सोटें स्वान्ताऱलें सांगणारापेक्षां स्वरें बोलणारा व सत्याचा शोध काढणाराच थोर होय ! ”

बिरबलाचें चातुर्य

[२]

बिरबलाच्या चातुर्याच्या गोष्टी परदेशांतीठ दरबारांत देखील पांचू लागल्या. पश्चिमाच्या बादशहाच्या कानांवर त्याची कीर्ति पांचली तेव्हां त्यानें अकरा बादशहाला लिहून बिरबलाला आपल्या दरबारां कांहीं दिवस पाठवून पावें, अशी विनंति केली. अकरा बादशहानें त्या विनंतीस मान देऊन बिरबलाला पश्चिमाच्या राजाकडे पाठविलें.

बिरबल येत असल्याचें ऐकून पश्चिमाच्या राजानें त्याच्या चातुर्याची परीक्षा घेण्यासाठीं एक उपाय योजला. बादशहानें सर्व दरबारी लोकांना बादशहासारखाच पोशाख करून दरबारांत ■ सांगितलें. सर्व आपापल्या जागीं बसले. स्वतः बादशहा देखील दरबारी लोकांबरोबरच जाऊन बसला.

तरल्या वेळीं बिरबल दरबारांत आला. त्यानें दरबारांत जाऊन टाकण्याबरोबर ओळखलें कीं आपली परीक्षा घेण्यासाठींच सर्व बादशहासारखा पोशाख करून आले आहेत. पण बादशहा जेथें बसले होते तिकडे सरळ तो गेला आणि त्याला लवून मुजरा केला. बादशहाला आश्चर्य वाटलें त्यानें बिरबलाचें अभिनंदन करून, बादशहा कोण आहे हें तूं कसें ओळखलेस हें विचारलें. तेव्हां बिरबल सहज स्मित करून म्हणाला—“ सर्वांची नजर आपल्यावर विल्लून होती. आपली नजर मात्र सर्वोवर होती. त्यावरून दरबारांत मुख्य व्यक्ति कोण हें ओळखणें मला कठीण नव्हतें.” पश्चिमाच्या बादशहानें खूप होऊन बिरबलाला ‘ बुद्धिसागर ’ ही पदवी दिली.

एकदा अकबर बादशहानें विचारलें—
“जगांत आंधळ्यांची संख्या जास्त आहे
की होळसांची !”

“उद्यां सांगतो.” विरबल म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशीं विरबल, बादशहा
नदीकाठीं रोज फिरायला जात असो त्या
बाजूला एक खाट विणायला बसला.
बादशहानें तेव्हां आल्यावर त्याला विचारलें—
“विरबल हे काय रे करतो आहेस ?”
विरबलानें कांहींच उत्तर दिलें नाहीं.
कागदावर बादशहाचे नांव मात्र टिपून
ठेवलें.

कित्येक ल्हानबोर लोक त्या जागीं
आले गेले. प्रत्येकानें त्याला तोच प्रश्न
केला. विरबलानें त्यांचीं नांविं त्या कागदावर
टिपून ठेवली ! फक्त एका दोघांनीं विर-
बलाला विचारलें—“विरबल ही खाट कोणा-
करितां विणतो आहेस ?” विरबलानें त्यांचीं
नांविं दुसऱ्या कागदावर टिपून ठेवली.

खाट विणून झाल्यावर विरबलानें त्या
कागदावर जास्त नांविं होती त्यावर आंबळे
हे शीर्षक लिहिलें व त्या कागदावर फक्त
दोन नांविं होती त्यावर होळस हे शीर्षक
लिहून बादशहाला दाखवी त्याचा दाखवकथा.
आंधळ्यांच्या यादींत बादशहाचे सर्वांत
प्रथम होतें. तें पाहून बादशहाला अथांतच
राग आला. तो म्हणाला—“तुं मला
आंधळ्यांत काढलेस !”

“मी खाट विणीत होतो, हे पाहून
सुद्धां आपण विचारलेंत—विरबल, हे रे
काय करतोस ! आपल्या मागून इतरांनीं
तोच प्रश्न केला. आतां मी होळसांच्या
यादींत आपले नांव कसे लिहूं ?” विरबलानें
उत्तरादाखल बादशहालाच विचारलें.

एकदां विरबल कोठें तरी मेजवानीला
बेला होता. बादशहानें मेजवानीचे वर्णन

करायला सांगितल्यावर विरबलानें तिखट
गोंठ लावून मेजवानीचे वर्णन केले व
एकांजांचीं नांविं मोबीत गेला. प्रत्येक
एकांजाचे वर्णन संपल्यावर बादशहा त्याला
विचारीत—“त्यानंतर !” व विरबल दुसऱ्या
एकांजाचे वर्णन सुरू करी. असें बराच वेळ
बाद होतें. मध्येच कांहीं तरी काम निघालें
म्हणून विरबलाचे वर्णन अर्धवट राहिलें.

कांहीं दिवसांनीं अकबर व विरबल
यांची अचानक गांठ पडली. तेव्हां बाद-
शहानें विरबलाच्या हजरजबाबी स्वभावाची
पारख वेण्यासाठीं विचारलें—“त्यानंतर

विरबल !” विरबल उत्तरला—“त्यानंतर
मेथीची भाजी !” बादशहा इतका खूप
शाला की त्यानें गळ्यांतला मोत्याचा हार
काढून विरबलाला दिला. सर्व दरबारी थक
झाले. त्यांना वाटलें की बादशहाला मेथीची
भाजी फार आवडत असावी. घरी जाऊन
मेथीची भाजी चांदीच्या भांड्यांत घेऊन
बादशहाकडे आले. बादशहानें त्यांना
विचारलें—“काय आहे !”

दरबारी म्हणाले—“मेथीची भाजी !”

बादशहा चाणाक्ष होता. त्याला त्याचा
मूर्खपणा कळला व तो म्हणाला—“तुमच्या-

बिरबल म्हणाला—“तुम्ही घरी जाऊन आपल्या सहाहि नोकरांना नाइयाकडे पाठवून या. कोण चोर आहे हे मी शोधून काढतो.”

नोकर येण्यापूर्वीच बिरबलने सारख्या हांवीच्या सहा काढ्या तयार करून ठेवल्या. नोकर आल्यावर तो म्हणाला—“तुमच्या मालकाच्या घरी चोरी झाली आहे असे ऐकतो ■ ही चोरी तुमच्यापैकी एकांने केली आहे, हे देखील मला कळले आहे.”

बिरबलचे बोलणे पुरे दोषापूर्वीच हात जोडून प्रत्येक म्हणाला—“आम्हांला नाही माहीत केव्हां चोरी झाली.

“कोणी चोरी केली हे नाही मी विचारीत तुम्हांला. हिमाळयांत राहणाऱ्या एका योग्याने या मंत्रबलेच्या मला दिलेल्या आहेत. जो चोर असेल त्याची काढी एका रात्रीत एक बोट लांब होते. तुम्ही ही एकेक काढी घेऊन येवेच माझ्या घरी रात्री सांभा. तुम्हांला मी निरनिराळ्या खोलीत ठेवतो.” बिरबल म्हणाला.

त्या दिवशी नोकरांना बिरबलच्या घरी झोपवे लागले. ज्याने चोरी केली होती त्याला झोप लागली नाही. त्याला दाटले

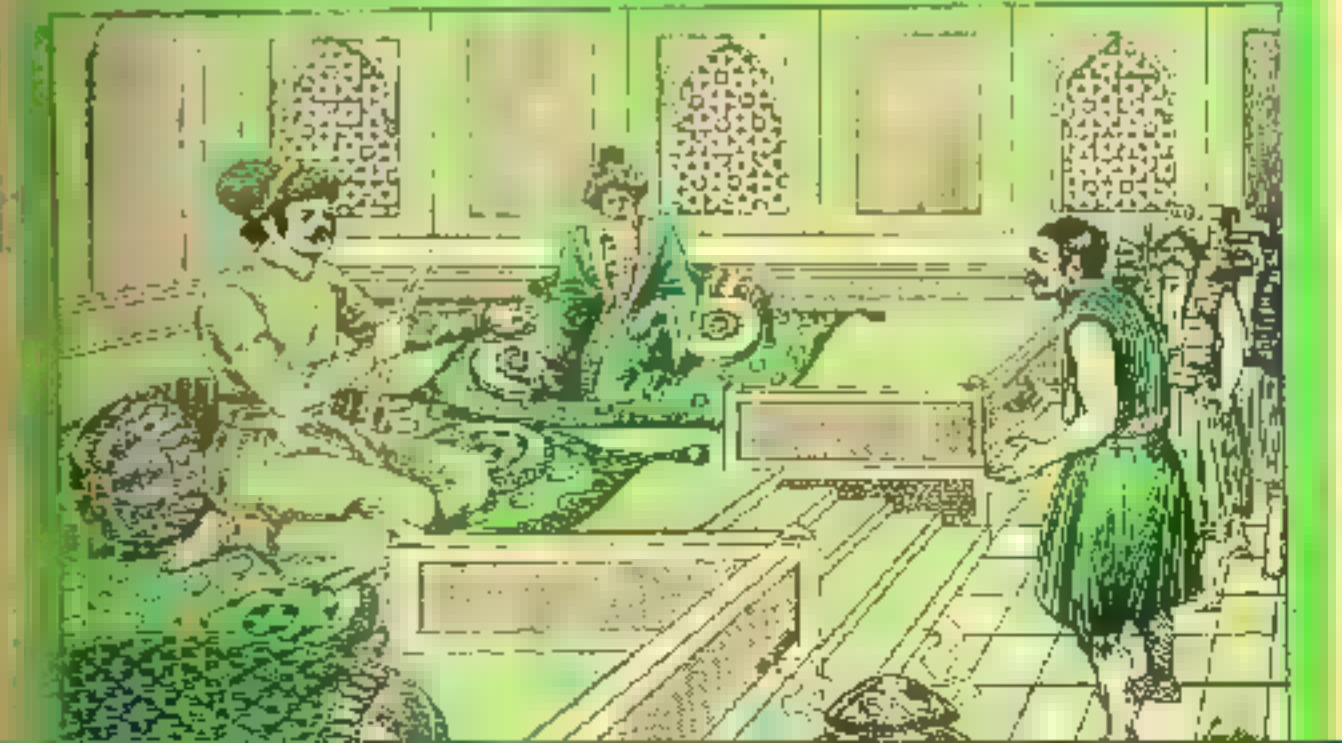
बादणार. तेव्हां ही काढी एक बोट कापून टाकवी म्हणजे एक बोट वाढली तरी ती इतर काढ्यांच्या लांबीची होईल. त्याने तसे केले आणि निश्चित होऊन झोपी गेला.

उजाडल्यावर बिरबलने सर्वांना आपापली काढी घेऊन यायला सांगितले. सर्व आल्यावर त्याने विचारले—“सर्वांना स्वस्थ झोप लागली होती ना! हो, काळ तुम्हांला मी या मंत्रबलेच्या काढ्यांची गोष्ट सांगतांना एक चुक केली होती. ज्याने चोरी केली असेल त्याची काढी एक बोट लांब होते असे मी म्हणालो.

सरे म्हणजे ती एक बोट आखूड होते. बरे, जाणा आतां आपापल्या काढ्या. ज्याची काढी आखूड झाली असेल तो चोर आहे.”

आतां सुटका नाही हे ओळखून ज्या नोकरांने चोरी केली होती त्याने आपली चोरी पळू केली आणि मालकाला मोहरांची थैली परत केली.

अकबराने आपल्या राणीशी बरेच दिवस, कां कोणास टाऊक अवोळा धरला होता. राणीला कारण कळले नाही व ती फार कळजीत पडली, तिने बिरबलाला बोलावून त्याचा सहा घेतला.

सारख्या सुखींना आपल्या दरबारांत ठेवण्या-पेक्षां तुरुंगांत किंवा बेड्यांच्या तबालान्यांत कोडून ठेवले तर बरे होईल !”

सर्वांनी जुकीबद्दल बावसाहानवळ माफी मागितली.

एकदा दिल्लीच्या एका मोठ्या व्यापाऱ्याच्या घरी चोरी झाली. तो बिरबलकडे गेला आणि म्हणाला—“माझ्या घराची मोहरांची एक थैली चोरीला गेली आहे. माझ्या घरी सहा नोकर आहेत. त्यांच्यापैकीच एकांने कोणी केली असावी असा मला संशय आहे. म्हणून सहा घ्यायला आलो आहे.”

माझी तब्येत बरी नाही. हे वादशाहाना चांगले माहीत आहे. माझ्या सेवेला पुष्कळ दासी आहेत. हकीम येतो, औषध पाणी करतो. सर्व काही ठीक आहे. परंतु पूर्वी माझे नुसते डोके दुखू लागले की दिवसांतून दोनदां तीनदां येऊन विचारपूस करून जात. मी औषध घ्याले नाही तर स्वतःच्या हाताने औषध देऊन घ्यायला आग्रह करीत. पण आतां विचारपूस करण्याची गोष्ट दूरच. असे म्हणाले की आजाराचे चांगलेच ~~साधन~~ दासदासीचा धोळका आणि औषध पाण्याच्या नांवासाठी अवस्तव सर्वे हवा कळाळा !”

ते सर्व ऐकून बिरबलाला आश्चर्य वाटले. राणीला दिवस गेले होते. डोहाळे लागले म्हणजे काही आवडी निवडीचा विचार करावाच लागतो. बांदा वेळ विचार करून बिरबल म्हणाला “आपण निश्चित रहावे. मी सर्व माहिती मिळवून काहीतरी तोंड पुसवितां.”

त्या दिवशी संध्याकाळी अकरा वादशाहा बिरबलाकडेवर फिरावयास निघाला. थोळत असतां बिरबलाने सहज विचारले—“बेगम साहेबांची तब्येत कशी काय आहे ?”

अकरा बिरबलाकडे वळून म्हणाला—“हे पहा बिरबल, मला असे वाटू लागले

आह की आपण आपल्या बायकांना उगीच डोक्यावर चढवून ठेवतां. बड्यांच्या घरचे दुसरे देखील बघेच. आजाराच्या नांवावर हकीम ~~आणि~~ औषध, पथ्यपाणी यासाठी नुसते चांगले होतात. मी दहावारा दिवसांपूर्वी रानांत शिकारीला गेलों होतो. तेथे बड्याच्या साड्यावाला मी एका गिळीणीला पाहिले. ती मुकलीच चालत झाली होती. जवळपास कोणी नव्हते. तिने मुकाला धुऊन घेऊन कानरेला पांथून घेतले आणि डोक्यावर टोपले घेऊन निघून गेली. तेव्हांपासून माझे असे मत झाले आहे की जाम्त विचारपूस व

काळजी करून आपण आपल्या बायकांना उगीच ताजूक करून ठेवले आहे.”

बिरबलाने त्यावेळीं बादशाहाच्या ‘हो’ ला ‘हो’ दिली आणि दुसऱ्या दिवशी अंतःपुरांत जाऊन राणीला जो सल्ला थांब्याचा ती देऊन घरी परत आला.

बिरबल निघून गेल्यावर राणीने माळ्याला बोळाविले आणि म्हणाली—“राजबाग्याच्या उद्यानांत जीं फुलझाडे आहेत त्यांना आजपासून पाणी घालावयाचे बंद कर.”

माळी म्हणाला—“राणी सरकार ! सर्व झाडे मरून जातील.”

बिरबलाला अंतःपुरांत जायला मनाई नव्हती. तो आख्यावर राणी म्हणाली—“कां कोणास ~~माझ्या~~ गेले काही दिवस बादशाहा माझ्याशीं बोलले नाहीत. ते माझ्यावर रागावले तर नाहीत असा एक संशय आहे. पण राग कां हे मात्र कळले नाही.”

“ते रागावले आहेत असा संशय आपल्या मनांत येण्याचे कारण काय ?” बिरबलाने विचारले.

“ते काही बोलतील किंवा काही करतील तर मी स्वतःच राग येण्याचे कारण ओळखू शकेन. पण हेच पहा, गेले काही दिवस

“मरुं देत ! बावयहा तुला रागावेळ तर सांग कीं तूं माझ्या आज्ञेनें पाणी घालायचे बंद केले आहेस. तुला बाबदल शिक्षा किंवा दंड होऊ नये याची जबाबदारी मी घेतें. तूं अगदीं बेफिकीर रहा.” बेगम म्हणाळी.

एका आठवळ्यानंतर अकस्मर रूप संतापून राणीफडें आळा व म्हणाळा—“तूं फुलशाडांना पाणी घालायचे बंद का केले आहेस हें नाहीं फळले मला. तुझ्या आज्ञेनें त्यानें पाणी घालायचे बंद केले आहे हें मला फळले नसतें तर त्याचे होके आसांपयेंत उडालेच नवें. हा वेडेपणा तुला कोठला सुचला ! कीं होहाळे लागले आहेत त्यांतला काही हा प्रकार आहे ?”

“बंडवीड काही नाही. काही दिवसांपूर्वी मी रानांत फिरायला गेलें होतें. तेथें एक विचित्र गोष्ट माझ्या नजरेस आली. ऐन उन्हाळ्याचे दिवस होते आणि झाडे फकी

हिरवीगार होती. कित्येक झाडे फुलांच्या व फळांच्या मारानें वांकून गेलीं होती. मी चक्कशी केली कीं या झाडांना पाणी घालणारा माळी कोण ? पण मला हें पाहून आश्चर्य वाटलें कीं माळी कोणीच नाहीं. तरी तीं झाडे इतकीं वाढलेलीं व हिरवीगार पाहून मला वाटलें कीं आपले माळी फुलशाडांचे इतके खोजले करताना म्हणून हीं अशीं सुटलेलीं असावीं. म्हणून मी पाणी-पिणी काही घालायची जरूर नाहीं अने सांगितले माळ्याला.”

बादमदा सुज होता. त्यानें विचारलें—“असं ! विस्वळ नेटला होता वाटलें !”

राणीनें नुसतें स्मित केलें. त्या दिवसापासून बादशहा स्वतः पृथीपमाणें राणीची विचारपूस करूं लागला व त्यानें तिच्या औषध पाण्याची उत्तम व्यवस्था करून दिली.

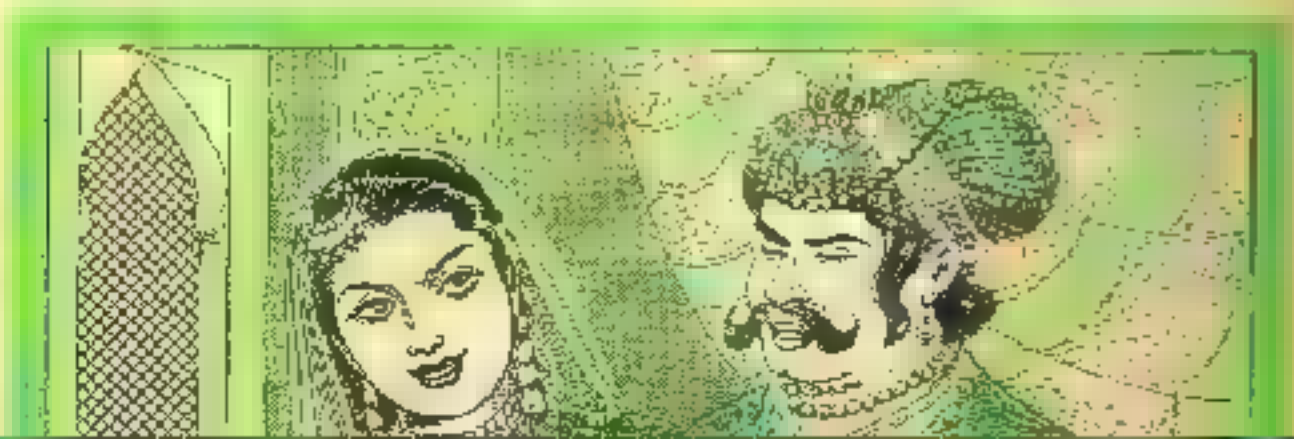
गुणी आणि वाणी

एका गांवीं गणू नांवाचा एक गरीब मुलगा रहात असे. जहानपणींच त्याचा बाप वारण्यामुळे त्याच्या आईनें सर्व शक प्रयत्न सहन करून जहानाचे नोंदें केले. गणू स्वभावानें ‘परोपकारी’ निघाला. दुसऱ्याचें कान करण्यांत त्याला मजा वाटे. शेवारी पात्रारी, ओळखीचें लोक, जो कोणी त्याला कामाला बोलवी त्याच्या कामामाई गणू स्वखुशीनें जाई. दुसऱ्याचें काम करीत असतां त्याला स्वतःची किंवा आपल्या घरादाराची शुद्ध रहात नसे. तो पगार किंवा मजुरी देखील घेत नसे. गांवकरी त्याच्या परोपकारी गणोवा म्हणून हाक मारीत.

तो सर्व कामे करी. त्यामुळे त्याला सर्व कामे सहजी करतां येऊं लागलीं. तो लोकांचीं कामे करी म्हणून लोक आनंदानें

चार पैसे त्याच्या हातावर ठेवीत किंवा त्याला कांतीनरी खायला प्यायला देत. कोणी कांती दिलें नाहीं तर त्याला त्याचा राग लोभ नव्हता. कोणी दिलें तर तो आनंदानें घेई. हें सर्व पाहून त्याच्या आईला वाटलें गणू गुणी मुलगा निघणार.

परंतु गणोवाच्या परोपकारी स्वभावामुळे केव्हां केव्हां कामे होण्याऐवजीं विषवून जात. तो पाणी आणायला नदीवर जाई. तेथें कोणी म्हातारा किंवा म्हातारी त्याला म्हणे—“अरे गणू जरा हें मडकें खांधावर दे रे !” कीं गणू म्हणें—“कशाला ! घा, मीच घरी पोचवून येतो.” असें सांगून तो स्वतःची घागर अगर मडकें तेथेंच नदी काठावर टाकून देई आणि लोकांची घागर किंवा मडकें त्यांच्या घरी पोचवून घेई.

हे सर्व पाहून एकदां गणूची आई त्याला म्हणाली- "बाळा, तू नेहमी दुसऱ्याचीं कामे करतोस. पण दुसरा कोणी कधीं तुझे काम करतो का ! तुझी सर्व मेहनत वाया जाते पहा ! तुला चार पैसे देखील कोणी उचलून देत नाही ;"

"त्यांच्याजवळ वायलाच कांहीं नसलें तर त्याला आतां आपण काय करायचे आई !" गणू म्हणे.

एकदां द्वादशी होती. त्याच्या आईनें मुदाम गणूला भावडते म्हणून खीर करण्याचा विचार केला. त्याला पैसे देऊन बाजारांत

पाठविला. म्हणाला- "पाच शेर साखर व घोडी वेळची घेऊन ये."

गणू बाजारांत जायला म्हणून निघाला. पण वाटेत लखुजी पाटील पडवीत बसले होते त्यांनी बोलावले आणि म्हणाले- "गणू ! एक काम कर, बाबा ! आमची मोलकरीण सखू अजून आली नाही. तिला जाऊन सांग, पाटलांनीं लवकर बोलाविले आहे."

सखू रोज सकाळी चार घरां रतिवाचे दूध पायला असे. त्या दिवशीं तिला थोडा उशीर झाला होता. गणूनें येऊन पाटलांचा निरोप सांगितला तेव्हां नुकतेंच दूध काढून

किती उशीर झाला पाटलांच्या घरां जायला. आईनें साथ मारली. पण मी सोडतें का ? पाय बांधून शेवटीं काढलेच दूध. तू एवढें रतिवाचें दूध चार घरां मी सांगतें तें घालून ये. मी जातें पाटलांकडे."

गणूनें विचार केला, सखूला मदत केल्या-समवेत होईल व पाटलांचे काम पण पुरे केल्यासारखें होईल. म्हणून तो दूध घालायला निघून गेला. दूध घालून तो घरां परत येत होता तेव्हां वाटेत त्याला गोपाळभटजी भेटले. त्यांच्या डोक्यावर मोठे गाठोडे होते. ते

म्हणाले- "गणू, तू कसा अगदीं देवासारखा आलास बघ. हे गाठोडे कांहीं मला उचलत नाही. एवढे घरां पोचतें करून दे बाबा !"

"बा !" असे सांगून गणूनें तें गाठोडे उचलून घेतलें आणि भटजीच्या घरां पोचतें करून दुकानांत गेला.

तेंथें दुकानांत कुळकर्ण्यांनीं पाव पोते बाजरी विकत घेऊन ठेवली होती. कोणी गडी किंवा ह्माल नव्हता तें पोतें न्यायला. त्यांनीं गणूला बोलावून म्हटलें- "गणू, मी किती वेळ झाला वाट पहात आहे. पण ह्माल नव्हत नाहीं. एवढी बाजरी घरां

पोंचती करतोस का ? घरी सैपाक तयार असेल. जेवून जा.”

गणू कुळकर्ण्याच्या घरी त्यांची बाजरी पोंचती करून त्यांच्या घरीच पोटभर जेवला. भूक भागली होती. तो परोपकार करीत फार उशिरा घरी पोचला तेव्हा आईने त्याला विचारलं “वरं तू सकाळी गेलस दुकानांत, आणि इतक्या उशिरा परत येतो आहेस ! आहे कोठे साखर आणि चेलची !”

“आतां जाऊन घेऊन येतो वर !” गणू म्हणाला. “द्वादशी टळल्यावर आणून तरी काय उपयोग !” आई त्याला रागावली.

त्या दिवसापासून गणूच्या आईला काळजी वाटू लागली की या मुलाचे पुढे काय होई ? तिने दोघां तिघांचा स्खा घेतला. तेव्हा ते म्हणाले—“त्याला एखाद्या चांगल्या गुरूकडे का नाही पाठवीत ?”

हरभट दीक्षित म्हणून एक विद्वान गुरूकडे गणूच्या आईने त्याला पाठविले. आपल्याला बाहेर गावी गंगत फ्हायला मिळेल असा विचार करून गणू गुरूगृही जाण्यास तयार झाला.

गुरूला एकाच दिवसांत गणोबांच्या गुणांची पारस पटली. त्याने नवभर गणूला खूप राखले. थोडेंसे लिष्टायला व वाचायला पण शिकवले, नाही असे असे नाही. काही काही उत्तम सूचिवाक्ये पण त्याच्याकडून पाठ करून घेतली. ज्यादरपार्थ—“परोपकारार्थमिदं शरीरम् !” म्हणजे हा देह परोपकार करण्यासाठी आहे. त्याचप्रमाणे “सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः” सेवाधर्म हा बोव्यांना देखील न कळणारा भसा फार मोठा धर्म आहे !” वगैरे वगैरे.

गुरूचा आशीर्वाद घेऊन गणू घरी परत निघाला. [पुढे चालू.]

वर्षभरांत एक खोटे

एका धनी शेतकऱ्याला एका नोकराची गरज होती. त्याला असे कळले की त्याच्या गांवच्या एका गरीब शेतकऱ्याला एक होतकळ न मेहनती मुलगा आहे. त्याने त्या शेतकऱ्याला बोलावले.

“माझ्या मुलाला वेत नाही असे एक काम नाही. घरांतली कामे घा, तो करतो. गुरे चरायला घेऊन जायला सांगा, नाहीतर शेत नांगरायला सांगा, सर्व कामे करील. पण एक गोष्ट आहे. अगाऊन सांगून ठेवतो. वर्षभरांत तो फक्त एकदां सपशेल खोटे बोलतो.” शेतकरी म्हणाला.

“वर्षभरांत फक्त एकदांच खोटे बोलतो! तरमग तो हरिश्चंद्राचा अवतार आहे! अरे ह्या कलियुगांत खरे बोलणारा आहे तरी कोण!” असे सांगून त्या धनी शेतकऱ्याने गरीब शेतकऱ्याच्या मुलाला आपल्या घरी

नोकर म्हणून ठेवून घेतले. मुलगा स्वतःच फार मेहनती होता. दोषां-तिघांचां कामे तो एकदां दाखवी. तो कधी खोटे बोलले ही गोष्ट तो विसरून गेला. कारण त्याच्या तोंडून कधी खोटा शब्द निघाला नाही.

गुडी आला. शेतकऱ्याच्या शेतांत ह्या नशी खूप वरकत शाखी होती. धान्याची कोठारें भरून होती. तो धाईघाईने स्वऱ्यावर निघाला. बरोबर नोकर होताच. तेव्हांत त्याला घरी हिशेबाची बही विसरून आल्याचे आठवले. त्याने बही घेऊन यायला नोकऱाला घरी परत पाठवले.

नोकर घराजवळ आला आणि जोर जोराने रडू लागला. लोक जमा झाले आणि विचारू लागले—“अरे झाले काय सांगशील की नाही?” लोक जमा झालेले पाहून शेतकऱ्याची वायका मुले घराबाहेर धांवत

पाहून विचारले—“अरे झाले काय!”

“माल...क! स्वऱ्यांत आग! माल...क!” असे तुटक कांहीतरी बोलला आणि मोठ-मोठ्याने रडू लागला.

ने ऐकून मालकीण छाती बडवून रडू लागली. आईबरोबर मुले पण रडू लागली. आग विश्रविण्यासाठी लोक घागरी, मडकी, कवठ्या, शिळ्या जे हाताला आले घेऊन धांवले. गोघळ उडून गेला.

सर्वांच्यापुर्ती गणोबा शेतावर धावून गेले. बाहेत त्याने केस पिजारून घेतले. थोडी

धूळ अंगावर व तोंडावर उडवून बेतली आणि शेतावर पोचल्याबरोबर “मालक! मालकी...ण मुले...!” असे मोठ्याने रडत ओरडत कांही तरी सांगू लागला.

ते ऐकून मालक खालीच बसला. विचारू लागला—“झाले काय सांगशील की नाही?”

“भित पडली...! रुपराखाली...!” असे सांगून पुन्हा मोठ्याने हंबरडा फोडून रडू लागला. विचारा शेतकरी घाबरून घराकडे धांवला. अर्ध्या वाटेत त्याला वायका मुले आणि गांवकरी मेटले. म्हणाला—“परमेश्वरा! दया तुझी, वाचला! वायका

पोरावर दया दाखविलीस !” असे सांगत त्याने देवाला नमस्कार केला.

“काय झाले तरी काय ? आग कशी काय लागली ?” शेतकऱ्याच्या बायकोने विचारले.

“आग ! कोठे लागली ? आपले घर कसे काय एकापर्की पडले ! कोणाला दुस्वप्न तर नाही साही !” शेतकऱ्याने विचारले.

“घर पडले ! कोण म्हणते ! खऱ्यांत आग लागली म्हणून आम्ही सर्व धांवलो !” बायको म्हणाली.

“खऱ्यांत आग लागली ! कोण म्हणते ! घर पडले म्हणून मी घरी धावत आलो.” शेतकरी म्हणाला.

सर्व परस्परांची तोंडे पाहू लागले. कोणालाच काही उलगडा होईना. शेतकऱ्याने गणोबाचा हात धरला आणि म्हणाला—
“आज गुलामाने सांगितले की घर पडले !”

“आणि झानेच तर सांगितले की खऱ्यांत आग लागली !” बायको म्हणाली.

शेतकऱ्याने गणूचा हात धरून त्याला खूप बडबले आणि म्हणाला—“हा सर्व तुझा उपद्रव !”

“माझ्यावर एवढी आग पासवण्याचे काहीच कारण नाही. माझ्या बाबांनी तुम्हाला रहिल्याने सांगितले होते की नाही, की मी वर्षातून एकदां सोटे योक्तो म्हणून ! तुम्हाला अर्बे सोटे सांगितले आणि अर्बे मालकीणीला.”

“आला आहे अर्बे सोटे सांगणारा ! चालता हो ! पुन्हा माझ्या घरी कधी पाऊल टाकलेस तर पहा, तंगडे मोडूनच टेकीन.” असे सांगून शेतकऱ्याने त्याला धडके मारून काढून लावले. गणू हिरमुसल्यासारखे होठ करून घरी निघून गेला.

अथोदयाकांड

निगादांचा राजा गुह, मी सर्व प्रकारे तुला सहाय्य करीन असे भरताला म्हणाला सदा. पण ~~मनांत~~ मनांत किंतु राहून गेला होता, त्याने भरताला हाडून विचारले—
“आपले हे मैत्र्य पाहून मला व ~~मनांत~~ प्रजेला शंका वाटू लागली आहे. तुम्ही रामाला टाक करून आले राज्य निष्कंठक करण्यासाठी तर जात नाही ना !”

ते ऐकून भरताला वाईट झाले. पण त्याने गुहराजाला दोष दिला नाही. तो म्हणाला “कैफेयीच्या मुलाबिबयीं तुझ्या मनांत असा विचार ~~मनांत~~ यांत तुला काहीच दोष नाही. योद्धा भाऊ हा वायसाखा असतो. वडील वारच्यावर लहान भावंडांनी

त्याच्या आज्ञेप्रमाणेच वागावयाचे असते. म्हणून मी रामाला भेटून चुकीबद्दल माफी मागून त्याला परत अयोध्येला बोलावून घेऊन जाण्यासाठी जात आहे.”

गुह राजाने भरताने पाय ~~मनांत~~ व म्हणाला “नीच कुडीत जन्मल्यामुळे माझ्या मनांत असले क्षुद्र विचार आले. क्षमा करा.”

सूर्यास्त होऊन गेला व कालोसंध पडू लागला. भरत व शत्रुघ्न दोघे रामाची आठवण काढून अश्रू ढाळू लागले. गुडने, रामाने संगमेश्वरी एक रात्र कशी काढली भाचे वर्णन करून सांगितले. म्हणाला—“लक्ष्मणाला झोंग म्हणून मी फिजी सांगितले. तू सीता रामाची काळजी करू नकोस त्याच्या रक्षणाचा

वचनांनी तिची भर्त्सना केली. भरताला राग आला होता. पण भारद्वाज मुनि ते सर्व पाहून म्हणाले—“भरता ! तुझी आई राम-वनवासाला कारण झाली हे खरे आहे. परंतु तुला मी एक गोष्ट सांगू इच्छितो. राम वनवासाचा स्वरा लाभ कधी व मुनींना लाभला म्हणजे तुला कळेल की राम वनवासास गेला हे काही वाईट झाले नाही.

पण भरताचे त्यामुळे समाधान झाले नाही. भारद्वाजमुनींना नमस्कार करून त्याने त्यांचा निरास घेतला आणि चित्रकूट पर्वताच्या दिशेने चालू लागला.

यमुना नदी पार करून सर्व मंदाकिनी नदीच्या काठी येऊन पोचले. नदीच्या दक्षिणेकडे चित्रकूट पर्वत होता. त्याच्या जवळ ते येऊन पोचले. रामाचे निवासस्थान शोधून काढण्यासाठी भरताने काही निवडक सैनिकांना पाठविले. दूर एका जागी त्यांना धूर दिसला. रामाचे निवासस्थान त्याच्या आसपासच कोठे असेल असे अनुमान करून त्यांनी येऊन भरताला सांगितले. भरताने विचार केला की राम लक्ष्मण तेथे तरी असतील किंवा नाही राहणाऱ्या लोकांना राम कोठे राहतो हे माहीत असेल. म्हणून

वेऊन भरत त्या दिशेने निघाला.

* * *
राम चित्रकूट पर्वतावर रहायला येऊन दोन महिने लोटले होते. राम सीतेच्या बरोबर येऊन मंदाकिनी नदीच्या काठी फिरायला जात असे. चित्रकूट पर्वताचे नैर्ऋतिक सौर्य राहून सीतेच्या मनाला समाधान वाटे. राम सीतेला म्हणो : “तू बरोबर आहेस व लक्ष्मण बरोबर आहे मागून आपल्याला जवळ येणे कदाच निघून गेली हे कळणार देखील नाही.”

त्या दिवशी निरर्थक आश्रमाचे सोता राम बोध काही वेळ फिरून मंदाकिनी नदीचे सौर्य पारत उभी होता. तेव्हा त्यांना दूर दक्षिणेकडे चित्रकूट पर्वत दिसले. भरताचे जणू चतुरंग सैन्य पाहून ते भिऊन पळत होते. रामाने लक्ष्मणाला हाक मारली व म्हणाला—“लक्ष्मण ! पहा तर हे हत्ती आणि बाघ मुद्दा को पळत आहेत ! कोणी शिकारीचा तरी आला असेल किंवा या कूर जनावरांहूनहि जास्त कूर असे एखादे प्राण आहे असेल !”

लक्ष्मण एका डेव झाडावर चढला व पाहिले तेव्हा त्याला उत्तर दिशेला आकाशात

धुळीचे लोट दिसले व एक मोठे सैन्य येत असलेले दिसले. तो रामाला आवाहन म्हणाला “रादा ! एक मोठे सैन्य शिमतं आहे रे ! यक्षिणीला गुह्येन मुश्चिः स्थानी ब्रह्मायना सांगून तू धनुः त्याण घेऊन ये !”

“पहा तर कोणाचे सैन्य आहे ते !” राम म्हणाला.

लक्ष्मणाने रथावरच्या शेंज्यावरून अयोध्येचे सैन्य ओळखले व म्हणाला—“तो कैकेयीचा पोर ! त्याला सर्व राज्य मिळाले तरी संतुष्ट झालेला दिसत नाही. आपले राज्य निष्कंटक करून दाकण्यासाठी आपल्यावर

आतां मी याचे उत्तर काय देऊ ! राम कोठे नाही ! आपीं मला रांग म्हणजे मी तुला रामाचा निवास कोठे आहे हे सांगितलं आहेच. पण तू विचारलेंसच म्हणून मागणें भाग आहे. राम चित्रकूट पर्वतावर रहात आहे. तिथेच जायला होन मागें आहेत, एक दक्षिणेकडून व दुसरा नैऋत्येकडून. सैन्याला सोयस्कार असा जो मार्ग वाटेल त्या मार्गानें तूं जा.”

तिघां मातांनीं भरद्वाज मुनींना नमस्कार केला. भरत समोःस उभा होता. कैकेयी नमस्कार करीत असतां भरतानें कठोर

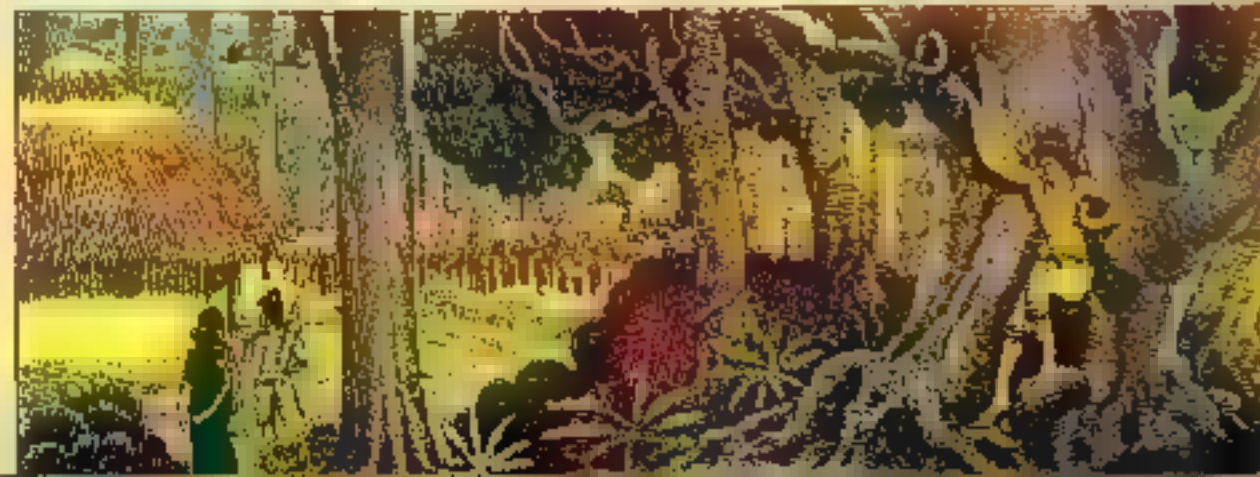
चाकल आलेला दिसतो आहे. गर्जाचे घर खाली. स्वारीला गर्व झालेला दिसतो आहे. याच्यामुळे तुला विनाकारण इतके काय हाल अपेष्टा सडन कराव्या लागल्या आहेत. इतके दिवस मी तू काही बोलशील म्हणून स्वस्थ बसलो. पण त्याने तुझा अशा तऱ्हेने उपरोक्त कायदा हे मला खमगार नाही. त्याची शोड मोठ्याशिवाय आज माझ्या मनाचे मनाधान होणार नाही. त्याच्यापरीचर केकेयी आणि मंथरा दोघांना वाटेला कावूनच मी परत फिरा.”

रामाला उद्दण्डणाचे हे बोलणे थोडे देखील आवडले नाही. म्हणाला “लक्ष्मणा! काय झाले तरी काय तुला? अरे भरताविषयी तू असे शोचतोस? शांतते का तुला? भरताचा स्वभाव तू ओळखला नाहीस असेच मला वाटते. भरत माझ्याशी युद्धाला येणार!

अश्वत्थामा तू मला भेटण्यासाठी येत आहे. तो आजोळातून परत अश्वत्थामा आला असेल. मी तेथे नाही व रानांत आहे हे ऐकून भेटण्यासाठी व मला परत बोलावून घेऊन जाण्यासाठी आला असेल. तरी असेच वाटते. तुला राज्य हवे असेल तर सांग. भरत आल्याबरोबर मी सांगता. तो फर्जी नकार देणार नाही.”

ते ऐकून लक्ष्मणाला भावासमोर दुसऱ्या भावाविषयी उद्दण्डणाने बोललासह वाटली. तो मान खाली घालून उभा राहिला. म्हणाला-“होय दादा! तो आपल्याला भेटायला येत असावा. तू म्हणतोस ते मला देखील नरे वाटते.”

रामाने लक्ष्मणाला आडावून उतरून खाली यायला सांगितले आणि स्वतः सीतेसह आपल्या गर्भकुटीत गेला.

आयफेल टॉवर

सन् १८८९ साली फॅरीस शहरात एक अति वच्च जसे प्रदर्शन झाले, त्या प्रदर्शनात आयफेल नावाच्या एक इंग्लिशमनने हा टॉवर (स्तंभ) बनविला. याचा उंची १८४ फुट आहे. युरोप खंडात गगनचूत तेव एकाडे इमारत नाही. याच्या शिखरावरून साठ मैल दूर प्रदेशाचा प्रवेश दिसतो.

मंडपद्वारी करण दुधानें
घुलले प्रेम ओषाळून ।
सर्वांनी पाहिले शिवाचें
मंगल रुद्ररूप जखळून ॥

शंकर जायत उभे राहले
शोहोल्यावर हें पाहून,
लवकर नवऱ्यामुल्लिख मेनका
स्मितवदन आली घेऊन ॥

ससरींनी मंगलाष्टक
अक्षता शकियल्या ।
आशीर्वाचने सारून केल्या
सांगितल्या ॥

शिखपार्वतिने प्रणाम केला
प्रसादा सत्स्यति दंपतीला ।
वडीलधाव्या त्रैलोक्यांना
आणि वसिष्ठ अमंचलिका ॥

★

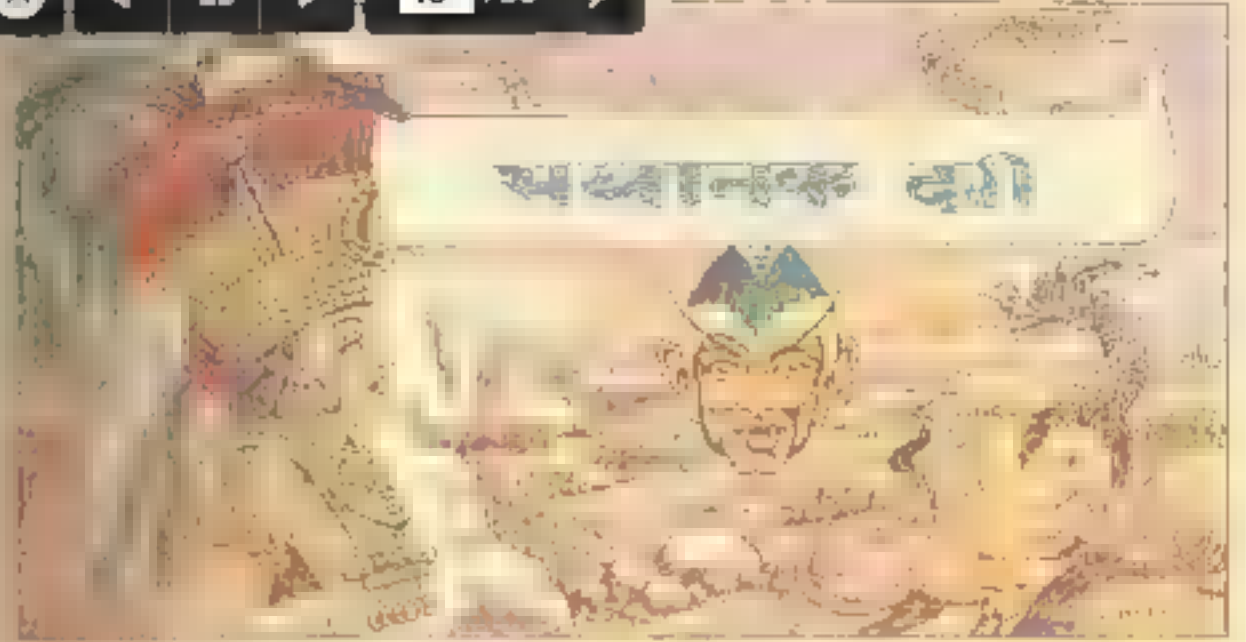
[संपूर्ण]

सर्व सचीनी रूप वेतली
होस स्वतःची पुरुषुनिया ॥
मंडपद्वारी पाहिले शिवाचें
मंगल रुद्ररूप जखळून ॥

मेनकेस अन् गिरिराजाला
भाव्य पाहुनी कन्येचें,
पाहुनि जोडी घाटे फिटले
जणू पारणे दोळ्यांचें ॥

समाधान वाटले सुरांना
मणुनी ।
शापमूक पति झाला होता
हांसत होनी गति मणुनी ॥

शेवट भावंडाच्या झाला
कष्ट जाहले प्रथम जरी ।
सधे चांगले होतें
यादले कठिन जरी ॥

[१५]

मंडपद्वारी करण दुधानें घुलले प्रेम ओषाळून । सर्वांनी पाहिले शिवाचें मंगल रुद्ररूप जखळून ॥

शंकर जायत उभे राहले शोहोल्यावर हें पाहून, लवकर नवऱ्यामुल्लिख मेनका स्मितवदन आली घेऊन ॥

ससरींनी मंगलाष्टक अक्षता शकियल्या । आशीर्वाचने सारून केल्या सांगितल्या ॥

शिखपार्वतिने प्रणाम केला प्रसादा सत्स्यति दंपतीला । वडीलधाव्या त्रैलोक्यांना आणि वसिष्ठ अमंचलिका ॥

मंडपद्वारी पाहिले शिवाचें मंगल रुद्ररूप जखळून ॥
मेनकेस अन् गिरिराजाला भाव्य पाहुनी कन्येचें,
पाहुनि जोडी घाटे फिटले जणू पारणे दोळ्यांचें ॥
समाधान वाटले सुरांना मणुनी ।
शापमूक पति झाला होता हांसत होनी गति मणुनी ॥
शेवट भावंडाच्या झाला कष्ट जाहले प्रथम जरी ।
सधे चांगले होतें यादले कठिन जरी ॥

मंडपद्वारी करण दुधानें घुलले प्रेम ओषाळून । सर्वांनी पाहिले शिवाचें मंगल रुद्ररूप जखळून ॥
शंकर जायत उभे राहले शोहोल्यावर हें पाहून, लवकर नवऱ्यामुल्लिख मेनका स्मितवदन आली घेऊन ॥
ससरींनी मंगलाष्टक अक्षता शकियल्या । आशीर्वाचने सारून केल्या सांगितल्या ॥
शिखपार्वतिने प्रणाम केला प्रसादा सत्स्यति दंपतीला । वडीलधाव्या त्रैलोक्यांना आणि वसिष्ठ अमंचलिका ॥

मंडपद्वारी पाहिले शिवाचें मंगल रुद्ररूप जखळून ॥
मेनकेस अन् गिरिराजाला भाव्य पाहुनी कन्येचें,
पाहुनि जोडी घाटे फिटले जणू पारणे दोळ्यांचें ॥
समाधान वाटले सुरांना मणुनी ।
शापमूक पति झाला होता हांसत होनी गति मणुनी ॥
शेवट भावंडाच्या झाला कष्ट जाहले प्रथम जरी ।
सधे चांगले होतें यादले कठिन जरी ॥

[illegible]

पञ्चमः त्रैलोक्यः पञ्चकवचः पञ्चकवचः पञ्चकवचः

[illegible]

पुनर्विचार पूर्वार्थ अध्याय दशमोऽध्यायः
मन्त्रोक्तं । अथ देवता नदी कथावत्तम्
मन्त्रोक्तं देवता नदी

ने ~~काम~~ ! कारण त्याच्या तूतें भव
आणि कीर्तीचा कोण ~~काम~~ वाढत आहे की
विषयक नावाचा वस्तु त्याच्यात थोडी देखील
आपत्ति ~~काम~~ न ~~होते~~ तितकी बुद्धि उसली
सती ॥ १० ॥ ज्ञाने वापल्याला धर्में एकत्र
द्विद्व भवत इह नमते ॥ जयगलने सांगितले.

इसका अर्थ है कि जो व्यक्ति भी इसका अध्ययन करेगा, वह अपने जीवन में बहुत सारे सुख और शान्ति का अनुभव करेगा।

$$x = \frac{1}{2} \left(\frac{1}{2} + \frac{1}{2} \right) = \frac{1}{2}$$

ଆଂଶିକ

विक्रमाकर्मि उड्ड सांगला वाढी. तो पुन्हा
आराजकाल गेला. प्रेत खांद्यावर काढून
बेलले आणि स्मशानाच्या वाटेने जाऊ
न्यागला. तेव्हा प्रेतांत वमलेला वेंताळ त्याला
म्हणाला - "राजा, तू स्वतः राजा आहोस. तुला
परमात्मा ~~आता~~ इतरांचे काम करित
असलेला पाहून मला तुझी काय येते परंतु
कधी कधी विश्वासपात्र व स्वामिभक्त अशा
नोकरावर देखील राजा कसा अन्याय करतो
याचे ~~आता~~ उदाहरण म्हणून मी तुमभाकर
नावाच्या राजाची गोष्ट सांगणार आहे. जसे
सांगून वेंताळाने गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

कार पूर्वी एका राधा सुप्रभाकर नांवाचा राजा राव्य करीत असे. त्याच्याकडे पुष्कळ नांकर होते. राजाचे आपल्या नांकरांवर स्वतःच्या मुलासारखे प्रेम होते. नांकर-देवाला फार स्वामिभक्त होते. त्यांतल्या

वैतालकाव्या

11-

सांगितले व त्यासाठी आवश्यक ती सर्व तयारी करून ठेवायला पण सांगितले.

राजाने आज्ञा केल्याप्रमाणे धोरून तयारी राखून करून देवली आणि ज्यांना ज्यांना ती गोष्ट कळविणे आवश्यक होते त्यांना कळविली. उजाडण्यापूर्वी राजा कळला व धोरून हाक मारून विचारले— "शिकारीला जायची सर्व तयारी आहे का?"

धोरून पुढे येऊन म्हणाला— "सर्व तयारी आहे महाराज! परंतु आज महाराजांनी शिकारीला जाऊ नये असे मला वाटते." कारण विचारला तो म्हणाला "मला आज एक राईट स्वप्न पडले आहे. पहाटेची स्वप्न खरी निघतात असे शंभंगमोठ्याचे सांगणे आहे. मला असे स्वप्न पडले की रथाचे घोडे पक्षाएकी बुजले आणि वाटेकडे सर्व पट्टे लागले. म्हणून रथ रथावरून यसरून आणि एका खड्ड्यात पडून तुडून गेला. घोडे, मारथी व रथात बसलेला मनुष्य सर्व रथासाठी पडून चिरडून मरून गेले."

सांगण्याला पडलेले स्वप्न खरे आहे की खोटे याची खात्री करून घेण्यासाठी राजा स्वतः शिकारीला गेला नाही. स्वतः ऐवजी एका योद्ध्याला शिकारीला पाठविले.

धोरून स्वप्न खरे ठरले. एका टेकडीवर चढत असतां घोडे बुजले व रथा सोडून पट्टे लागले. म्हणून रथ टेकडीवरून खाली कोसळला व धोरून सांगितल्या प्रमाणे मारथी व रथात बसलेला मनुष्य दोघे रथा-खाली चिरडून मरून गेले.

गंध्याफाळी ही गोष्ट राजाला कळली. राजाने धोरून बोलावून त्याला शासका दिली व एक मोठे वक्षिस पण दिले.

पुढे कांही दिवसांनी दिवाळी आली. दिवाळीच्या आदल्या दिवशी राजा धोरून आणखी एक स्वप्न पडले. दिवाळीचे दिवे सगळीकडे लागले आहेत आणि ज्या वुरजा-वर चढून राजा दिवाळीची गंमत पहात असे तो वुरज एकाएका मोडला व कोसळून खाली पडला.

धोरून स्वप्नाची गोष्ट राजाला सांगितली व दिवाळीच्या दिवशी वुरजावर चढून नये याची विनंति केली. धोरून पडलेले स्वप्न खरे निघाले होते. म्हणून राजाने या वेळी धोरून सांगण्याप्रमाणे यागण्याचे ठरविले. तो रात्री वुरजावर चढला नाही आणि दिवाळीची गंमत पहायला वेप पाळून पार्थीव राजधानीभर हिंडला.

पुढे कांही येऊन पाहता तर धोरून सांगितल्याप्रमाणे वुरजा कोसळल्यामुळे राजवाड्यात खडबड उडून गेली होती. प्रजेला वाटले की नित्याप्रमाणे राजा वुरजा-वरून गंमत पहात असणार व या अपघातात माणास भुक्ता असणार.

अशा तऱ्हेने दुसऱ्या वेळेस धोरून सावध केल्यामुळे राजाचे रक्षण झाले होते. राजाने त्या करिता धोरून मोठे वक्षिस देऊन त्याचा गौरव केला.

पुढे कांही दिवसांनी धोरून आणखी एक राईट स्वप्न पडले. धोरून चरोचर

एक जण गळीच्या उवाकले
महासाला निघून गेले. दोन मकराणीच्या
झाडाखेजवळ जाऊ लागले. एकामेका एक
सांप झाडाखेजवळ जाऊ व धीरमणीवरच्या
माणसाला चाबड. तो मरून जमल्या
जामी तडफडून मरण पावला.

विशाच्या विषया विनय करीत असत
धीरुच्या चाटले. तो दुसरा मनुष्य दुसरा कोण
आणखी. मृत महासाला जमल्या. तेव्हा
महाराजांच्या जिवाच्या आज पोका अति.
त्यांनी जवळ मध्याकाळी आलेले विनय
जाऊ गेले.

मध्याकाळी फिरायला निघण्यातवी धीरुने
पहाटे पाहिलेला स्वप्नांनी गोष्ट समजून
महाराजांनी त्यात बसले. फिरायला जाऊ
गए मशी विनय केला. दोनही नेहिल
धीरुने सांगितल्याप्रमाणे स्वप्नांनी गोष्ट
सरी निघाले. म्हणून राजा स्वतः फिरायला
जासन गेला. परंतु जवळ एक सावराळा
धीरुबरोबर फिरायला जाऊला सांगितले.
धीरुचे स्वप्न सरे निघते की खरे हे
राजाच्या पडावयाचे होते. धीरु बसले
फिरायला गेला. धीरुने स्वप्नच नव्हिले होते
जगादी तसेच झाले. ते महासालीच्या
सरी कामावर नेमले.

झाडाखेजवळ जाऊ असता झाडाखेजवळ एक
सांप फुलवार गळीत जाऊ व धीरुच्या
दोघावर जाणाऱ्या मोकल्या चाबड. तो
मनुष्य तेवल्या वेळे तडफडून मरण पावला.
हे सर्व एक दोनच गिनिताने घडले.

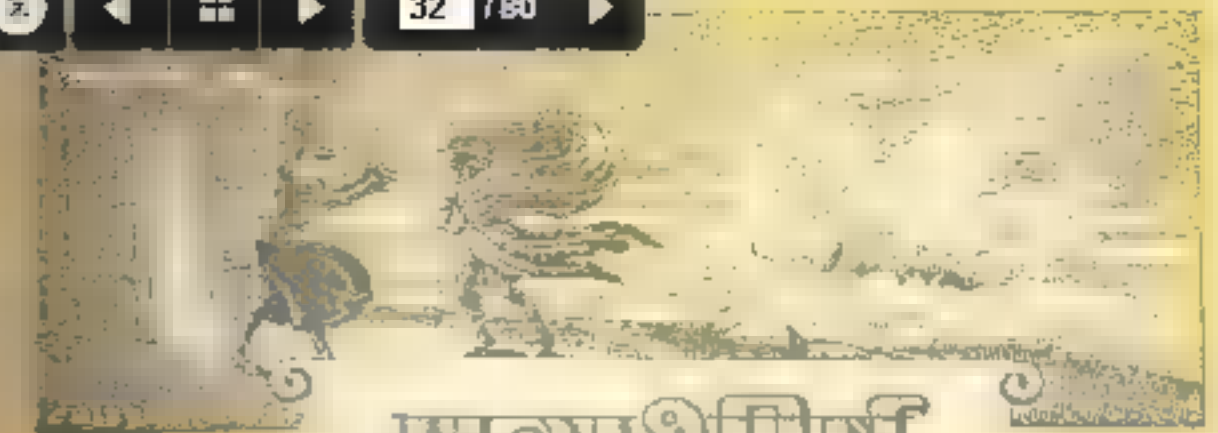
धीरुचे स्वप्न निघत्या वेळीमुळां खरे
दुसरे व या वेळेस दोन्ही राजाच्या जीव
जाऊला परंतु या वेळा राजांनी धीरुची
पाट खेचली नाही. की त्याच्या काही बसिल
पण दिले नाही. उलट त्याला अंगरक्षकाच्या
जागेवरून कमी केले आणि दुसऱ्या कोणत्या
सरी कामावर नेमले.

वेताळाने येथवर गोष्ट मागून विचारले-
 "राजा! सुम्भाकर महाराजांनी धोरुला
 दोन वेळां शावासकी दिली व वक्षिस दिले.
 पण तिसऱ्या वेळां देखील त्याने मांगितल्या
 प्रमाणे त्याचे स्वप्न स्वरे ठरले असूनहि
 वक्षिसाऐवजीं बंड कां दिला? त्याची
 बदली केली हा देखील एक वेडच नव्हे का?
 राजाच्या मनांत विचार तरी होना?
 को स्थितःच्या जिवावद्दल त्याच्या
 विरक्ति शाही होती? तें कांहीं असा,
 तूं या प्रश्नांचो उत्तर मागित असून दिली
 नाहींस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच
 आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन
 तुझ्याच पायावर आदळतील."

"धीरुला अंगरक्षकाच्या कानावरून
 राजानें कर्मी करून त्याला दुसरें काम दिलें
 हें ठीकच केले. अंगरक्षक रातभर जागा

गेल्या नाचून राहून कसल्याच निद्रान होत
 काढूं लागला. शींपल्याशिवाय स्वप्ने कशी
 पडणार? ही राजाच्या लक्षांत आली
 असली पाहिजे. त्यानें दोन वेळां त्याचा प्राण
 वाचवला. यावद्दल राजानें त्याला दोन्ही वेळां
 वक्षिस दिले व शावासकी दिली. परंतु
 तिसऱ्या वेळां राजाला वाटले कीं या
 नोकरीला शींपा काढण्याची सवय आहे.
 शींपणाग अंगरक्षक निरुपयोगी आहे. म्हणून
 त्या कामावरून त्याला काढून त्याला दुसरें
 काम दिलें. दुसरें काम करीत त्याला
 नोकरीला पडणाऱ्या म्हात्मांचा राजाला
 झालाच असता. म्हणून नोकरीवरून काढून
 न टाकतां त्याला राजानें बदली दिली."

असा प्रकार राजाचें मौन भंग होताच
 वेताळ प्रेतासाद नाहींसा झाला व पूर्वाप्रमाणें
 झालेला जाऊन लडकू लागला.

मृगशीर्ष

मृगाच पाऊस असे आपण म्हणतो.
 मृगशीर्ष हें एक नक्षत्र आहे. या
 मृगशीर्ष नक्षत्राविषया, आणि एक
 पौराणिक कथा सांगतात.

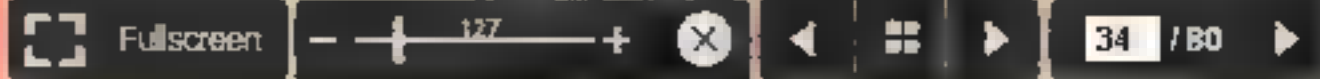
प्रीम देशांत समुद्रथळां एक रुद्र जोडपें
 राहत असे. म्हातारा शेती करी व मधनाशा
 घाली. त्याच्या गरजा फार होत्या.
 ईश्वर कृपेने तसे गरजा त्या गरी-
 बीच्या स्थितींत पण भरणे असत. त्यांना
 जे गरीबीची एवढी काळजी वाटत
 नव्हती, मुरुवाळ कांदी नाही म्हणून दोघे
 फार दुःखी होती.

एकदां राजा समुद्रांत मोठे वादळ आले.
 व जोरजोरानें पाऊस पडूं लागला. दोघे
 आपल्या झोपडीन कापडून बसली होती.
 तेव्हां त्यांच्या झोपडीच्या दारावरून एक
 सन्मुख आला व दार उघडायला सांगितले.

म्हाताच्याने लगेच दार उघडून त्याला आंत
 घेऊन दिले. कोरडे कपडे असा पाऊस
 दिले. म्हातारीने एक वागळे कापून त्याचे
 मांस शिजवून आपल्या पाहुण्याला जेवायला
 वादले. त्याच्यापुढे एकच एक विछाना होता.
 पण मोच त्यांनी त्या पाहुण्याला नथरून
 दिला व दोघे कापडे एका कोपऱ्यांत
 शेगडीपाशीं राखून बसून राहली.

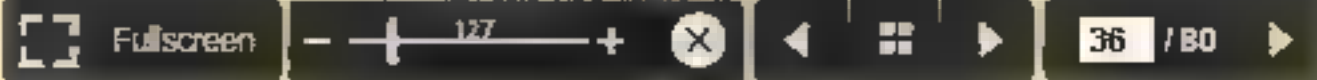
सकाळी उमाडल्यावर पाहुणा निघाला
 तेव्हां त्याला पांचवायला म्हातारा कांहीं
 अंतर जाऊन आला. निरोप घेत असतां
 पाहुण्याने विचारले-"आजोबा! तुमची
 कांही इच्छा अपूर्ण राहिली असेल तर
 सांगा, मी पूरी करतो."

"आतां या वृद्धांपेक्षा कसली इच्छा
 उरणार? पण मूळ नाही म्हणून मनाला
 फार वाईट वाटते," म्हातारा म्हणाला.

सुराशीर्षे शिखरं दैर्घ्येण पटार्धेन
होता. तो राजा दत्त राजर्षी
ननावरांची शिखर करी. पृथ्वी भद्रिन्याच्या

करीत दिवें कायत्या गवांची वेष्ट हीनी
त्याचा आक्रोश कायत्या कनं पहणार
पण सुदैवानें त्याला दृष्टन सोशी तरी
बोहल अक्षय्याचा आवाज ऐके आला. त्या
आवाजाच्या रोखानें तो चालू लागला. तो
[redacted] स्वरोहरी तसुद्रांतून येत होना. पण
सुपडीपांला जमीन काय किंवा [redacted] काय
तसें मारलेंच [redacted] तो चालत चालत एका
पटावर येऊन पावला. त्या पटावर एक
म्याळामुखो पेंत [redacted] पटावर मार-
[redacted] लोकांना फक्त एकच एक मोठ्या
[redacted] त्याचें प्रेक्षानें त्याचें आतिथ्य केलें.

त्यांचा नायक त्याला म्हणाला—“मी सांगितो
तसा तू पूर्वे समुद्राच्या काठां जाऊन सूर्याचे
दृष्टीने केल्यानंतर तुला पुन्हा डोळं येतील.
नायकाचे आपल्या एका अनुयायाला मृगशीर्षा-
बरोबर वाट दाखवायला पाठविले. त्याच्या-
बरोबर मृगशीर्षा पूर्वे समुद्राच्या काठी येऊन
पंचला. ते खूप दमून गेले होते. ते पांढळे
तेव्हा गळ पडली होती. म्हणून सकाळपासून
मृगशीर्षाची वाट पहात त्यांना दगावे लागले.
सूर्योदय झाल्यावर सूर्याची कांचळी निरूपण
पडतांच मृगशीर्षाला पुन्हा डोळं दिवू लागले.
मृगशीर्ष त्याला मृगशीर्षा पर्वतावर आला.

मृगशीर्षे रात्रि काले कुरुते मृगशिरसा
राजकन्येय्या महाकांत शिरसा. रात्रि काले
होतान्. त्याने त्याला लगेच कैद करून
तुफंगांत टाकले. ज्या डोक्यांनी त्याने
राजकन्येकडे जडून नजरेने पाहिले ते डोळे
काढून राकवल्या सांगितले. राजान्या
हुकमावरमाणे तेचकडे त्याने डोळे काढून
त्याच स्थितीत त्याला समोरकडी सोडून
निघून आले.

चंद्रदेवा

बुद्धीचा नेजराणा

चित्रपुरी राज्याच्या एक गावी विनयवर्मा नावाचा एक राजा राज्य करीत होता. तो वयाने तरुण होता. त्याच्या राज्यव्यवस्थेचा अनुभव मुळांच नव्हता. पण त्याच्याकडे एकदा एक बुद्धिमान व मज्ज असं मंत्री होते त्याच्या मदतीने तो एकदा काम करीत गेले.

चित्रपुरी राज्याच्या प्रदेशाला अगदीच म्हणत ते राज्य चित्रपुरीहून सार मोठे होते. तेथे वर्षाने सातत्याने राजा राज्य करीत असे. चित्रपुरी राज्य तिकुत आपल्या साम्राज्यांत मिळविल्याची इच्छा त्याच्या मनात बरेच दिवसांपासून होती. पण चित्रपुरीचा राजा पराक्रमी होता. म्हणून त्याचे धाडस जातं राहू. पण तरुण पुत्रावर मादीवर प्रसन्नच राजाने चित्रपुरी वर स्वारी करण्याचा निश्चय केला. त्याने

कांदीतरी धनुष काढून स्वारी करावी. असा निश्चय घेऊन त्याने आपल्या मंत्र्यांना बोलाविले. त्यांना त्याचा सल्ला घेतला.

प्रधान मंत्र्याला—“आपका विचार बरोबर आहे. पण चित्रपुरीच्या राजाचे मंत्री जर आपण जमतीत तर त्याला जिकणे मोंपे नाही. म्हणून प्रथम आपण मंत्री बुद्धिमान जाहीर करी नाहीं ते पाहिले पाहिजे. मग त्या मंत्र्याच्याची चांगली माहिती करून तेव्हाजिखेच स्वारी करणे शाहाणपणाचे होणार नाही.”

राजा म्हणाला “ठीक आहे. मला ते करवू आहे. मग लिहा पत्र चित्रपुरीच्या राजाला. राजाच्या आज्ञेप्रमाणे प्रधानांनी एकपत्र चित्रपुरीच्या राजाला लिहिजे. प्रधान म्हणजे “हो पत्र प्रथम चित्रपुरीच्या राजाला लिहिजे व काय उत्तर येते त्याची वाट पहावी.”

तेथील लोकांचे त्याने आभार मानले व त्या राजाने त्याने होले काढले होते त्याला त्याचे प्रायश्चित्त देण्यासाठी निघाला.

राजाला ती गोष्ट कळली. तेव्हा तो आपल्या मुलीच्या पैकून पळून गेला. मग जीर्णोद्धारचा पत्ता लागला नाही. म्हणून वेडापडून तो ग्रीसभर गनाने विकार करीत विडं लागला. त्याचा सावळाकडक धाडून गेला. या प्रसिद्धीमुळे त्याला नव्हता. त्याने अशी प्रतिज्ञा केली की जगात जी एक देखील मानटा जनावर किंवा विपारी प्राणी जिवंत राहू देणार नाही.

त्याची ही प्रतिज्ञा फक्त बुद्धीला फक्त राग आला. निरपराध जनावरांचा प्रला संसार करणे तिला आवडलं नाही. म्हणून तिने एक अति भयंकर असा राक्षसी धिक्क मुगशीपांचर मांडला. मुगशीपांचर त्याच्यावर राग सोडले आणि तळवारीने वार केले.

पण काही उपयोग झाला नाही. एवढेच मुगशीपांचर मेटल्या करू लागला. तेव्हा मुगशीपांचर काढला. त्याच्या वरून लटकून गेव्हेकडक मेटल्या. तो विचवाची गोष्ट पार विमळत गेली व संघवेकडकच्या पाठीमागून उठे लागला. तो त्याच्या अगदी अवत धाडला आणि एकीचा हात धरणार एवढ्यांत ती अगदीच रेंव रेंव करू लागली व निव्वावरोवर उतर सदा जणी पण राहनाच नाही. तेव्हा उठे लागल्या. तो त्याच्याकडे आकाशांत पडात उभा राहिला. तेव्हांत विचवाने त्याला आवली नांगी मारली.

आज देखील आपल्याला आकाशांत काही राजा जवळ पश्चिमेकडे काळोप नक्षत्र दिसते. तेथून काही अंतरावर पश्चिमेकडे दृष्टिहा नक्षत्र दिसते. म्हणजे आकाशात आजपावेता ही विचवा असताना दिभंगान

असे सर्वांना वाटले. पण तो हेतु काय हे त्यांना कळेल. आपल्या सर्वथा बुद्धीची परीक्षा देण्यासाठीच वर्धन राजाचा हा डाव असला पाहिजे असे सर्वांचे मत पडले. पण याला तोंड काय !

विचित्रवर्मा देखील बराच वेळ विचार करीत असला. पण बुद्ध मंत्र्यांना किंवा परवानाच जर काही मुनले नाही तर त्यांच्यासारख्या लक्ष्य सुवराजाला काळ मुनल. त्या वेळी त्याने सर्वांत उच्च वृद्धपति नांवाच्या मंत्र्याने उभा राहून विनंति केली की या पदार्थे उत्तर मी देऊन देण्यांत येईल. पण मला जर महिन्यांचा देण्यांत येईल.

विचित्रवर्माने ती विनंति मान्य केली व वर्धन राजाच्या हुताच्या हाती पत्र लिहून कळविले की आपले पत्र पावले. पत्राचे उत्तर पाठविण्यास कर्मात कमी चार महिन्यांचा अवधी देण्याची रुपा करावी.

तीन महिने लोटल्यावर वृद्धपति एक मोठे गांठोडे नोकरीच्या डोक्यावर ठेवून घेऊन आला व म्हणाला—“जात बुद्धि घेऊन आला आहे. परंतु जरा काळजीपूर्वक पांचवी करण्याची व्यवस्था करावी. कारण

याला यका लागतां कामा नये आणि वाहिरची हवा किंवा वारा लागतां काम नये. गांठोडे काळजीपूर्वक बांधले आहे हे वर्धन राजा समजून सोडोवें.

अथेकाने ते गांठोडे उचलून हात लावून पाहिले. पण त्यांत काय आहे हे मात्र कोणता कळले नाही. विचित्रवर्माने देखील विचारले नाही. इष्टमतीच्या चातुर्बाहू त्याचा पूर्ण विश्वास होता. म्हणून त्याने ते गांठोडे एका हुताच्या हाती अमरदेशाच्या राजाकडे पाठविले व थोड्याच दिवसांनी गांठोड्याला गांठ मारून देऊन दिली. जिथून मजकूर येऊन होता—“आपण लिहिल्याप्रमाणे सात बुद्धि पाठविली आहे. पांच कळविणेची रुपा करावी.”

तरल्याप्रमाणे विचित्रवर्माकडून बुद्धि आलेली पाहून वर्धन चकित झाला. त्याने पार काळजीपूर्वक गांठोडे मोटले. त्यांत एक मडके होते व मडक्यांत एक मोठा मोपळा होता. तो मोपळा त्या मडक्यांत कसा घातला हे कोणाकडे कळेना. मडक्याचे तोंड मोपळ्यापेक्षा तर फारच लहान. मडक्याला कोठे सोप्या नाही. हे सर्व पाहून वर्धन व त्याच्या मंत्र्यांचे डोळे चालेना. मडक्याच्या

तोडाला एका दोन्याने एक चिट्ठी बांधलेली होती. ती उलमडून वर्धन राजाच्या मंत्र्याने वाचली. चिट्ठीत वृद्धाच मजकूर पण होता—“हा मडक्यांत बुद्धि पाठवीत आहे. मडके फोडूनवाचवाय अलगाद काढून घ्यावी.”

राजा व मंत्री परस्परांची तोंडे पहात बसले. कोणाला हे सवे कळेना. परीक्षा घ्यायला गेले होते आणि परीक्षा व्हायची पाली आली आहे. कारण मडके मोठे असले तरी त्याचे तोंड लहान होते व आतला मोपळा कापलेला नव्हता. संशय होता व ताजा पण दिसत होता. आत गेला कसा हे कळले

तर कदाचित तो बाहेर कसा काढायचाच हे कळेल, पण नाहींच उकगडा होईना.

शेवटीं वर्धन राजाने आपल्या प्रधानांना उद्देशून म्हणले—“मला वाटले होते तेवढे विचित्रवर्मा किंवा त्याचे नेत्री मूर्ख नाहीत, चतुर आहेत व कदाचित आपल्याहूनहि अधिक चतुर आहेत.”

विचित्रवर्माला अंगदेशांतल्या दृष्ट्यांनी बुद्धीच्या परीक्षेसंबंधी जो वृत्तांत पडला तो ठीक ठीक कळला नाही. पण तिकडून काहीच उत्तर न आलेले पाहून त्याला वाटले, बहुतेक त्याच्या कल्पनेप्रमाणे त्याला बुद्धि मिळाली असावी. त्याने बुद्धस्पतीला बोलावून त्याचे अभिनंदन केले व म्हणाला—“अगस्त्य ! तुमच्या चातुर्यामुळे आज आमच्या प्रतिष्ठेचे रक्षण झाले. त्यामुळे राज्याला नवीन प्रतिष्ठा पण मिळाली. तुमच्यासारख्या चतुर अमा-

न्यांची राज्य कारभाराला नेहमी गरज असते. वर्धन राजाची चांगलीच खोष्ट मोडली. पण मला हे सर्व झाले कसे हे कळले नाही.”

बुद्धस्पति म्हणाला—“मी एक सोपी युक्ति केली. माझ्या परमांत मी तांबडा भोपळा लावला होता. त्याला फुले येऊ लागली होना. मी एक महफे येऊन फळ येणारे फुल त्यांत घासून ठेवून दिले. तीन महिन्यांनी फळ होऊन मोठे झाले. मी सुरीने त्याचे देठ कापून ~~महफे~~ महफे एका ~~महफे~~ बांधून वर्धन राजाकडे ने पाठवून देण्यास विनंति केली. ~~हा~~ पलीकडे मी कांदा एक केले नाही. त्याने बुद्धि भागविली होती ती अशा तऱ्हेने पाठवून दिली. पण ती ओढखण्यासाठी देखील बुद्धीची आवश्यकता आहे. ती त्यांच्याकडे होती की नाही मला माहीत नाही.

गुणी गुणीवा

गुरूचा निरोप व आशीर्वाद घेऊन गणोबा परी निघाले. वाटेस त्यांनी विचार केला, रिवण्या हानाने परी जाणे बरोबर नाही. ~~तरी~~ तरी ~~कित्या~~ ~~कित्या~~ मग परी जावे, ~~गणोबांनी~~ गणोबांनी राजाच्या पदरा कांदा दिवस नाचरी काम्याचे ठरविले.

रया प्रमाणे ~~गणोबा~~ राजधानीकडे निघाले. जाल ~~समोर~~ समोर एक तरुण नमुन्य धांवत येत असलेला दिसला. त्याच्या नागून दोन शिपाई पांढर वेत होते व ओरडत होते, “पकडा ! पकडा त्याला !”

गणोबांनी पाहिले, त्या तरुणाचे केस विसुरलेले होते, कपडे फाटलेले होते व सर्व अंग धुटीने मासलेले होते. गणोबांना वाटले, तो कांही तरी गुन्हा करून पळून जाऊन असावा. गणोबांनी विचार केला, आपण याला धरून

दिले तर राजाचे काम कल्याणकर राजा ~~देईल~~ देईल. त्याप्रमाणे ठरवून गणोबांनी त्या तरुणाला धरून ठेवले. शिपायांनी येऊन त्याला पकडले व एका ~~महफे~~ महफे बांधून ठेवले. त्यांनी गणोबांचे आभार मानले व म्हणाले “हा एक राजद्रोही आहे. ~~हा~~ हा पळून ~~जाऊ~~ होता. आमचे सेनापति आपणांला ~~क्यात~~ त्याम नेतील. दोन दिवस आम्ही याचा सारखा पाटलाग करीत धांवत होतो. थोडा वेळ आम्ही शेजारच्या मुद्देन विश्रान्ति घेतो. तुम्ही याच्यावर नजर ठेवा.”

गणोबांनी ती कामगिरी पत्करली. ~~हा~~ शिपाई कांही वेळ विश्रान्ति घेऊन गांवांत जाऊन लवकर येतो असे सांगून निघून गेला. दुसरा शिपाई घोरत पडला होता. गणोबा पाहारा देत असले होते.

थोड्या वेळाने त्या तरुणाने सुरुवात करून गणोबांना जवळ बोलावले व खुणेनेच तडान लागली. पसऱ्याचे सांगितले. गणोबांना शेजारच्या ओढ्यावरचे पाणी उड्यात आणून त्याला प्यायला दिले. पाणी प्याव्यावर तो तरुण गणोबांना म्हणाला "तुं कांण आहेस मला माहीत नाही. पण तूं परोपकारी दिभतो आहेस. म्हणून तुझ्याजवळ खरी गोष्ट मी सांगत आहे. हे दोघे सैन्यातील हुकमाने मला भरायला निघाले होते. मी आपला जीव वाचविण्यासाठी पळत होतो. तूं पकडलेस म्हणून त्यांच्या हाती सांगडलो.

मी या देशाचा युवराज आहे. माझे वडील वारल्यावर मी गादीवर बसणार होतो. सेनापतीने मला तुरुंगात टाकून म्हातऱ्या गादी बळकावण्याचा प्रयत्न केला. परंतु त्याचा तो वत फसला व मी त्याच्या हातून निसटलो. राजदोही सेनापतीला मदत करणे बरोबर ठरेल, की मला याचा तूच विचार कर."

तो तरुण पुढे म्हणाला—"एक शिपाई सेनापतीला शातनी देण्यासाठी गेला आहे. सेनापति येण्यापूर्वीच तूं मला सोडवलेस तर मी जममर उड्यात विसरणार नाही."

ते सर्व ऐकून गणोबांना आश्चर्य बारले त्या तरुणाच्या बोलण्यावर त्यांचा विश्वास पसला. आपण राजाच्या पदरी भोक्ती करायला निघालो होतो, पण हातून राजदोही पळणार होना. ज्ञान वेळ विचार करीत बसला तर युवराजाची सुटका होई जशक्य आहे. म्हणून गणोबांनी लगेच दोरी सोडून त्या तरुणाला सोडविले. तरुणाने त्या उपकाराबद्दल गणोबांचे आभार मानून गणोबांना सावध केले. म्हणाला—"तूं मला सोडविले आहेस हे सेनापतीला कळले तर तो तुला फांसी देईल. म्हणून तू खबर न घेऊन जा."

पण गणोबा म्हणाले "युवराज : मला हे सर्व काही कळत नाही. दुसरा संकटात असेल तर त्याला मदत करावी, मला पवेदच पळते. मला माझ्या आईने हेच शिकविले आहे. या सैनिकांनी मदत मागितली मी दिली. तुम्ही खरी वस्तुस्थिति सांगितलीत तेव्हा माझी चूक कळली. कळाले आली. म्हणून मी आपल्याला सोडविले. आता तुम्ही लवकर निघून जा आणि वेदस्वोरांना एकडून शिक्षा करा."

"तुं जुदां चर की माझ्या उगीच संकटात घेतोस !" युवराजाने विचारले.

"तुम्ही माझी मदत करीत बसला. मी तुम्हाला जणांना पुरेसा आहे. मी यांना अटकवून घेतो. तुम्ही लवकर जाऊन राजाच्या भेटीसाठी बोलावून येऊन व यांना कड कळून जशक कर."

गणोबा म्हणाले. युवराज निघून गेल्यावर गणोबा एका झाडाखाली असत सापडले शिपाई केव्हा उठतो गावात गेलेला शिपाई केव्हा येतो याची बात पडत येते. थोड्या वेळाने पुढे घोरत पडलेला शिपाई उठला. तरुण

सुटलेला पाहून तो भयंकरला. गणोबांनी पुढे येऊन त्याला विचारले—"काय हा, तुम्ही त्या नंगला सोडलेत ? तो राजदोही आहे ना !"

"मी सोडला ? तूच मांडला असतील त्याला." घाबरून गेलेला शिपाई म्हणाला.

"उसट्या चोराच्या बोवा ! म्हातऱ्या अपराध करून माझ्यावर आळ आपतोस होय !" गणोबांनी दमडवून विचारले. आपल्या पुढे म्हणाले "मला सोडाव्याचे होते तर मी त्याला पकडून को दिले असते ! मी पाणी प्यायला गेली होती आणि

येऊन पहर्तो तो हा पळून गेलेला. मी झाला पकडले होते ह्या गोष्टीवर आतां कोण विश्वास करणार ? मुझ्यामुळे नाई बखिस पण मारले गेले. मला असे वाटते आहे की दुसऱ्या राजादोही आहेम. त्याने मुला लांच देऊन आपली मुक्ती करून घेतली असावी.”

शिपाई निरुत्तर होऊन त्याच्या तोंडाकडे पाहू लागला. म्हणाला—“मी जगादा खरे सांगतां, मी झोपलेला होतो. मला वाटले की तुम्ही हावे पळून गेलां आहां. मला तो स्वतःला सोडवून कसा पळून गेला ! आतां सरदार आज्ञेवर मी त्यांना काय उत्तर देईं ?”

नितक्यांत सेनापति दुधा विधां सैनिकांना घेऊन तेथे आला. “आहे कोठे तो ?” त्याने विचारले—“तुम्ही त्याचे डोके कापून मला आणून द्यामजिरेत तर मी प्रत्येकाला एकेक जहाजीर देईन.” दोघां शिपायांना सरदार म्हणाला.

“मालक ! मी त्याला धरून दिले होते. विचार पाहिले तर या शिपायां : मला त्या वाट बखिस मिळाले पाहिजे.” गणोबा म्हणाले.

मुखराज पळून गेल्याची गोष्ट केल्यां सरदाराला कळली तेव्हा त्याला बरेचच मज

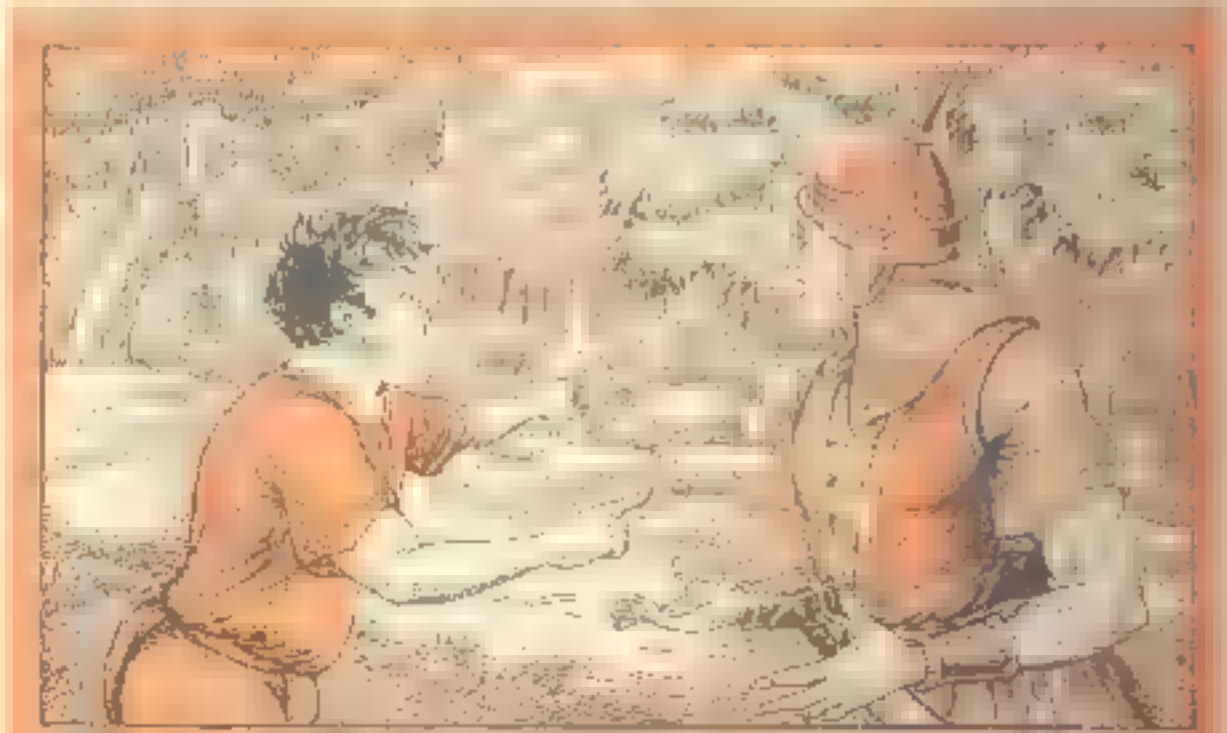
आला व तो दलदार उरून दोघांना मजकूर सांगला.

पण गणोबा नव्हे पडले व म्हणाले—“सरदार ! हे वीथे त्याचा पायलाग करीत येत असलेले मी पाहिले. म्हणून मी त्याला धरले. शिपायां त्याला धरून ना झालेला बांधून ठेवले. पण जण आपल्याला बालवाचल : शेका व दुसऱ्या मज देवायला मला सांगून आली गेली मी बराच वेळ वाट पाहिली, जवळ आला नाही. मला तहान लागली होती. म्हणून दोघांवर पाणी प्यायला गेला होतो. येऊन पाहता ना चोर पडालेला.

झोपलेला शिपाई जसाच झोपलेला होता. आतां खोर कसा पडाला हे ठेव आणो. खरे पाहता या दोघांचा अपराध नाही.”

सेनापतीने सर्व शिपायांना मुखराजाला हुडकुन बाढायला सांगितले. म्हणाला “वेथेच कोठे झोपलेला लपून बसला असेल.” शिपाई त्याला शोधू लागले.

हतवतात मुखराज दहावीस सैनिकांना बरोबर घेऊन तेथे आला व त्याने सेनापतीच्या त्याच्याबरोबर आलेल्या जोघां शिपायांना फेर केलें. मुखराज राजादोही सेनापति व शिपाई सर्वांना धरून राजधानीकडे शिपाया गेलां

गणोबादेखील वरोचर निवाले. सेनापतीला न्यायाधिशामोर उभे करण्यांत आले. तो म्हणाला—“मला या कटासंबंधाने कांहीच माहीत नाही. परंतु शिपायांच्या जवान्या घेण्यांत आल्या. त्यानंतर स्वतः गणोबांची साक्ष झाली. गणोबांनी आपल्या साक्षांत ‘युवराजांचे डोंके कापून आणून दाखविले’ तर प्रत्येकाला पक्केंच जहागीर देईन’ असे पळोभन दिले होते. सांगितले. त्याच्या आधारें सेनापतीला राजद्रोहाबद्दल फांसीची शिक्षा झाली व शिपायांनी सेनापतीला या कामी मदत दिली असली तरी त्यांनी ते प्राणभयाने केले होते असे सांगून न्यायाधिशाने त्यांना नुसती तंबी देऊन सोडून दिले.

गणोबांच्या मदतीने युवराज बांबल्याची गोष्ट जेव्हा राजधराण्यांतल्या लोकांना कळली

तेव्हा त्यांनी त्या टपकराबद्दल गणोबांचे फार फार आभार मानले व त्यांना रूप रूप वक्षिमें देऊन त्यांचा गौरव केला. युवराजांनी आपल्या पदरा नोकरी करण्यासाठी पुष्कळ आग्रह केला. पण गणोबांनी जाई वरी वाट पटवत बसेल असे सांगून निरोप घेतला. जातांना भरत येऊन युवराजांचे दर्शन करीत असे वचन पण दिले.

राजमानेने गणोबांच्या आईसाठी शुद्धात कांही भेट म्हणून वरोचर वापून दिली. वारेंत चोर व भामटे त्रास देतील. सौपतीला कांही शिपाई पाठवितो असे युवराज म्हणाला.

“मला कोणाचे भय नाही. मी स्वतःचें रक्षण करण्यास समर्थ आहे!” असे सांगून गणोबांनी युवराजांचा निरोप घेतला. [पुढील अंकी ‘प्राणरक्षण’]

ब्रह्मोपा भाऊ

हेमास्कर नगरांत अश्व ~~पुष्पापुष्पा~~ एका मोठ्या व्यापाऱ्याला बंधवासारखा दान मंदिर मुलें होती. मुलाचें ~~पुष्पा~~ मनी व मुलीचें तांच फितना जमें होतें. अश्व पुष्पापुष्पा त्याच वेळीं बाजारी पद्धती व तरण ~~पुष्पा~~ त्यानें अलंकार प्राप्ति मार्गे सोडली होती. ती त्याच्या रोषां मुलेंना मिळाली. बांध ~~पुष्पा~~ होती.

आपल्या बढिल्याच्या दुकानांतल्या कोट्या-
 रांत सामान पहात असतां मनीस "बगदाद"
 असा शिक्का लागलेले काहीं ~~दुकानां~~ दिसेलें.
 दहा बीस गाढीं होत्या. आणि जर क
 रेशमी कापड होतें. तें सर्व सामान बेकल
 जाऊन बगदादच्या बाजारांत व्यापार कर-
 प्यांच्या असबचा विचार होता. त्यांचे
 स्थाना पृथक् काबडा होइल अशी मना

परमेश्वराच्या नवास्त इसाईंच काढण्याचा प्रयत्न.

गनीने विचार केला, शिंदेबाहेर नि काय
तडीस नेण्याची तयारी करून घ्यायची आहे.
गनीने शिंदेबाहेर निघून येऊन गनी
नेण्याबाबतच्या प्रश्ना शिंदेबाहेरला समजावून
विचारला. या मुलाच्या समजावून घेऊन शिंदेबाहेरला.

स्थिति में एक निम्नलिखित स्थिति में
 जहाँ जहाँ यह नज़र में है, यह स्थिति
 ग्राहकों, पड़ोसियों के बीच यह स्थिति

नंतर ध्याने देवतांना मान देण्याचे
परिणत होण्याचे व वातावरण निरुप-
तमपणे वाढणे. यासाठी या वेळी या वेळी
या वेळी या वेळी या वेळी या वेळी
या वेळी या वेळी या वेळी या वेळी
या वेळी या वेळी या वेळी या वेळी
या वेळी या वेळी या वेळी या वेळी
या वेळी या वेळी या वेळी या वेळी

ती किमते चायला नगर झाले. गर्तीला फार
आनंद झाला. ॥ शंकांत नाट्याला चांगली
किमते मिळते हे त्याला कळले व त्याने
चंगदादला कायमचेच दुकान देवण्याचा
निश्चय केला. त्याने सुमारे एक वर्षभर
चंगदादला राहून व्यापार केला व त्याला
पुष्कळ फायदा झाला.

दुसऱ्या वर्षाच्या मुहूर्तारंभ हो एकदां
वाजारांत गेल्लो तेन्तू सवें दुकानें बंद
असलेंलें त्याला दिसल्लो. चवकाशी प्रजेला
कळलें ह्या गजालीक पयस गेल्लो व्यापारी
त्या दिवशीं कारक्यामुळें तचें लोकांनीं
बंद करून त्याला पांचवथ्यासरता फावस्थानांत
गेले आहेंत, मनीनें विचार केलो ह्या वापका
मुद्रा गेलें पळोवन, मजकुरांनीं हो निश्चय
घाटोतच लोकां आवाजांनीं मिरवणूक दिवची

किसी स्थानांत एक मंडल तैज होता, सर्व
व्या तैज तैज रहता, रबी राजकुल एक
गणनाही वंश एक नाउत्पत्ति उम
नहिता, तैज मंगलतय तैजतय तैजतय व
शेज रबी तैज तैज तैज तैज तैज तैज
मिली अती देव तैज तैज तैज तैज तैज

अनन्तर गनोली एक गोपनीय अक्षय
वायले, अथवा लोकाना भवितव्यो देखात आली.

गेजवानी अवधवाला लोथ, खरसोच्या चारी
 यातून पोळका करून बसले. ही मंडळी
 बहुतेक रात्रभर गडीचलतून राहणार असा
 विचार करून गनीने हाकून नेहून पाय
 काढला. त्याचे आगखी छळ वारण होतं.
 त्याच्या घरात तो एकटाच होता. गळवाच्या
 रंग होताना नोक चवळ देवकाल निष्कल-
 जीपणानेच रागवत. त्याला घरात चारी
 होतंल की काय ही खरी भीति होती.

कदम्बान्नपासूत गांवाच्या निरुद्धागपथेत
पंचिना चांगला काळोस पदस्थ होना. इतरे
वेद होऊं झाली होनां. गर्धान् प्रपेश

मिळणे अशक्य होते. परांत चोरी होईल ह्या काळजीबरोबर मात्र कधी काळावयाची या विचारांनी तो पडला. पण एक जुनी पडकी मशीन त्याला दिसली. तांत जिखून तो फगशीवर शोषण्याचा प्रयत्न करू लागला. परंतु त्या मशीनीच्या पांढऱ्या फटफटीत निती अणुकांरी वाचायला थांबत होता.

इतक्यांत दुरून त्याला कोणी तरी चालत येत असल्याची चाहल लागली. त्याने उठून पाहिले. दोघे ठगशी एक मोठी पेंटी खायकर घेऊन चालत गेले आणि एक वज एक मशाल घेऊन त्याखीन पुढे चालत

होता. मशी मीतीआड उभा राहून ते कोठे जाताना व काय करतात हे पाहू लागला. थोड्या वेळाने ते तिथे मशीनीच्या मीतीजवळ पेंटी ठेवून एक लह्या खणू लागले. नंतर त्यांनी ती पेंटी खड्ड्यांत पुरून टाकली आणि निवून गेले.

गनी ते दृश्य पहात होता. उजाडल्यावर तो त्या जागा आला व त्याने ती जागा खणून पेंटी बाहेर काढली. पेंटीला कुठून होते. पण गनीने ते कुठून दगडाने फोडले व पेंटी उघडली तर त्याला पेंटीत एक मुंदर ती वेशुद्ध स्थितीत असल्याचे दिसले.

त्याच्या पोटांत धम्म आले. त्याने तिच्या नाकाला हात लावून पाहिला. अजून आसोच्छ्वास चालू होता.

गनीने विचार केला कोणी तरी दुष्टपणाने तिचा प्राण घेण्यासाठी तिचा विध दिले असावे व ती वेशुद्ध झाल्यावर पेंटीत बंद करून तिचा पुरून टाकण्याचे ठरविले असावे.

गनीने पीर करून तिच्या बाहेर काढले व जमिनीवर ठेवले. असहाय स्थितीत त्याला ती फारच मुंदर दिसली. तिच्या अंगावर बर्फाचे थेंबे व आभय होते.

त्यावरून ती उच्च कुळांतली होती याविषयी त्याला शंका उरली नाही.

तिच्या जमिनीवर ठेवल्यावर ती त्या वेशुद्ध स्थितीतच एक दोनदां शिकली. नंतर ओकली. ओकताना तिच्या तोंडातून एक हिरवी काळी गोळी पडलेली त्याला दिसली. ती भांगेची गोळी होती. अर्धवट वेशुद्ध स्थितीतच ती कोणाला दासीला घालवीत होती—“मला तहान लागली आहे. पाणी घेऊन ये. कोणी चालत का नाही ?”

थोड्या वेळाने तिच्या बाजूला आली. तिने थोडे उघडून पाहिले व मोठ्याने ओरडली.

“अब बहो! हे काय! मी कोठे आहे! येथे काहीही विस्तार नाही.”

गनी पुढे येऊन म्हणाला, “आज रात्र गनी आहे. मी बगदादनाच एक व्यापारी आहे. मापण करण हे मला माहीत नाही. पण तुम्हाला म्यायथे कारण नाही. तुमच्यावर काही मंडी सेकर आले होते. तेन वेळी अलानेच मला येथे पाठविले.”

गनीचा रूपरंग पाहून तो अनेकदा होता तरी त्या तरुणीला बोलायला येते वाडस वारले. तिने विचारल्यावर गनीने सर्व वृत्तांत सांगितला. म्हणाला “जवळी

या निर्जनस्थानी ही एवढी मोठी पेटी तळून पुरवून देण्यांत काहीतरी दुष्ट हेतू असला असा मला संशय आला. म्हणून ही पुन्हा स्वष्टा स्वष्टा पेटी नवेर काढली व बंद पेटातून तुम्ही निवाऱ्यांत.”

ती तरुणी म्हणाली, “आज मग तुम्ही मला या पेटात बंद करा व पेटी खेचरावर बांधून घ्या. मला येऊन नसा. मी तेथे मेळ्यावर सर्व कांदा सांगेन.”

ती पर्यंत जायले इतक्यांत ही ने. गनी एक खेचरा भाड्याने घेऊन आला व त्याच्या पाठीवर ती पेटी ठेवून निघाला. तिच्या त्या अप्रतिम सौंदर्याने तो भाटला होता. त्या शंका नाही. त्याच्या मनाची खात्री होती की तिच्याशी लग्न झाल्यास आपले आयुष्य सुखी होईल.

गनीने घरा आल्यावर सर्व प्रकारे तिच्या आनिश्याची संय कळवून दिली. त्याच्या बगंतला श्रीमंती आठ पाहून तो तरुणीला तो श्रीमंत व्यापारी असला या बद्दल शंका उरली नाही. त्याच्या सौंदर्यावर पण ती मोहित आली.

गनीने घरा आल्यावर नोकरीला पाठवून खाण्यासाठी उतनोत्तम फळफळावड, मिठाई

व पेढे मागविली. नोकर मुलावाचा व मोगरीची फुले वगैरे घेऊन आला. ते सर्व पाहून तिला फार आनंद झाला व गनीवरचे प्रेम द्विगुणित झाले. जेवण झाल्यावर गनीला तिने सर्व वृत्तांत सांगितला. म्हणाली—

“माझे नांव कुतल कुतल! माझा जन्म खलिफांच्या महालांत झाला व मी तेथेच लहानाची मोठी झाल्ये. बऱ्यांत आल्यावर खलीफांचा माझ्याकडे आला. त्यांना लक्ष करण्यारो ठरविले. माझ्या मदण्यासाठी त्यांनी एक स्वतंत्र महाल बांधून दिले. माझ्या सेवानीला लक्ष दहा दारी वस्त्राभूषणांची नाही सर्व हौस त्यांना मागविली. परंतु आमच्या स्वात एक मोठे विघ्न आले. खलीफांना युद्ध करण्यासाठी परदेशी जावे लागले.

“खलीफांची माझ्यावर मर्जी झाल्यापासून जुवेदा बेगम यांच्या मनांत मत्सर वाई झाला. माझ्याकडे ज्या दारी होत्या त्यापैकी एक जुवेदा बेगम यांच्याकडे पूर्वी कधी होती. जुवेदा बेगमने तिला लांच देऊन माझा झोरा करण्याचा प्रयत्न चालू केला.

“जाल का दामीने मला प्यायला म्हणून एक मादक पेय दिले. म्याल्यावर मी अवज अवज वेगुद्धच पडले. त्याच वेळी तिने ती मागेची गोळी माझ्या तोंडांत काढली असारी. आता मला प्राठवते मी पुष्कळ तडफड केली. हाथ पाय आपटले. पण पुढे काय झाले. हे मात्र मला आठवत नाही. मी पूर्णपणे वेगुद्ध झाल्यावर जुवेदा बेगमने मला त्या पेटीत घालून हचशी मुलामांकरवी टाकवले असावे. अज्ञाची कृपा म्हणूनच मी वांचल्ये. आता खलीफा परत आल्यावर मी महालांत नाही

असे पाहून फार काळजीत पडलीच, त्यांच्या मनांत बरे वाईट सर्वे विचार येतील. कदाचित माझ्या चिपची त्यांच्या मनांत संशय घेईल. नाही तर लोक त्यांचे कान भरून देतील.

“आणखी एका गोष्टीचे मला दुःख वाटत आहे. खलीफांना आपले मन देण्यापूर्वी आपली मेंदू कां झाली नाही ? करावे अगदीं सुचत नाहीत शाले आहे मला !” थोळतां थोळतां कुतलकुतल मध्येच थांबली.

खलीफांशीं कारण्याची तिच्या मनांत इच्छा आहे, हे ऐकण्यावर गनीच्या मतांतले मनोरे दांगळले. आपण मूर्खत्वाखे स्वर्ग पहात होतो, आकाशांतले तारे तोडू पडात होतो, कव्वा मूर्खपणा ! आणि हे फळल्यावर फी, तिथे आपल्यावर देखील प्रेम आहे

व वचनबद्ध असल्या कारणाने ती आपल्याशीं लडू करू शकत नाही, त्याचे दुःख जास्तच वाढले. कुतलकुतलच विचार मनांतून काढून टाकणे देखील त्यांना शक्य राहिले नव्हते. तिच्याशीं गुपगुप करून घेऊन खलीफाला फंसविणे त्याला शक्य नव्हते. कारण तिचे प्रेम खलीफांवर देखील होते. आतां आपल्या अमंगल प्रेमाचे ओझे हृदयांत घालून आयुष्यभर रडण्याशिवाय दुसरा उपाय उरला नव्हता. त्याने तिचा आदर सत्कार करण्यांत कोणत्याहि प्रकारे तिला उणीव माग दिली नाही.

दोघे वरांवर जेवायला बसत. खूप गप्पा मारीत. गनीयसथे तिचे प्रेम वाढतच गेले व ते लपवून ठेवणे देखील तिला शक्य नव्हते. पण गनीनें मात्र स्वतःचे मन आवळून ठेवले. [पुढील गोष्ट पुढील अर्की]

त्या दिवशीं आजोबा बाळांतून रेवडी घेऊन आले. मुले “मला रेवड्या” “मला रेवड्या” ओरडत आजोबांना विडगळी. बालू मात्र मुसता विडगळा. त्याने रेवड्या मागितल्या नाहोन. “वे ना ! चांगल्या आहेत. गोड गोड ! पडा तर सर्व कसे चावून ‘कुट्टा’ ‘कुट्टा’ आवाज काढीत आहेत.” आजोबा म्हणाले.

पण बालू म्हणाला “मला नाही आवडत !”

“तोटे आजोबा ! रेवड्या खाल्या तर दांत पडतील अशी सैति वाटते त्याला.” मुले म्हणाली.

“कसे होय !” म्हणत आजोबांनीं आराम कुर्चीत अंग टाकले व नाकांत तपकीर कोवली.

“एक गोष्ट सांगा, बाबा !” मुलांनीं गिज्ज केली.

“गोष्ट ! बरे सांगतो ! भिनव्या भागुबाईची गोष्ट ! काय बालू !” आजोबा म्हणाले.

एका गांवा एक शेतवनी म्हान असे. ते होता भितरा. त्याच्या अर्धा दिवा जमीन होती. कोणाच्या वाटेस तो जात नसे. कोणी त्याची खोष्टी काढली तरी तो त्याला कांदी म्हणत नसे. कांदी म्हटले तर भांडण होईल. शाले तर मारामारीपर्यंत मजल येऊन पोचिल. मारामारी झाली फी डोकीं फुटतील, पंचनामा होईल. कोटांतल्या वाऱ्या मुरू होतील.

जमीन मऊ पाहून लोक कोपराने स्वर्ग लागतात अशी एक म्हण आहे. त्या

◆ ◆ ◆ ◆ ◆

Figure 1

अस्यै कर्तव्यं चोक्तं तस्मात्, ते अक्षय्येण
अस्यै अथ, अक्षय्यमिदं वक्तुं च भाष्यं
अस्यै चोक्तं अथ, ते भाष्येण अक्षय्यमिदं
चोक्तं अथ, ते भाष्येण अक्षय्यमिदं
चोक्तं अथ, ते भाष्येण अक्षय्यमिदं
चोक्तं अथ, ते भाष्येण अक्षय्यमिदं
चोक्तं अथ, ते भाष्येण अक्षय्यमिदं
चोक्तं अथ, ते भाष्येण अक्षय्यमिदं

अमे सामान्य नरनारे सामान्य सामान्य
नरनारे नरनारे नरनारे नरनारे नरनारे
नरनारे नरनारे नरनारे नरनारे नरनारे

[illegible]

अहोर्तांति नैर्द्व्योता उत्तर उत्तर काश्चैव नमते
किंवा मन्त्रा अथवा न होइल तमै वांमकाश्चै
मन्त्रे तुल्य हे कल्ल नाहा अमै मन्त्रि,
मन्त्रा तुल्यमन्त्रे तु हे मन्त्रे मन्त्रा अहोर्तांति."

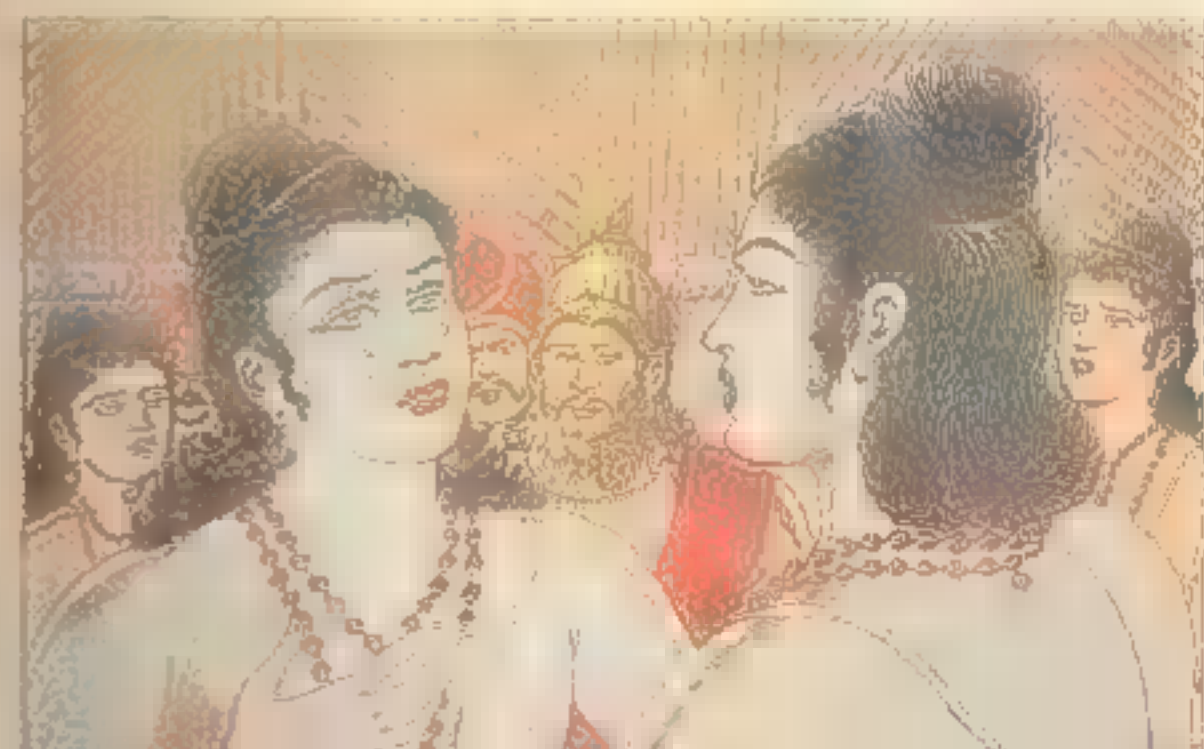
[illegible]

राज्य करीन. अशांच्या अज्ञानाबद्दलच मला
गोष्ट्याचा क्रोध नाही."

की मात्र तर्जित मेकी इसका विवशः
 मय स्तानादि आदिपुन च पता, तद्वै
 मेषुन सम होता मेरे आदि एक कृपा
 वरिदी कोल्लय नादी, पय नरत कोर पयन
 म्हापाय "तु माइ-" नातेनर इवली मय
 हे राय दिव्य, मी ने नरत द्वि नरत
 नु त्यावा म्हाते नर, पय नरत
 नरपञ्चमी म्हाते, नरत नरपञ्चमी
 नरपञ्चमी नरपञ्चमी नरपञ्चमी
 नरपञ्चमी नरपञ्चमी नरपञ्चमी

मोक्षो नाहोम नर लोचने ते परिग्रह स्वर्ग
मार्गात् नसे नाहो वा कला वाहन ॥

मन्त्रोऽथैवास्मिन्नेति प्रकृतं सर्वज्ञा भवति
अस्मात् सर्वज्ञा भवति वाचस्पतिः केचन

[illegible]

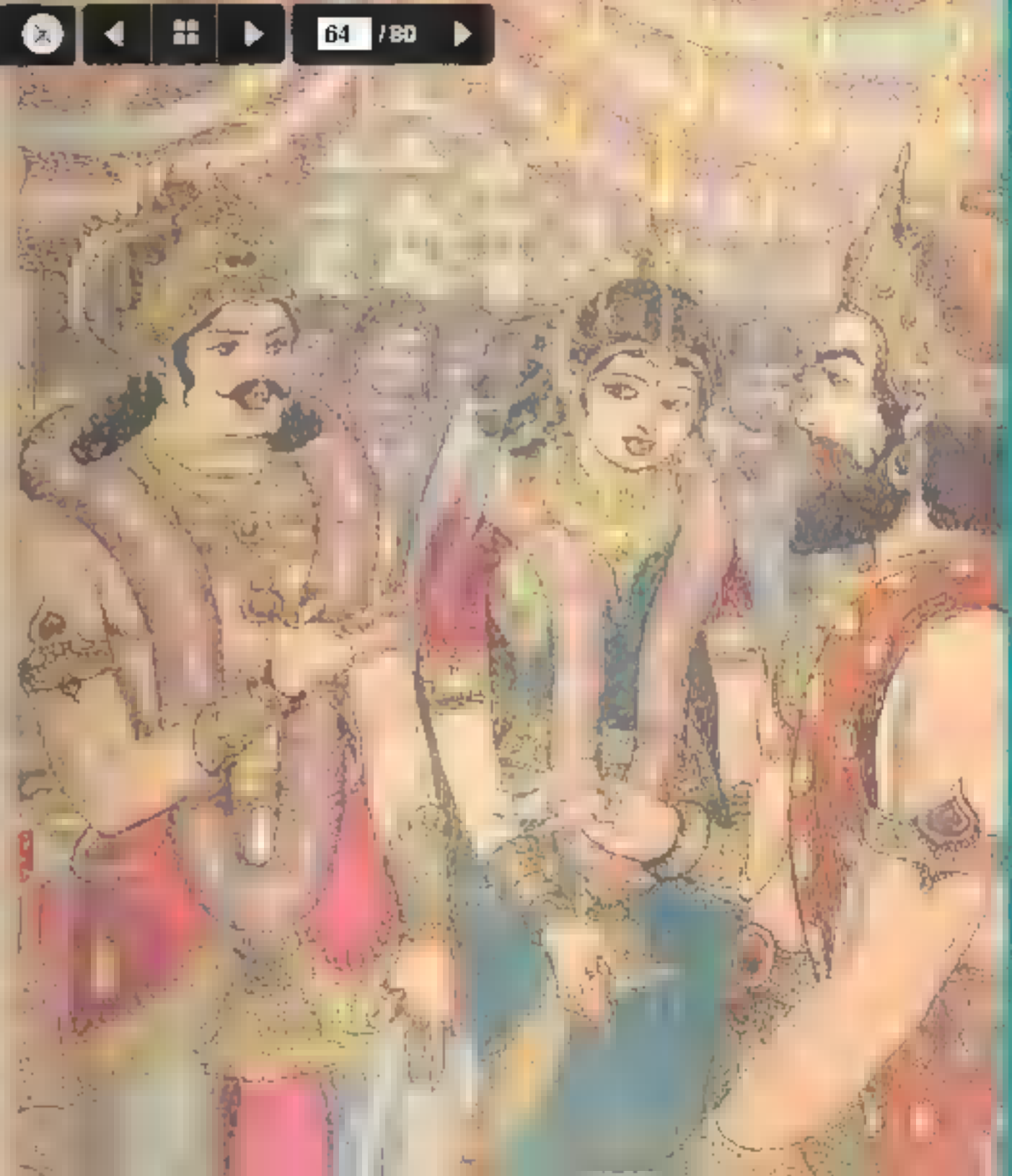
क्यातना कपल गेलेले काव जहा
दावी नेन गाही कलकल गिती
आत किल मरी कलकल गिती
काव गाही कावल्या मरणा केतल पुन
काव केली गाहीन त्यांच्या कावल्या
ने नेन कावल्या मरणा केतल पुन
काव कावले कावले मरणा केतल पुन
काव कावले कावले मरणा केतल पुन

ने कावले कावले मरणा केतल पुन
काव कावले कावले मरणा केतल पुन
काव कावले कावले मरणा केतल पुन

कावले कावले मरणा केतल पुन
काव कावले कावले मरणा केतल पुन
काव कावले कावले मरणा केतल पुन

कावले कावले मरणा केतल पुन
काव कावले कावले मरणा केतल पुन
काव कावले कावले मरणा केतल पुन

कावले कावले मरणा केतल पुन
काव कावले कावले मरणा केतल पुन
काव कावले कावले मरणा केतल पुन

संस्थाने एक प्रदात आहे. काही वेळ येथे
मनुष्यला आघात लागतो. एखाद्या स्वतः आहे
च त्याकां सर्व मिळता...

“यथा भाषणं हे सर्वे नास्ति फलमायने
 प्रोक्तं भाषा ॥” भाषण नास्ति कः अत्राहं अने
 मया कियत् अर्थात् अर्थात् हेनोय कथा
 नाहे नाहे” मया अर्थात्

समस्त व्यवस्थापन विभागों में समीक्षा कार्यवाही
समाप्त हो गई है। वे विभागों में कार्यवाही कर
करके प्रत्येक विभाग में प्रेषित की गई है।
प्रत्येक विभाग में प्रेषित की गई है।
प्रत्येक विभाग में प्रेषित की गई है।
प्रत्येक विभाग में प्रेषित की गई है।
प्रत्येक विभाग में प्रेषित की गई है।

मैत्रेय भगवन् यत्किञ्चान्य कथ्यताम् तत्तु
 आशुन स्यात्तथा यत्किञ्चान्य कथ्यताम्
 आशुन स्यात्, मीमांसक उच्यते यथा
 मैत्रेय नेपथ्यानां आशुन उच्यते कथ्यताम्

॥ शय कं राना ॥ मुनिर्वाता रामात्तव
विधागं. तेनैव भवत्येव उक्तं च
इवा तेनैव आगन्तुं व्यति गमाच्य। धर्मावृत्ति
भने। वाच्यं च भाव्यं पदं गहिता.

॥ वे सर्व पाहून राम स्थित करून
 नारायण 'समस्त' वृत्त हे शोभन नाहीं
 नारायण शक्ति, संगान्न वर्ज देऊन ते
 वृत्त न राखी नर नावाटा असले काम
 निमित्त लोकांचा व राम शक्तिना शोभन
 निमित्त नारायण शक्ति नारायण शक्ति
 नारायण शक्ति

नमो भगवते वासुदेवाय ॥ यत्तु योगयोगा
विदुः कुरुते ॥ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
नमो भगवते वासुदेवाय ॥

विषय-सूची

१३०
याचं प्रशाची भित

ही चीन देशाच्या उत्तरेला एक जुनी किल्ल्याजमिन आहे. हा भिंतीचा लांबाई १,४०० मैल, रुंदी ७० ते ७५ फूट व उंची १० ते १२ फूट आहे. जिद्दांग नावाच्या एका चीनी संश्लेषकाने इ.स.१५०० मनापूर्वी निम्नचा दानकांन दी प्रांथिळी.

त्याचा काय विचार करेण : काळ मेळ
जाला भूक लागली आहे पण ते तो
कोणाचा तरी देणार ! भ्रष्टाही लक्षात
फळे पाहून हेसक्य होना तो असेही
दृष्टक्या हाता की कडभैरवाचा भूक लागली
आहे. ते संकल जवू धावकून गेला होना.
त्याच गटने की, कदाचित मांत्रिकांनी दोघांचे
बोलणे ऐकले असवे, या जगांत आतां

काळ्या मंत्रजात्राचा गावाज मोठमाठा काळ्याला जयकार व लखूने जायापत्नी पोली गूढेगमीर शकली आणि मुपुनप गूढेन प्रवेश केला

ब्रह्मदेही मांत्रिक काळमेरवाच्या मूली-समोर पडामन घालून बसला होता व जोर जागने मंत्र म्हणत मधुन मधुन त्या मूलीवर दगड फेंकीत होता, गणेशचतुर्थीला गणपती-वर फुल्ले आणि पक्की वाहनात बसे. ते राहून लखूला आश्चर्य वाटले, ही काय पूजा साली ! असे खुणावून त्याने जयमल्लः विचारले. त्याने खुणेने हे देखील विचारले—” हा

काय प्रकार आहे ! पण जयमल्लने ताकावर नोट ठेवून बसवून सांगितले. एक झुंड देखील आले नकोत.

इकडे ब्रह्मदेही काळमेरवाला प्रमत्त करण्यासाठी त्याच्यावर दगड आणि गोटे यांचा वर्षाव करीत होता. तिकडे नसपुरांत राजा व प्रजा या काळजीत पडले होते की कव्हा आणि कोठून शत्रुसैन्य चाडून येते आहे. राजा व यांना वाटत होते की शत्रु सैन्याची जनपात्रणव डोंगरावर करीत आसावा. म्हणून त्यांनी डोंगरावर होत आहे हे येण्यासाठी व टेढेढणीसाठी यांचे सैन्य ठरविले होते. पण शत्रुसैन्य येताना असेच तर हे करवून काढण्यात यावे राजा पण त्या मंत्रवाळा देण्यांत आली होती. परंतु या विषयाने डोंगराळ प्रदेशांत पाऊल टाकल्याबरोबर भूकंपासारखा सर्व डोंगर हादरला व अंध अधिक सैन्य दम हांच्या बघावांसाठी चिरडून गेले. उरलेल्या सैनिकांनी वेळून डोंगराविषयी त्यांच्या हाक्यांत त्या त्या कल्पना आल्या, सैकल त्यांचे वर्णन सांगितले

एका गुप्त जागी राजा आपला मंत्री, सेनापति व नवीन नेमलेले राजगुरू यांच्यासह

बसून गुप्त पत्रणा करीत होता. सेनापति व मंत्री यांचे म्हणणे ऐकून वेतल्यावर राजा राजगुरूला म्हणाला—” आपण सर्व ऐकलेच आहे. सैनिकांच्या बोळण्यावर कितीत निश्चित बसवा कळत नाही. मृग, डोंगरावर सैन्य जाते असे देखील काही जण म्हणाने डोंगरांत पयः मात्रिक राहते. अंगाला खेत फासून राजगुरूने सर्व शांतपणे ऐकून वेतले व म्हणाले—” दोन्ही बाजू बरोबर असू शकतील असे का समजू नये.”

” म्हणजे मात्रिकचे शत्रुसैन्याशी समत असेल असे वाटते आपणांना ? ” राजाने केला.

” हे बरोबर ते. हे निश्चितपणे लागू शकत नाही, मला स्वतःलाच शका आहे परंतु एवढे मात्र निश्चित येईल की जे गेलिच त्या डोंगराळ प्रदेशांत हिडून आले आहेत त्यांची दोर्धा ठिकाणावर नाहीत. कारण काही सैनिक असे देखील म्हणाले मात्रिकानेच सूचना करविल्या होना. आणि ज्या डोंगरांत विलक्षण रानटी वनावरेपण आहेच आहे.” राजगुरू म्हणाला.

” तशी रानटी वनावरे नसतील असे वाटने का आपल्याला ? प्रत्यक्ष माझाबुद्धी विश्वास बसत नव्हता. परंतु या मात्रिकाची गोष्ट ऐकल्यापासून मात्र ” पाऊलां जाऊन मध्येच थांबला. ” मंत्री : मा देखील मातापार मंत्रजात्राचा लक्ष्यांग केला आहे.” राजगुरू थोडा रागानेच म्हणाला.

” गुरूवर ! एकादमाठीच तर आपल्याला वाचविले आहे. आपल्या मदतीशिवाय आपली तरी काय करू शकणार ! ” राजा राजगुरूला सज्जावून सांगण्यासाठी म्हणून नवाणे म्हणाला.

॥ १ ॥

कडव्याचाही शिवला. ते होम्याच्या
शावल्याला केला वंदना.

समोर होमर ॥ होम्या. मूर्ख होऊन
मेजावुले त्याच्याकडे पाहणाऱ्याला भीतिच
पाहत होती. त्याहावर दगडांचा ॥ वस-
त्याच्याकडे तो दृष्ट ॥ भयंकर दिसत
होते. ॥ भोवत्यावरून उतरण्याची
कडीव होऊन त्याच्या सैतिकांची धानर-
प होत होती तेव्हा होती.

॥ १ ॥ या होम्यावर
काय होता काही त्याच्या प्रदेनाची
माहिती असणारा कोणी आपल्यापरीवर
काय होत आहे असे असते. ॥ रावाचा
अग्रकड होतो ते वक्तवा ॥

॥ १ ॥ तो
होम्या वरून माना होतो, पण ॥ सैन्या-
विषयीच्या वानकड, विविध रावरी बना-
वाच्या आणि माचिकच्या तेव्हा तेव्हा
नेतर त्याने ॥ फेला. त्याची
आख्याळ भाव्यावर ॥ त्याच्या सर्व अंगावर
शरावर उमे राहिले. तो म्हणाला-

॥ १ ॥ या होम्यावर काही गड या
मागे नाही. ती निश्चयाने त्याची वक्तवा.
॥ १ ॥ या होम्यावर काही गड या
मागे नाही. ती निश्चयाने त्याची वक्तवा.

मांत्रिक असेल तर शांतताविषयी परत गाउन सांगायला आपण गिरेत परत वेऊं का राह? खाती मला वाटते आणि होंगरावर कोणीच नसेल तर, मग होंगरा चढून जाणं देखील फुकट जाते." मैत्रिक म्हणाला.

अंगरक्षकाला त्या मैत्रिकाचा तर्क पटला, त्याने विचार केला की परत होंगरावर कोणी नाही असे सांगितले झाले माकडले. एक शेका मतान राहून गेली. बरोबरच्या मैत्रिकांचा काय विषय? तर का दोघांत किंवा दोघांपैकी एकात राहणारी कृपा संपादन वेण्यासाठी, होंगरावर चढून

आम्ही नेलीय नाही असे सांगितले तर. ते काही अपायची नाही. होंगरावर चढून तेथे कोणी आहे नाही हे पाहून खात्री करून घेऊन पाहिजे. मरण आलेच तर जडशा उडू करीत मेळ्यामळे पुरी मिळेल आणि मिळत परत रातघातात गेली तर रावाकडून वकिस मिळेल. गोली वाटू दारूच मिळेल तर!

अंगरक्षक व मैत्रिक या दोघांच्यातून राहून राहण दोघे, एक होंगरावर चढून व प त्यात बसण, होता. जवळ त्या विहित पायला पाठावर निपून गेल्य तेव्हा पाहून तेथे बसून होंगरावर व दर्शन बघणारी परंपक गोष्ट वाहात होता. मांत्रिकाचे मुद्देका आज वाहेर जाणं येणं, वखूची एका जडशा मीत, बसणारी मैत्र्याची स्वारी, भकत बसणे गोष्टी त्याने पाहिल्या होत्या.

त्या मांत्रिकाला ताबडोबून मुलाची मुठका पडली तेथे काळजीत तो पडला होता. एकल्याने तेथवर जाण्याचे माइस त्यालाकडून होत नव्हते. झाडावर बसून अंगरक्षक व मैत्रिकांचा परस्परशी झालेला संवाद त्याने ऐकला होता. पांढरा कापण मजत केला तर आपले कामदेतकून अन्याय

होईल असा विचार करून तो उठून जाडा वरून उतरला आणि दुसऱ्या एका झाडाखाली बसून डोवेल बघताना त्या वरून लागला. अंगरक्षक व मैत्रिकांचे मैत्रिकांचे ऐकले व घाबळून गेले. त्यांना बसून पाहिले, तेव्हा त्यांना झाडाखाली म्हातारा दिसला.

"मांत्रिक हाच तर जमेत! खाती खात दाडी पहा! स्वामी जेत पडला आहे. याची मान उडवून गोडले जाई ना!" अंगरक्षकाने म्हणून तळवार उचलली.

ते म्हणून म्हातारा अगदी आनंदाने म्हणून होठे त्याच्याकडे पाहू लागला. त्याच्या अंगरक्षकाला वाटले की हा मांत्रिक म्हणून तळवार म्यानेत देवली व उडेल, पेऊन त्याच्या लागला.

"कोण मू जेवत आहे तुझे?" म्हाताराने उत्तर देण्यापूर्वीच एक मैत्रिक म्हणाला "शत्रूचा मैत्रिक किंवा हेर जसावा!" "माऊफ" शत्रुसैनिक नाही किंवा हेरपण नाही मी शानत राहलो व फंदमुळे त्याजला आपली उपजीविका करतां." म्हातारा म्हणाला.

"तसे असेल तर तुझ्या केसाला देखील होतील तर मग हो पुढे आणि चल बंधू! घळा लागणार नाही. मी ब्रम्परच्या राजाचा तू इकडे गनान राहतोस म्हणून नाहीतर

अंगरक्षक आहे. मी तुला आवाहन देता. जेव्हा होंगरावर बसलेल त्याचा नायनाट करायलासाठी मी आला आहे. तुला या होंगरावरच्या वाटा माहिती आहेत का?" अंगरक्षकाने विचारले.

"या सर्व माझ्या पायाखालच्या वाटा आहेत. होठे मिटून अगर झळोल्या रात्री देखील तुम्ही सांगाल तेथे विनयक वाऊ शकन." म्हातारा म्हणाला.

"आम्हांला अशाच वाटांच्याची गरज होतील तर मग हो पुढे आणि चल बंधू! तू इकडे गनान राहतोस म्हणून नाहीतर

मी सांगून मोठे देवले असते तुला । मग येतोस ना वाट दाखवायला ?” अंगरक्षकाने विचारले.

पण म्हाताऱ्याच्या कानावर त्यांतला एक देखील शब्द पडला असेलसे दिसत नव्हते. कारण तो त्यावेळी दुसऱ्याच काळा विचारांत मग्न आलेला होता. या अंगरक्षकाला मदत करता काळी तर आपल्या मुलाला सोडवून घेऊन सायला काही तरी मार्ग निघेल, असा विचार त्याच्या मनात होता. “शा !” असे श्रध्दाने आपली तरुवार उगसून घाटी लागला.

अंगरक्षकाने त्याची तरुवार पाहून चाक्या होऊन त्याला विचारले—“रानांत राहून कायतुळे खाणाऱ्याला मी तरुवार काशाला देई ?” “मी देखीक एक जुना सांनक आहे. मी त्याच्या राजाच्या

पदरा, म्हणजे तो राजाच्या बापाच्या पदरी नोचला केली आहे तेव्हापरसून माझ्या कमरेला ही तरुवार वाहे.” म्हातारा असे मानाने म्हणाला.

ते एकूण सैनिक अंगरक्षक मोठे चांगले अंगरक्षक म्हणून आपल्या मते म्हातारा “काही काळाचे काळज लावला आहे” विश्वासपात्र केला. ही तरुवार घ्यातात भागार जाईल ! तुम्ही मिऊ नका. आपण गाडीवागून त्याच्यावर आपली नजर सारखी ठेवली म्हणजे पुरे आहे.”

म्हाताऱ्याच्या ते उन्ड पडले. पण त्याने नाडी असे पर- नाडी घेऊन नये म्हणून त्याने पावे वकून देखील पाहिले नाही. निघताने डोंगर नदर राहिला. (पुढे वाच !)

गुणी गजोबा

राजाने दिलेल्या हजार मोहारांची धंदी घेऊन गजोबा आपल्या गांवी निघाला. तो आ वाटेने जात तो एका रानांतून जात होती. तो एका टेकडीजवळ वळणावरून जात असेनां समोर एका झाडाला एक तरुण गळाला फांजी लावून घेण्याच्या वेतांत त्याला दिसला. त्याच्या अंगांत तसे काहे होते. गजोबांना दोरी कापून टाकली आणि त्या तरुणाला विचारले—

“भव्या गृहस्था ! तुला वैश्वीह तर नाही लायले ! जियावर एवढा उदाग कां जायतस ! तुला पाझ्या मढीची गरज असेल तर यांत !”

ते एकूण तो तरुण म्हणाला—“मला या आश्रुत्याचा कीट आला आहे. गांवच्या लोकांसमोर उजळ माथ्याने हिडजे देखील

मला अशक्य आहे. आज कमीत कमी शंभर मोहारा मिळतील तर मला वायकीला लोड दाखविणे शक्य आहे. पण मला शंभर मोहारा कीण देणार ?” असे सांगून तो रुई लागला.

गजोबांनी त्याला धीर दिली म्हणाले—“या साध्या मोष्टीसाठी आत्महत्येला सधर झालास ! मी देतो तुला शंभर मोहोरा. तुझ्यावरचे संकट टळते तर मला आनंदच होईल. पण शंभर मोहोरा आणि जा घरी ! तुला संसार कर !” असे सांगून गजोबांनी त्याला शंभर मोहोरा दिल्या.

तो तरुण त्या मोहोरा घेऊन पळाला. त्याला पळत असलेला पाहून गजोबांना आश्चर्य वाटले. हा असो पळतो कां चोरासारखा !

तेवह्यांत गणोवांना दर एका जागी एक लहानगें गाठोडें दिमलें. ते गाठोडें त्या तरुणाचें असाचें व थ्यारी पाहेंत विसरून गेली असावी असा विचार करून गणोवांनी ते गाठोडें सोडून पाडिलें. त्या तरुणाचें अंगांत घातले होते अगदी तसलेच नवे कपडे त्या गाठोड्यांत होते. गणोवांनी ते कपडे अंगांत घातले व आपले कपडे गाठोड्यांत बांधून घेतले आणि निवले.

ज्या तरुणाचें नांव रघुनाथ असें होतें. दुर्दैवानें त्याला वाईट संगत लागली व वडिलोपार्जित सर्व धनहीन जुगार व

शरू या देन व्यसनांत तो चालवून बसला. रघुनाथाचें लग्न रांच वर्षापूर्वी झालें होतें, पण वादका माहेरीच होती. सान्ध्यात निरोावर निरोप पाठविले की वादकाच्या घेऊन जावे. वादकाच्या घेऊन त्याला नाहीं म्हणून मागचे लोक हंसत होते.

ज्या लोकांना नवे दिले होतें त्यांना मित्रांचे केली आणि गराण पाडोने पर मिलाव टोण्यापर्यंत मजल आली होती. या संकटांतून त्याला काही तोंड सुचत नव्हती. त्याच्या आईला त्याने वादकाच्या रानांत कल्पना दिलीच नव्हती. म्हणून निजे मुलाचा गरीब भयन वादकाच्या घेऊन घेऊनच पाठविले.

शालुरवाडी, जांभ्याचा मान न्हायदान पाहिले तसाच झाला. त्याला मधीन पोतर जोडी मिशाली. सासऱ्याने आग्रह करून चार आठ दिवस ठेवून घेतलें. आठव्या दिवशी मुलीची पाठवणी झाली. दोघे नवरा अजून आरल्या गांवी निघाली. मध्याकाळची वेळ होती. काळोख पडूं लागला होता. दोघे एका झाडाखाली वादर अंभळून झोपां गेली. वादकाचा डोळा लागल्याबरोबर रघुनाथ उठला व टेकडीच्या आड एका झाडाच्या

दोरी बांधून फांन मज्यांन वातला मात्र, गणोवांनी येऊन दोरी तोडून टाकली. जणू देवानेच गणोवांना तिकडे पाठविले होते.

रघुनाथाला वाटत होतें की गणोवा संभर मोहोरा कदाचित परत भागतील. आणखी एक दुष्ट विचार मनांत आला. गणोवांनी दिलेल्या संभर मोहोरा फक्त पर सोडवून घेण्याला उपयोगी पडतील. पुढे संभर चालवायला हातांत पैसे कोठे आहेत ! म्हणून त्याने गणोवांची अंकाव विचार केला.

त्या प्रमाणे रघुनाथ एक दमड घेऊन गणोवांच्या वाटेवर लपून बसला. गणोवा आल्यावर त्याने पाठी मागून दगड मारला. गणोवा वैशुद्ध होऊन जमिनीवर पडले. रघुनाथाचें त्यांची थैली उचलली व मोहोरा काढून घेऊन पळून गेला.

त्याला वाटलें की आतां वादका सोपली आहे तिकडे परत जावे व वादकाच्या बरोबर घेऊन परी जावे. आजपर्यंत मूर्खपणा केल्या तो आतां पुरे झाला. या पुढें जुगारीला व दाचला राम राम होऊनच जाय. त्याने एक दुष्कर्म केले खरे, त्याला ही सद्बुद्धि आली.

त्याला वाटलें, वादका पुन्हां माहेरी तर गेली नसेल ! पाराण तो उठून येऊन बराच वेळ झाला होता. पुन्हां एक विचार आला, धातां आपल्या हातांत दगड पैसा आहे. बाजारांत जाऊन दोन नवीन दागिने कां घेऊन येऊ नये ! ते घेऊन पुन्हां वादकाच्या माहेरी जाऊ व हे दागिने देऊन तिची समजूत घाळून तिला परत बोलावून घेऊन येऊं.

रघुनाथ बाजारांत पोचला तेव्हां छान उजाडलें होतें. दुकानें उघडली होती. एका सराफ्याच्या दुकानांत जाऊन त्याने निरनिराळे दागिने पहावयास सुरवात केली. परंतु

रघुनाथानें दिल्ल्या मोहोरा पाहून व त्यावर राजाची मुद्रा पाहून सराफशाला थोडा संशय आला. त्यानें सोंवसाकडचीं ठाण्यावर तीं वातमी पोचलीं केलीं व रघुनाथाक गण्यांमध्ये गुंतवून ठेवल्या.

शिपायांनीं येऊन रघुनाथाक संशयावरून कैद केले व त्याला राजासमोर हजर केले. राजानें आपली थैली मोहोरा ओळखल्या. वसंवर एक हजार होत्या. विनाश रघुनाथ एक मोहोर देखील खर्च करूं शकला.

“तुला ही थैली कोठें मिळाली ?” राजानें दडवून विचारलें. रघुनाथ गणेशांना

ओळखून नव्हता. म्हणाला - “एक जेदर दानी जाणसानें दिली.” “कां दिली ?” म्हणून विचारतां त्याच्याजवळ उत्तर नव्हतें.

“कोठला राहणारा तूं ?” म्हणून विचारतां रघुनाथानें खोटा पत्ता मागितला. त्या गांवाच्या चार चौकांची ओळख विचारली असतां रघुनाथ निरंतर झाला. संशय झाला. राजानें पुरी चवकशी दोईपर्यंत रघुनाथाक कैदेतच ठेवायला मागितलें आणि गणेशा मुन्करुप घरी पोचले कीं नाही याची चवकशी करून येण्यासाठीं राजानें सिपाई पाठविले.

इकडे रघुनाथाची बायको जानकी नवरा उडून निवून गेल्यावर थोड्या वेळानें जागीं झाली. पण तिच्या नव्हानें अनुमान केल्याप्रमाणें ती माहेरी गेली नाहीं. ती सामरी निघावी होती व सामरीच जाण्याचे तिनें मनाशीं पक्कें ठरविलें होतें. माहेरी गेली तर लोक विचारतील कीं नवरा कोठें गेला / मग उतर काय सावयाचें ? तिच्या खाली पहारें लागेल. येणाऱ्या जाणाऱ्या विचारून सागरच्या गांवीं जाण्याचें ठरवून ती निघाली.

थोडें अंतर चालून गेल्यावर तिच्या गणेशा थोडें अंतर चालून गेल्यावर तिच्या गणेशा

रक्तबंबाळ झाले होते व त्यांच्या थंगांत तिच्या माहेरच्या लोकांनीं दिलेलेच कपडे पाहून तिच्या वाटले कीं ती तिचाच रति असावा. तिनें आपल्या नवऱ्याला नीट पाहिलें तरी कोठें होतें ? रंगा रूपानें गणेशामध्ये तिच्या विशेष फरक दिसला नाहीं.

कोणी तरी जाणवता पतीलाच मारहाण केली असावी असा विचार करून तिनें पाणी शिंपवून तोंडावरचे रक्त पुसून काढले. गणेशा शुद्धीवर आले व थोड्याला हात लावून पाहिला तर एक मोठें रेंगूळ. हाताला

आहे रक्त पण लागले होते. त्याच वेळी त्याला हूर जानकी पाऊसोरी उभी असलेली दिसली. तिनेच त्याच्या तोंडावर पाणी धोवडले व त्याची सेनामुख्या केली हे कळाल्या त्याला फारसा धेळ लागला नाही. त्याची शैली नाहींशी झालेली होती. त्याने तिला विचारले "माझी शैली दिसली का वाई तुम्हाला ! " पण जानकी लाजेमुळे तोंड फिरवून कांडीच बोलली नाही.

गणोवा उठून उभे राहिले, अंगा कवड्या-वरची धूळ झाडून टाकली आणि आपल्या गांवी निघाले. जानकी देखील त्याच्या

पाठोपाठ निघाली. गणोवांनी मागे वळून पाहिले व विचारले—

"कोण तुम्ही ? तुमच्यावरचेर दुसरे कोणी नाही का ? कोठे जायचे आहे तुम्हाला ? " पण उत्तर न आलेले पाहून त्याने विचारले—"पाहिले तर तुम्हाला तुमच्या घरी ~~आणखी~~ मी येतो वरोवर ? "

जानकीला वाटले की होकराळा जबर जखम लागल्यामुळे परीला स्वतःची राहाली नसेल म्हणून ती म्हणाली—"आणखी कोण माझ्यावरचेर येणार ? आणि मी आणखी कोठे जाणार ? "

गणोवांना जानकी बोलते आहे, याचा उलगाडा होईना. ते निस्संकोच म्हणाले—"मी आपल्या घरी चालली आहे. तुम्हाला इतकं नसेल तर या. माझी आई सर्व चक्करी करून तुम्हाला तुमच्या घरी पोचवी करील."

तरी जानकीला गणोवा आपले पति नाहीत हे कळले नाही. ती त्यांच्या पाठो-पाठ गणोवांच्या घरी आली. गणोवांची आई मुलगी वाटच पहात होती. तिने जानकीला पाहून प्रथम तिच्या विषयीच चक्करी केली.

गणोवा आईला मागे लागले—"आई ! आ आई कोण हे नस्य नाहीत नाही. वाटेन वर येऊन, एकटी आई असे वाटते. माझ्यावरचेर आली आहे. रानांत तिला एकटीला सोडून येणे वरोवर दिसले नाही कथन घेऊन आले. तिला विचारले तर यजेने तोंड फिरवून उभी राहते व कांहीच बोलत नाही. तूच तिला विचारून तिची सर्व चक्करी कर. तिच्या घरी तिला आपण पोचवू या "

नंतर गणोवांनी गुरुगृही त्यांनी जो विद्यालय होता त्याचे मागे एक राजकुमाराचे स्थाने कमं रक्षण केले. वाटेन जाण्याच्या करणाच्या एका तरंगाला वाचवून त्याला शंभर मोहोरा देऊन कमा लावून केला व शेवटी चोराने दगड मारून शेकी वशी सोडून नेली हे सांगितले.

जानकी भितीआड उभी राहून सर्व ऐकत होती. तिला आतां कळले की गणोवा तिचा नवरा नाही. तो आत्महत्येच्या प्रयत्न तिच्या नवऱ्यानेच तर केला नसेल ! त्याचे रक्षण करून गणोवांनी त्याला शंभर मोहोरा पण दिल्या होत्या. नवरा कोठे गेला हे कळायला मागे नव्हता.

इतक्यांत राजाचे शिपाई चक्करीसाठी आले. त्यांनी गणोवांना सांगितले की माल-मुहलागकट चोर पकडला आहे. गणोवा म्हणाले की माझी शैली चोरीला गेली स्वरी, पण त्यांत नऊशें मोहोराय होता. कारण हजार मोहोरापैकी शंभर मी एका तरंगाला दिल्या होत्या. त्यांनी अंगांत घातलेले कपडे दाखविले व म्हणाले—"बहुतेक हे कपडे त्याचेच असावेत." शिपाई म्हणाले "अगदी वसेच कपडे चोराच्या अंगांत आहेत."

गणोवांना तेव्हा कळले की ज्याला त्यांनी शंभर मोहोरा दिल्या होत्या त्यानेच शेवटी

जगा वान केल्या. आपल्याच पतीनें पशेप-
कारी गणोवांचा अश्वकार केल्याचें घेऊन
जानकी गड्डे त्यागली व गणोवांच्या पायां
पडून पतीला माफ करण्यासाठीं विनंति केली.

गणोवांनीं तिला धीर दिल्या व शिपायां-
बरोबर ते राजतरवारी गेले. कैदेत पडलेल्या
रघुनाथाला त्यांनीं ओळखले. रघुनाथानें
केलेल्या अपराधाबद्दल पश्चात्ताप व्यक्त करून
माफी मागितली. म्हणाला "मी आपल्या
मूर्खपणानें आपलें सर्वस्व घालवून असले
व शेवटीं आपल्या उपकारकर्त्याचा घात
करायला तयार झालों. हें सर्व माझ्या
कृतकर्माचें फल होय."

गणोवांचीं रघुनाथाच्या बत्तीनें राजाजवळ
विनंति केली की त्या तरुणाला माफ करण्यांत
याचें व [] जसेल तर त्याच्या एवजी ते
स्वतः नुरुंगवास भोगायला तयार जावेंत.

त्याची वायव्य किती सुणी आहे! विचारी
बहिष्कारनेच माहेरून मासरी येत होती व
पतीच्या चुकीमुळे तिला दुःख सहन करावें
लागणार होतें. तिचें आकुप्य सुखी झालें
म्हणून तिच्या पतीला आरुप्य हजार मोहोरा
देण्यांत याच्या अशी विनंति पण त्यांनीं
केली. कीणाला दुस्वप्नें किती सोंपें []
कोणाला सुखी करणें किती कठीण आहे!

गणोवांच्या विनंतीस [] देऊन राजानें
त्या [] भरा केली व पुष्कळसें धन
देऊन दोघां नवरा वाकतोस निरोप दिल्या.

गणोवा त्या [] आश्रया परीं
बोलायून घेऊन गेले आणि म्हणाले— "आतां
वापुढें तरी संभाळून रहा. [] वडीच्या
रुपानें तुला [] सन भिरकले आहे. तिच्या
स्थानाची जबाबदारी तुझ्यावर आहे."

[] पुढल्या अंकी आपली एक गोष्ट]

वाईट झालें, पण बऱ्यासाठीं

चीन देशांत एक म्हातारा रहात असे. त्याच्याजवळ एक घोडा होता. एकदां
तो घोडा कोटें तरी नाहींसा झाला. शेजार पाजारच्या लोकांनीं येऊन म्हातार्याला
धीर दिल्या कीं देव कस्तो में बऱ्यासाठींच करता.

म्हातारा म्हणाला— "माझा घोडा हरकत होईल माझ्या बऱ्यासाठींच
असेल कदाचित!" कांहीं दिवसांनीं तो घोडा परत आला तेव्हां तो आणखी एक
घोडा बरोबर घेऊन आला.

शेजारच्या लोकांनीं येऊन म्हातार्याचें अभिनंदन केलें. म्हातारा म्हणाला
"पण कदाचित याचा परिणाम वाईटहि होऊं शकेल!"

त्यानेतर [] दिवसांनीं त्या म्हातार्याचा मुलगा त्या नव्या घोड्यावर
बसून कोठें तरी जात असतां [] खाली पडला व [] पाय मोडला.

शेजार पाजारच्या लोकांनीं येऊन सहानुभूति [] केली तेव्हां म्हातारा
म्हणाला— "कदाचित हें माझ्या बऱ्यासाठींच असेल!"

त्याच सुमारास चीन देशावर हूण लोकांनीं म्हारी केली. देशांतल्या
तरुणांना सैन्यांत भरती करूं लागले. म्हातार्याचा मुलगा लंगडा होता म्हणून
त्याला भरती केले नाहीं.

अकलेचा कांदा

आजोबा घरा आले तेव्हा सर्व बाळूनी थहा करण्यांत रंगले होते.

“काय रे, तुम्ही त्याच्या पाठीस कां कागला भाडां!” आजोबांनी विचारले. पण बाळूने कांही उत्तर दिले नाही. यमू म्हणाली-

“आजोबा आम्ही सर्व लपडान खेळत होतो. म्हणाला मी देखील खेळणार. आम्ही त्याला फिली सांगितले तुला येणार नाही, पण त्याने हट्ट केला म्हणून आम्ही त्याला खेळायला घेतले. तो ओरडत गेला. ‘‘थोब हतक्यांत येऊ नकोस!’’ एका टोपली मार्गे लपून ओरडला- ‘‘आतां आत्मय तरी चालेल.’’ तो कोठे आहे हे चोराला कळले व चोराने त्याला जाऊन धरले. म्हणून सर्व हंमत होते.’’

“एवढेच का!” असे म्हणत आजोबा खाली बसले. बाळूला येथाने मांडावर घेऊन ते म्हणाले-“अगदी तुझ्यासारखा समुद्रांत राहणारा एक प्राणी आहे, यम! त्याला पाच, शेवट व होके आहे. काळी माते भरायला आले की तो देखील तुझ्यासारखा एका बागी लपून बसतो. एवढेच नव्हे, तो कोठे लपून बसला आहे हे कोळ्यांना कळू नये म्हणून काळ्या रंगाचा एक तन्हेचा द्वय तो सोडीत असतो, आणि तोच रंगचा काळ मरतो. कारण त्या काळ्या द्रवाच्या अनुरोधाने काळी त्या माण्याला परतात.”

“आजोबा, म्हणजे तो खुळाच आहे म्हणावयाचा. खंड्या, म्हणजे लुनार पक्षी काय कातो माहीत आहे ना!” एका मुलाने उठून विचारले.

“कला नाही बुवा माहीत! सांग बंधू!” आजोबा म्हणाले.

“त्याच्या पिलांना बळून कोणी नेऊ नये म्हणून प्रथम तो हाडाच्या अगदी मध्यभागी आपले बरेच यंत्रणे. पिले अंधांतून बाहेर येतच ते त्याला पळून मरणाळ असा विचार करत तो आपले घरे थोडे खाली बांधून त्यात पिलांना आणून ठेवतो. पिले जसजशी गोठा होत जातात तसतसे तो आपले घरे खाली खाली आणत जातो. शेवटी पर्यंत इनके खाली आणून ठेवतो. कोणी महान पिलांना उचलून घेऊन जातो.”

“अकलेचा कांदा! त्याला एवढे मुळां फळत नाही म्हणण्याचे!” बाळू म्हणाला.

आजोबांनी बाळूला मांडीवरून खाली उतरवून ठेवले आणि नाकांत तपकीर कोचात म्हणाले-“अरे मुळ्या मनुष्य तरी तेंब करतो.”

“म्हणजे असले अकलेचे कांदे माणसांत मुळां जन्मून, म्हणतां!” मुलांनी विचारले.

आजोबा म्हणाले-“पञ्चवक्त्रांना मुळां अकलच नसते म्हणून त्यांच्या हातून असल्या मुलंफला होतो. पण मनुष्य अकल असून देखील मुलंफला करतो त्याला काय म्हणावयाचे!”

“कसे हो!” मुलांनी विचारले. आजोबा गोष्ट मांगू लागले.

“एकदा एका राजाने वाटसरूलाठी रस्त्याच्या बाजूला एक विहीर खणून ठेवली होती. सर्वांनी राजाची स्तुति केली आणि त्याचे आभार मानले. कारण जवळपासच्या गावांत पिण्याच्या पाण्याची फार टंचाई होती. पण दैवयोग असा की एक मनुष्य त्या विहीरीत पडला. मग काय लोकांनी राजाची निद्रा सुरू केली. कस्य पण विहीर बांधली आहे, कित्येकांनी असे म्हणायला देखील मार्गे पुढे पाहिले नाही की अंधे

विहिरीची सुळी गरजच काय होती. विहिरी नसली म्हणून काय विघडले असते?" जे तोडाव्या आले ते लोक बोव्हळ लागले.

"म्हणजे दहा माणसे दहा तऱ्हेने बोव्हळ लागली म्हणून राजा मूर्ख ठरेल का? बोलणारे मोकच मूर्ख ठरेले." एक मुलगा म्हणाला.

"कसे? अगदी बरोबर बोललास. पण कोणी जाणून घेऊन मूर्खासारखा वागत नाही! पण नांगले समजूतदार राहाणे लोक मुद्दा! अगदी साधा व्यवहारांत कदा कधी मूर्खासारखे वागतात! उदाहरण म्हणून एक शेन गोष्टी सांगतो." आज्ञेचा म्हणाले.

एकदा एका राजाच्या कानावर तक्रारी येऊ लागल्या की त्याच्या राज्यांत बाघांचा सुळसुळाट वाढू लागला आहे. तो राजा स्वभावाने फार दुष्ट होता. लोक नुसते त्याचे नांव ऐकूनच थरथर कांफत असत. तो राजा जगोजागी आपले हुकूम दगडावर लिहून ठेवीत असे. प्रजा राजाच्या आज्ञे-प्रमाणे वागत असे. कधी राजाच्या आज्ञे-विरुद्ध वागण्याची कोणाची छाती नव्हती. राजाने एक आज्ञा राज्यांतल्या बाघांच्या गांवी काढून ती आज्ञा एका बाघाला देवली. "सर्व बाघांना

कळविण्यांत येत आहे की त्यांनी एका बाघाच्या आज्ञेचा अंगलेंतून निघून जावे. बाघ ती आज्ञा वाचून का अंगलेंतून निघून जाणार! बाघांचा सुळसुळाट तसाच चालू होता. आता राजाला अकळेचा कांटा नाही म्हणावयाचा तर काय म्हणावयाचे! राजासद इतका चढला होता की त्याला घाट होणे का आपदे देखील त्याच्या आज्ञेला भिजून पळून जातील."

जाणली एक गोष्ट सांगतो. एका एका राजाच्या पदरी एक मंत्री होता. तो प्रभावशाली होता. तो नेहमी करावयाचे

प्रजेचे हित कसे होईल याचा रात्रंदिवस विचार करीत असे. कोणी प्रजेचे हित कसे होईल हे सुचविले तर मंत्री त्याला अक्षिप्त देऊन त्याचा गौरव करीत असे. मंत्र्याची शायमकी निळविण्यासाठी एका अधिकाऱ्याने सुचविले की राजधानीच्या पूर्वेला जो एक मोठा तलाव आहे तो अटवून त्यांत मात घेता! केली तर देशांत सुकाळ होईल.

मंत्र्याच्या बायकोला ती सूचना ऐकून खोटे आश्चर्य घाटले. तिने विचारले "ते बरोबर आहे, पण तलावांतल्या पाण्याचे काय होईल? तो प्रभावशाली होता. तो नेहमी करावयाचे

त्या अधिकांशाने विचार करायला हणभर देखील न याचला उत्तर दिले. "शेजारी दुसरा एक तलाव थापून त्यांत सर्व पाणी सोडून देता येईल. काय पण अकल ! तुम्ही मुद्धा ऐकून हेसु लागलात ना ! पण तो अकलसूनच होता असे थोडेच आहे. मंत्र्याची शाबासकी मिळविण्यासाठी त्याने ती सूचना केली होती."

आजोबा घोडा वेळ नपकीर ओढण्यासाठी आंबलेले पाहून मुल्ले म्हणाली— "आजोबा ! अशाच काही गमतीदार गोष्टी सांगा हो !"

"अरे अशा गोष्टी ना ! माझ्या डोक्याकडे जितके वेळ आहेत तितक्या माझ्या डोक्यांत आहेत." आजोबा म्हणाले आणि डोक्याजवळ लागले. थोड्या वेळाने गोष्ट सुरू केली— "एका राजाकडे एक नोकर होता. आले कोठे व कामे करत, हे त्याच्या माहीत नव्हते. एकदा बोलता बोलता त्याने आपल्या साथी नोकरांना विचारले— "आल्याची माहे गमा कोठे होतात."

दुसरा म्हणाला— "आले झाडाला नाही लागत. जमिनीत होते."

पण पहिला नोकर त्याला कवळ होईना. म्हणाला "बुद्ध ! मला माहीत आहे झाडालाच लागते. शंभर रुपयांची पैज !" मंतर त्याने दोघा तिघांना जाऊन तोच प्रश्न केला आणि प्रत्येकाने तेच उत्तर दिले. कांणी झाडाला लागत असे उत्तर दिले नाही. म्हणून पहिला नोकर हारला. पण तो दुसऱ्या नोकराला शंभर रुपये देत म्हणाला— "मी हारलो म्हणून काय झाले ! आले झाडालाच लागते, हे मला नवी माहीत आहे. अरे, धा सर्व लोकांना काय माहीत !" सगळा जिवे असतात असे सांगणाऱ्या मूर्खासारखाच हा एक मूर्ख होता. आणि काय !

माहिती कांही नसते ■ माहिती असल्याचा काय आणून असे मूर्खासारखे कांही लोक कांही तरी बोलतात झाले. आणि एक गोष्ट ऐका—

एका राजाला दोन मुल्ले होईत. दोघांचा दादविषय नाव होता. तांदूळ कोटून येतो ! मंडा म्हणाला "पोल्यातून !" धकटा म्हणाला "पयशीतून !" दोघांपैकी एक जण देखील कधी शेतात गेला असेल तर शपथ !"

अशाच एक गोष्ट आहे. पण चित्रकाराने दोन बेल घुमून आहेत असे एक चित्र तयार

केले. मान खाली करून ते नाकाने कुत्कार सोडीत होते. ते आपल्या दोघांच्या उडवीत होते. सर्व दृश्य अगदी कामे स्वाभाविक वाटत होते. सर्व त्या चित्राचे प्रक्षेप करीत होते.

चित्रकार गवाने फुटून गेला. एकदा त्या चित्रकाराच्या गुराख्याने ते चित्र पाहिले आणि बोरजोराने हेसु लागला. म्हणाला— "घनी ! काय व हे !"

चित्रकार म्हणाला "आहे की नाही गमतीचे चित्र ! मी काढले आहे ते. तुला काय कळणार आमची चित्रकला ! आहेत की नाही खराखरचे अस !"

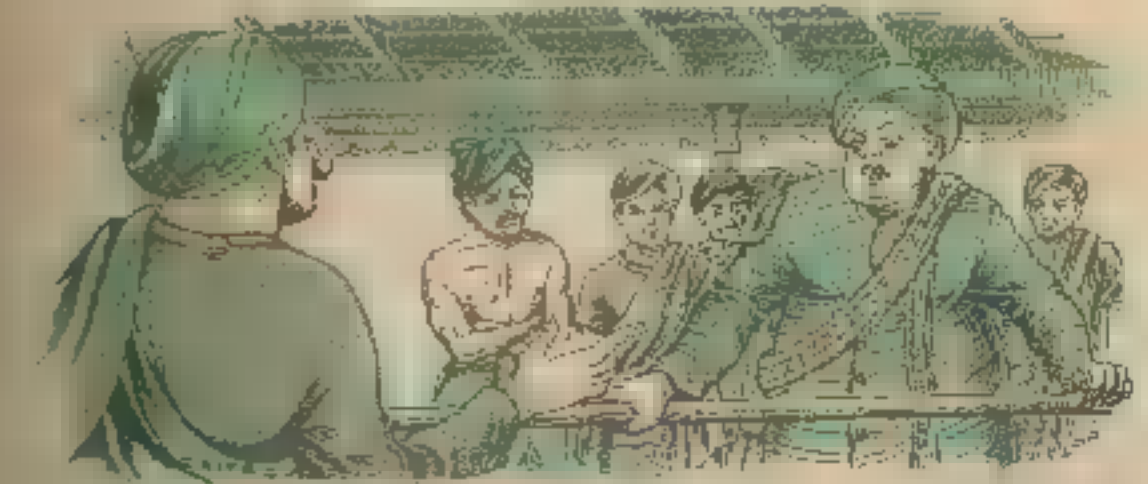
घमेंड जिरली

एक गरीब लाकूडतोड्या रानांत लकडे तोडून त्यांची एक मोठी बांधून बाजारांत विकायला घेऊन आला. बाजारांत खूप गर्दी होती. लाकूडतोड्या 'बाजू' 'बाजू' असा ओरडत रस्त्याने चालत होता. लोक त्याचा आवाज ऐकून बाजूला सरत होते. परंतु एक घमेंडसोर शेठ बाजूला शक्य नाही. त्यामुळे त्याचे धमडे लाकडात उडवून फाटून गेले. त्याला फार राग आला. त्याने लाकूडतोड्याच्या विरुद्ध न्यायाधिकाकडे फिर्याद केली.

न्यायाधिशाने लाकूडतोड्याला कित्येक प्रश्न केले. पण त्याने एका प्रश्नाचे देखील उत्तर दिले नाही. शेवटी न्यायाधिशाने फटाकून विचारले- "या मुमशाला नाझ्याकडे कशाला घेऊन आलां आहां !"

"साहेब ! हा नेहमीच असे एक न एक मोग करतो. हा मुमश आहे तर 'बाजू बाजू' !" असे ओरडत कसा बाजारांत आला !" शेठ म्हणाला.

"होय का ! म्हणजे तो ओरडत असून ते ऐकून देखील तुम्ही बाजूला सरकला नाहीत ही तुमचीच चूक आहे ! तुमची फिर्याद रद्द करण्यांत येत आहे !" न्यायाधिशाने निवाडा दिला.

"आहेत बरंच ! पण झुजनांना बेल अशा शेषट्या उडवीत नाहीत. शेषटी दाबून भरतात." गुगळ्याने अगदी बरोबर सांगितले होते. त्याची चूक त्याच्या पदरांत बांधून दिली होती. पण त्याने त्या चित्रांत काही बदल केला का !

काही लोक 'अल्पापारेमुव्यापार' वळू लागतात. म्हणजे त्यांना माहिती मुळाच नसते. पण नेमके तेच काय करायला धांवतात. एका गांवांत एक आंधळा म्हणत असे. त्याला पाहून त्याच्या एका नातेवाईकाला त्याची दया आली. तो म्हणाला- "विचान्धाने सूर्याचे तोंड कधी पाहिलेले नाही. ते कसे असते आणून त्याला सांगू. वा, असे सांगून तो म्हणाला- "सूर्य या घंटेसारखा असतो." असे सांगून त्याने घंटा बाजवून दाखविली. त्यानंतर घंटेचा आवाज ऐकण्याबरोबर

आंधळा विचार- "क्रोध ! सूर्य आला का !" त्याच्या त्या नातेवाईकाला त्याचे जाम्बून दुख वाटले. तो म्हणाला- "सूर्य असा चमकतो !" असे सांगून एक मेणवळी आंधळ्यासमोर दाखवीत म्हणाला- "पाहिजे तर हात लावून पहा !" त्यानंतर काही दिवसांनी त्या आंधळ्याच्या हातांत मुळांनी एक बांसुरी आणून दिली. ती हातांत घेऊन तो आंधळा म्हणाला- "अरे हा तर सूर्य दिसतो आहे. आता नाही सोडणार याळ !" मुळांनी विली मागितले की ती बांसुरी आहे सूर्य नाही. पण ~~आंधळा~~ म्हणू लागला- "तुम्हाला काय माहीत !" मुले हंसे लागली.

आता तुम्हांच मागा की तो आंधळा वेडा की सूर्य कसा असतो हे सांगणारा वेडा !"

कृताकृत

विक्रमाकांते दडू गोड्या नाही. झाडावरून

पेन काढून लावावर येतं आणि नेहमीप्रमाणे स्मशानाकडे निघाला. तेव्हा पेनात बसलेल्या पेनात त्याचा स्पर्शाचा "गडगड" ऐकून तो विचारी पाहून मला खरी कधी तुझे कौतुक करायला येईल कारण कृताकृत नावाच्या एका ब्रह्मणाच्या हाता पेनवेलीत पाच नवीस लेखकांच्या ने झटून आहेत. काम पुरे होईपर्यंत त्याचे चेत बदलत नाही हे मी नव्हता जाणत. तरी त्या केशळा वाटू जसे म्हणून मी कृताकृताची गोष्टी तुला सांगतो. एक!" असे सांगून त्याने गोष्ट पुन्हा केली.

कृताकृत हा एक ब्रह्मण होता. तो बहिरक कार्य करणाऱ्या गोडून जुगार खेळू लागला व शेवट पिऊन सुंदरिचा कडे लागला. कधी कधी झिजल्यावर तो रात्री स्मशानात जात

वेताळाच्या गोष्टी

थमे, जे मिटेल ते सादवे, विविधिनयेच काही नाही. एकदा तो कुळअष्टच झाला असे म्हणून मी बोलले.

एकदा तो स्मशानात हिंडत असता स्मशानात कितीच चिंता नव्हत होती आणि अशाच नृत्य चालू होते. एका भुताने त्याला विचारले-"मला खाण्या नसतं मी आणून देतोस की मी तुलाच खाऊन टाकू."

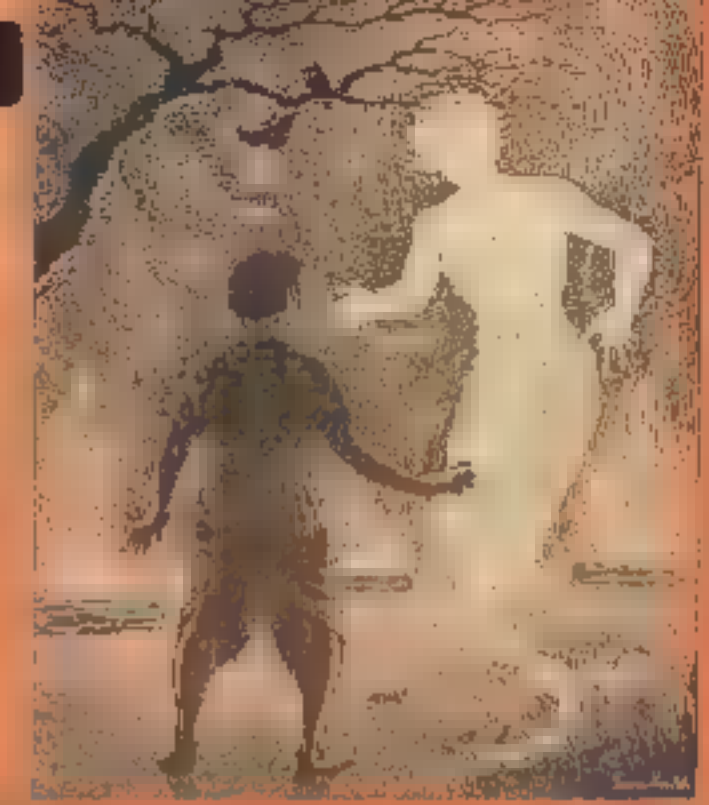
"मी नसतंय आणून द्यायला तयार आहे. पण त्याचदरम्यान मला पाच देणार, सगळे!" कृताकृताने विचारले.

"तू ब्रह्म निरांगी ब्राह्मणाचे मांस आणून दिलेस तर मला संजीवनीमंत्र शिकवून देईन!" भूत म्हणाले.

"स्था ब्रह्म मंत्रावर भागणार नाही. तू मंत्रवलेले फासे सुद्धा दिले पाहिजेस. जुगारीत माझा ब्रह्मण होना कासा नये! हे कवळ असेल तर तू मागितल्याप्रमाणे ब्राह्मणाचे मांस मी आणून द्यायला तयार आहे." कृताकृत म्हणाला.

"कवळ! मी तुला मंत्रवलेले फासे पण द्यायला तयार आहे!" भूत म्हणाले.

कृताकृताने निरांगी ब्राह्मणाच्या दार कळत त्याचे मांस आणून द्यायचे ठरविले. परंतु ते

काम सोपे नव्हते. म्हणून त्याने आपल्या मावाचाच बंधू केला आणि त्याचे मांस आणून आणाला दिले. भुताने नवन दिल्याप्रमाणे एक मंत्रवलेला फाश्याचा जोड आणि संजीवनी मंत्र कृताकृताला दिला.

एकदा संजीवनी मंत्राची परीक्षा करून पाहण्यासाठी कृताकृत स्मशानात गेला आणि एका चांडाळाच्या प्रेतावर त्याचा प्रयोग करू लागला. त्याने अर्धा मंत्रच म्हटला असेल की प्रेताचा डावा हात हलू लागला. नेंतर डावा पाय हलू लागला व हलू हलू डावा डोळा उचलून तो चांडाळ कृताकृताकडे

पाहू लागला. अजून उजवे वंग मेलेलेंच होतें.

तें मयेंकर दृश्य पाहून कृताकृत धावरला आणि अर्धा मंत्र विसरून गेला. आतां त्या चांडाळाचा अर्धभूत स्थितींत ठेवून तेथें फार वेळ उभा राहण्याची त्याची छाती होईना. म्हणून कृताकृत तेथून पळाला. चांडाळाचे अर्धवट जिवंत झालेलें प्रेत पण उभें गहालें आणि लंगडत त्याच्या पाठी-मागून निघालें.

कृताकृत घरीं गेला व दरवाजा बंद करून शरथर कोपत पांघरूण घेऊन

शोषण्याचा प्रयत्न करूं लागला. पण झोप लागते का ? दोक्यांत त्या चांडाळाचें भूत वसलें होतें ना ? थोड्या वेळानें त्याला “ऊनाधिकाकृतंकृतम् !” चा जप करीत कोणी येत असल्याचा आवाज ऐकूं आला. तो चांडाळच आहे याची खात्री पटल्यावर कृताकृत विलाप्यावरून उठला दार उघडून पळाला. पण टेच लागून साडी पडला. तरी उठून एका घोळ्यावर बसून दूरच्या एका गांवीं निघून गेला.

त्याची समजूत होती कीं आतां चांडाळ पाठलाग करीत येणार नाहीं. तो संवयी-

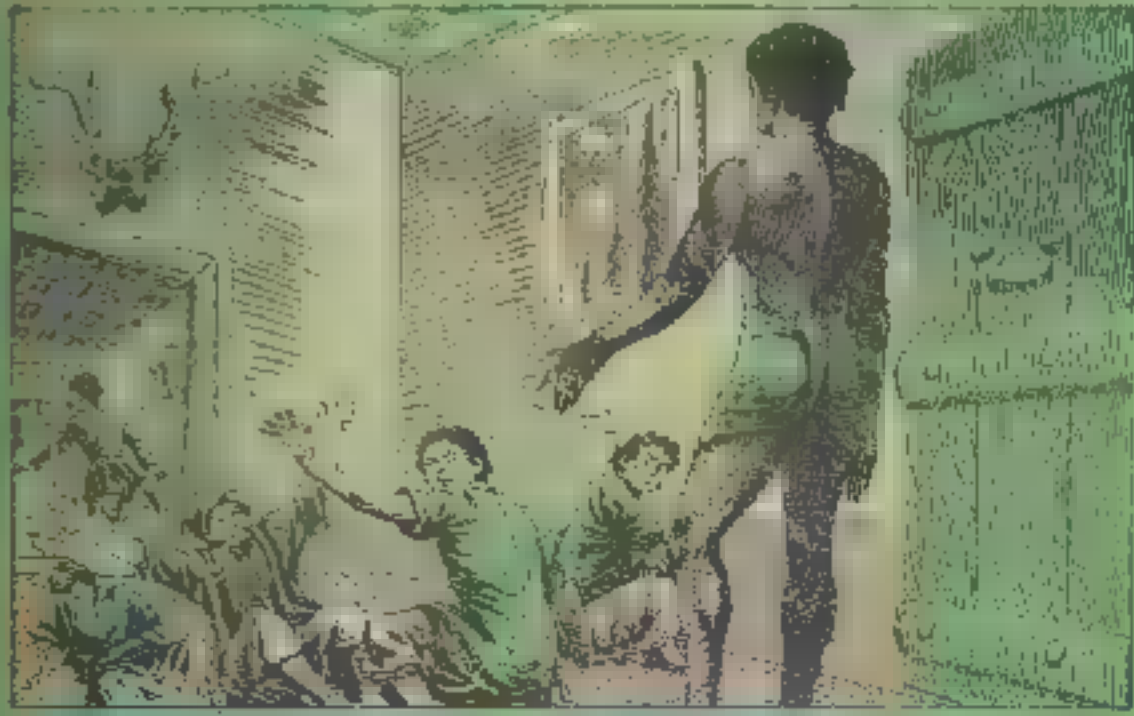
प्रमाणें पुन्हां जुगार खेळूं लागला. आतां तर त्याच्याजवळ मंत्रवलेले फासे होते. म्हणून त्याला जुगारीत चांगलेच यश मिळूं लागले. हळू हळू तो श्रीमंत त्याच्या दिवाण-खान्यांत नेहमीं जुगार खेळणाऱ्यांची गर्दी जगा होऊं लागली. त्याची मित्र मंडळी जमत, जुगार खेळत दारु पिऊन मारामारी देखील करीत. त्यांत त्याचें नुकसान होई. एवढां लागलेले सुटतें का !

एवढां तें आपल्या जुगारी मित्रांइकडी-बरोबर जुगार खेळण्यांत गर्क असतां चांडाळ लंगडत लंगडत म्हणून समोर

येऊन उभा राहाला आणि “ऊनाधिका कृतंकृतं !” चा जप करूं लागला.

कृताकृत त्याला पाहून जोरानें ओरडला व मागच्या दारानें पळून गेला. त्यानें तें गांव देखील सोडलें आणि आपणखी एका दूरच्या गांवीं जाऊन राहूं लागला. त्याच्या घरीं जे लोक होते ते सर्व चांडाळाच्या (धा) अर्धभूत प्रेताला पाहूनच जागच्या जागीं मार झाले.

मग्या गांवीं कृताकृत कांहीं विबल देण पाळून भटकत राहिला. हळू त्याची भीति कमी होऊं लागली. जुगार खेळून

पुन्हा पैसे मिळवू लागला आणि चैन करू लागला.

एकदा कृताकृत आपल्या घरी निश्चितपणे धोरत पडला असता चांडाल रंगडन "उत्ताधिकाकृतकृतम् !!" असे ओरडत येऊन पोचला. कृताकृत आगा जाऊ तेव्हा समोर चांडालाच्या डसा पाहून घाबरून गेला आणि पळण्यासाठी माडीवरून उडी टाकली आणि त्याची कपड्यांवर आदळून आपटून नरण पावला. येथवर गोष्ट मागून येताळाने विचारले--"राजा ! मला ही कळले नाही की तो चांडाल "उत्ताधिकाकृतकृतम् !!" असे का ओरडत होता : त्याचा अर्थ : तुं माहीत असून मागितला नाहीस तर तुला त्याचा परिणाम माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची शेजार तुकले होऊन तुझ्याच पायांवर आदळतील."

त्यावर विक्रमाची म्हणाला--"उत्ताधिका-कृतकृतम् ! याना अर्थ, कमी केलेले, अधिक केले किंवा काहीच केले नाही असा होतो. सामर्थ्य स्पष्टच आहे. मूर्ख केलेले काम ते लोक पुरे करण्याचे भाडो घेता चिकाटी दाखवीत नाहीत ते ते ~~काम~~ सोडून देतात. ~~काम~~ पुरव हाती घेतलेले काम पुरे करतात किती काम किती काळ म्हण करावे लागले तरी माघार घेत नाहीत. त्यांना इतलोकी मुख निलते. अर्धवट काम करणाऱ्यांना इतलोकी दुःख व परलोकी पण दुःख म्हण करावे लागते. चिकाटी ही आर्चा मुरु किडी आहे !"

अशा प्रकारे राजाचे मीन मंग साड्यामुळे जेनाळ पुन्हा प्रेतासड नाहीसा झाला आणि आडावर जाऊन बसला.

कल्पित

बह्नीणा भाऊ

[२]

जुंवताने नोक्यांकरची कृतक कृतवला पुरत राखवले खरे, परंतु खलिकांनी घरी परत आल्यावर ती कोठे आहे असे विचारले तर त्यांना काय उत्तर राख्याचे या विचारांनी ती पडली. पण तिच्या मयुक्तिक असे उत्तर सुचेल.

तिने आपल्या स्थानाच्या दासीला बोलावून तिच्या मंडा घेतला. म्हातारी कन्नाद होती. म्हणाली "वेराम माझ्या ! एक उराय आहे. कराक तर मागते. तसे पुष्कळ उराय आहेत. पण हा उराय तुम्ही केवळाने तर आपल्याला खात्रीने बघा येईल. जुनाराच्या बोळीवून एक पुनळा तयार करा-यला मांगा. तो पुनळा एक सुंदर तांबूत तयार करून त्यांत ठेवून घ्या. नंतर दास-

दामांना बरोबर घेऊन म्हालाच्या एका कोपऱ्यात कोठे तरी तो पुनळ टाका, म्हणजे शाले."

"खलिकांनी विचारले की कृतक कृतव कोठे आहे तर मांगा की खलिका येथेवर त्यांच्या बिरडाने ती एकाएकी मरण पावली व खलिकांना परत पुष्कळ दिवस लागातील असे समजून तिला धुड्याती देणे भाग पडले. तिच्या मंडाच्या साजेस अशी अत्युत्तम कपड पण तिच्या प्रेतावर बनवली आहे."

खलिका आल्या प्रेमिकेची कपड वाहून शोक करताना व तिच्या आत्म्याला जांति मिळो व कल्याणतच्या रात्री तिची पुन्हा भेट घडो अशी जुदाजवळ प्रार्थना करतील. त्यांना शेका आली तर ते कपड खणवून

पाहतील तेव्हा उत्तमोत्तम कपड्यांत कुतळ कुड्मचा पुतळा दिलेल. 'फिती काळवंडला आहे' असे म्हणा, म्हणजे खलिफा त्याला हान मुद्दा लावणार नाहीत. प्रेताला हान लावणं धर्मविरुद्ध आहे याची आज्ञा देऊन कळत घालला विसरले नका."

जुवेदा बेगम खूप झाली. तिने दासीने सांगितल्याप्रमाणे एक लकडाचा पुतळा करून घेतला. त्या पुतळ्याला उंची वरून व दागिने घातून तोंडावर बुरसा घातला व दासीने सांगितल्याप्रमाणे थारायाने तो पुतळा पुरून टाकला. त्या जागेवर मेणवत्या

लावून ठेवून दिल्या. नंतर त्या जागी एक सुंदर कबर बनविली. जंतःपुरातील सर्व स्त्रिया व दासदासी या काळां वरून घातून मृत-मातीच्या संस्काराला हजर होत्या. सर्व महालांत कूनन कुड्म वारल्याची जानगी पसरली. ममूरसारख्या खलिफांच्या मित्र-मंडळींना देखील ती बातमी खरी वाटली.

खलिफा **खलिफा** दिवसांना मोहीन संपल्यावर अगदादला परत आले. कुतळ कुड्म वारल्याचे ऐकून ते वेगुद्ध होऊन धाटवून जमिनीवर पडले. शुद्धीवर आल्यानंतर त्यांनी कबरीचे दर्शन घेण्यासाठी जायचे ठरविले.

"खलिफा कबरीजवळ गेले. कबरीच्या चारी बाजूला काळे गालिचे पातलेले पाहून व मेणवत्या जळत असलेल्या पाहून खलिफा दांग मिनिटे कबरीजवळ भौन उभे राहिले व नंतर आपल्या महालांत परत गेले.

परंतु पुन्हा त्यांना शंका वाटली की कदाचित हे सर्व खोटे असेल. म्हणून त्यांनी कबर खणवून खात्री करून घेतली आणि **खलिफा** आठवडामर कुराणाचा पाठ करून घेण्याची व्यवस्था केली. रात्र दिवस तो पाठ चालू होता. खलिफा तसतू तसतू कुराणपाठ ऐकत.

कित्येक दिवस दुःखानुद्धे झोप आली नाही. कुराणपाठ होऊन गेल्यावर ते घरी आले **खलिफा** झोपी गेले. सर्व लोक आपापल्या घरी निवून गेले.

खलिफांच्या सेवेला ज्या दासी आल्या होत्या त्यांचे आपसांत दड्डे दड्डे बोलणे चालू होते. अर्थातच खलिफांची झोप मोडली. परंतु त्यांनी झोप मोडली असल्याचे दाखविले नाही. दासींचे बोलणे चालू होते—

"खलिफांना उगीच त्रास झाला. त्या कबरीवर त्यांनी उगाच आसवे गाळली. त्या कबरीत **खलिफा** पुतळा **खलिफा**."

"सर्वे **खलिफा** जुवेदा बेगमने कर मजिरीच्या भितीजवळ गुपचुप पुरून टाकले आहे. तिनेच तिचा कांटा दूर करविला."

जुदाची येहरमानी होती म्हणून ती कळी तरी वांचली. हेमायूकसला कोणी गर्ती नांवाचा व्यापारी आहे त्याच्याकडे ती राहते आहे, म्हणे. जुवेदा बेगमला जुदा ही गोष्ट आता कळली आहे. तेथे तो गनी आणि कुतळ कुड्म मज्जा करीत आहेत आणि इकडे खलिफा **खलिफा** तिच्या नांवाने आसवे गाळीत आहेत." ते ऐकून खलिफा उठून बसले आणि विचारले—"जाफर कांटा आहे! जाफर!

बोलवा त्याला!" जाफर आल्यावर ते त्याला म्हणाले "जा, आता नीध! हेमायूकसच्या दयाशान्याकडून घरी जा आणि घराचा ताबा घे. माझी कुतळ कुड्म तेथे आहे तिला घेऊन ये आणि त्या गनीच्या मुसक्या बांधून त्याला माझ्यामोर हजर कर. त्याची चामडी लोळवितो."

जाफरने एका भरदाराबरोबर कांही भैतिकांना गनीच्या घरी पाठविले. सरदाराला त्याने बजावून सांगितले की तो गनी परत आहे की नाही बाबची पहिल्याने माहिती काढून त्याच्या घराकडे वेढा दे. गनी हातचा

महकें होक्यावर व्याख्या सांगितले. नंतर म्हणाली. "तु ममांरच्या दाराजेंव बाहेर जा! तुला गुलाम नोंकर समजून कोणी चांगवळणार नाही. माझी काळजी करू नकोस. माझ्या केलोळा देखील धका लागायचा नाही."

कुल कुलवने सांगितल्याप्रमाणे शिष्यांनी गनीला अडकाव केला नाही. तो बाहेर गेल्यावर सव्वादर घरांत शिरला तेव्हा कुल कुल वणु कांडी त्यांची वाट पहातच बसली होती. सरदार समोर आल्याबरोबर तिने लवून भज्जाम केला.

सरदार तिला म्हणाला "गनीला पैदा करून घेऊन आणला मला हुकूम झाला आहे! आने कोणें तो! तुला माहीत आहे का?"

"मला माहीत आहे. आपल्या बडिणीच्या भेटून येतो वसे सांगून निघून गेला आहे. आपलीकडे मला कांही माहीत नाही. ही पेटी माझी आहे. हिच्यांत नाशक मर्ब वस्तू आहेत. पणून ही पेटी संभाळून उतरून आ." कुल कुल म्हणाली.

सरदार व सैनिक निवून गेल्यावर आपण त्यांच्या पाठोपाठच गनीच्या घरी आला. त्याने कुलवने सांगितल्याप्रमाणे पेटी

उघडून व्याख्या सांगितले. कुल कुल स्वलिमां कडे स्वखुर्चीने जाऊन तयार झाली. तिला घेऊन जाऊन स्वलिमांकडे गेला. तो म्हणाला—"तो डेमास्कलचा व्यापारी आणही त्याच्या घरी पोचण्याच्या आत वरावाहेर निघून गेला होता. तो आल्याबरोबर त्याला धरून आपल्यासाठी मी दहा शिष्यांना नेमले आहे.

स्वलिमांच्या मनाप कुल कुलवर राग व्यापारी आहे. तो व्यापार करण्यासाठी वेगदादल्या आला व त्याने स्वलिमांच्या प्रेमिकेची संबंध वाढवून स्वलिमांच्या अपत्यांनी आपला अंगरक्षक वस्तूर बांधा आला मान केला आहे. तो डेमास्कलचा पत्तून

केली की कुल कुलला एका काळ काढहीन ठेव!

आतां गनीला धरून आणून शिक्षा देणें बाकी होतें. त्याचा शोध काढण्यासाठी घोडेस्वार पाठविण्यांत आले. स्वलिमानें डेमास्कलच्या मुलानाला एक स्वलिमा पाठविल्या व त्यांत लिहून कळविलें की गनी डेमास्कलचा गडगारा एक दरम

व्यापारी आहे. तो व्यापार करण्यासाठी वेगदादल्या आला व त्याने स्वलिमांच्या प्रेमिकेची संबंध वाढवून स्वलिमांच्या अपत्यांनी आपला अंगरक्षक वस्तूर बांधा आला मान केला आहे. तो डेमास्कलचा पत्तून

निघडून गेला तर तुला मला फांशीची शिक्षा होईल."

स्वलिमांना सरदार आपल्या भिन्यासह गनीच्या घराजवळ आला तेव्हा गनी कुल कुल दोघांनी माडीवरच्या सिडकीतून त्यांना पाहिले. कुल म्हणाली—"पर काढ आतां! स्वलिमा तुला जिवंत सोडणार नाहीत!"

सैनिकांनी संपर्कत घमाला वेढा दिला होता. रस्त्यावे कसे हें झाला कळना. कुल कुलवनेच एक युक्ति काढली. तिने त्याचे कपडे फाडले. ते एका मडक्यांत कांयले व

मेला आहे. तरी त्याला पकडून चंगडादला पाठवावे.

एका आठवड्यानंतर डेमास्कसच्या सुलतानाला तें पत्र मिळाले. त्यानें गनीला पकडून आणण्यास हुकूम सोडला. त्यानें असें देखील सांगितलें कीं गनीच्या घरांतील सर्व माल सरकारजमा करून त्याचें घर जमीन-दोस्त करून टाकावे.

सुलतान स्वतः कांही सैनिकांना बरोबर घेऊन गनीच्या घरी गेला आणि दार ठोठावले. गनीच्या बहिणीनें येऊन दार उघडलें. समोर सुलतानाला पाहून ती तोंडावर पदर ओढून आपल्या आईला कळविण्यासाठीं घरांत गेली.

गनीच्या आईला बरेच दिवसांत मुला कडून कुशल समाचार कळला नव्हता. ती काळजीतच होती. कोठेतरी तो अपघातांत मेला असेल असें समजून तिनें त्याची एक कबर

तयार करवून ती त्या कवरीसोबरोच पडून राही. सुलतान आल्याचे ऐकून ती गुन्हीला म्हणाली- "जाऊन नुस्तानांना आदरपूर्वक आंत येथेच बोलावून घेऊन ये."

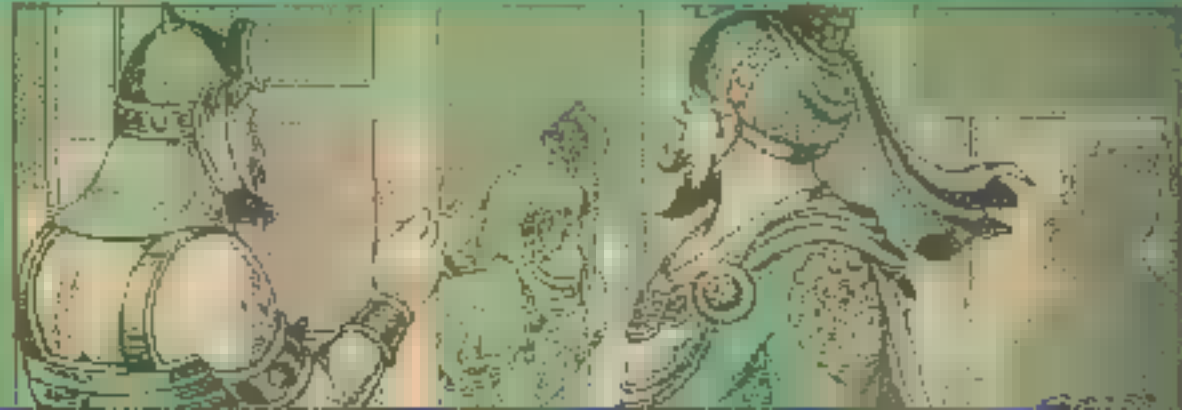
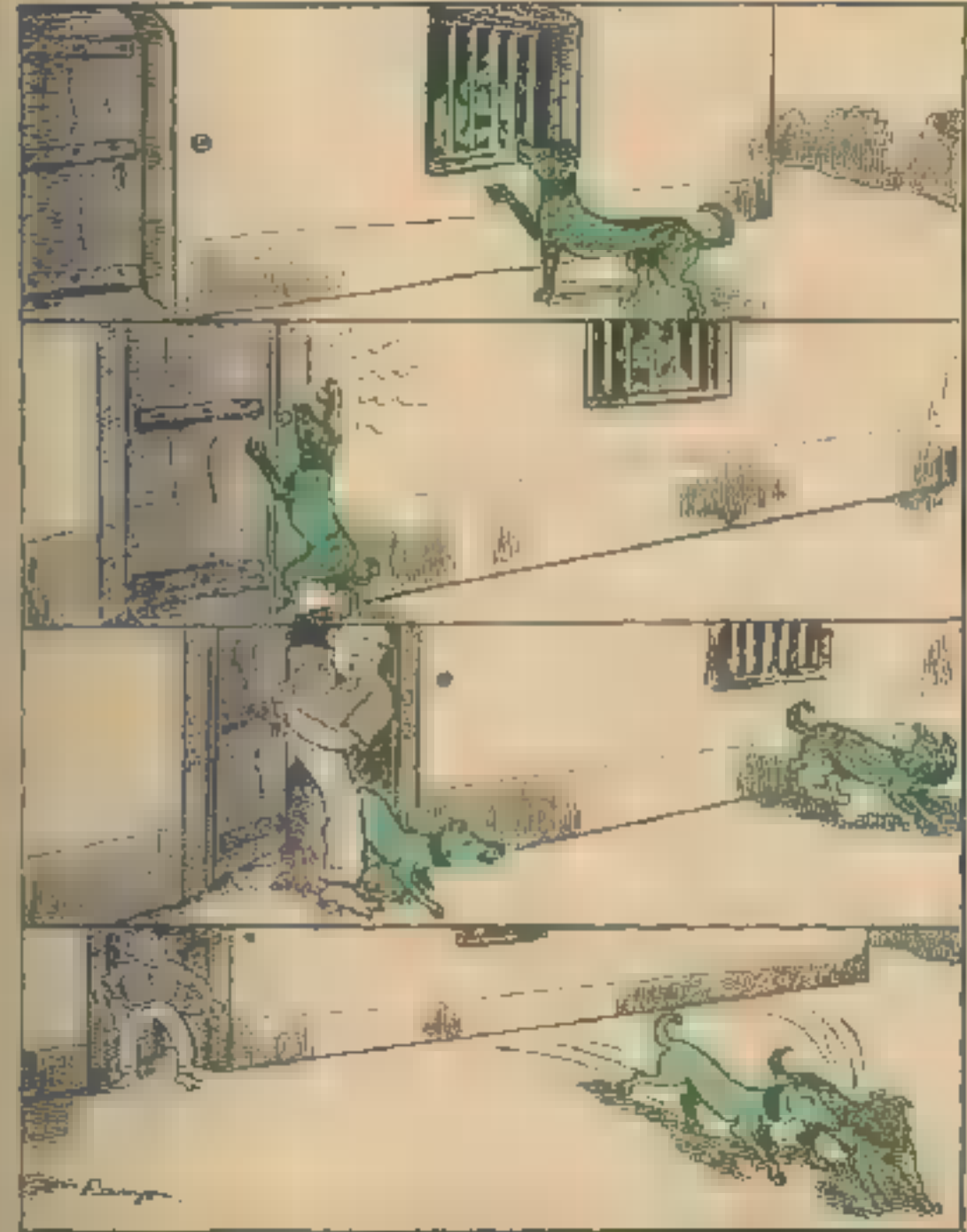
सुलतान त्याप्रमाणें आला व म्हणाला- "गनीनें खलिफांचा अपमान केला आहे. त्याला धरून घेऊन जाण्यासाठीं आलों आहे."

सुलतानाला दया आली. तो काय करणार! खलिफांच्या हुकमाविरुद्ध कांही करण्याची त्याची छाती होईना. त्यानें गनीच्या आईला बहिणीला तसें सांगितलें व म्हणाला "आतां तुम्ही घराबाहेर जा! मला तुमच्या घरांतला सर्व माल सरकारजमा करण्याचा हुकूम आहे!"

दोघी घराबाहेर निघाल्यावर गनीच्या घरांतला सैनिकांनीं उचकून नेला व त्यानंतर घर पाहून टाकण्यांत आले.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी.)

सवंगडी

स्वपशेल खोटे

महाराष्ट्र या गांधी जगूशेट नावाचा एक व्यापारी व्यापार करीत असे. त्याचा गांधी गणू नावाचा एक शेतपारी शेत असे. पंधरा गणूला पंचवीस रुपयांची गरज त्याने जगूशेटकडे आऊन पंचवीस रुपये कर्जाक मागितले. म्हणाला

"जगूशेट ! पंचवीस रुपये म्हणजे तुम्हाला ज्ञान नाहीत. दिलेन तर आयुष्यभर तुमचे उपकार विसरणार नाही. मागून ते व्याज मागल्या आहे. पुढल्या मंगळवारी रजा परत करतो."

कवडीलुंक म्हणून गांधी जगूशेटची कीर्ति होनी. मग गणूच्या शब्दावर विश्वास करून तो काय पैसे देतो ! त्याने गणूशी गोड बोलून शिकाम्या हातांनी थाला परत पाठविण्याचे ठरविले. म्हणाला-

"गणूसा ! गांधीने परशत शेनकरी तुम्ही ! आज कर्जाक पैसे मागण्याला तुम्ही गांधीन ! पाहून मला तरी खरे वाटत नाही. आम्ही व्यापारी ! हातांत पैसा जसेल तो व्यापारांत लावतो. शिक्षक ठेवीतच नाही ! नाही तर पंचवीस काय, पंचशें रुपये वाडला मी नकार झालो असतो."

मनांत म्हणाला, माझ्याजवळ या गण्या करतोय काय, बघू ? "दरें, पाहून आणखी कोणाकडे मिलाळे तर ?" असे गांधीन निवून गेला. धाच्यामहूनच दुपार पैरो काढल्याशिवाय राहणार नाही. जे पनाशी टाचून तो बरा गेला व छोट पावली जगू शेटच्या दुकानामोर येऊन उभा राहिल.

जगूशेट दुकानांत कसे होते. गणूने थाला विचारले-"जगूशेट, पांच दाहें

पिती हो ?" जगू शेटच्या वाटले की पांचाचा पादा देखील नाहीत नाही म्हणून विचारीत असावा. म्हणाला-"पंधरें देखील माहीन नाही वर ! पन्नास !"

म्हणाला-"काय जगूशेट ! पन्नास कसे हो ! नाही का !"

जगूशेट म्हणाले-"तू तरी विचित्रच दिसतोय, पन्नासच !"

गणू मोठ्याने म्हणाला-"खोटें ! नाही, माठ !"

जगूशेट जोडून म्हणाले "चारला हो ! थाला आहे मला शिकवायला ! दाहें का ! तुम्हीच विचार करा !"

म्हणे, माठ !" दोघांचे भांडण झुपले व गंमत पाहण्या लोकांची गर्दी जसा झाली. जगू शेट म्हणत होते "पन्नास !" व गणू म्हणत होता-"माठ !"

एका दोघां वयस्क लोकांनी पुढे येऊन विचारले "काय आहे तरी काय भांडण !"

गणू म्हणाला-"परी तर ! हा एवढा मोठा शेट आणि असा सपशेल खोटें बोलतो आहे. मी धाच्याकडे माठ रुपये छेवले होते, मागण्याला आतां तर पन्नास रुपये पुढे करतो आहे. असे गरिबाला फसविणें बरोबर हो ! थाला आहे मला शिकवायला ! दाहें का ! तुम्हीच विचार करा !"

जम्भुशेटचे डोळे पांढरेच झाले. खोटे व अगदी सपशेल खोटे. त्याने विचारले—
“काय रे! तू माझ्याकडे केव्हा व कशासाठी रुपये देवले होतेस? सपशेल खोटे!”

गणूने त्याला जाम्त बोटून दिले नाही व म्हणाला—“जम्भुशेट! या त्याच्या आमच्या जवळ नाही चालायच्या, मी शेतपत्त्याचा बच्चा आहे, विसरू नका. माझे वहा रुपये पचायचे नाहीत तुम्हाला. मात पिढ्या मागल्या. सात पिढ्या पुढल्या भोगातील या पापाची फळे, सांगून देवतो! शुण्यागोविंदाने साठ रुपये सनोर काढून ठेव, नाहीतर या गणूशी गांठ आहे, विसरू नकोस!”

जमलेल्या लोकांना गणूचे बोलणे खरे वाटले. एकाने पुढे येऊन मध्यस्थी केली
“जम्भुशेट! तुम्ही ‘पत्तास’ म्हणता आहां व तो ‘साठ’ म्हणतो आहे! दहा रुपयांचा

प्रश्न आहे! जमीन गरिबाचे नुकसान का करता?”

जम्भुशेट बोले. लागल्याबरोबर गणू म्हणाला—“या मावकारावर दया कशाला हो एवढी! कसा देत नाही पाहतां.”

त्यावर तो मध्यस्थ म्हणाला—“उगाच भांडण तरी कशाला वाडवतां! जम्भुशेट पत्तास रुपये तुम्ही स्वतःच्या तोंडूनच फवळ केले आहेत. देऊन टाका ना तेवढे! आणि गणू, तू एवढे घे व त्यानंतर दहा रुपयासाठी काय करावयाचे नें पाहू!”

जम्भुशेटने विचार केला, आतां जाम्त वादविवाद केला तर आपल्याला पुरे साठ रुपये याचे लागतील त्यापेक्षा पत्तास रुपये देऊन गणू वसावे यांत शहाणपण आहे. त्यांनी पत्तास रुपये काढून गणूला दिले.

गणू रुपये घेऊन हसत निघून गेला.

भुलाला रामाने लमजवून सांगितल्यावर तो ठठला आणि रामाचा हात धरून गळून राह्ये योग देऊन समन्कार केला. म्हणाला
“मी आपल्या वडिलांकडे गेल्या मागितले नाही. आईजयलहि मानवते नाही. रामाने वनवासाला जाणे मला पत्राव नाही. रामाऐवजी मी जाला जातो व रामाने माझ्या ऐवजी राज्य स्वीकारावे. अशा तऱ्हेने वडिलांच्या आज्ञेचे पालन पण होईल. सदांना सुख पण मिळेल.”

ते ऐकून रामाला आश्चर्य वाटले. “वन वाम व राज्य यांची अतःप्राप्त केल्याने र हेत्याच्या आज्ञेचे पालन कसे होणार?

दोघांना त्याच्या आज्ञेचा मग केल्यासारकी होईल? त्या दिवशी तो अनुरा जवळ संपल्यावर भरत व सी शीघे मिळत राज्य करे.”
सात म्हणाला.

राम व भरत दोघांचा तो सशय ऐकून सर्वांच्या मनाचे समाधान झाले. सर्व भरताला म्हणाले “भरता! राम म्हणतो आहे तसे धाणेंच बरोबर होईल. पितृकर्णातून मुक्त झाल्यावर तो तू शरणशील तरी करावयास तयार आहे.” ते ऐकून रामाला खरे वाटले पण भरताच्या मनाचे समाधान झाले नाही. तो म्हणाला—“रामा तू थेंपार नाहीस तर तुझ्या पादुका तरी दे. त्यान प्रजेचे

गमामें उडून भरताच आंखीत कळत आंखीत दिवत. त्याने म्हणून तो म्हणजे तो राजा शिवू नयेच. त्याने आता कर वीर, वेळीच तो असे म्हणत असतो गमामें हाते जोडते आहे.

गम वसिष्ठ, मुमंत आदि धोरांचा व मलाचा निरोप घेऊन आपल्या पर्णकुटीत रात आता भरताने रामाच्या पादुका धारण करून घेतल्या. शत्रुघातरोवर रभात बसून निघाला.

भरत अयोध्येच्या वाटेवर भगवान मुनींच्या आश्रमात गेला व विप्रकूट पर्वतावर बसलेल्या सर्व मोठी निवेदन करून त्यांचा निरोप घेऊन निघाला.

शृंगवेरपुराच्या मार्गाने तो अयोध्येत येऊन पोचला. अयोध्येत तो त्याच्या निष्ठाप मिर्निव व ओसाड भासू लागली. तो शत्रुघात म्हणाला "अयोध्येचे राजा रामाबरोबर निवून गेले."

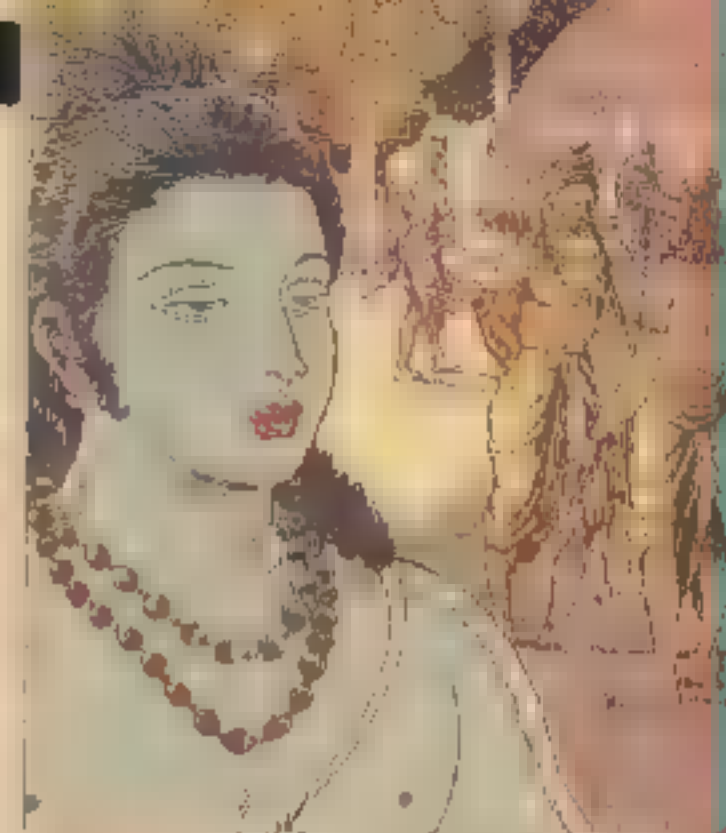
अयोध्येला पोचल्यावर भरत आपल्या माता व वासुदेव मुनींना म्हणाला "अयोध्येला गम नाही. वनवासाला असता मी येथे राहू. म्हणून तो अयोध्येचाहे नंदीप्रान येथे राहून रामाच्या राज्याचा सर्व कारभार

पाहतां." मुमंत आणि नंदीप्राने आपला संकलित दिव्यावर भरत मातांना नमस्कार करून शत्रुघातरोवर नंदीप्राने जाऊन राहू लागला. भरताने आज्ञा घेऊन नव्हती सर्व सैन्य त्याच्या वरोवरच निघाले.

ते सैन्य पाहून भरताच्या बाणसी विचार चुकला. त्याने पादुकांचा राग्यामिषेक रामाला साजेस अशा तऱ्हेने काढ्याचे उरविले. शत्रुघातरोवर देखील नव्हत्या फारप्यांत आली.

त्याच्या मातेमुळे रामाला जटाजूट धारण करून वनवास करवा लागला होता. ती अवकीर्ति पुढून निघावी या हेतूने किंवा त्याचे प्रायश्चित म्हणून त्याने वनवास घेऊन पाहण केला व जटाजूट पादुकांची रोज पूजा करू लागला आणि त्यांनी अनुज्ञा घेऊन राज्यकारभार पाहू लागला. जो फार किंवा खंडणी वीर वसूल होई पादुकांना नैवेद्याप्रमाणे तो समर्पण करी आहे ते सर्व रामाचे व त्याचे रक्षण करण्याचा भार आपल्यावर आहे असे आनंदाने स्वीकार करून तो नंदीप्राने राहू लागला.

भरत निवून गेलेल्यावर राम आपल्या पर्णकुटीत रहात होता खरा. परंतु त्याचे

भरताकडे दाने. भरताला भाऊ मिळणे कठीण आहे हे वारंवार त्याच्या मनांत येई. नाचून आलेले राज्य लाथाळून देणारा भरत हा या दुर्निवृत्त स्वतःसारखा प्रकृत एक आहे. केवढा त्याग, केवढा धोरपणा! आणि मी त्याला किती दुखविले! त्याने परोपरीने अयोध्येला बोव्याविले, पण निष्पुरुषांना मी त्याच्या धकटा माधारी पाठविले, आणि त्याने फलव्य म्हणून सर्व मार आपल्या जिवावर घेतला.

राम सदा अन्यस्मनत्क रांडी. सीता व लक्ष्मण दोघांनी रामाच्या मनांत जाऊ लसलेले

पालन करतील. मी त्यांनी अनुज्ञा घेऊन दुष्टा राज्याचे रक्षण करीन. मुनि वेष धारण करून राजधानी वाटेवर तु येईपर्यंत पाहिन. नवदा खंडल्यावर देखील तु परत आला नाहीस तर अग्नि प्रवेश करीन."

रामाला ते कळत करावे लागले. भरताने रामाच्या पादुका वरोवर अयोध्येतून आपल्या होला. रामाला त्याच्यावर पाहू देता थला सोडविले. त्यातून रामाला पदभरणे करून त्याने नमस्कार केला. पादुकांची पूजा केली.

विचार घोलखले, परंतु अश्वि ३ मुनि यांना हे कळले नाही. ते चित्रकूट सोडून निघून जाऊ लागले. अन्य मनस्क होऊन वसलेल्या रामाकडे पाहून हे आश्चर्य करू लागले. गवदेच नव्हे तर, अश्वि ३ मुनि आपापले आश्रम सोडून निघून जाऊ लागले. रामाने चित्रकूट वनाचे कलवात श्री अश्विमुनि यांच्याकडे जाऊन विचारलं की आपण हे हातून राजानाने काही नुक पडली असोय तर आपण क्षमा करावी.

स्वावर मुनि म्हणाले "रामा गृहा सद्वाराज्यास सर्वाना सुखायकं, तुझ्या दाम्ने

नृक. काय बघणार हे अलीकडे रामाचा उपद्रवच वाडे आहे. गवणाचा भाऊ मर यज्ञात वि. पाले, काभला आहे. तुला देवांच स्वस्थ चित्ताने राहू नये नाही म्हणून सर्वसुखी स्वस्त्यासाठी चित्रकूट सोडून जाऊन आहोत. तु वीर आहेस परंतु तु गवणाकड व्हान आहेस. म्हणून तु देवांक येथून निघून गेले होईल असे आम्हाला समजविले गेले."

रामाने चित्रकूट वन सोडून जाण्याचे ठराविले गेले, अश्वि ३ मुनि निरोप देण्यासाठी सीता व लक्ष्मणासह आला

अत्रि मुनींनी रामाला स्वतःच्या मुरानासह मानून त्याला प्रेमपूर्वक बसविला सांगितले. नंतर अत्रि मुनींना अनुसूयेने तप करून चित्रकूट पर्यंतपर्यंत गेलेची वारा मशाकिनी नावाने वही आणले. याची मशा मशाकिली. म्हणाले-"हक्का लागोवत वचना म्हा पाऊस पडल्या नाही व दुष्काळ आहे. अश्वि ३ मुनि ३ पर्यंत प्रवेशाने राहणार म्हा. आपण पशु पक्षी पटापट म्हा लागले. परंतु हिच्या तपशयेंच्या ममाबाभुले चित्रकूट वन आहे. अनसुखी शान्ती रामाने अनुसूयेने देऊन घेतली सीतेला सांगितले सीतेने

सुखेला नमस्कार केला आणि पति सेवा सतत बघावी म्हणून तिचा नार्दीर्वाद सांगितला. अनुसूयेने सीतेला बसविला सांगितले व म्हणाली "तुला पति पुणी व पराकपी आहे. पति हेच तुझे डैवत! तू वैराग, वैराग्य व वपुःधिव या सर्वांचा हात करून तु पतिव्रता सेवेसाठी वनगमनास जाण्यासाठी स्वयं शालेयी पाहून माझ्या भावेन शाली. तु अहंकार सोडून प्रसन्न पालिव. वसति पालन कर! म्हणजे तुला भादश पोर देवून पटील विधा वागलीय व पति वन पालन करतील. आतां तुला

माझ्या जवळ राहो! भागावयाचें असल्यास मागून घे."!

मीनेने अनसूयेला नमस्कार केला व सांगाली "देवी! तुमच्या वरदानानें मी प्रेमळ आशीर्वादानें पाहिले आहे इच्छा पण मला आठवत नाही मी काय मागूं!"

मीनेने विनयपणा पाहून अनसूयेच्या मनाचें समाधान झालें. मीनेनेला कुंकू लावले व तिची ओटी मजून तिला सांगी व स्वण आणि 'त्याचरोवर कांहीं आनूषणें पण देत म्हणाली—"मी तुला आणवी काय देणार?" आतां तूं ही नही. माझ्या वावामा निराव्या वाटली व

साडी नेसलीस म्हणजे नाझ्या गनाचें समाधान होईल."

अनसूयेने दिलेली साडी नेमून मीनेनेने तिला नमस्कार केला. नंतर अनसूयेने सीनेच्या निची रत्नमकरा भागावयाम सांगितलें सीता सांगू लागली—

"मिथिलेचे महागाज जनक हे माजे वडील. यज्ञासाठी जमीन नांगरीत आतां मला मिळालें. त्यांना त्या वेंळी मूल द्याल नकातें. म्हणून त्यांना मला आपल्या पट्टरणीच्या दानांत देऊन मुलीसाठी मागून घ्याल पण घेण नसल्यास सांगितलें. मी मोठी झाले तेव्हां माझ्या लग्नाची काळजी त्यांना लागली. त्यांना पुढील शोध केला, पण मनामाग्या कर न मिळल्यामुळे त्यांनी स्वयंवर रचला. त्यांच्याकडे शंकराचें एक धनुष्य होतें. तें वांकवून त्यावर जो प्रत्येका म्हणजे दोरी चढवील त्याला माझी मुलगी सीता माळ घालील अशी त्यांनी घोषणा केली. पण दिव्य शक्त असल्या शिवाय तें धनुष्य शंकविणें नव्हतें. महा पराक्रमी मानव व दानव वीरगांनी प्रयत्न करून पाहिला. पण कोणाला यश मिळालें आणवी काय देणार?" आतां तूं ही नही. माझ्या वावामा निराव्या वाटली व

अमून देवालय

त्यांनी अनुपम उचळून टाकण्यास ठरविले. त्याच वेळी विवाहित मुनींच्यासोबत गुरुकुल तिलक गुरुवड व लक्ष्मण दोघींनी स्वयंवाचपा मंडपात प्रवेश केला. विवाहित मुनींच्या आंगठि पंथाने अनुपमवर पर्येचा बडबडल्याचा सल केला. पण ते तुटले. माझ्या बावांनी कन्या-दान करण्यासाठी कलश मागविला. पणु (धराज), वाडिलाची अनुपम वेळच्याशिवाय निवादास तयार झाले नाहीत. म्हणून माझ्या वडिलांनी दशम्य नारायणांकडे वत पाठवून त्यांचा आग्रहिले. मनींच्या आशीर्वादाने काम समाप्ता पूर्ण झाला."

नंतर अनसुरेने सीतेला आशीर्वाद देऊन निरोप दिला. रितेला नवीन वर्षे परिधान करून आलेली पाइन रामाने वक्तिन होऊन विचारले "हे सर्व कोणे निळाले?"

सीता म्हणाली-"हा अनसुरा रातेचा आशीर्वाद आहे!"

सीता, राम व लक्ष्मण अत्रि मुनींनी अभय केल्यावर त्या दिवशी अत्री मुनींच्या वडिलांनी राहाले. दुसऱ्या दिवशी लक्ष्मण व अत्रि अनुसुरेचा निरोप घेऊन ते निघाले.

अत्रि महाशुनि म्हणाले "रामा! वनात नरकाक देसील राडवाल. त्यांचा जाम गुला काढे नये म्हणून तु गी सांगवा त्या नारेने आ. नारेने कन्यास नलेक. मुनींची भेट होईल."

अत्रि मुनींनी राखविलेल्या मागति राम लक्ष्मणांना मनींसद प्रस्थान झाले आणि वेड्यागळ्यात प्रवेश केला.

अनसुराकाड संपूर्ण

इ. स. पूर्व १३ इतक्या इतिहास कालावधीत प्रथम श्यांसिन याने निर्मिले. देवालय इतिहास्य प्राचीन शिल्पकलेचे एक जिवंत स्मारक होय. देवालयाने क्षेत्रफळ ५४००० वर्ग फूट म्हणजे सुमारे सत्ता एकर आहे. त्याच्या खांब्यांचा व्यास १२ व उंची ५० फूट आहे.

"समजदार तू मंगे तुजका
कृपा कोप शोभत नाही।
विधि लिखीत जे असले, होतें
ठळक कदापी ते नाही!"

"कोण विचाता तुझा तुजका,
कसास मग्या ■ वातां?
विचारलें मंगेलें त्यावर
बरे-" ऐक मग करे अतां!

"पडतुन तुजका ■ देई मी
हार मानतो तुझ्या समोर।
मगिनी जे अपराध आज ■
हातुन माझ्या ■ घोर!

"सर्वाधिक तू पवित्र जगतीं
प्रसिद्ध विभामध्ये ■।
तद्बल पावन अग्निदेव ■
अहित अगाला माहित ■।

"शक्ति शाळिनी जितकी तू, तो
शक्तिशालि नाही हें मात!
तस स्वभावे तो, तवदुष्टी
सहमशीलता करते मात!

"अधिक तुझ्याची त्याची मुळगा
करजे राहत मर्या नाही!
तव जल विसरिल अणांत त्याका
हाडक कोणाका नाही!

"पिउनि मायले पवित्र पाणी
पुंडुन 'शक्क' मरोवरांत
देशील जर तू, होरल शीतल
शरीर तव ■ शांति मनांत!"

"राग ■ मंगेचा मग
गोव शब्द ते ऐकनिषा।
आपि परत ती लगेच जाती
पृथ्वीवरती उतरनिषा ॥

भयानक दरी

[७]

मात्रांत बघाईडी मांत्रिक-कालभैरवाच्या समोर बसून हात काढावया, हाकडे
अंधपुत्राच्या सातत्या अलक्षक होी मंत्रिकांना बरोबर घेऊन आचार्यनाथसेल
पुढील पोचता. तेथे त्यांना लक्ष्मण वृद्ध बाप येतला. त्याला पाह हाकडावळ
भांगून सर्व जोगी वतं लागले. पुढे बापा।

एका उंच मागेवर दगडाभाट बसून जयमल धाक्याचे आहे असे सांगून मांत्रिकाने
डोंगराखाली पहात होता. त्याला कोणी जयमलला गुहेबाहेर पाठवून दिले होते.
नरी चार जण डोंगर चढत येत असलेले परंतु जयमल मधून मधून आत डोंगरातून
दिमले. गुहेत कालभैरवाची पूजा करून व काय होत आहे हे पहात होता.

कालभैरवाची प्रेरणा मिळाल्यावर काय होतं हे जयमलला पहावयाचे होतं. मांत्रिक
लख्मण प्रेरणा झाल्यावर त्याच्याकडून भयंकर दरीची वाट व तेथील घनराशीच्या विषयी

माहिती काढून घेणार आहे हे जयमळला माहीन होलेन. ती माहिती काढून घेतल्यावर वर मांत्रिक लक्ष्मी बळी देखावत देईल ही अंधुन श्रद्धा त्याच्या मनान होती. अंधार दरीचा मारा व त्यांनीच पसरलीची माहिती जयमळला पण दवी होती. म्हणून तो हे काही वेळीच ते एकत्र नीट लक्षात ठेवणे असल्याने होणे.

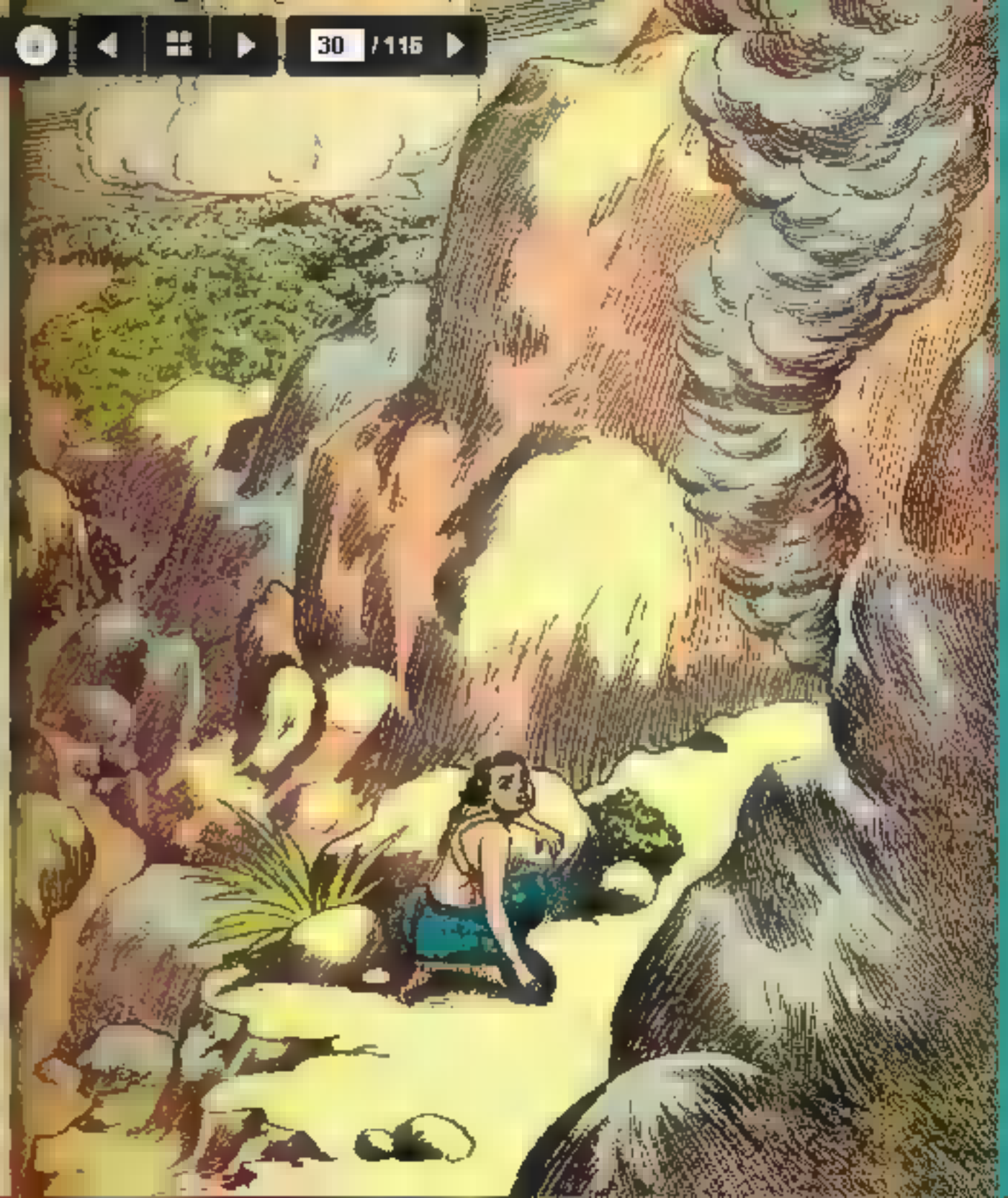
जयमळ हा दिवार करीत शिखरगवळी पहात होता. त्याने चौकंडा या चढून येत असल्या पाहिले. पण चौघांपैकी एक भागे वळून गांवत राहान शिरला.

तिथे डोंगराकडे पहात मूर्तिवत होते. जयमळने मागे वळून पाहिले तेव्हा त्याला ते लोक काय पहात आहे आहेत हे समजले. गुहेतून काळा धूर बाहेर येत होना. हा धूर पाहूनच बहुतेक हे चकित झाले असावेत. आता काय करू? ब्रह्मदेहीला हे जाऊन सांगावे की स्वस्थ वसून राहत पहावी!

अंगरक्षकाने एका सैनिकाला नातमी देण्यासाठी ब्रह्मपुरास पाठविले होते. नाच पळत ब्रह्मपुराकडे निघाला होता. मुदेवाने त्याला एक सावारा पोडेस्कार मेलला. त्याने त्याला आपली तलवार दाखवून त्याला पोड्यावरून आली ओढावे व सातः पोड्यावर वसून ब्रह्मपुरास येऊन पांचला.

सित द्वार ओलांडून तो आत गेला व "महाराज, महाराज!" असा ओरडून मुदला. त्याचा आवाज ऐकून दवीन मेलापतीने पुढे येऊन त्याला विचारले "तू मला महाराजांना बघाऊन काहीतरी सुदारणे आहेस? महाराज येणार आहेत का बाहेर? काय भावगड आहे?"

सैनिक भीत भीत म्हणाला- "सेनापति, मला महाराजांच्या अंगरक्षकाने पाठविले आहे. डोंगराच्या एका गुहेतून धुराने काट

बाहेर येत आहेत. गुहेत एक मांत्रिक राहतो. त्याने पूर्वीच्या सेनापतीचा वध करविला होता. एका म्हातार्याने आम्हांला हे सर्व सांगितले. ही बातमी मागून कुमक पाठवायला विनंति केली आहे." सेनापति त्या सैनिकांना बरोबर घेऊन राजाजवळ गेला.

राजा, राजगुरु व सेनापतीने सर्व हकीकत ऐकून त्या सैनिकांना विचारले - "पण हा म्हातारा कोण आहे?"

"तो आम्हांला रानात डोंगराच्या पायथ्याशी भेटला होता. त्याच्या हातांन एक मोठी तरुवार होती. तो रानात राहून कंद-

मुळे खाऊन आपला उदर निर्वाह करतो." सैनिकांनी थोडक्यांत त्याला माहीत होते ते सांगितले.

"गुहेतून पुर येण्याचे कारण तो मांत्रिक व त्याची हवनादि कामेच असतील कदाचित. शत्रु-सैन्य मुद्दा असू शकेल." राजगुरुने शका केली.

"तो मांत्रिकच आहे, त्या म्हातार्याने हेच सांगितले. त्याने मांत्रिकाला कित्येक वेळा पाहिलेले आहे. त्याला त्याच्या गुहेची वाट देखील माहीत आहे." सैनिक म्हणाला.

"त्या विचित्र प्राण्याविषयी त्या म्हातार्याला माहिती आहे का?" राजाने विचारले.

"तो विचित्र प्राणी त्या मांत्रिकानेच पाठविला होना. तसा प्राणी जगांत नाही. त्या मांत्रिकानेच मंत्रकाने तो मिळिला. असावा असे तो म्हातारा सांगत होता. त्याने स्वतः तो प्राणी आपल्या डोक्यांनी पाहिला आहे." सैनिक म्हणाला.

"राजगुरु! आतां काय करावे असे आपले मत आहे?" राजाने विचारले.

राजगुरु क्षणभर विचार म्हणाला-

"त्या गुहेत मांत्रिकच जसावा यांत मला

देखील शका वाटत नाही. शत्रु सैनिक असते तर गुहेतून पुर आलाच नसता. त्यांनी पुर हाडेच दिल्या नसता. कारण त्यांच्या गुप्तस्थानांनी माहिती आपल्याला या पुरामुळे मिळेल हे त्यांना कळते. म्हणून मला असे वाटत आहे की हा सैनिक म्हणतो तसा तो मांत्रिकच प्रमाण. व त्याने काही तरी हवनकार्ये प्रारंभिले असावे. नाहातर इतका मोठा पुर गुहेतून येणे शक्य नाही. त्याला कारण जकडली करून जिवंत पकडला जाईल."

"तो एक दुष्ट व क्रूर मांत्रिक आहे. त्याला येत आहे आपल्याला वाटते तितके सोपे नाही." राजा म्हणाला.

"ते सर्व भाड्यावर खोटा. मला देखील थोडी मंत्रविद्या माहीत आहे. आजपर्यंत तिचा उपयोग करण्याचा प्रसंगच आला नाही. एव भातां मी प्रयोग करून पाहणार आहे. त्या दुष्टाला कसे कैद करावयाचे हे मला माहीत आहे." राजगुरु म्हणाले. नंतर सेनापतीकडे वळून ते पुढे म्हणाले-"सेनापति! मज्ज्याबरोबर जाण्यासाठी निवडक दहा सैनिकांना तयार ठेवा!"

दहा विनिटांच्या आत राजगुरु कड सैनिकांना बरोबर घेऊन सेनापतीसह छाप्यावर वळून निरोप घेऊन येणाऱ्या सैनिकांबरोबर निघाले. तो सैनिक वाट दाखवायला पुढे चालत होता आणि त्याने रानात व डोंगरावर ने काही पाहिले किंवा ऐकले त्याचे वर्णन करीत तो जात होता.

जयमल गुहेच्या बाहेर एका दगडाभाड बसून सर्व पहात होता. त्याने राजगुरु व सैनिकांना येत असलेले पाहिले. तस दीड तासांपूर्वी एक सैनिक मागे वळून जो पळत गेला तोच बहुतेक यांना बोलावून घेऊन

आला असावा. त्याला हे कळायला तितक्यासा वेळ लागला नाही. गुहेतून थोर बाहेर येत होता म्हणून त्यांना शंका आली असावी की गुहेत कोणीतरी मांत्रिक होम करीत असावा. तो भयंकर दरीच्या भागें ऐकण्यासाठी तन्मय होऊन तिथले लक्ष देऊन बसला होता त्याच्या मळ्यांत केव्हा दोरीचा पडेल हे देखील त्याला माहीत नव्हतं.

जयमल गुहेकडे थांबला. जात ब्रह्मदंडीचा सणखणीत आवाज एकाएकी बंद पडला. त्याच वेळी लखूचा आवाज त्याला ऐकू

आला. तो म्हणत होता—“विन्ध्यपर्वतः पत्नीकडचे रात ओलांडून गेल्यावर एक दरी लागेल. तीच भयंकर दरी. त्या दरीत एक मोठे विपन्नाचे झाड आहे. त्याच्या खांदी एक बाळूट आहे.” ते ऐकून जयमल ब्रह्मदंडी कां कोणास शोधून सदसदां हुंमला. “गुहे बाजू, कालभैरवा! गुहे बाजू!” असे म्हणत त्याने लखूच्या खांद्यावर आपली कुचडी ठेवली.

“ते झाड पौर्णिमेच्या दिवसा फळांनी भारावून जातं. सिंहाच्या डार करून त्याचे र्म....” बोलता बोलता लखू थांबला. हाताने स्वतःचा गळा काढून राहिला आणि लहानबंदत चार्च लागला.

लखू तसा उठलेला पाहून व त्याचे ते विचित्र वागणें पाहून ब्रह्मदंडी जोरात ओरडला—“हे, मंत्राचा प्रयोग! अरे, त्याने कालभैरवाचे तोंडच बंद केले आहे.” त्याने जोगने हुंकार केला. जयमल थांबत दोंगराच्या टोकाला जाऊन खांदी पाहू लागला. पोळ्यावरून जे लोक थोड्या वेळापूर्वी आले होते त्यांच्यापैकी एकजण पोळ्यावरून उतरून कमंडळांत पाणी हातांत घेऊन काही तरी मंत्र

म्हणून जमिनीवर आपटीत होता. तो राजगुरु होता.

जयमल भ्याला, ब्रह्मदंडीबाबत तो व लखू दोघांक एकडते जाणार. पोळ्यावरून येणारा- ऐकी एक जण कोणी मांत्रिक आहे खास!

“गुरु गुरु.....” जयमल गुहेकडे थांबला. “ब्रह्मपुराणे सैनिक दोंगर चढून येत आहेत.” तो मांत्रिकाला म्हणाला.

मांत्रिक दाताने आट राबीत म्हणाला—“ब्रह्मपुराणे सैनिक! असतील! त्यांचे खांद्यावर काय मय! त्यांच्यापरीवर कोणी तरी मांत्रिक देखील जाते दिसतं. त्याच वेळी कालभैरवाला प्रण केल्या- शिवाय माझ्या मनाचे समाधान होणार नाही. त्याने भयःच्या इष्ट देवनाचेच तोंड बंद केलावर त्याला मुक्ति नाही!”

“हे तूच मांत्रिकाने कालभैरवाचे तोंड बंद पडण्याची कालभैरवने सर्व काही सांगितले की गुरुवर!” जयमलने विचारले.

ब्रह्मदंडीच्या मुंद्या काळज्या त्याच्या कपड्याला आडवा पडल्या. त्याने संशय मुदेने जयमलला विचारले—“म्हणजे, तू लपून सर्व पडून होतस आणि ऐकत होतास!” “हे काय गुरुवर! आपण मला बाहेर

रहायला सांगितले नव्हते का! मी पाहण्याला उभा होतो म्हणूनच ब्रह्मपुराणे येथे येत असलेले मला दिसले व मी थांबून येऊन आपल्याला सांगितले. की तेथे उभा बसला तर मला हे सर्व कमें कळते जयने व मी इकडे नेऊन घेई सांगितले असते!”

कोणीत लखू नेझून मिश्रीनत जात, म्हणजे तरी पाहिल. तो लाडकन उठला. त्याने तरी पाहून राहिले आणि बोळूटाला—“कोटे आहे मी! कोण आहे मी!” मांत्रिक त्याच्याजवळ गेला व लखूवर दाताने त्याच्या पाठीवर दात फिरवीत म्हणाला—

“तू लखू ! शब्दंदी मांत्रिकाच्या मुहेंत बसला आहेस. तो पहा कालभैरव ! आपल्या उपासकांना ते मागतील ते देणारा कल्पवृक्ष !”

लखूनं कालभैरवाच्या मूर्तीकडे पाहिले व म्हणाला “पण कालभैरवाच्या डोक्यांतली ज्योति थोडी कमी शाच्यासारखी वाटते !” त्याने जयमलकडे बघून म्हटले “सर्वच विचित्र वाटत आहे जयमल ! शाले काय ?”

जयमल काही उत्तर देणार इतक्यांत मांत्रिकाने मध्येच त्याला अडविले व म्हणाला “काही नाही, लखू ! मीच थोडे दुर्लक्ष केले. थोडा अभावच होता. कोणीतरी तुच्छ मांत्रिकाने नाझ्यावर बार केला आहे. तू भिडे नकोस. मी त्यालाच बळी देऊन कालभैरवाला शांत करीन.”

“गुगुशर ! आतां दोळ्यांत वेल घालविणे बरोबर होणार नाही. शत्रु अगदी जयल

येऊन पोचला आहे. आपल्याला क्षीर्वात थोड्या वेळाने येऊन पोचेल. कांटे पळून जाऊं या.” म्हणाला.

“पळून जाणार ! कोण ? महामांत्रिक शब्दंदी गज्जला भिऊन पळणार ! काय बोलतास काय जयमल ! कालभैरव राठीशी असतां गाईया केसाला देखील भक्ता लागणे शक्य नाही. कोण साहस करणार येथपर्यंत येण्याचे ! येथूनच मांत्रिकाचा समाचार घेतो पहा. त्याने नाझ्यावर मंत्र टकावा ! त्यालाच कायमचा घडा मिळू दे ! तुम्ही दोघे पळा कांटे तरी आणि लपून बसा !” असे म्हणत मांत्रिक कालभैरवाच्या मूर्तीकडे निघाला.

लखूनं आपले धनुष्य व उच्चटून घेतले व जयमलबरोबर मुहेंतून बाहेर आला. दगडाआड लपवून दोघे हस्ती सरोवराकडे धांवले. पुढील गोष्ट पुढील अर्का !

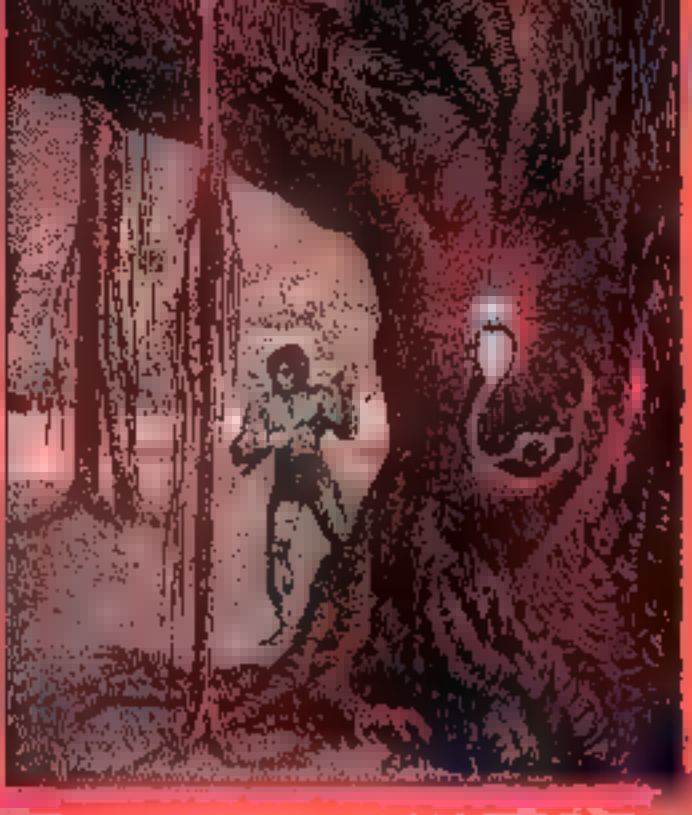

नागासाणि

विक्रमाकर्ने आपला इष्ट सोडला नाही. तो पुन्हा शाड्याजवळ गेला व पेट भावावर काढून घेऊन स्नानाकडे निघाला. तेव्हा प्रेतांत बसलेला वेलाळ बोवळ लागला—“राजा, तू ही सर्व मेहनत कशासाठी करतो आहेस ! यांत काही विशेष लाभ होईल अशी आशा आहे का तुला ! ती फुकट आहे. कारण त्यांत भोका आहे. एका वैश्य बान्धेने देखील अशीच आशा गालगून स्वतःचा जीव भोकात घासला होता. तुला कंटाळा येऊ नये म्हणून मी तुला तिथी गोष्ट सांगत आहे. ऐक !” असे सांगून वेताळाने गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

एका नगराबाहेर एक बडाचें झाड होतें. त्याच्या लोडाच्या पोकळीत एक सांप रहात असे. तो सांप रोज बाहेर येऊन शाड्याला बारा घेत पळून राही. गांवांतले लोक त्याला

वेताळाच्या गोष्टी

प्यायला वृक्ष देत व भक्तिभावाने त्याची पूजा करीत.

त्याच गांवात एक श्रीमंत जव्हेरी रहान असे. तो हिऱ्यांचा व्यापार करी. त्याला एक उत्कृष्ट रूपवती धन्या होती. जव्हेऱ्याचीच सुलगी, तिला रत्नाभूषणांचे अणुकाही देऊच होतें. तिने निरनिराळीं रत्ने जमा करून ठेवली होती. रोज ती रत्ने पाहून तिच्या मनाला एक प्रकारचा आल्लाह बघटे. पण तेवढ्याने तिच्या मनाचे समाधान होत नव्हतें. तिच्या रत्नांत नागमणि रत्न नव्हतें. नागमणि उत्तम जातीच्या नागाच्या

डोक्यांत असतो. पण तो मिळणार कसा ? त्या वस्तूचा अभाव असतो त्या वस्तूचा गरजच जास्त वाटू लागते. ■ मनुष्याचा स्वभाव धर्म आहे. त्याप्रमाणे वैश्यकन्येला नागमणी रत्नाचा अभाव भासू लागला. तिच्याजवळ एकाहून एक सुंदर लहान मोठीं रत्ने होती. पण ती सर्व नागमणीच्या समोर तिला फिका वाटत होती.

■ बघाच्या पोथळीत राहणाऱ्या सांपाची कीर्ति ऐकली होती. त्याला मानून त्याचा मणी जर कांणी आणून दिला तर किती बरे होईल असा विचार करून तिने एका मित्राला बोळवून त्याला पैशाचा लोभ दिला व ■ सांपाला ठार करून तो नागमणी आणून द्यायला सांगितले.

त्या मित्राने पैशाच्या लोभाने ■ देवतुल्य नागाला ठार केले ■ त्याचा नागमणी काढून वैश्यकन्येला आणून दिले. तो मणी मिळाल्यावर तिला परमानंद झाला. तो नागमणी वैश्यकन्या सदा नि कदा आपल्या कुंक्यावर लावून ठेवी.

आपल्या एका निरपराध वंशजाची केवळ हांसेसार रालेखी इत्या पाहून नागराज वासुकीला राग आला. त्याने वा हत्येचा

सुड वेण्याचे ठरवून मनुष्यरूप घेतले व तो त्याच बावी येऊन राहू लागला.

■ एक तरुण जव्हेरी व्यापार करण्यास आल्याची गोष्ट वैश्यकन्येच्या बापाला ■ कळली. तरुण जव्हेरी गांवच्या मोठ्याऱ्या श्रीमंतांना मेजवान्या देई. एकदा स्वतः राजादेखील मेजवानी साठी जातीने इजर होता. त्याचे वैभव पाहून त्या गांवचे लोक चकित झाले.

वैश्यकन्येच्या बापाने ■ नव्या न्यापाऱ्याशी बोळत ■ घेवली व त्याला ■ परी जेवायला बोळाविले. तो अविवाहित आहे व ■ भीमंत आहे ■ पाहून आपल्या कन्येशी ■ विवाह करून द्यावा असाहि एक विचार त्याच्या मनांत आला.

बोळत वाढली आणि वैश्यकन्येचा विवाह तरुण जव्हेऱ्याशी ठरला. त्याच्या सख्या सुंदर व श्रीमंत आर्षी त्रिलोकांत मिळणे अशक्य होतें.

वैश्यकन्येने तरुण जव्हेऱ्याच्या रूप- लक्षणानी ■ श्रीमंतीची कीर्ति ऐकलीच होती. बढिलंबरोबर बैठकीत बसून तो बोळत बसे तेव्हा ती डोळे भरून त्याचे रूप पाहून खूष होई.

विवाहाचा मुहूर्त ■ विवाहाची तयारी सुरू झाली. वासुकी राज आपल्या वधूसाठी करंडक भरभरून रत्ने पाठवू लागला. ती पाहून वैश्यकन्येला आनंद गगनांत गवेनासे झाले.

रुमसमारुम पाटामाटाने पार पडला. विवाहोत्सव संस्कार संपल्यावर जांघई बापू सासऱ्याच्या आग्रहाने सासुरवाडीच राहू लागले. नवदंपतीसाठी शयनगृह सजविण्यांत आले. सकाळी छान उजाडले तरी नवदंपती झोपलेली पाहून वैश्यकन्येच्या नातेवाहकांनी तिला आगी करण्यासाठी अनेक उपाय केले.

मंगलवारें बाजविली पण आंतून कांहीच व्याबाज न आलेला पाहून सर्वांना आश्चर्य वाटलें. पति किंवा पत्नी दोघांपैकी कोणीच उठून दार उघडलें नाहीं. दोवटीं दार फोडून सर्व आंत गेले तों वधू पलंगावर मरून पडलेली. जांबई बापू तेथें नव्हते. एक काळा सांघ खिडकीच्या भोकांतून बाहेर जात असलेला सर्वांना दिसला. वधूच्या अंगावर सांघ चाबक्याचे नण एका जगां स्पष्ट दिसत होते.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळानें विचारलें—
“राजा, मला एक शंका येते. जव्हेन्याच्या मुलीला रत्नांची एवढी दाब होती ■ मला पटतें. पण नागमणीसाठी तिने एवढा ■ कां धरावा ! तिने बिना कारण या दहास्तव आपला जीव धोक्यांत घातला असें नाहीं का तुला वाटत ! नागमणी रत्नांत विशेष

असें काय आहे ! या प्रस्नांची उत्तरे माहीत असून तूं दिली नाहींस तर तुला परिणाम माहीतच आहे, तुम्हा शोक्याचों शंभर लयले होऊन तुझ्याच पायांवर आदळतील.”

विक्रमार्क म्हणाला—“नागमणी रत्नांत विशेष जसे कांही नाहीं. त्यांत जव्हेन्याच्या मुलीने त्याच्यासाठी इतका दडू धरावा, असे कांही विशेष त्यांत असेल असें मला मुळीच वाटत नाहीं. तिच्याजवळ संधीभर रत्ने होती. परंतु नागमणी रत्न तिच्याकडे नव्हतें. ही जातीचा स्वभाव थोडा विचित्रच असतो. जी ■ नसते त्याच वस्तूसाठी त्या दडू धरतात. त्या वस्तूच्या किमतीपेक्षा त्या वस्तूचा अभावच त्यांना जास्त भासतो !”

अशा तऱ्हेनें मौनभंग झाल्यामुळे वेताळ प्रेतायरोभर नाहींसा झाला व साडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

मृत्पार्थ महात्म्य

सारंगधर नांवाचा एक राजा होता. त्याला दोन मुलें होती. भोंव्याचे नांव धवलकांत व भाकट्याचे नांव धवलकांत असें होतें. राजाच्या प्रधानाला रत्नवती नांवाची एक कपवती होती. धवलकांत ■ रत्नवती लहानपणापासून घरावर खेळली ■ वाढली. अर्थातच त्यांचे परस्परांवर प्रेम वाढत गेलें. वयांत आल्यावर रत्नवतीने धवलकांतशीच त्या करण्याचा निश्चय करून तसें आपल्या वडिलांना सांगितलें. सर्वांना तें ऐकून आनंदच झाला. लक्षासाठी राजा ■ प्रधान दोघांनी राजपुरोहितांच्या मक्ष्यानें शुद्धत ठरविला.

पण त्यानंतर एक दिवशी धवलकांत लागेंत फिरावला गेल्या असता त्याला एकाएकी सांघ चावला. सांघाच्या विषामुळे त्याचे सर्व अंग काळें पडलें. राजवैद्यांनी घेऊन औषधोप-

चार केला म्हणून धवलकांत बांचला, परंतु विषाचा एक थिंतु शरिरांत राहून गेल्यानें पुन्हां कांही दिवसांनी त्याचे सर्व अंग काळें पडलें. त्याच्या अंगाला वास येऊ लागला. त्याला कमी विरु लागलें व सर्व अंग ढगळू लागलें.

पुन्हां राजवैद्य आले व त्यांनी औषधोपचार सुरू केले. परंतु सुण पडला नाहीं. मांत्रिक व डोंगराळ प्रदेशांत राहणारे कांही वैद्य आले व त्यांच्या पैकीं एकानें रोम्याची परीक्षा करून एक औषध सांगितलें. मानस सरोवरानजीकच्या कृष्णवनांत ‘अमृतवल्ली’ नांवाची एक वनस्पति आहे. त्या वेल्याची फांनें आणून त्यांचा रस सर्व अंगाला चोळला तर रोग पूर्ण घरा होईल. परंतु हें सर्व काम तीन महिन्यांच्या आंत पुरें झालें पाहिजे.

एव तेभं ज्ञाणार कोण भाणि ते काम करणार कोण ! ते एक दुस्साध्य व साहसाचे काम होते. सर्व परस्परांची तोंडे पाहू लागले. पण प्रचलकांतल्या राहिले नाही. त्याचे मोठ्या भावावर जिवापलीकडे प्रेम होते. त्याचा जीव घोंघ्यात असता त्याला कसे स्वस्थ राहिले ! तो म्हणाला—“कोणी जावो किंवा न जावो, मी जाऊन ती अमृतवल्ली घेऊन येतो.” असे सांगून तो निघाला देखील.

तो वेदपर्वत धवलकांतची सेवा शुद्ध करणे आवश्यक होते. दासदासी पुष्कळ

होत्या. पण जिह्याच्याच कोणीच नव्हते. तेव्हा रत्नवती पुढे येऊन म्हणाली—“मी त्यांना मनात वरले आहे. त्यांच्याशी माझे स्वस्थ झाले असो किंवा नसो. तेच माझे पति आहेत. म्हणून मीच त्यांची सेवा करते.”

राजा ■ राणी दोघांनी किती समजावून सांगितले की सेवेला दासदासी आहेत. तू एकटी किती दिवस सेवा करणार ! एक दोन दिवसांचा प्रश्न तर हरकत नव्हती. तीन महिने सतत जागरणे करणे तुला होणार नाही. इतके करून वेळेवर तो वेळ मिळतो की नाही कोण जाणे ! काम तरी मागे आहे का ! नोकरचाकर देखील ज्या क्रमास हात पालामला तयार नाहीत ते काम तू करणे आम्हांला पसंत नाही.

पण रत्नवतीने आपल्या हष्ट सोडला नाही. म्हणून निचे म्हणणे मान्य करावे लागले. त्या दिवसापासून रत्नवती एकटी सेवा करू लागली.

धवलकांतल्या कमी दिसत होते तरी रत्नवतीच सेवा करीत असल्याचे त्याला कळले. त्यामुळे त्याला क्षमते करे वाटले.

परंतु पुन्हा विचार आला आपल्यासाठी तिने इतके कष्ट सोमावे हे पसंत नव्हते. एकदा त्याच्या मनांत आले की तिला सांगावे की तू वचनांतून मुक्त आहेस. पाहिजे तर जाणवती कोणाची कम करून घे. पण पुन्हा दुमरे मन मागे की तिला त्यामुळे दुःख होईल. इतक्या भक्ति भावनेने ती सेवा करीत होती. तेव्हा असा अपमान केला तर तिला जाणवत दुःख होईल. म्हणून ती कांदोबा बोलला नाही. असाच कांदोबा काळ होतला.

तिकडे प्रचलकांत बोझावर बसून वायुवेगाने एका महिन्यांत आपली जवाबादारी पुरी करण्यासाठी हिमालय पर्वतांत पोचला. मानस सरोवराच्या कांठी एका झाडा-साठी बसून तो विचार करू लागला की हे सरोवर पार करून पलीकडे कासे जावयाचे ! झाडावर कोणी बोलत अस-त्याचा आवाज ऐकू आला. डोकें वर करून पाहिले तर ते एक गरुडाचे जाडपे होते. मावी म्हायती—“हा माप पर्येक वेळी येऊन अंही खाऊन जातो. अंही कांटे घातली तरी एका पंधरवड्यांत तो येऊन ती खाऊन

तो त्या वेलापर्यंत पोचू शकेल की नाही याचीच शंका आहे." ते ऐकून प्रवल्कांत पुढे आला व पक्ष्यांना नमस्कार करून म्हणाला—“मी तुमचे वोलणें ऐकले आहे. तुम्हांला त्या सांघानें इतका त्रास दिला आहे तर त्याला ठार केल्याशिवाय जैन पक्ष्यार नाही मी आपला प्राण पणाला लावून त्या सांघाला ठार करीन व अमृतवाडी वेल्याचा पाला घेऊन जाईन.”

तेव्हां गरुडाचें जोडपें त्याला म्हणालें—“राजकुमार! तुला वाटनें तितकें हें काम सांपें नाही. त्या सांघाला एक वर आहे. जेव्हा वैरी त्याला दिसल्याबरोबर त्या सांघाच्या अंगांत दुप्पट शक्ति येते व त्याची लांबी पांचपट वाढते.”

“तुम्ही म्हणतां तें खरें असलें तरी प्राण्याला मृत्यु केव्हांतरी येतोच हें देखील तितकेंच खरें आहे. तो सांप या निषमाला अपवाद नाही.” प्रवल्कांत म्हणाला.

राजकुमाराचें साहस व निश्चय पाहून गरुड जोडप्याच्या मनाचें समाधान झालें. गरुड म्हणाला—“तरमज मी एक गुपित सांगतां तें ऐक. पक्ष्याचें उष्टे त्या सांघाच्या

पोटांत घेले तर तो तत्काळ मरून जाईल. म्हणून त्याचा पक्षांच्या जातीवर इतका राग आहे.”

ते ऐकून प्रवल्कांतला एक मुक्ति मुचली. तो पक्षांना शिवायला सांगून एका कडीच्या आश्रमांत गेला. गाईचें दूध भागून घेऊन आला. सांघाला दूध फार आवडतें हें त्यानें ऐकले होतें त्यानें पक्षांना त्यांतलें कांढें दूध प्यायला सांगितलें. त्यानंतर तें उष्टें दूध पक्षांनीं सांगितल्या जागीं ठेवून तो एका जागीं लपून बसला. सांघ बाटेनें रोज जात येत असे. नित्याप्रमाणें तो

आला व प्रवल्कांतनें अनुमान केल्याप्रमाणें दूध पाहून त्याला मोह आवरला नाही. त्यानें एका घोंटांत सर्व दूध पिऊन टाकलें. म्याल्याबरोबर तो ताडाच्या झाडापुवडा मोठा झाला आणि भडभड ओंकून तत्काळ मरण पावला.

पक्षांचा हाडवेरी मेल. त्यांना फार आनंद झाला. ते प्रवल्कांतचे आभार मानून म्हणाले—“राजकुमार, तुला आपल्या कामीं आतां पूर्ण यश मिळेल. त्या सांघाचा फणा कापून त्यांतला मणी काढून घे. झाडाच्या फांद्या कापून एक जुजुबी नाव

जानो. सांघाला मारायला कांही उपाय नाही का ! आरण्या पिलांचें रक्षण कर- प्याचा कांही उपाय नको का करायला !

त्यावर नर म्हणाला—“हा सांप फक्त आपल्यालाच त्रास देत आहे असें नाही. राजा सारंगधर याचा मोठा मुलगा प्रवल्कांत याला देखील तो चाबला आहे आणि आतां त्याचा मृत्यु जवळ येऊन ठेपला आहे. त्याच्या औषधसाठी अमृतवाडीचा पाला आणण्याकरितां त्याचा धाकटा भाऊ आला आहे. त्या अमृतवाडी वेल्याचा चारी बाजूला कित्येक सांप बसले आहेत. म्हणून

कहून आणि तीत बसून सरोवरापलीकडे जा. नावेची दोरी आम्ही चोवीत तुला पलीकडे ओढून नेतो. त्या मण्याच्या उजेडात तुला रात काळांसाठी देखील दिसा-सारखा उजेड दिसेल. तू त्या कृप्या वनात जाऊन अमृतवल्लीचा पाला घेऊन ये. मण्याच्या उजेड असेपर्यंत तेथील सांप तुझ्या-जवळ घेण्याचे साहस करणार नाहीत.”

धवलकांतने पद्म्यांनी सांगितल्याप्रमाणे केले आणि अमृतवल्लीचा पाला घेऊन तो पद्म्यांच्या मदतीने मानस सरोवर पार करून पुन्हा परत आला. त्याला निरोप देताना पद्मी

म्हणाले “तुला हा जो मर्णा भिडाला आहे त्याचे महात्म्य समजून घे. रोगी माणसाने हातांत घेऊन तर त्याचा रोग तत्क्षणी बरा होईल. एखाद प्रसंगी जर मणी काळा पडला तर पुढे काय करावे हे तुला सुवेळा.”

वेळेवर घरी परत आला व त्याने अमृतवल्लीचा पाला वैद्यांना दिला. त्यांनी त्याचा रस त्याच्या मारण्या-बरोबर त्याचे सर्व अंग पुन्हा पहिल्यासारखे झाले. रत्नावतीला फार आनंद झाला. तिच्या प्रभामुळेच धवलकांत इतके दिवस जगला होता.

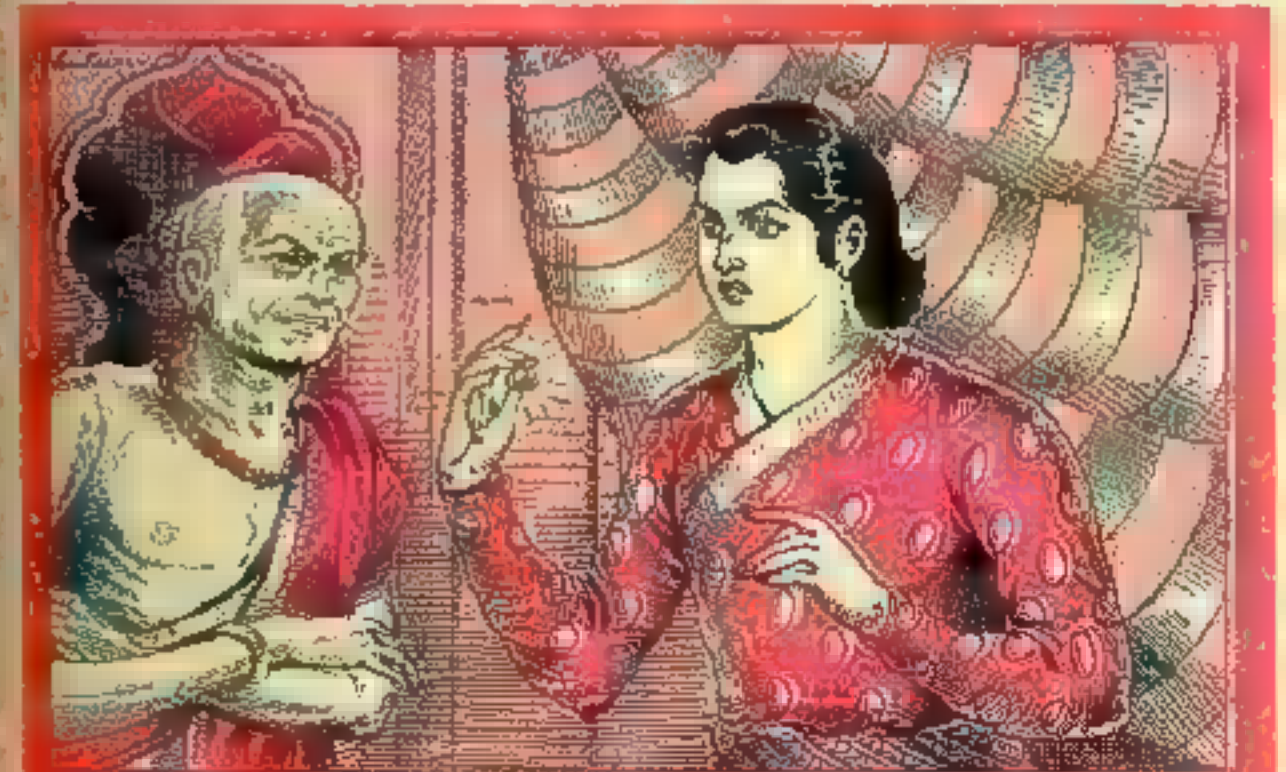
ती त्या दिवशी स्नानास गेली तेव्हा तिला हे पाहून आश्चर्य वाटले की तिच्या सर्व अंगावर पुन्हा देवीचे कण पडताना तसे काळे डाग पडले होते. केस विच्छेद लागली तेव्हा केस निघून येऊ लागले. राजकुमाराची सेवा करीत अमल्यामुळे तिच्या अंगांत विष भिनले होते. तिला फार वाईट वाटले. आता त्या भिन्नीत कोणी तिला पाहिले तर तोंड फिरवून घेतील असा विचार करून ती पळून गेली.

वरच दिवस तिचा शोध केल्यावर देखील तिचा पत्ता न लागल्यामुळे धवलकांतचे एका राजकन्येला लज्जा ठरले. धवलकांत रोज देवदर्शनासाठी देवळांत जात असे. एके दिवशी रत्नावती एका भिकारणीचा वेष घेऊन त्याच्याकडे पहात बसली होती. तिच्या रूपांत बदल कारणांने धवलकांत तिला ओळखू शकला नाही.

धवलकांत लक्षास नव्हता. तन्पेत बरी झाल्यापरमून त्याने रत्नावतीच्या नावाचा आस धरला होता. तो देवदर्शनास जाई तेव्हा देखील तो देवाजयल एकच एक

मागणे मागी की रत्नावती जेथे असेल तेथे सुखी असू दे. त्या दिवशी पुजाग्याला देवळाच्या तलावाच्या घाटावर एक अंगठी सांपडली. त्यावर धवलकांतचे नांव होते. राजकुमार देव दर्शनाला आला तेव्हा त्याने ती अंगठी त्याला दिली. आपल्या पैमाणी खूप म्हणून धवलकांतने एका ती अंगठी रत्नावतीला दिली होती.

धवलकांतला संशय आला, कदाचित रत्नावतीने त्या तलावात जीव तर दिला नसेल. कदाचित ती अशक्त शास्त्रामुळे मोटांमून अंगठी गळून पडली असेल. जिच्या

मदतीमुळे मला आरोग्यलाम झाला तीच जिवंत नसण्यावर आपण तरी जगून काय करावचें आहे, असा विचार करून त्यानें तळावांत उडी टाकली.

रत्नवतीची नजर राजकुमारावर होती. ती त्याच्या पाटांवाठ लढावाच्या काठी गेली. तिनें पुजाराच्या सांगून राजकुमाराला यांचविले आणि म्हणाली—“मी अजून जिवंत आहे. पण मी हें रूप घेऊन एका सुवराजाशीं कसे लग्न करूं! म्हणून मी बाजूला सरले. आतां आपण दुसरें लग्न करून घेजेला सुखी करावें.”

धवलकांतने तिला ओळखले. म्हणाला—“मला राज्य नको. तूं माझे रक्षण केलेस तसें तुझे रक्षण करण्यासाठीं मी आणले जीवित बेचायला तयार आहे. राजा करायला माझा धाकटा भाऊ आहे.”

त्याच वेळीं प्रवलकांत भावाचा शोध काढीत तेथे आला. त्यानें दोघांचे संभाषण ऐकलें होतें. त्याच्या हातांतला मणी तितक्यांत काळा पडला व त्याला पक्षांती सांगितलेलें मण्याचें महात्म्य जाणवले. त्याबरोबर त्या प्रसंगां काय कायचें हें देखील त्याला सुचले. त्यानें तो मणी रत्नवतीच्या हातांत दिला. तिनें हातांत मणी घेतल्याबरोबर मणी पुन्हां चमकू लागला. तिच्या अंगावरचे सर्व डाग नाहीसे झाले. निधं चकित होऊन परस्परांकडे पाहू लागली.

रत्नवतीनें तो मणी प्रवलकांतला पत्न दिला. त्यानेंर धवलकांतचे रत्नवतीशीं घाटा-भाटानें लग्न झालें आणि प्रवलकांतला त्याच्या प्रसंगांत दया मिळाल्याबद्दल मनाला संभाषण घाटले.

गुणी गाणीया

गुणोभांच्या आईनें विचार केला, आतां गांवें लग्न करून आकचें. पण गांवांत कोणी त्याच्या जोगती मुलगी मिळेना. मुली नव्हत्या कसें मुलींच नाही, अशा विक्षिप्त माणसाच्या कोण मुलगी देणार! गणोबांना आल्या लग्नाचा काळजी कधीच नव्हती. आईनें लग्न ठरविलें तर त्यांनीं नयार पण दिला नाही.

गांवांत मुलगी मिळेना म्हणून आईनें परगांवीं जाऊन एक मुलगी पाहिली. भटजींना बोलावून मुहूर्त ठरविण्यासाठीं पाठविलें. ती मुलगी गंगारूपानें चांगली होती. गरिबाची मुलगी होती. आईवडील लहानपणींच वारले म्हणून एका श्रीमंत नाथसानें दया करून तिच्या आपल्या घरी लहानाचे मोठें केले. ती त्याच्या घरी सर्व कामें करी. तिचे

गांव कमळा होतें. त्या श्रीमंत नाथसाच्या उदारपुत्रीची ‘सरी ओळख’ कमळाच्या विवाहाच्या वेळीं सर्वांना पटली. ओ कोणी खंभर रुपये कन्यागुरूक म्हणून देईल त्याच्याशीं कमळाचे लग्न करून देईन असें त्यानें कित्येकांना म्हटलें. गणोबांच्या आईनें खंभर रुपये देण्याचें कबूल करून ते लग्न ठरविलें.

गणोबांनीं आणले लग्न ठरल्याची बातमी आत्तश मित्रांना दिली. मुलीला पाहिलेस का मित्रांनीं त्यांची थड्या उडविली. गणोबांनीं गुपचुप जाऊन मुलगी पाहून वायवें ठरविले आणि निघाले. वधूसाठीं एखाद दासिना विकत घ्यावा असें सांगून ते निघाले.

मुलगी सकाळीं उठून गाईचें दूध काढते हें आईच्या तोंडून गणोबांना कळलें होतें.

त्यावेळीं जाऊन तिला पाहून व शक्य झाले तर खूप म्हणून कांहीतरी तिच्या हातांत ठेवून येण्याचा विचार करून गणोबा शंभर रुपये देऊन निघाले.

अर्ध्या वाटेवर गणोबांना एक गाडी दिसली. गाडीला बॅल नव्हता. एक तरुण जमिनीवर बेशुद्ध होऊन पडला होता व त्याला शुद्धीवर आणण्याचा प्रयत्न एक तरुण स्त्री करीत होती. तो तरुण शुद्धीवर आल्यावर ती म्हणाली—“आतां कसले ? तुम्हांला एवढे झाले आहे आणि या रानांत कोणी नाही !”

त्याच वेळीं गणोबा पुढे येऊन म्हणाले—“कांही पावरण्याचें कारण नाही. काय हवें तुम्हांला सांगा, मी मदत करायला तयार आहे. परोस्कारार्थमिदं शरीरं....”

“माझे नांव पांडू. उजाडण्याच्या आधीं फगोत्री जाऊन म्हणून आम्ही दोघे निघालो. पैज नव्हता व हिला चालविलेना. म्हणून मी हिला गाडीत बसवून स्वतःच येथे येत गाडी ओढीन आणली. काळोखांत ठेंब लागली व खाली पडलो. गाडी ओढणे आहे. उजाडण्यापूर्वी आम्ही भायल्या गाडी पोचलो नाही तर आम्हां दोघांना आयुष्यभर रहावे लागेल.” तो तरुण म्हणाला.

“एवढेंच ना ! देवाच्या दयेनें नाक्या अंगांत तुम्हाला दोघांना घेऊन नाक्या पुरेष्टी शक्ति आहे. दोघे गाडीत रसा मी घेऊन जातो तुम्हांला !” गणोबा म्हणाले.

“तुमचे हे उपकार आम्ही आयुष्यभर विसरणार नाही.” असें म्हणत दोघे गाडीत बसली. गणोबांनीं गाडी ओढीत असतां विचारलें—“तुम्ही दोघे पतिपत्नी का ?”

“आमचे दोघांचे अजून झाले नाही. गांवीं पोचल्यावर देवळांत जाऊन खज कस वयाचे आम्ही ठरविले आहे. ही एक अनाथ

मुलगी आहे. एका श्रीमंताच्या घरी राहते काम करते. त्या श्रीमंतानें हिची गरिबी पाहून हिला आपल्या घरी लहान-व्यापासून ठेवून घेतले व लहानाचे मोठे केले. मी शेजारच्या घरी काम करतो. आमचे परस्परांवर कित्येक दिवसांपासून प्रेम आहे. मी त्या श्रीमंताला जाऊन सांगितले की आम्ही दोघे करून तुमच्या घरी नोकरी करूं. पण तो म्हणाला—“वां कांणी शंभर रुपये देईल त्याच्याशीं मी मुलीचे लग्न करून देईन.” सकाळीं कोणीतरी येऊन शंभर रुपये देऊन मुलगी घेऊन जातो असें वचन देऊन गेला आहे म्हणे. त्याच्या स्त्रीनें त्याची आई आली होती व उद्यां मजली येणार आहे. तो एक सुख भूख आहे हें ऐकून ही पाचकून गेली व माझ्याकडे पांवल आली. आम्ही साचवतोच पळ घाडला. पण अर्ध्या वाटेत मी ठेंब लागून पडलो आणि देवासारखे येऊन तुम्ही समोर उभे राहिल्यात.” पांडू म्हणाला.

त्याचे कोरपे संपतांच गणोबा गाडी बसवून उभे राहले आणि त्यांनीं विचारलें—“वा मुलीचें नांव काय ?”

“कमला !” पांडू म्हणाला.

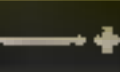

“तरमग पळून जाण्याचें कांय कारण ? चला परत !” गणोबा म्हणाले आणि त्यांनीं गाडी वळविली.

“बाबा बाबा ! कोणी त्या गांवांत आम्हांला असे बरोबर घेत असतांना पाहिलें तर ने दोघांपैकी एकाला देखील जिवंत सोडणार नाही !” पांडू म्हणाला.

“त्या श्रीमंताला शंभर रुपये देऊन टाक आणि लग्न करून मोकळा हो !” गणोबांनीं उपाय सुचविला.

“तोच तर प्रभ आहे. रुपये आपाकचे कोटून !” पांडू म्हणाला.

“मी देतो!” गणोवा म्हणाले.

तिथे गांवांत पोचले तेव्हा कमला पांढुरोवर पळून गेल्याचे ऐकून तो श्रीमंत रागाच्या भरांत पोलीस ठाण्यावर निघत होता.

गणोवा येऊन त्याला म्हणाले: “हे ध्या शंभर रुपये! कमलाचे पांढुरी लव्हा करून द्या. शंभर रुपये देणाऱ्याची तुम्ही लव्हा करून घेईन म्हणाला होता ना!”

“हो, पण कमलाचे गणोवांशी करून घ्यायचे मी कसूल केलं आहे, त्यांच्या आईजवळ. उद्यां परवां येईल देखील.” तो श्रीमंत म्हणाला.

“मीच तो गणू! ह्या दोघां कित्येक दिवसापासून परस्परांवर भेम असतां कमलाशीं लव्हा करणें मला शोभणार नाही व तें देखील पैशाच्या बळावर.” गणोवा म्हणाले.

तें ऐकून पांडू व कमला दोघांनीं गणोवांचे पाय धरून त्यांना नकळत खुळा व मुलं म्हटल्याबद्दल त्यांची माफी मागितली.

गणोवांची ती परोपकारबुद्धि पाहून त्या श्रीमंताचे दगाड्याचे हृदय देखील पांशरले व त्यानें ती रक्कन घेण्याचें नाकारलें. म्हणाला— “मला पैशाची किंमत नाही, माणसाची आहे! त्या दोघांचें लव्हा झालें तर मला आनंदच होईल.”

“का? त्यांत काय? दोघे पैसे देऊं शकले नाहीत. आतां मी त्यांच्या वतीनें देत आहे. तुम्हां घेतलेच वाहिजे.” गणोवा म्हणाले.

त्या श्रीमंतानें गणोवांच्या आग्रहानें ते शंभर रुपये घेतले व त्या दोघांचे देऊन ते शंभर रुपये कमलाला दिले.

गणोवा आपल्या घरीं परत गेले.

[पुढील अंकीं आजखी एक मोष्ट]

* नागयज्ञ *

धौम्य नांवाचे एक कवी होते. त्यांच्या जवळ विद्याभ्यासासाठी तीन शिष्य येऊन राहाले. शिष्यांची गुरुभक्ति व भद्रा यांची परीक्षा घेण्यासाठी गुरु त्यांना माना तऱ्हेचीं कर्मे सांगून,

वेद नांवाच्या शिष्यानें गुरुची सर्व प्रकारें सेवा करून विद्याभ्यास पुरा केला आणि गुरुक्षिणा देऊन व गुरुच्या निरोप घेऊन गुरुभ्यासमांत प्रवेश केला. त्याच्या भेटे देखील विद्याभ्यासामाटीं कित्येक शिष्य येऊन राहूं लागले. गुरुगृहीं फार काळ राहून केव्हांतच ही काय, वेद आपल्या शिष्य-कांला अगदीं सोपी व सहज करतां घेण्यासारखीं कर्मे सांगत असे. आप-त्या शिष्यांची तो स्वतःच्या मुलाप्रमाणें काळजी वाही.

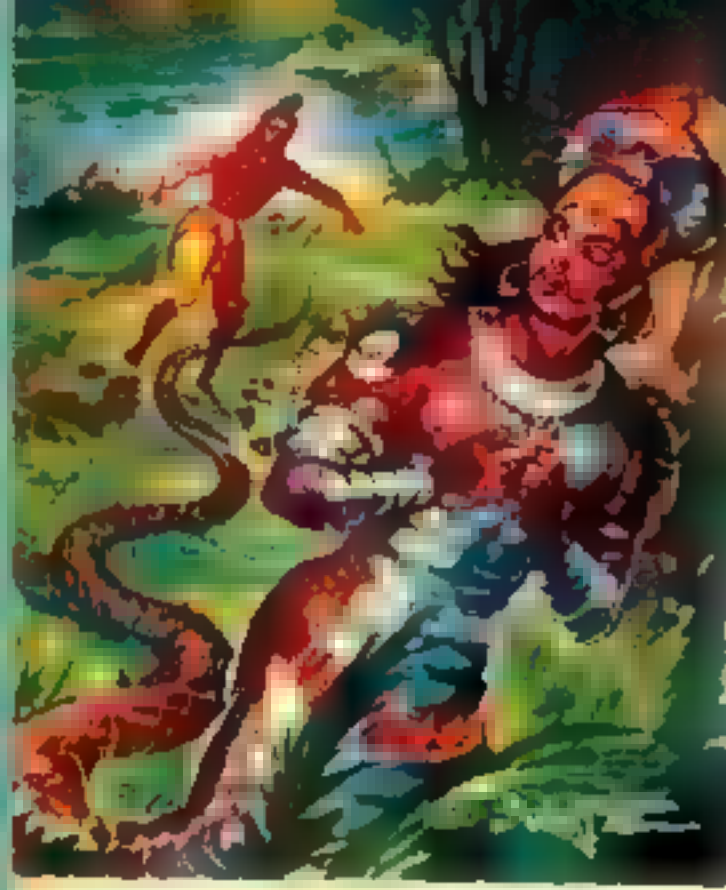
वेद वाच्याकडे उर्दक नांवाचा एक शिष्य होता. विद्याभ्यास पुरा झाल्यावर गुरुभ्यासमांत प्रवेश करण्यापूर्वी तो आपल्या गुरुचा आशीर्वाद घेण्यासाठी गेला असता त्यांना म्हणाला— “गुरुवर्य! गुरुक्षिणा देण्याची इच्छा आहे. काय देऊं, आज्ञा द्यावी.”

“मला तें सर्व कांहीं माहीत नाही. तूं मुख्यत्वीस जाऊन विचार, त्यांना विचार, काय हवें तें.” वेद म्हणाला.

गुरुवरी उर्दकाला म्हणाली— “चार दिव-सांनीं पुण्यक व्रत आहे. त्यासाठीं पीप्य राजाच्या राणीचीं कुंडले हवी आहेत. तूं तीं मागून आणून दे.”

उर्दक पीप्य राजाकडे गेला आणि येण्याचे कारण सांगून निवेदन केलें कीं गुरुवरीस

कुंडले मिळाल्यास त्याने व्रत पुरे होईल व मी गुरुभक्तांतून मुक्त होईन.

राजाने अंतःपुरांत जाऊन राणीकडून कुंडले मागून घ्यायला सांगितले. उदकने अंतःपुरांत जाऊन व राणीजवळ कुंडले मागून गुरु भक्तांतून मुक्त होण्यास सहाय्य करण्यास विनंति केली. राणीने आनंदाने आपली कुंडले काढून दिली व म्हणाली—“पण एक गोष्ट तुला सांगून ठेवते, या कुंडलावर तक्षकाची नजर पडली आहे. त्याच्या हातून याचे रक्षण तू कसे काय करणार हे आतां तूच पहा !”

उदकने राजाचे व राणीचे आभार मानले ■ निरोप घेऊन निघाला. परंतु राजाने पھر आग्रह केल्यावरून ■ वांचला.

उदक पानावर बसला. पानावर भात वाडल्याबरोबर भातास उदकला एक केंस दिसला. त्याचा त्याला ■ आला व त्याने पोप्य राजाला अशुद्ध जेवण वाडल्याबद्दल शाप दिला की तुला अंधत्व येईल. आकाशाने निष्करण ■ दिलेल्या पाहून राजाने ■ त्याला ■ शाप दिला ■ होणार नाही.

दोघांनी रागाच्या ■ परस्परांना ■ देऊन टाकली. एका ■ कारणासाठी याप दिव्यमय उदकला ■ वारला व त्याने आपला शाप परत घेतला. पण पोप्य राजाला आपला शाप ■ घेण्याची शक्ति नव्हती.

उदक कुंडले घेऊन गुरुकडे निघाला. वाटेत एका जागी ■ तलाव ■ स्नान संध्यादि करण्यासाठी तो थांबला. कुंडले काढावर ठेऊन तो स्नानासाठी पाण्यांत उतरला. तो तिकडे वळल्याबरोबर तक्षकाने पाठीमागून कुंडले उचळून घेतली.

तक्षक दिगंबर रूपाने उदकच्या पाठोपाठ येत होता. त्याने कुंडले उचळल्याचे उदकला

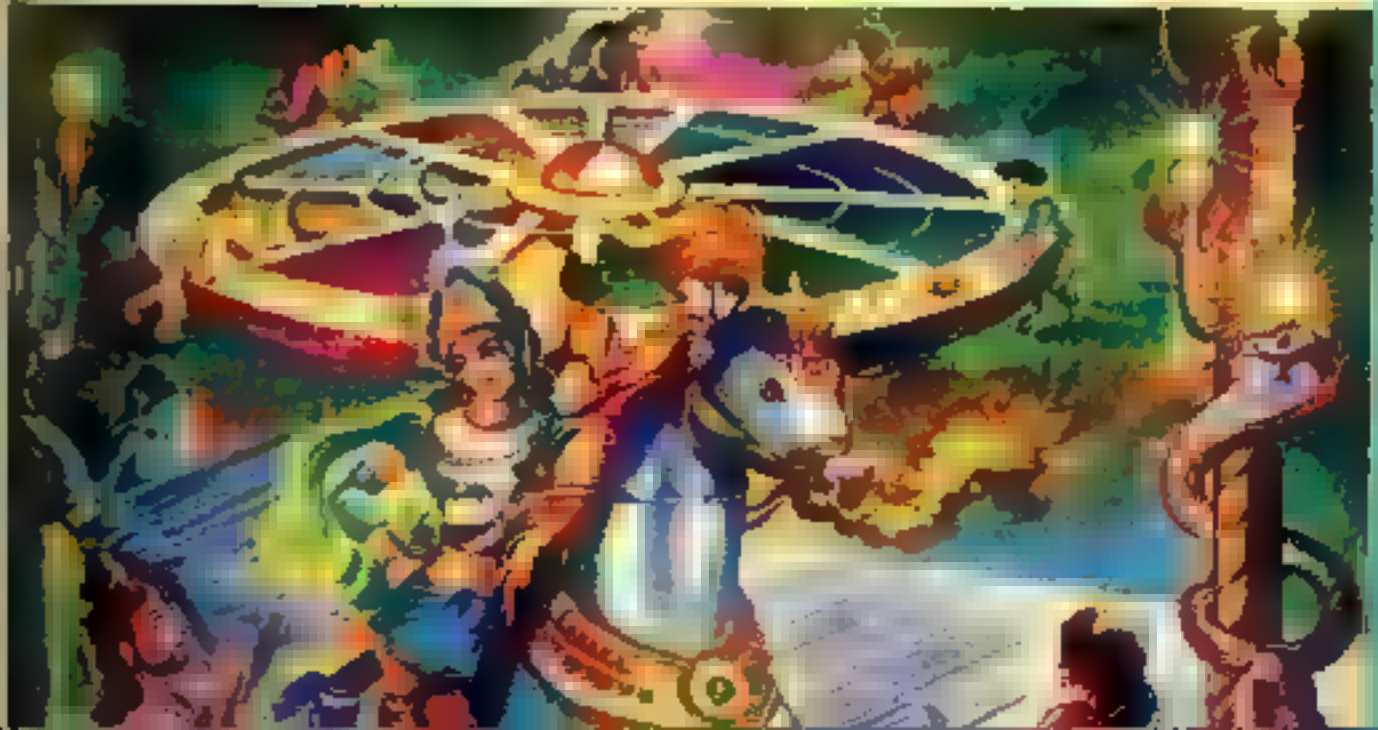
कळले व तो परतला. तक्षक पळाला. उदकने त्याचा पाठलाग करून त्याला धरले. परंतु तक्षक नागरूप घेऊन विळांत शिरला आणि नागलोकां निघून गेला.

उदकने वीट स्वयले आणि नागलोकांत प्रवेश केला. वाटेत त्याला जां जो नाग भेटला ■ सर्वांना त्याने नमस्कार ■. पण त्याला कुंडले देणारा ■ एक देखील भेटला नाही. ते एक विचित्र ■ त्याला ■. एका ■ मी वांदरे मणी घेऊन त्याचे एक ■ दुसरी ■ असे वाटते मला. तेव्हा तो काळे मणी घेऊन त्याचे एक बळ विणीत अधिकार पावा.” ■ म्हणाला.

होती. आणखी एका जागी सहा मुले वारा आरे असलेले चाक फिरवीत होती. आणखी एका जागी एक उत्तम जातीचा घोडा उभा होता. त्याच्यावर एक पुरुष स्वार होता.

उदक त्या स्वाराजवळ गेला व त्याची त्याने खूप स्तुति केली. त्याने संतुष्ट होऊन काय पाहिजे असेल ते मागून घ्यायला सांगितले.

“साऱ्या नागलोकावर आपला अधिकार वांदरे मणी घेऊन त्याचे एक ■ दुसरी ■ असे वाटते मला. तेव्हा तो काळे मणी घेऊन त्याचे एक बळ विणीत अधिकार पावा.” ■ म्हणाला.

त्या स्नानाने ते मान्य केले. एका क्षणार्धात उर्वकाच्या देवताच त्या घोड्याच्या अंगातून पथम धूर व त्यानंतर ज्वाळा येऊ लागल्या. सारा नागलोक धुराने व्यापला गेला. तक्षक धावरला व त्याने कुंडले आणून उर्वकला दिली.

उर्वकला कुंडले अद्या तन्हने परत मिळाली. परंतु वेळेवर ती भुलवर्तीकडे कशी पोचली करावयाची पथ होताच. त्या घोडेस्वाशने उर्वकाच्या मनांतली गोष्ट थोड-खली जमावी. म्हणाला- "या घोड्यावर बस. वेळेवर तू आपल्या गुरूच्या आज्ञेमांत जाऊन पोचशील."

उर्वक तक्षकामागे घोड्यावर बसला. ते वेळेवर गुरूच्या आज्ञेमांत पोचला आणि गुरूपत्नीला त्याने कुंडले नेऊन दिली. नंतर उर्वकने पडलेला सर्व वृत्तांत गुरूस सविस्तर वर्णन करून सांगितला. नागलोकांत त्याने हे दृश्य पाहिले होते त्याचा अर्थ विचारला.

"तू पाताळ लोकांत शिरा पाहिल्यास त्या शिरा नसून धाता व विधाना होत. त्या जे कापट विणीत होत्या त्यांतले पांढरे मणी म्हणजे दिवस. काळे मणी म्हणजे रात्री. तुला मला गुले दिल्या ते सदा क्रतु आणि जे कित्यांत होती तेच वर्ष. त्या वाक्याने पात आरे तेच बारा महिने. तुला घातलेला जो पुरुष दिसला तो परमेश्वर होता आणि त्या घोड्यावर बसला होता तो भद्रः अग्निदेवच होता." गुरूने बरी स्पष्ट करून सांगितला.

उर्वक गुरूस निरोप घेऊन बरी निघाला. तक्षकाची आज्ञा घेताच त्याच्या उल्ल्याच्या भीम मस्तकाला जाई. पुढे तो हस्तिनापुरचा राजा जनमेजय याला भेटला. राजाने त्याला समक्ष कर केल्यावर उर्वक त्याला जाहीर बोल देऊन म्हणाला- "राजन् ! तू आपल्या पत्नी

मुल्य करीव्याचे पालन करावयास विसरला आहेस ! अजून तू शत्रुकणांतून मुक्त झालेला नाहीस."

राजाने हात जोडून विचारले- "मुनीश्वर ! मी क्षत्रिय धर्म व राज्य धर्म यांचे पालन करीत आलो आहे. पनाद पडला असल्यास सांगण्याची कृपा करावी."

उर्वकने जनमेजयाला तक्षकाने कुंडले चोरून नेऊन कसा दिला याचे वर्णन सांगून पुढे म्हणले- "राजा ! तू मने विसरलास की तक्षक तुझे पडोळ राजा पराक्षित बाला बांधला होता. मरुतंगाने राजा वेष्टून पडला असता तो नासला. एक ब्राह्मण आपल्या मंत्रबळाने मांभाचे विष उत्तरविण्यासाठी येत होता. त्याला वाटेन तक्षक येऊन भेटला. त्याने त्या ब्राह्मणाला पुष्कळमें घन देऊन परत पाठवले. म्हणून राजा परीक्षित बांचला नाही. या दुष्ट तक्षकाकडून नागवंशाचा नाश करण्यासाठी काय काय सुन कर !"

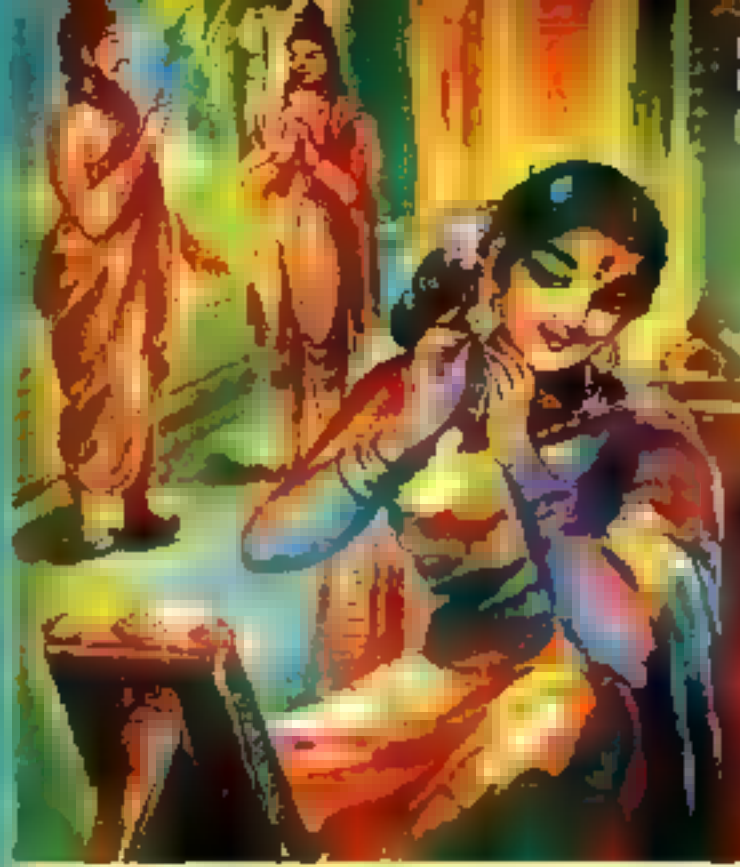
जनमेजय राजाला आपाच्या मृत्यूचा वृत्तांत माहीत नव्हता. त्याने मंत्र्यांना बोलावून विचारले तेव्हा त्यांनी सर्व वृत्तांत सविस्तर वर्णन करून सांगितला-

"अर्जुनाचा मुलगा अभिमन्यु महाभारत युद्धात मारला गेला तेव्हा त्याची पायकी उरली गर्भवती होती. अश्वत्थाम्याने दुष्ट युद्धाने तिच्या गर्भातील अर्मेकाचा वध करण्यासाठी यत्न सोडले. पण श्रीकृष्णाच्या रूपाने त्या गर्भाचे रक्षण झाले. पुढे उत्तरेला मुमूग्ना झाला. तोच पांडवांचा एकुलता एक वारस राजा परीक्षित होय.

"परीक्षिताने कृपाचार्याजवळ विद्याध्ययन केले. त्याला शिकारीचा फार नाद होता. एकदां तो अनेक दिवस पशूंची शिकार करीत शमीक नांवाचे मुनि जेथे तपस्या करीत

बसले होते तेथे आला. त्याने त्यांना विचारले—“मुनीश्वर ! एक मृग माझा वाण लागून इकडेच फोटे तरी पळत आला आहे. तो कोणत्या दिशेने गेला तुम्ही पाहिलेसत ? ! याच राजूने तो पळत गेला. मला नक्की माहीत आहे.

“शमीक मुनि त्या वेळी मौन व्रत धारण करून तप करीत होते. म्हणून त्यांनी कोहीच उत्तर दिले नाही. परीक्षिताला त्याचा राग आला व त्याने पोरकोटपणाने जवळच एक मेलेला सांप पडला होता तो उचकून शमीक मुनीच्या गळ्यांत घातला आणि

हस्तिनापुरला परत निघून गेला. परंतु राग ओसरल्यावर आपली धूक झाल्याबद्दल त्याला फार पश्चात्ताप वाटला.

“शमीक मुनींचा मुष्ट्या शृंगी आपल्या गुरूच्या आश्रमांतून स्वगृही जात असता त्याला कुठे नावाचा एक मित्र भेटला. त्याने कुठला आपल्या वरची कुजल याती विचारली.

“परीक्षित तुझ्या गळाच्या गळ्यांत एक मेलेला सांप पाहून निघून गेला आहे.” असे सांगून इडा तसला.

शृंगी स्वभावाने फार रागाट होता. त्याने श्राप दिला की—“म्या परीक्षित राजाने माझ्या मामांचा असा अपमान केला आहे त्याला एक आठवड्यांत तक्षक नाथि व त्याच्या विषाने राजाला मृत्यू येईल.”

नंतर शृंगी शमीक ऋषि तपश्चर्या करीत होते तेथे गेला. तो मृग सर्प वडिलांचे गळ्यांत पाहून शृंगीने तो काढून दूर फेंकून दिला. शमीक ऋषि त्यानांत मग होते. त्यांना ते सर्व काही मुळीच कळले नाही. वडिलांची समाधि संजल्यावर शृंगीने त्यांचे नमस्कार केला व वडिलेळी गोष्ट सांगितली. त्याने राजाच्या उद्धटपणाबद्दल त्याला श्राप दिला असल्याची गोष्ट सुद्धा सांगून टाकली.

समीक श्रुतींना ते एक एक करीत वाचले. ते म्हणाले—“हो राजा राजधर्माचे उत्तम पणारे शासन करीत आला त्याच्या एका लहानशा चुकीबद्दल त्याला एवढी मोठी शिक्षा देणे बरोबर झाले नाही. त्याच्या राज्यांत आपण राहतो व निर्विअपणे तपस्या करतो. त्याने थोडा पोरकटपणा केला. तू एवढा मोठा विद्वान आणि हा पोरकटपणा करून काय बसलास? शाप परत घेणे शक्य असल्यास परत घे !”

शुंगीला पण त्याची चूक पटली. परंतु शाप घेणे त्याला शक्य नव्हते. तेव्हा

समीक मुनींनी गौरमुख नांवाच्या आपल्या एका शिष्याला बोलावून त्याला परीक्षित राजाकडे पाठविले. ते म्हणाले—“तू परीक्षित राजाकडे जाऊन कुशल प्रश्न विचारून श्रुतींना शाप दिल्याची गोष्ट सांग. असे हि की तक्षकाशमून स्वतःचे रक्षण करण्यासाठी सावध रहा.” गौरमुख गुह्या निरोप परीक्षित राजाकडे पोचला करून परतला.

मेजर परीक्षित राजाच्या मंत्र्यांनी विचार करून एक स्तंभ उभा करून त्यावर एक महाल बनविला व त्यांत परीक्षित राजाबरोबर अनेक मांत्रिक, वैद्य वगैरे ठेवले. मंत्रीपण त्या महालंतच राहू लागले.

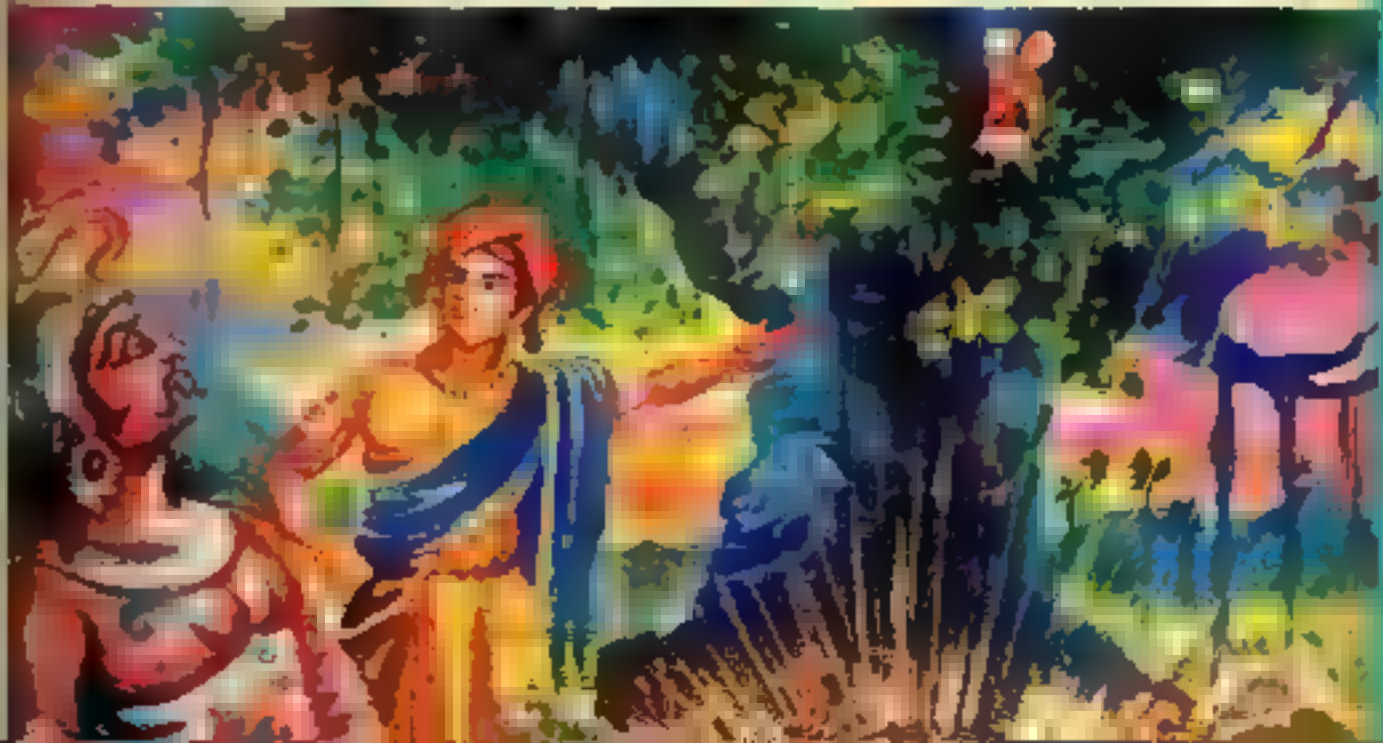
सहा दिवस एक देखील विष आले नाही. भुंगी शाप दिला त्या द्रिपसापामून या विचारांत होना राजाला नावण्यासाठी त्याच्या जवळ जाण्यास काय उपाय करावा ?

परीक्षित राजाला संपदेश तर त्यापामून त्याचे करण्यासाठी सर्पांचे विष उतरण्याची माहिती असलेला कश्यप नांवाचा एक मांत्रिक ब्राह्मण हस्तिनापुराकडे निघाला. राजाचे रक्षण करून मोठे वैदिक

निष्ठविष्याचा त्याच्या मनांत हेतु होता. तसल्या ही गोष्ट कळतांच तो ब्राह्मणाचे घर घेऊन दाटत बैठला. कुशल्यभ विचारून तो हस्तिनापुरी जात असल्याची गोष्ट त्याच्या कडून काढून घेतली.

कश्यप तक्षकाला असे हि म्हणाला की सर्वद्वाने मेलेल्या माणसाला जिवंत करण्यास माझ्याकडे आहे. कोणी सर्वद्वाने मृत झाल्या असेल तर त्याला देखील जिवंत करण्याची शक्ति माझ्यांत आहे. सर्वद्वाने मृतांकरांना जिवंत केल्याने मला धन व कीर्ति दोन्हीचा लाभ होईल.

तेव्हा तक्षक म्हणाला—“मीच तो तक्षक आहे. कोणावर वीज पडली असेल किंवा कोणी शण्यांत किंवा विस्तरांत पडून मेल्या असेल तर त्याला मंत्रवज्जने जिवंत करणे कदाचित शक्य होईल. पण मी नावण्यानंतर औषध करून किंवा मंत्रप्रयोग करून जिवंत करणे अशक्य आहे. म्हणून तू आल्या वाटेने निघून जा. माझ्या बोलण्यावर कदाचित तुला विश्वास बसत नसेल तर पहा, तुझ्या समोर या बटवृक्षाला जावतो.” असे म्हणत तो मंत्रावरून जावला आणि आश्चर्य म्हणजे ते तत्काळ राख होऊन गेला.

तेव्हा कश्यपाने त्या राखेवर मंत्र म्हणून पाणी शिंपविले. त्या क्षणी तो वृक्ष पुन्हा पहिल्यासारखा हिरवाभार होऊन गेला. कश्यपाचे मंत्रचल पाहून तक्षक चकित झाला. म्हणाला - "तुम्ही मंत्रचळाने माझे पिंप उतरवून दाखविले. पण ज्या कधीने शार दिल्या आहे त्या शापाच्या विरुद्ध तुम्ही कांही करू शकाल काय? तुम्हाला धन पाहिजे आहे. परीक्षित राजाकडून वित्ती धनाची आपल्याला अपेक्षा आहे सांगावे. मी त्याच्या दुप्पट धन देतो."

ब्राह्मणाने विचार केला की परीक्षित राजाचे आयुष्य संपुष्टांत आले आहे. म्हणून

त्याने तक्षकाकडून धन मागून घेतले व आपल्या वर परतला.

या सर्व गोष्टींची माहिती कदाचित कोणाला कळली देखील नसती. कारण कश्यप व तक्षक दोघांचे बोलणे रानांत निर्जन स्थानी झाले होते. परंतु दैवयोगाने वेळी त्या कडून एका ब्राह्मणाने बहाच्या बालक्या काटक्या गोळा करीत असता दोघांचे बोलणे ऐकले होते. तक्षक बटवृक्षाचा चावला वेळी बटवृक्षाबरोबर ब्राह्मण देखील भस्म झाला होता. परंतु कश्यप ब्राह्मणाच्या मंत्रचळाने बटवृक्षाबरोबर तो देखील जिवंत झाला. परीक्षित शाळानंतर त्याने गोष्ट सर्वांना सांगितली.

कश्यप परी परतल्यानंतर तक्षक राजाला चावल्या संधि पाहू व भोजू लागला. त्याने कायस्थ नांवाच्या नाग जानीच्छ आपल्या अनुयायांना बोलावून त्यांना मुनिकुमारांच्या वेपांत परीक्षित राजाच्या महालाजवळ फळे व फुले घेऊन जाण्या सांगितले. जडपत्र त्याने तो स्वतः देखील तेथे हजर राहिल असे म्हणाला.

नागांनी तक्षकाच्या आज्ञेप्रमाणे महालाजवळ जाऊन फळे व फुले सर्वांना

बांटाकला मुरवात केली, परीक्षित राजाला त्यांत गंमत वाटली. त्यानें सर्वांचा अधोक्षित भावर सत्कार करून त्यांनीं दिलेलीं फळे आपल्या भेंच्यांना व इतर अधिकाऱ्यांना वांटली आणि स्वतःसाठी एक फळ ठेवून घेतलें. तें फळ सोलल्याबरोबर जेव्हा त्याला एक तांबडी अळी दिसली. परीक्षित राजा अर्धेत म्हणाला—“सात दिवस पुरे होत आले, आणि मला चावायला ही अळीच आली वाटते.” असें म्हणत त्यानें त्या अळीला हात लावला मात्र त्या अळीचा एक मोठा सांप झाला. राजाच्या सर्व शरिराला

बिळसा पावून तो मोठ्याने ओरडला—“मीच तो तक्षक !” तो राजाला चांकला आणि निवून गेला.

तक्षकाच्या पाहूनच सर्व मंत्री व अधिकारी घाबरून उतरून पळून गेले. त्याच्या विषामुळे तो एकत्रती महाल वळून गेला. मृत परीक्षिताची यथाविधि अन्त्येष्टी क्रियापत्र आली.

परीक्षित मर्यादशानें तेव्हां तेव्हां मुलगा जनमेजय यथानें लहान होता. तरी भेंच्यांनीं त्याचा राज्याभिषेक केला. जनमेजय राजा मोठा शास्त्रावर मंत्र्यांनीं शस्त्राच्या राजाची वपुष्टा हिच्याशी त्याचा विवाह केला दिला.”

येथवर सांगून मंत्री जगाले—“महाराज, आपल्या वडिलांची मरणकथा व आपली जीवन कथा भोडक्यांत भडी आहे. तक्षक आपल्या वडिलांशी फार दुष्टपणानें व खुनशीपणानें वागला आहे. तेव्हां उदक मुनि मागत आहेत त्याप्रमाणें आपण नागयज्ञ करून आपल्या वडिलांचा वध करणाऱ्या तक्षकाला त्याच्या पापांचे प्रायश्चित्त द्यावें.”

आपल्या पित्याच्या मुत्सुकी ती करून कथा ऐकून जनमेजय राजाला राग आला.

म्हणाला—“स्वभावानेंच दुष्ट आहे. आपांचे मित्र त्याला सहजी मिळाले. नाही कश्यप मुनींला हांच देऊन त्यानें परत पिरविलें नसतें. हा पापांचे प्रायश्चित्त मिळालेंच पाहिजे. नागयज्ञाची तयारी करावी. त्या योगें उदक मुनींच्या मनाचें देखील होईल.”

नागयज्ञाची तयारी सुरू. आवश्यक. मंत्र दस्तु एकत्रित करण्यांत आल्या. यज्ञशाला निर्माण करण्यांत शाले.

जनमेजय राजाच्या दरबारां सोडिताक नांवाचा शिकवपार होता. तो शिष्य-शास्त्रांत व वास्तुफलेंत निपुण होता. तो म्हणाला—“हा पुरा होणार नाही. एक वादण येऊन मध्येच शिंत आणील.”

ते ऐकून जनमेजयाला राग आला. त्यानें सोडिताकला यज्ञशालेंत येण्याची मनाई केली. राजा जनमेजय सर्वां वपुष्टा दोवांनीं खडीक्षा घेऊन यज्ञशालेंत प्रवेश केल.

नागयज्ञ सुरू झाला. चंद्रमार्गव, पिंगल, कांत्य, व्यास, वैशंपायन, वैमिनी, उद्वाहक

वगैरे ऋषी यज्ञशालेंत उपस्थित होते. नील परिधान करून ऋत्विज एकेक भेंद्र म्हणत होते व एकेक सांप होमकुंडांत पडत होता. निरतिशया कुळांतले सर्व कुळांनी नासोधार होताच येऊन होम-कुंडांत पडूं लागले. नागलोकांत हाहाकार उडून गेला. लक्षावधि सर्पांचा संहार झाला. यज्ञशालेंतला एक भेंदकर वीमल रूप येऊं लागले.

तक्षक घाबरून इंद्राच्या आश्रयाला धांवला. “हा नागयज्ञांत तुझ्यासारक्या मोठमोठ्या सांपांचा देखील जीव पांचणें कडीण आहे

असे ब्रह्मदेवाने स्वतः सांगितले आहे. तेव्हा तू माझ्या आश्रयाला आलास हे एका परीने बरे झाले. आतां तुला कमलीहि भीति नाही." इंद्र म्हणाला.

मोठ्या नागांमध्ये वासुकी एक प्रमुख नाग होता. तो नागयज्ञ थांबविण्यासाठी आपली बहीण जरत्कारू हिच्याकडे गेला. त्याचे एक कारण होते. सर्प जातीची आई कडून सर्प जातीला शाप दिला होता की पुढे कधी नागयज्ञ होईल तेव्हा सर्व नाग जातीचा नाश होईल. पक्षी जातीची आई विनता हिची मान खाली व्हावी म्हणून

कडून आपल्या मुलांना म्हणजे सर्पांना कांही विशिष्ट कामे कराव्यास सांगितली. सर्प त्याप्रमाणे करावला कडून झाले नाहीत. म्हणून तिने त्यांना दिला होता.

त्यावेळी कडून्या मांडीवर एखा पुत्र होता. ब्रह्मदेव व देव यांचे परस्परांत सर्प-यज्ञासंबंधी गेल्या होतें तें त्याने ऐकले होते. म्हणून ब्रह्मदेव देवांना म्हणाला— "सर्पयज्ञ होईल. पुरा होण्यापूर्वी जरत्कारूचा मुलगा त्यांत विन आणिल. ही गोष्ट एखापुत्राने वासुकीला जाऊन सांगितली होती. तेव्हापासून वासुकी आपली बहीण जरत्कारू हिच्या विवाहाची वाट पाहू लागला."

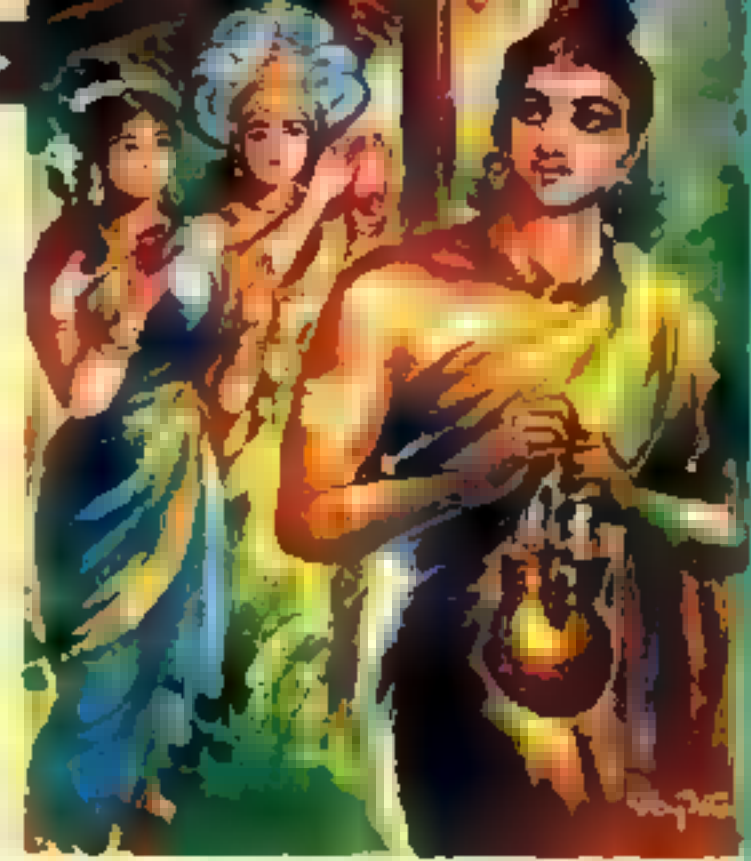
जरत्कारू एक शास्त्रज्ञ ब्रह्मचर्यव्रत घेऊन तपश्चर्या करीत होता. त्याने शास्त्राच्या शास्त्रेला कोवकळत असलेल्या कांही वाक्पणांना पाहून त्यांची चक्कशी केली.

ते म्हणाले— "आम्ही जरत्कारूचे पूर्वज आहोत. त्याने ब्रह्मचर्यव्रत धारण केल्यामुळे पितरांना पाणी देणारा वंशज जन्माला येणे शक्य नाही. म्हणून आम्ही ही दुर्गति झाली आहे." ते ऐकून जरत्कारूला वाईट

वाटले. त्याने आपल्याच नांवाची कन्या मिळाल्याम तिच्याशी विवाह करण्याचा निश्चय केला. वासुकीच्या बहिणीचे नांव जरत्कारू आहे हे ऐकून त्याने तिच्याशी विवाह केला. त्याचा आस्तिक नांवाचा मुलगा झाला. थांबविणे फक्त अग्निवात्म्याच होते. म्हणून वासुकी थारुला नटोणीकडे आला.

जरत्कारूने आपल्या मुलाला बोलावून सर्व परिस्थिती समजावून सांगितली. म्हणाली "ब्रह्मदेवाने स्वतः सांगितले आहे की फक्त हातूनच हा पवित्र, नाहीतर तुझ्या वंशाचा नाश होईल. वंशाचा नाश थांबावा म्हणून माझ्या नावाची माझा विवाह करून दिला. आपल्या मासुवंशाच्या रक्षणाची जबाबदारी तुझ्यावर आहे. जाऊन तो कर थांबव."

आस्तिक आज्ञेने जनमेजयाच्या क्लेशालेंत गेला. त्याने राजा जनमेजय व तेंथे हजर असलेल्या सर्व कधी व मुनींचा स्तुति केला. जनमेजयने त्याला आशीर्वाद दिल्या. आस्तिक वयाने उद्यान, रूपवान तेजस्वी होता. त्याच्या

वासुकीची सर्वोत्तम वाक्पणांनी केली. जनमेजय म्हणाला. "तुं आख्याने यज्ञ-शालेला एक निराळीच शोभा वाली आहे. काव पाहिजे तो वर मागून घे!" असे मागून राजा कल्विजांकडे म्हणाला. "इतके सर्प येऊन होमकुंडांत चली गेले. पण तक्षक अजून कसा आला नाही!"

ते म्हणाले— "राजन्! तक्षक इंद्राच्या आश्रयाला जाऊन बसला आहे. स्वतः इंद्रानेच त्याला आश्रय दिल्यावर कोण काय करणार!"

"तर मग त्याच्याबरोबर इंद्राला देखील होमकुंडात पडायचे लागेल ! करा आवाहन !" जनमेजय म्हणाला.

ऋषिजांनी मंत्र म्हटल्याबरोबर इंद्रापाठोपाठ तक्षक एक उपरणे कमरेला गुंडाळून अमिहोत्राकडे येऊ लागला. तेव्हा इंद्र आपले उपरणे सोडवून घेउन मोकळा झाला. असहाय तक्षक अमिहोत्राकडे तडफडत येऊ लागला.

त्याच वेळी जरत्यारुने बात जोडून जनमेजयाजवळ मार्थना केली—"महाराज ! आपण एक बर देण्याचे वचन दिले आहे. मी मागेन तो बर घाल का ! हा नागवज्र ताबडतोब भेद करायचा. हाच एक बर मागायला मी आलो आहे. कारण हा वज्र थांबला नाही तर माझ्या मातृ भवाचा पूर्ण होईल." राजाने वज्र थांबवला आणि

तक्षकाचे रक्षण झाले. नागवज्र मंपला. लोहिताक्षाने सांगितल्याप्रमाणेच झाले. म्हणून जनमेजयाने त्याला आदरपूर्वक बोलावून त्याचा सत्कार केला. यज्ञाला जे ऋषिज व ऋषिमुनी हजर होते त्यांना मंत्रमोठ्या दक्षिणा दिल्या.

जनमेजय आस्तिकाला म्हणाला—"बाल मुने ! आतां मनाचे समाधान झाले ना ! मी आतां अभ्युत्थेप आरंभ करित आहे. त्यावेळी आपण अवश्य येण्याची कृपा करावी !" अशी विनंति करून जनमेजयाने आस्तिकाला निरोप दिला.

वासुकी आदि म्हाजागांनी आस्तिकाला आशीर्वाद दिला आणि त्याला बर दिला की त्याच्या नामस्मरणाने कोणत्याहि सांपाचे विष उलकून जाईल.

पुकलें कुठें ?

"अरे ही आंचोळ करायची वेळ आहे ना ! आतां कोणी गोष्टी सांगत वसता का !" आज्ञा म्हाणाले.

"एक गोष्ट, अगदी चिदुकळी गोष्ट सांगून जा आज्ञा !" मुलें म्हणाली.

आज्ञापांच्या तोंडून येईना, मित करून नाकांत सपकीर कोबीत गोष्ट सांगू लागले "मी तुम्हांला काही मूर्खशिरो-ष्णीच्या गोष्टी सांगितल्या होत्या. तशाच तऱ्हेची बोडी निराळी गोष्ट सांगतो हं ! लोक कोही अकल लटवाकल जातात आणि मग भक्तः तोंडघशी पडतात व इतरांना पण तोंडांत मारल्यासारखे करून सोडतात. अशी एक गोष्ट माझ्या आज्ञाच्या गांवीच घडली ती सांगतो.

त्या गांवचा पाटील भयंकर तापट होता. मोठमोठे गांवकरी घरघर कापत त्याच्या समोर, मग कुंभार बुरूड वगैरे किती भीत असावेत याची कल्पनाच करा.

त्या काळी खेडे गांवांत कोणी मेल्ल म्हणजे बुरूडाला व कुंभाराला बोलावणें जाई. बुरूड तिरडी बांधून देई व कुंभार मळकें आणून टेवी. अशा कामांत त्यांना प्राप्तिपण खूप होई. कारण, दुमरा कोणी असल्या अशुभ कामाला हात घालायला तयार नसे व काम तर झालेंच पाहिजे. म्हणून लोक भा लोकांनाच बोलावीत व त्यांना चांगली प्राप्ति होई. बुरूडाचे नांव होतें दगड व कुंभाराचे नांव होतें धोंदू.

एकदां दगड बुरूडाला त्याच्या घरच्या कामानिमित्त कोठेतरी परगांवी जावे लागलें.

आणि त्याच दिवशी लखू सोनाराची आई वारली. तो पाटलांचा एक पिढ्या होता. त्याने दगड बुरडाफडे निरोप पाठवला. पण तो परगांवी गेल्याचे ऐकून त्याने पाटलांना कळविले. त्यांनी शेजारच्या गांवाी राहून पाठवून तेथल्या बुरडाला बोलावून घेतले आणि काम भागून गेले.

दुसऱ्या दिवशी दगड बुळड भरी परत आला तेव्हा त्याला चायकोने सांगितले की पाटलांचा निरोप आला होता. विचारा घाबत नेटायला गेला आणि रामराम करून वाजूला उभा राहिला. पाटील तापलेले होते. ओरडून

म्हणाले—“कुठे गेला होतास रे सांगितल्या- शिवाय? तुमची कामे तुम्ही नाही करावची तर काय आतां आम्ही करावची? कोणी अगाऊ सांगून भरता का? ऐन वेळी तुम्ही सर्व कोठेनरी निसडून जातां. स्वचरदार यापुढे कधी सांगितल्या शिवाय गेल्यास तर : चामडी लोळवीन”

पुढे कांही दिवसांनी दगड बुरडालाच नव्हे तर थोड कुंभाराला सुद्धा परगांवी जायचे होते. पाटलांची परवानगी घेतल्या- शिवाय गेली तर पाटील चामडी लोळवल्या- शिवाय राहणार नाहीत. ते पाटलांच्या

भरी त्यांची परवानगी विचारायला गेले. पाटील भरांत नव्हते. चायको आजारी होती म्हणून वैद्यबुवांना बोलावून आणायला गेले होते. काय करावे शोषांना कळेना. परगांवी गेले हे वाहिजेच. पाटलांनाच जरूर पडली तर किंवा कोणी गांवांत मेला तर? बराच वेळ विचार करून त्यांनी गांवांतल्या कांही मोठ्या लोकांच्या घरासमोर एकेक तिरडी आणि एकेक महक ठेवून दिले आणि निघून गेले.

थोडे निघून गेल्यावर कांही वेळाने पाटील वैद्यबुवांना घेऊन आले. पाटलांची

चायको आजारी आहे हे गांवकऱ्यांना कळले होते. पाटील येईपर्यंत ते बाट पहात बाहेर उभे होते. कारण भिंतीभाड तिरडी व महक ठेवले होते. त्यावर त्यांची नजर पडली. काम आटोपले. आतां पाटलांनी वैद्यबुवांना आणले म्हणून काय उपयोग! असा विचार करीत ते बाहेर उभे होते. पण कोणी कांही नोळख नाही.

पाटील वैद्यबुवांनाबरोबर घेऊन फाटका- च्या आंत पाऊल टाकतात तर समोर तिरडी व महक. मदकन खालीच बसले व राहू लागले.

बैथानें विचार केला, बायला उशीर झाला आणि खिन्न मनानें ज्या गाडीत बसून आला होता त्याच गाडीत बसून परत गेला. आलेले लोक पाटलांच्या बायकोचे गुणानुवाद गाऊ लागले. असली साध्वीबाई या कलियुगांत मिळणें क्षम्य नाही. अगदी सत्यवानाची सावित्री !

बाहेरचा गलका ऐकून पाटलांची आई व बायको बाहेर आल्या व पाटलांना रडत असलेले पाहून व गावांत कांहींतरी अकल्पित घडले असार्थ असा विचार करून दोघी हंबरडा फोडून रडू लागल्या.

बायकोला जिवंत पाहून पाटलांच्या जिवांत जीव आला. लोक तर्ककुतर्क करू लागले. इतक्यांत कांहीं लोक धावत आले व म्हणाले—“कुळकर्ण्याच्या इनामदारांच्या, जोशीबुवाच्या आणि आणखी दोघां तिघांच्या

घरी अशान्ति तिरछा व मडकी ठेवलेली आहेत.”

पाटलांनी दगाडू व धोंडूला बोलावून आणवला गडी पाठवला. दोघे घरी नव्हते. पहाटे उठून गावाला गेले आहेत हें कळलें. दुसऱ्या दिवशी घरी परत आल्यावर दोघांना कळलें की पाटलांचा गडी येऊन गेला. दोघे धावत गेले. पाटलांनी वरडावून विचारलें—“हा काय फजील्पणा !”

दगाडू व धोंडू हात जोडून म्हणाले—“मालक ! मामलेदारांच्या कचेरीत काम होतें म्हणून जावे लागले. मालकांची परवानगी आली तर मालक घरी नाहीत. काम अहं नये म्हणून सर्व भन्मांच्या घरी ठेवून आलों ! कांहीं चुकलें ?”

पाटलांना मुस्कटांत वसऱ्यासारखें झालें. काय बोलणार !

चोर सांपडला

एका गांवी एक तेलंगी जोडपें रहात होतें. नवऱ्याचें नांव होतें सोमेश्वर व बायकोचें होतें पार्वती. दोघे स्वभावानें फार गरीब, म्हणजे भोळसर होती म्हणजे तरी चालेल. पण ईश्वर रूपेणें बरची श्रीमंती होती. पैपाहुणा आला तरी कसली उजीव म्हणून भासावयाची नाही. नित्य दानधर्म करीत व देवावर भक्त्या ठेवून सुखानें संसार करीत. गांवांत त्यांचा पत्तर आदर होत असे. कारण ते कधी कोणाच्या वाटेस जात नसत. आपलें काम बरें व आपण बरे.

त्या गांवी एक चोर आला. तो रोज वेष पालटून एकेका श्रीमंताच्या घरी जाई. बोलण्यांत व वागण्यांत तो फार चतुर होता. म्हणून लोक त्याला आपल्या घरी

ठेवून घेत. घरांत कोठें काम ठेवतात हें तो लक्षपूर्वक पाहून बघे ■ संधी साधून हाताळा लागेल तें उचळत पसार व्हाई.

त्या चोरानें अशा तऱ्हेने दोन तीन घरी चोरी केली. एके दिवशी त्याची नजर सोमेश्वराच्या घराकडे बळकी. सोमेश्वराच्या श्रीमंती विषयी त्यानें ऐकलें होतें त्या घरांत नवराबायको सोडून कोणी पुरुष किंवा बाई माणूस नाही हें त्याला लक्षपूर्वक कळून आलें. त्यानें पांढऱ्या दाढी मिशा लावून घेतल्या. एक विचित्र मुकुट धावून व हातीं एका पिशवीत पैसे घेऊन काळोख पडल्यावर त्यानें सोमेश्वराच्या घराच्या दारावर थाप दिली. सोमेश्वरानें दार उघडल्या शिवायच विचारलें—“कोण आपण !”

“मी...दर उषड!” चोर म्हणाळा. त्याची अधिकारयुक्त्याणी ऐकून सोमेश्वराने दर उषडले व चोराचा तो विचित्र पोशाख पाहून भीतभीतच विचारले—“कोण आपण ?”

चोराने आंत येऊन दर बंद केले व म्हणाला—“मला ओळखले नाहीस। धन मी किंवा तुझ्या बायकोने मला कधी पाहिले नसणार. मी द्वार-देवता आहे. गृह देवतेचा सेवक. गृह देवतेने मला हे पाहून पाठविले आहे की घरांत सुखशांति वाढे की नाही. ज्या घरांत सहस्र तोळे सोने

नाही त्या घरांत शांति अशक्य व सुखपण अशक्य. म्हणून गृह देवतेची आज्ञा आहे, ज्या घरांत कमी सोने असेल त्या घरी उजाडण्याच्या आंत सहस्र तोळे सोने करून घेवे.”

“पण सर्वांच्या घरी एकत्राने बांधे आपल्याला कठीण नाही का ?” म्हणत सोमेश्वर चोराला आदरपूर्वक घरांत बोलावून घेऊन आला.

“नाही, मी सर्वांच्या घरी बात नाही. भगवताची भक्ति आं मनोभावे करतो त्याच्या घरीच मी जातो. हे ना, आतांच एका श्रीमंताच्या घरात आलो. सोने पुरे एक हजार तोळे करून ठेवून उरलेले घेऊन आलो आहे. पाहू तुमच्या घरांत काय काय आहे ते.”

त्या भोळ्यासट ओहण्याने त्याच्याकडे ते काही होते ते आणून चोरासमोर ठेवले व हात बांधून एका बाजूक दोष उगी राहली.

“अरे हे तर अजब पांच से तोळे सोने सुद्धा असेल की नाही शक्यच. हे गृहदेवतेला दाखवून उजाडण्यापूर्वी दहा हजाराचे करून घेऊन येतो.” चोर जाण्याची साठी उठला.

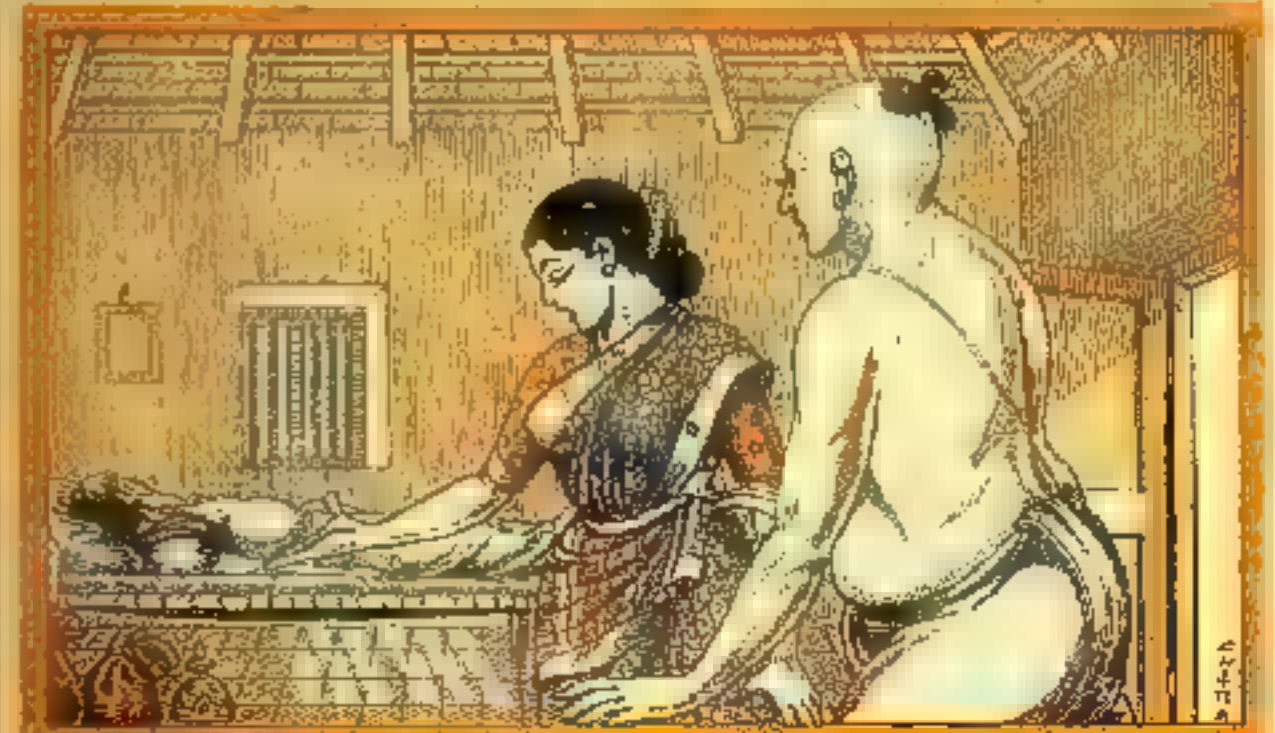
“नाही, नाही! चला! जेवण तयार आहे. पाने सांगतो. आपण आमचे घर पवित्र केले. जेवून जाण्याची कृपा करावी.”

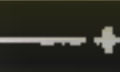
चोराने विचार केला. जेवून जायला कवळ शाला नाही तर कदाचित त्यांना संशय येईल. त्यांचा माझ्यावर विश्वास बसला आहे. उजाडण्यापूर्वी पाय काढला की माले. विचार करून चोर जेवायला कवळ

सोमेश्वरने बायकोला काही तरी करायला सांगितले. तिने खीर केली.

चोराने खीरवर खूप हात मारला. पोटभर खाऊन स्वारी आडवी शाही आणि घोस लागली.

“अरे! खानी तर बरोबर आणलेली दिसली आणि आपल्याकडचा बांधून घेतलेला जिवस सर्व खाटेखाली उषडा ठेवून दिसा आहे आणि स्वारी घोरत पडली आहे. रात्री चोराने उचलून नेले तर चोरीचा आळ उलट आपल्यावरच थायला. म्हणून उषडत कपाटात ठेवून देऊ या. उठल्यावर जायला निघाले की काळून देऊ.” पार्वती नवऱ्याला म्हणाली.

सोमेश्वराने पिशवी कपाटांत ठेवून कुळुप लावून टाकले आणि दोघं झोपीं गेलीं.

उजाडण्यापूर्वी चोर उठला. चहुंकडे सामसूम होतें. नवरावायको झोंपलेली होती. त्यानें पाय काढण्याचा विचार केला. त्यानें खाटेखालची पिशवी उचलून घेतली, आणि पाय काढला. आपलीच पिशवी असेल असें त्याला वाटलें. ती पिशवी घेऊन तो गांवाबाहेर आला व पिशवी उघडून पाहिली तेव्हां त्याला पिशवीत रताळी सांपडली. त्याला संशय आलाच होता की पिशवीत तळाबात उतरला त्या नरोवर नोन तीन दागिने वगैरे कांहीं नसणार. कारण

पिशवीचे वजन कमी होतें. परंतु गांवांत कोठें निवांत आगा नव्हती, पिशवी उघडून पहायला. म्हणून गांवाबाहेर पोचल्यावर त्यानें पिशवी उघडली व त्याच्या अन्ननिशस झाला.

चोराला वाटलें कदाचित काळांसांत दुसरीच पिशवी हाताला लागली व तीच आपण उघडून घेऊन आलां. आपली पिशवी खाटेखालीच असणार. तो पिशवी तळाबाच्या कांठी ठेवून तोंड धुण्यासाठी तळाबांत उतरला त्या नरोवर नोन तीन दागिने वगैरे कांहीं नसणार. कारण

पिशवीतली रताळी ओढून खाई. पिशवीच्या चिपळ्या झाल्या.

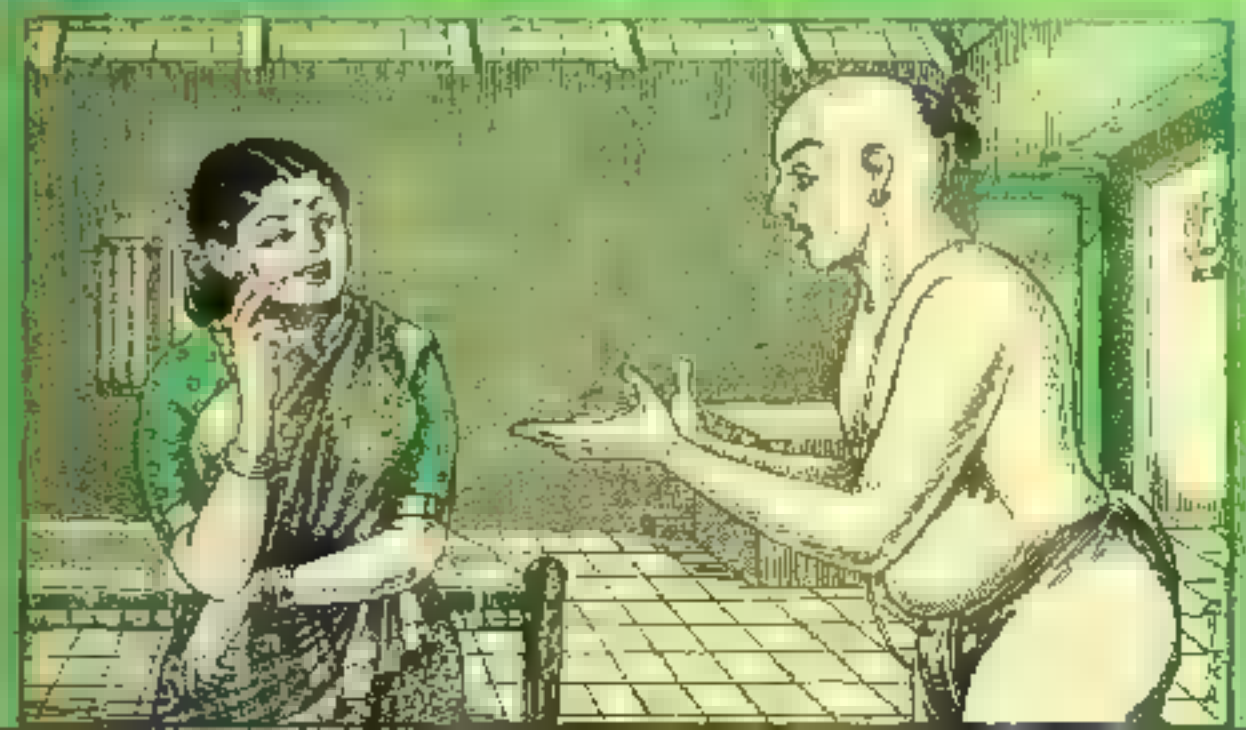
“खा, खुशाल खा! आज रात्री मी त्या मूर्खच्या घरां जाऊन आपली पिशवी घेऊन येईन.” चोर म्हर्शोना म्हणाला.

चोर निघून गेल्यावर पार्किती बांळ्या वेळानें उठली. द्वारदेवता निघून गेलेला पाहून तिनें नवऱ्याला जागे केलें. म्हणाली. “अस चाई! ते तर निघून गेले. कोणाला कांहीं सांगितलें नाहीं. अन् त्यांची ती पिशवी तशीच राहून गेली ■■■ आपली रताळ्यांची पिशवी दिसत नाहीं!”

तें ऐकून सोमेश्वर म्हणाला—“तुला काय वाटतें, ते आपली पिशवी घेऊन गेले नसतील म्हणून! अग वेढे! घर देणारे सांगून जात नाहींत!”

कपाट उघडून पाहिलें तेव्हां आंत पिशवी होती. पण आंत दागिने ■ सुवर्ण मुद्रा मिळून सरोखरच सोने वाढलेले होतें. हजार तोळ्यांचे शालें असेल असें दोघांना वाटलें.

“पाहिलेंस ते आपली पिशवी घेऊन गेले, पण आपल्याला वचन दिव्वाभ्रमाणें उजाडण्याच्या आंत दहा हजार तोळे धोनें ■■■ ठेवून पण गेले.” सोमेश्वर म्हणाला.

स्ताळ्याची पिशवी नेहमीं खाटेखाळीं जसे. ती पिशवी गेलेली पाहून दोघांनीं विचार केला, फदाचित त्या द्वारदेवतेनें रताळीं फराळाका नेली असावीत. म्हणून दोघां नकरावायकोनें द्वारदेवतेला आपले आराध्य दैवत मानून त्याला रताळ्याचा नैवेद्य वासवायचें ठरविलें.

पार्वती नवे फमडे घालून देवाला गेली व शेजार पाजारच्या घरी जाऊन आली. रात्रीं घडलेली गोष्ट तिनें गांधमर जाऊन सांगितली.

रामच्या नांवाच्या एका भीमंत गांव-कऱ्याच्या बायकोची सरी पार्वतीच्या अंगावर पाहून तिनें ती गोष्ट नवऱ्याला सांगितली. सोमेश्वर ■ पार्वतीवर संशय करणें फुकट होतें. तरी रामच्यानें पोलीस ठाण्यावर वर्दी दिली. पण त्या पूर्वी रामच्या सोमेश्वराला

येऊन भेटला होता. त्यानें रात्री घडलेला सर्व वृत्तांत सांगितला. रामच्यानें तो वृत्तांत पोलीस ठाण्यावर लिहून दिला.

पोलिसांनीं त्याला सांगितलें कीं तुम्ही निश्चित रहा, आज रात्री आम्ही त्याला पकडतो.

रात्री चोर पुन्हां सोमेश्वराच्या घरी आला व दार ठोठावले. सोमेश्वरनें दार टप्पडल्यावर तो आत आला आणि कडी लावू ■■■■■ आश्चर्य म्हणजे पोलीस त्याच्या पाळतीपर येऊन बसले होते. त्यांनीं त्याला धरले ■ त्याची दाडी ओढून काढली. गांवांत त्यानें ■ कांहीं चोरले होते ते सर्व त्याच्या पिशवीत सांपडले. चोराळा शिक्षा झाली व सोमेश्वरला पोलिसांनीं चोराळा पकडण्यास मदत केल्याबद्दल मोठें बक्षिस दिलें.

बऱ्हीण भाऊ

[३]

बृगदाद सोडल्यानंतर बाहेर एकांत स्थानी पोचल्यावर गनी मनमुराद राहला. तरी ■■■■■ आवकून तो एका गांवीं येऊन पोचला. एक तर दुःखी ■ वधून भागून आलेला आणि उपाडी. पण तो कोणाकडे जाणार ! तो ■■■■■ मशीदीत वाऊन जमिनी-वरच आडवा झाला. त्याला स्वतःच्या देहाची शुद्धी नव्हती.

दुसऱ्या दिवशीं कांहीं गांवकरी सकाळ-च्या भमाजासाठीं आले. तेव्हां त्याला त्यांनीं पाहिलें. त्यांना आतलें कोणीतरी गरीब मकल पडलेला आहे. पण जवळ जाऊन पाहल्यावर त्यांना कळलें कीं खासोच्छास ■■■■■ आहे ■ तो बेशुद्ध होऊन पडला आहे. एक उद्यार

मनुष्य त्याच्या शेजारी वोन रोवला व बाटी-मर मध ठेवून तेथून निघून गेला.

गनी शुद्ध आली तरी ■ जागेवरून उठूं शकला नाहीं. तो मनोव्याधीनें बरेकर भाजारी पडला व महिनाभर त्याच जागी पडून राहिला.

आतां हा बांचणें शक्य नाहीं असा विचार करून गांवकऱ्यांनीं त्या बेशुद्ध ■ अत्यंत स्थितीत बृगदादच्या सरकारी म्हा-स्तान्यांत त्याला पाठविण्याचें ठरविलें.

एक ऊंटवाला त्याला घेऊन जायला पळवून आला. त्याला एका चटईत गुंडाळून उंटावर चढविण्यांत येत होतें, त्याच वेळीं गनीची आई व बऱ्हीण दोघी ■ जागी येऊन

पोचल्या. त्यांनी विचार केला, कोण असेल बरें ! अगदी गनी सारखा दिसतो आहे. त्या दोघी डेमास्यलाइन बगदादला जात होत्या. गरीब भिकारणी असाऱ्यात असे गांधकऱ्यांना वाटले.

डेढवाला गनीला घेऊन बगदादला सरकारी दवाखान्यापर्यंत घेऊन आला. पण दवाखाना मंद होता, म्हणून गनीला दवा-खान्याच्या पायऱ्यावर उतरवून ठेवून तो निघून गेला.

दैवयोग असा की त्यावेळी तेथे वा-दावचा एक मोठा व्यापारी आला. त्याने

गनीला त्या स्थितीत पाहिले. दवाखान्यांत याळा ठेवले तर हा जिवंत येथे शक्य नाही. गरीब मुलगा दिसतो आहे. घरी उचकून घेऊन गेलो तर कदाचित वाचेलहि.

त्याने आपल्या मुलामांना बोलावून गनीला आपल्या घरी उचकून नेले. तो आपल्या बायकोला म्हणाला—“अहो! येथे येह्रबानीने एक पाहुणा आपल्या घरी आला आहे. कोणत्याहि वस्तूची कमतरता भासू देऊ नकास.”

व्यापाऱ्याच्या बायकोने पाणी तापवून मुलामांकरवी गनीचे सर्व अंग पुसून काढले. त्याच्या आकृती नवऱ्याचे कपडे घालवले दिले. नंतर त्याला थोडे सरबत दिले. गनीने मांढ्या कडाने आपल्या उपकारकर्त्याकडे एकदां डोळे उघडून पाहिले. नंतर पुन्हा डोळे मिटून पडून राहिला. त्याला धडलेल्या सर्व गोष्टी आठवू लागल्या. कृतक कुल्लूची लुटां जाठवण झाली.

सलीफाने कृतक कुल्लूला काढफोडडीत नेऊन टाकले व तिची गोष्ट शर विसरून गेला. चौवीस दिवस सोटल्यावर त्या राजूला फिरकायला त्याला फावले. तेव्हा

त्या जागी कोणाचा तरी आवाज त्याला ऐकू आला.

कृतक कुल्लू गनीविषयी स्वतःचीच कांही तरी बोलत होती—“तू किती उदार होतास आणि हे सलीफा पहा ! मी सलीफांशी लग्न करणार हें ऐकून तू माझी मानमर्यादा राखलीस. पण त्याने तुझा आईला व बहिणीला छळले. पण सगळ्यां सगळ्यां या सर्व अत्याचारांचा ज्ञान लागेल.

कृतक कुल्लूच्या तोंडचे ऐकून सलीफाला आपली चूक कळली. अगण गनी-विषयी निदा कारण गैरसमज करून घेतला. कृतक कुल्लूलाच नव्हे तर गनीच्या आईला व बहिणीला विनाकारण घराबाहेर काढले.

सलीफाने कृतक कुल्लूला बोलावून विचारले—“तू कोणाविषयी बोलत होतीस ! कोणावर मी इनका अन्याय केला ! माझ्या बहीऱ्या मानमर्यादेचे रक्षण कोणी केले !”

“व्यापारी गनीने !” कृतक कुल्लू म्हणाली.

“माझ्या हातून चूक धडली. याची क्षिप्ता म्हणून तू काय वाटेल तें माझ्याजवळ मागून घे.” सलीफा म्हणाला.

“माझक, प्रभू ! मला आणखी काय हवें ! गनीला शोधून आणा ! अन् त्याने कबूल केले तर त्याच्याशी लग्न करण्यास परवानगी पण या !” ती म्हणाली.

“मी यत्न करिते आहे. माझे फिरणार नाही. तू खुशाल त्याच्याशी लग्न कर !” सलीफा म्हणाले.

“पण तो आतां कोठे आहे, कोणास ठाऊक ! मी स्वतःच त्याचा शोध काढीन !” कृतक कुल्लू म्हणाली.

“तू जातो स्वतंत्र आहेस !” सलीफा म्हणाले.

कृतल कुस्वने पाण्यासारखा पैसा लुप्त करून सारे बगदाद शहर चाकून काढले पण गनीचा शोध तिला लागला नाही.

दुसऱ्या दिवशी ती बगदादच्या सर्व बाजार पेठा पाहून आली. प्रमुख व्यापाऱ्यांना भेटून तिने गनीविषयी चमकली केली. तिसऱ्या दिवशी अजिरी बाजारातल्या एका मुख्य व्यापाऱ्याबरोबर चवकशीसाठी ती गेली असता ती म्हणाला—“मी कालपर्यंत एका सरणाला सरकारी दवाखान्याच्या पायरीवरून उचलून घेऊन आलो आहे. तो रूपवान आहे व चांगल्या कुळांतला असावा असे

वाटते. पण दवाखान्याच्या पायरीवर येऊन घां पडून रहाता हे मात्र मला कळले नाही. सगळे वैभव तरी घालवून बसला असावा किंवा कोणाच्या तरी प्रेमात पडला असावा.

तिने हसून धडधड करू लागले. ती त्या म्हणाली—“तुम्हाला दुकान सोडून माझ्याबरोबर चला म्हणून सांगणे बरोबर होणार नाही. तुम्ही कोणाला तरी माझ्याबरोबर पाठवू शकाल काय?”

व्यापाऱ्याने लगेच एका मुलाला बोलावून त्याला कुस्वना पर दाखवायला पाठविले.

त्या मुख्यबरोबर ती गेली. परतगावर बेशुद्ध स्थितीत पडलेल्या गनीला तिने पाहिले. त्याला ती ओळखू शकली नाही. ती व्यापाऱ्याच्या बाबकोळा म्हणाली—“कोणी राजा असला म्हणून काय झाले, तो परदेशांत जाऊन पडला तर त्याची देखील अशीच स्थिति होईल.” असे सांगून ती निवून गेली.

ती रोज चवकशीसाठी दिवसभर फिरते. संध्याकाळी हताश होऊन घरी परत येई. एवढा त्वा अजिरी बाजारातल्या व्यापाऱ्याने तिला बोलावून सांगितले की बगदादला

अनाथ कोक मित्र्येक येत असतात. आज दोन गरीब बायको आल्या आहेत. त्या कुळांतल्या दिसत आहेत. त्यांना तुम्ही कांही मदत करू शकाल तर पहा.

कृतल कुस्वने त्यांना बोलावून आणाकला सांगितले. त्यांना पाहून कृतल कुस्वनाच्या दोळ्यांना पाणी आले. म्हणाली—“आजी, तुम्ही कोण काय सांगा. तुम्ही चांगल्या घरच्या दिसता आहात. तुम्हा मायलेकी-बा अकस्मात कोणता प्रसंग ओढवला?”

ते ऐकून दोघी गनीची आई म्हणाली “मी आपल्या गनीच्या शोधार्थ फिरते आहे. प्रार्थना करत आहे की आम्हाला मिळो!”

ते ऐकून कुस्वना बेशुद्ध होऊन पडली. शुद्धीवर ती म्हणाली—“अजिरी मेहरबानी असेल तर आपण सर्वेच सुखी होऊ.”

तिने त्याच व्यापाऱ्याला हजार दीनार देऊन प्रार्थना केली की दोघीच्या राहण्याची उत्तम व्यवस्था करण्यांत यावी. या उत्तम कुळांतल्या स्त्रिया आहेत. चांच्यवर एका-एकी एक प्रसंग ओढवला. म्हणून ही स्थिति झाली.

त्या दोघी व्यापाऱ्याच्या घरी बाऊन राहल्या. दुसऱ्या दिवशी कृतल कुस्वना त्यांना भेटायला गेली. तेव्हा त्यांच्यांत एकदम बदल झालेला पाहून तिला आश्चर्य वाटले. घरंदाज पडद्यांत राहणाऱ्या बायकांसारखी त्यांची स्थिति झाली होती.

तिची रोम्याला पाहायला म्हणून रोम्या गनी आजारांतच काढत होता. तो कोणाकाच ओळखू शकला नाही.

तिची बसून बोलत होत्या. बोलता बोलता कोणाच्या तरी तोंडून कृतल कुस्वनाचा नावाचार झाला. लगेच गनीने दोळे उघडून

एकदाच पाहिले व हात टेकून उठण्याचा प्रयत्न करीत म्हणाला—“कोठे आहेस कृतल कुठून ?”

“मी येथेच आहे! तूच गनी का !” कृतल कुठूनने चकित होऊन विचारले.

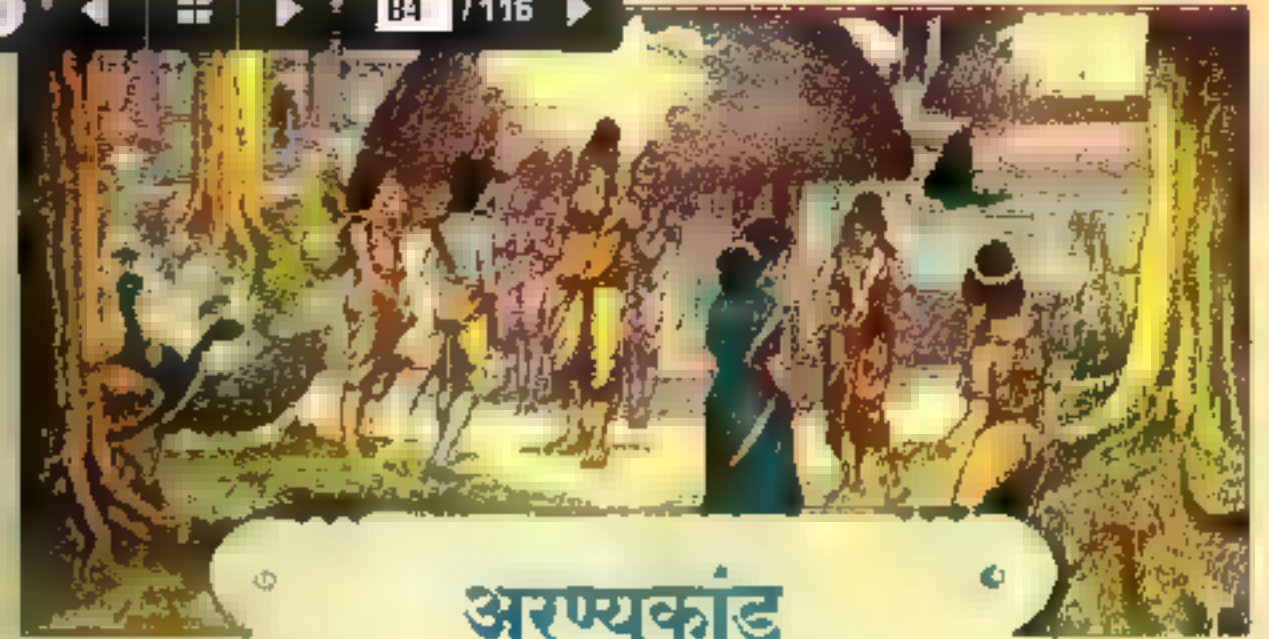
“पहा येऊन! माझे डोळे पहा! त्यांत कृतल कुठूनविनाय तुसरे कोणी दिसणार नाही !” तो म्हणाला. त्यानंतर मॅमी युगल मेंढळी, भाऊ बहीण, मायलेक मेंढळी, सर्दीच्या डोंज्यांत आनंददाक्ष आले.

कृतल कुठूनने खलीफांनी स्वतःच्या करणीवर पश्चात्ताप व्यक्त करून गनीच्या क्षोभार्थ व त्याच्याशी विवाह करण्यासाठी तिला मुक्त केले व ससण्याचे पण सांगितले. नंतर ती राजमहालांत गेली व तेथून तिने दोंघी मायलेकींना त्यांच्या वर्जाळा सोबतीक अशी वस्त्रे पाठविली. सर्व प्रकारे तिने त्यांची बडवास्त

राखण्याची व्यवस्था करून दिली. नंतर संधी पाहून खलीफांजवळ सर्व काही सांगितले.

खलीफांनी गनीची तय्येत बरी आल्यावर त्याला दरबारांत बोलाविले. त्याची वागणूक थोर धरंदाज तरणाला सोबेट अशीच होती. खलीफांनी त्याचे कौतुक करून आपल्या दरबारी लोकांना त्याच्या थोर मनाचे वर्णन करून सांगितले. त्यांनी गैरसमजुतीमुळे विनाकारण इतका कष्ट साध्याबद्दल माफी मागितली व भक्षोचित सत्कार केला.

गनीची बहीण फितना अत्यंत रूपवती होती. तिच्या सौंदर्यावर मुग्ध होऊन खलीफांनी तिच्याशी लग्न करण्याची मनीशा दर्शवली. गनीने त्यास मान्यता दिली. गनी खलीफा दोंघांची लगेत मोठ्या भाटाने एकाच मुहूर्तावर शाही. त्यानंतर दोंघांचा संसार नुसताच झाला. [संपूर्ण]

अरण्यकांड

श्री रामचंद्राने सीता व लक्ष्मणामास दंड-कारण्यांत प्रवेश केला. अरण्याच्या बाहेर राहिलेच ऋषींचे आश्रम होते. प्रत्येक भावमालमतचा भाग रम्य होताना.

ऋषींनी सीता, राम व लक्ष्मण यांचा प्रेमादग्दर्शक सत्कार केला. ते म्हणाले—“राजा, राजा दुष्टांना दंड देतो. सुष्ठु लोकांचे रक्षण करतो. प्रजेला स्वतःच्या अपत्या-प्रमाणे मानून तिचे पालन करतो म्हणून तो प्रजेला पितृसारात्ता असतो. तू राजघांनी सोडून वनांत आलास तरी येथे देखील तू रावाने आहेस व आम्ही तुझी प्रजा. आमच्या

रक्षणाचा व तालून पालनाचा भार तुझ्यावर टाकून आम्ही आपला धर्मकार्य निश्चित पणे करू.

रामाने ती राज एका आश्रमांतून काढली व डजडक्ष्यावर सीता व लक्ष्मणामास सोल अरण्यांत प्रवेश केला. ते अरण्य अथेकर होते. पण सुंदर व रमणीय होते. भयंकर भापदे हिंडत होती. पहाचे तिकडे वृक्ष, दुन्या-सोरी.

त्या निर्जन वनांत जात असता त्यांना एक भयंकर राक्षस दिभला, पर्वता एवढा डेच व एखाद्या दरीसारखे भयंकर त्याचे मुल, दगा एवढे पोट व हातांत भाल.

स्थिति बाध, सिद्ध, लांडगा आणि हत्ती यांची मुंडकीं सोचलेली होती. राम लक्ष्मणांना पाहून कर्दनाकालाभास्व्या त्यांना स्वागता पुढे थांबला आणि सोतेला उचलून त्याने आपल्या खाकिते भरले. "तुमचा काळ जवळ आलेला दिसतो आहे. म्हणूनच तुम्ही या जंगलांत पाऊल टाकण्याचे सादस केलेत. तुम्ही दोघे कोणी तरी तुरुण मुनि दिवता. मग ही सुंदर स्त्री कशाला तुमच्या नरावर मी हिच्याशी लग्न करणार आहे.

सीता घाबरून गेली होती. तिचा आक्रोश ऐकून रामाला राक्षसाचा राम आला.

तां म्हणाला—“लक्ष्मणा, ज्या उद्देशाने कैकेयीने मला वनवास दिला तो उद्देश पुरा होणार असे दिसते आहे. बापा वारल्याने ऐकून मला दुःख झाले. तितकंच किराडुना त्याहून जास्त दुःख सीतेच्या अंगाला त्या राक्षसाचा स्पर्श झालेला पाहून होत आहे.”

रामाचे ते वाक्य ऐकून लक्ष्मणाला स्वयं चढला. म्हणाला “एका बाणाने छेद करून वध करता पटा!” नेतर राक्षसाकडे वळून नेष्टने लक्ष्मण म्हणाला “काय हा राक्षस कोण तुम्ही! सर्व जंगलाचे मालक जणु!”

“ए उर्मट पारा! कोणाला हा प्रश्न विचारतोय, मीन तुला तो प्रश्न विचारतो आहे! कोण तू, बोल.” राक्षस म्हणाला

“आम्ही क्षत्रिय कुमार आहो. महाबली आहो. वनवास करीत आहो! आतां बोल तू कोण!” रामाने विचारले.

“ऐक! माझ्या पित्याचे जस आहे व आईचे जनहुद. माझे नांव चिराय. मी तपश्चर्या करून ब्रह्मदेवाला पसन्न करून घेतले आहे. ब्रह्मदेवाने मला वर दिला आहे की कोणत्याहि शस्त्राच्या प्रयोगाने मज्जा वध होणे शक्य नाही. म्हणून तुम्ही दोघे आतां या स्त्रीला विसरा आणि मुक्याने आल्या

वाटेना निघून जा. मला तुमचे प्राण घेतल्याने विशेष शायदापण नाही.” राक्षस म्हणाला.

रामाचे होठे रागाने काळ झाले. म्हणाला “नीच दुष्टा! परम्प्रीवर हात टाकाला तुला शरम नाही वाटली! तुला काळ अवळ येऊन टेंपला आहे.” असे सांगून राम लक्ष्मणांनी राक्षसावर बाण सोडले. ते बाण राक्षसाच्या शरीरांत शिरून अडकून राहिले. त्याने सीतेला ग्वाली ठेवले व मोठ्याने हंसून त्याने आपले शरीर जरा ताणल्याबरोबर सर्व बाण गळून जमिनीवर पडले. तो भाला हातात घेऊन रामावर धावला. रामाने एका बाणाने त्या भाण्याचे दोन तुकडे करून टाकले.

पण विराधाला त्याची फिकीरच जणु नव्हती. तो पुढे वेडे लागलेला पाहून राम लक्ष्मणांना नन्वारीचे वार केले. पण त्याला त्याचे काहीच वाटले नाही. त्याने राम लक्ष्मणांना लांबावर उचलून घेतले आणि रानांत खोळ शिरून लागला.

सीता ओरडली—“दोघांना हा राक्षस कोठे घेऊन चालला आहे! मला वाध व लांडगे खाऊन टाकतील. राक्षसा! मी मुझ्यासमोर हात जोडते. तू दोघांना सोडून दे व पाहिजे तर मला धरून घेऊन जा.”

सीतेचा तो आक्रोश ऐकून राम लक्ष्मणांनी आपापल्या तलवारीने राक्षसाचे दोन्ही हात कापून टाकले. तो जमिनीवर आदळला जणु कांढा डोंगरच कोसळला. जमीन हाडगली. दोघांनी राक्षसाला खूप चढविले. त्याच्या पायांची दाडे माडून टाकली. पण तो राक्षस बेका नाही. राम त्याच्या गळ्यावर उभा राहून लक्ष्मणाला म्हणाला “लवकर खड्डा खण, वाला जिवंत पुरून टाकू या.” लक्ष्मणाने एक खड्डा खणला. दोघांनी त्याला त्या खड्ड्यांत वकलले. खड्ड्यांत पडणांता तो इतक्या मोठ्याने गरजला की

त्या आवाजाने सर्व दिशा कोपल्या. राम-लक्ष्मणांनी त्याच्या वर दगड व माती टाकून त्याला पुरून टाकले.

रामाने सीतेजवळ जाऊन शीर दिला. सीतेने अमले भयंकर आघुण्यांत पूर्वी कधी पाहिले नव्हते. ती फार भ्याली होती.

नंतर राम लक्ष्मण सीतेसह शरभंग ऋषींच्या आश्रमांत येऊन राहण्याचा हेतूने निघाले. ते आश्रमाजवळ येऊन पांचणार तो त्यांना एक विचित्र दृश्य दिसले. जमिनी पासून पुष्कळ वर अंतराळांत एक रथ उडत

असलेला दिसला. त्याला पिवळे बोट जोडलेले होते. महापुरुष सुंदर वस्त्रा-भूषणें परिधान करून आश्रमाकडे होता. सूर्यासारखा तो तेजस्वी पुरुष होता.

रामाने लक्ष्मणाला तिकडे बोट दाखवीत विचारले—“लक्ष्मणा ! हा देवेन्द्र नसेल ! मी पुढे चवफाडी करून येतो. तू व सीता तोपर्यंत बाहेर राहा.” असे सांगून राम शरभंग ऋषींच्या आश्रमांत गेला.

तो शरभंग देवेन्द्र होता. शरभंग ऋषींना स्वर्गात सोलायून येऊन आप्यासाठी स्वतः देवेन्द्रच होता. येत असलेला पाहून इंद्र शरभंग ऋषींना

“मला भेटायला येत आहे त्याच्या कामे उदात्तवाची आहेत. ती पुरी होईपर्यंत माझी व त्याची भेट होणे इष्ट नाही.” असे सांगून इंद्र रथात बसून लगेच निघून गेला.

इंद्राला निघून गेलेला पाहून राम परतला आणि सीता व लक्ष्मण दोघांना बरोबर घेऊन त्याने शरभंग ऋषींच्या आश्रमांत प्रवेश केला. तिघांनी ऋषींना नमस्कार केला. तो पर्यंत ऋषींनी अग्निप्रवेश करण्याची सर्व तयारी करून ठेवली होती.

रामाने इंद्राक्षिपयीं विचारतां ऋषि म्हणाले -“मी नपथर्था करून स्वर्गांत प्रवेश करण्याचा अधिकार मिळविला होता. पण देवेन्द्र स्वतः मला घेऊन जाण्यासाठी आला होता. तू माझ्यासाठी येत आहेस हे जेव्हा मला झळले तेव्हा मी विचार केला स्वर्गाला मागून जातां येईल. जल्लोक स्वर्ग लोक बवरेची प्राप्ती मला झाली आहे. मी त्यांचे दान तुला करतो.”

“ऋषिवर! मी आपला त्याबद्दल फार आभारी आहे. ज्या लोकांत मला जाण्याची इच्छा होईल त्या लोकांत जाण्यास अधिकारी

मला स्वतःच जायला नको का! जातां मला हे सांगा की या अरण्यांत मी सीता व लक्ष्मणासह कोठे रहावे.” रामाने विचारले.

“याच नदीच्या कांडा कांडाने तू पश्चिमेकडे गेल्यास तर तुला मुनीश्वर मुनींचा आश्रम मिळेल. ते तुला योग्य स्थान कोणते ते सांगतील. त्याप्रमाणे सांप आपली कान राकती नसें हा देह ठेवीत असतां तू मला पहावेस, ही माझी इच्छा आहे.” असे सांगून शरभंग ऋषींनी असीत प्रवेश केला. त्यांचे ते अजर शरीर भस्म होऊन गेले व एक दिव्य देह मागून करून पंचवीस वर्षांच्या तरुणामागवे ते असीतून बाहेर झाले. सीता, राम व लक्ष्मणांनी शरभंग ऋषींचे ते दिव्य होऊपांनी पाहिले.

शरभंग ऋषींनी देह त्याग केल्यावर आश्रमांतल्या इतर ऋषींनी येऊन रामाबद्दल विनंति केली -“पद्मा, नदीच्या कांडा राहणाऱ्या ऋषींना राक्षस प्राण देत आहेत. त्यांची भेते पहा इकडे पडली आहेत. ऋषी-मुनींचा रक्षणाचा भार तू आपल्यावर घ्यावास.” असे सांगून त्यांनी ऋषी मुनींचा भेते दाखविली.

“मी पित्याच्या आज्ञेचे पालन करण्यासाठी अरण्यवास पत्करला होता. कदाचित या सेवेसाठीच मला अरण्यवास लाभला आहे. मी आनंदाने ही जवाबदारी आपल्या त्रिशंवर ध्यायला तयार आहे.” रामाने उत्तर दिले.

राम मुनीश्वर मुनींच्या आश्रमाकडे जात असता त्यांच्याबरोबर वैश्वानर बरोबर ऋषि देखील निघाले. त्यांनी एक नदी पार केली आणि एक पर्वताकानाच्या रानांत येऊन पोचले. त्याच रानांत मुनीश्वर मुनींचा आश्रम होता.

रामाने आपले नांव सांगून मुनीश्वर मुनींना नमस्कार केला. ऋषींनी पुढे येऊन रामाला प्रेमाने आतिथ्य करून आर्जवाद् दिव्या व म्हणाले -“रामा! तू चित्रकूट पर्वतावर येऊन राहू लागल्यास तेव्हा पामूनच तुझ्याविषयी सर्व समाचार मला मिळत आले आहेत. मी आजपर्यंत जी तपश्चर्या केली तिचे सर्व फळ मी तुला देत आहे. तू सीता व लक्ष्मणासह सर्व लोक पाहून घे. तुला अनायास ही प्राप्ति होत आहे.”

त्यावर राम म्हणाला -“मुने! स्वतः कांहीं कष्ट केल्याशिवाय जल्लोकाची जरी

प्राप्ति झाली तरी त्यांचे खरे मुल काय मिळणार? आतां आम्हांला बनवासास येऊन असे स्थान सांगावे.”

“पाहिजे तर तू याच आश्रमांत रहा. येथे आश्रमांतल्या मृग इत्यादि प्राण्यांचाच थोडा त्रास आहे. बाकी कशाही प्रकारचा त्रास नाही.” मुनीश्वर मुनि म्हणाले.

“मी किंवा लक्ष्मणाने मृगयेच्या वेळी चुकून आश्रमाच्या पशूंचा बध केला तर तो केवढा मोठा अपराध होईल! तेव्हा आपण इतर कोणते तरी स्थान सुचवावे.” राम म्हणाला.

मुनीश्वर मुनींच्या आयडास्तव रामानें ती रात्र त्यांच्या आश्रमांत राहण्याचें कबूल केलें. सकाळीं राम सीता, लक्ष्मण व मुनीसह पुढें निघाला.

वाटेत सीतेनें रामाला विचारलें—“जगांत तीन पापें महापापें म्हणून मानली जातात— पहिलें असत्य भाषण, दुसरें परस्त्री प्रेम व तिसरें निष्कारण वैर. त्यांत निष्कारण वैर हेंच सर्वांत मोठें महापातक आहे. पहिलीं दोन पातकें आर्क्षेवृत्त कधीं कारणार नाहींत याची मला आधीं आहे. पण आपण राजासांचा बंध निष्कारणच कारणार आशांत असें नाही का सादत? आपण कधीं व मुनींना तसें वचन दिलें आहे म्हणून विचारतें. स्वर्ग पात्रिलें तर शस्त्र शक्ती धरणें हीच एक मूक ठरूंक. फार पूर्वीं एक मुनि तप करीत होतें. इंद्र भटारचें रूप घेऊन आला. त्यानें त्या

मुनींकडे आपलें शस्त्र ठेवून त्याचा मांभाळ करण्यास सांगितलें व असें देखील सांगितलें कीं मी कांही दिवसांनी येऊन, हे शस्त्र घेऊन जाईन. मुनि ते शस्त्र सतत आपल्या जवळ बाळगीत. कोठें जाऊचें झालें तरी तें ठेवून जात नसत. त्याचा प्रयोग मुनीनें फळें मोडायला व कापायला केला. हळूहळू त्या शस्त्राचा उपयोग हिंसाकार्यांत पण होऊं लागला. शेवटीं त्यांना नरकांत जावें लागलें.

म्हणून शस्त्र त्यास करूनच आपण तपश्चर्या करूं या. ही एक एक विनंती आहे.”

राम सीतेला म्हणाला—“सर्व मुनींना इतकी प्रार्थना केली नेहमीं ती त्यांना लोकांस दिला व वचन देखील दिलें कीं मी त्याचे शस्त्र करीन. आतां मी वचन मोडायला मी तयार नाही. तुला किंवा लक्ष्मणांना भोडार्थे आगले तरी मी आपली प्रतीज्ञा मोडणार नाहीं.”

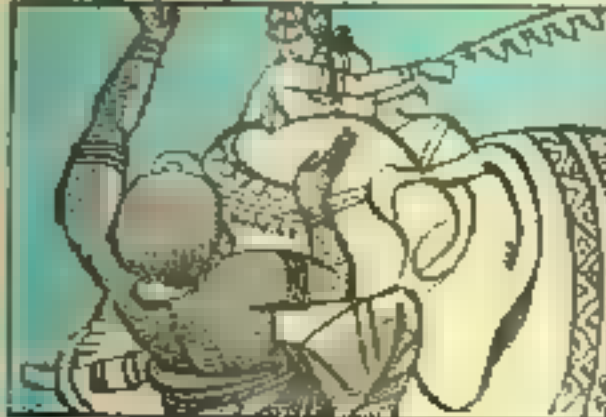
हेनुमानाची ओष्ट

केसरी नांवाच्या एक वानराच्या बायकोने कांय भंजना असें होतें. केसरी खेन्नास होऊन तपश्चर्या करण्यासाठी निवृत्त होऊनच अंजनानें बायली आराधना केली व त्याच्या अनुग्रहानें तिला एक मुलगा झाला.

जन्म झाल्याबरोबर अंबलासुत मोक्षती सूर्याची पाहून त्याला भराभरा धांवला. तें पाहून राहून रागावून इतकें फियदि केली.

न्यास वाटले त्यास भाजलेली
रुपाचरती साड्या ती ।
निर्जन स्थानी ~~काळ~~ भेटण्या
आलि असावी इकडे ती ॥

देइभाने तो घिसरुल जवली
गैला अन बूढ़ा तिवका-
"सुंदरी, कशी राखि एकटी
जालिल एकटे, लाग मला !"

स्वाहा बदली-“कसलीं तुम्ही
भीतो कसली कोणाची?
चिहार करण्य़ा शालें, मजला
नाहीं येती कोणाची॥”

अग्नि ऋषाला-“यह सोहनि
सांग, कोण तू, आलिस का ?
लेश्य ह... शरें सांग तू,
अगिगवाची पलिस का ?”

मान यांशही करन शिमत
करन केन्दा कदाक्षपान ।

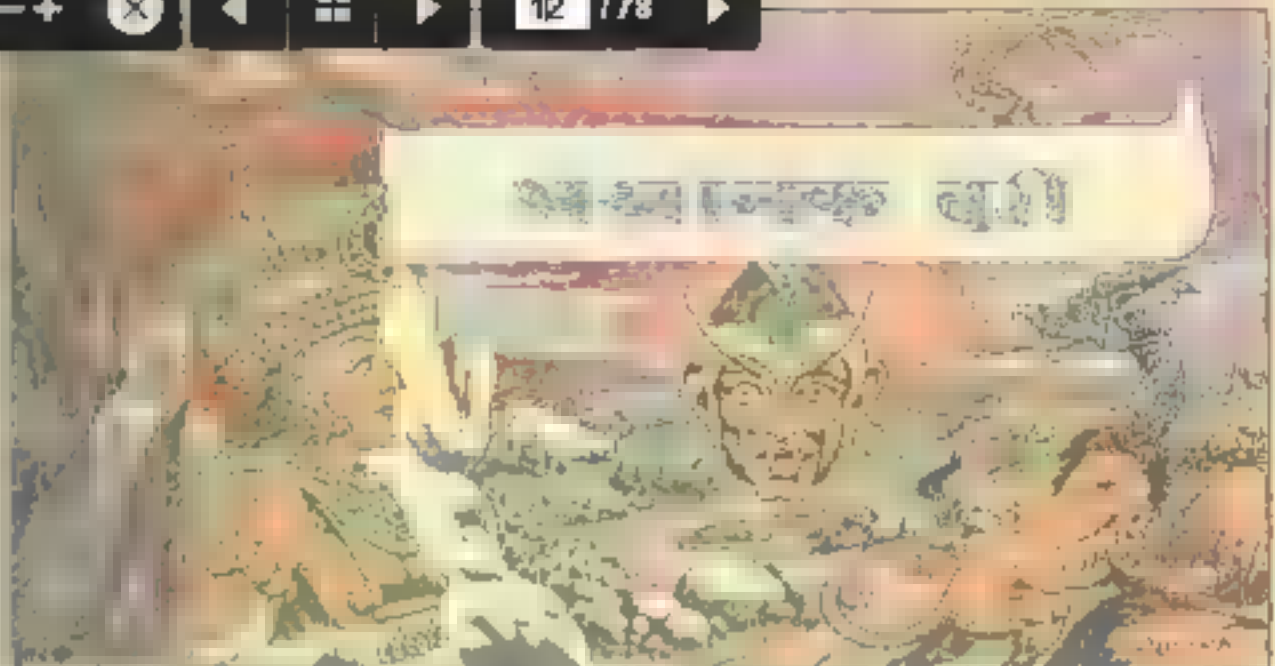
कभी राहिली वाजुला ती
केयुनि कमरेचरती हात ॥

हात धरुनि सिज विचारि जसो-
 "नांव सुंदरी काय तुजें ?"
 विचारि व्याघर-"करावया जय
 नांव पाहिजे का माझे ?"

"अच्छा ~~महाराज~~ महाराज की लगेले!"
 यही बोलता "यह क्या?"
 मगर आदमी मम संशय की
 अंगिरसाधी पत्नी काय?"

“ भसलो भालो मजिपन्नी जदि
मुलांत रंगी तें विसतं नका ?
तेजस्वी पुरुषास पाहुनी
करणं बौनुक सोदूं का ?

“मार्गो परवश सर्वे आश्रमः ।
उत्तम्या अभिलषा बहुभ्या ।
आणि पुन्या दौर्लभ निश्चित
स्वाप्त कृपेन प्रिय, तुमन्त्या ।”

[2]

1. कलकत्ता-बंगाल-राजपथ - १९३३-३४ के ११३३ नं० का अधिनियम द्वारा कलकत्ता-बंगाल-राजपथ को बंगाल-राजपथ नाम दिया गया।

[illegible]

[illegible]

नाइते हे आत्ममर्त्ये वा अज्ञानाचे तळ निरुत्पत्तीचे
विमूढ स्थित्यंतरेच उभे राहिले

अथवा तो बर्षा के बाद वर
चढ़ाने के बाद अथवा काय करावें ?
जहाँ तक बुद्धि के कोटि व कर्तव्य के
प्रकार के अथवा विचार के.

[illegible]

“संस्कृतान्तराद्बुद्धयने कदाचिदायं जे
 जेव्हा येन कविते ने भाग होयद् बुद्धयने
 अन्तर्गत होतीत. मुदा, नष्टे कांची सर्व
 भाग्यवत्ता कदाचिदायं कदाचित् का ! कांहीं
 भाग्यवत्ता कदाचिदायं कदाचित् आहे,
 याका मुदा कदाचित् कदाचित् आहे.” अथ
 नमोऽस्तु

महोदय, आपका चर्चा कारण नहीं, मला
एक नहीं जगता नहीं आइ को नेचवर
को भी नहीं कहकर नहीं आणि समझ,
आपका आभारपूर्ण धन्यवाद नहीं भी एक
उपहार नहीं आइ, आपका जिवान्त
नहीं धन्य नहीं, ~~आपका~~ कहना.

कहूने विचार केला, तबतक तुझा
बाहे, त्याने स्वाभिमानी कांडी बरी घुल्लि
काडली जलमारा. लघू विचारमारा - दोन
फी काय करावचे ! इतक्यांत जलमारा घुल्लि
होत गुहेत उडी मारली आणि तेवत हसत
मृणाल-“ संघे थोडा काटा-त आहे. पण
तुला मिण्याचे कारण नाही. मग उडी
मला गुहेतली वाटे चोमली मारली आहे.
पण पार्ती मागून नाकत ये ”

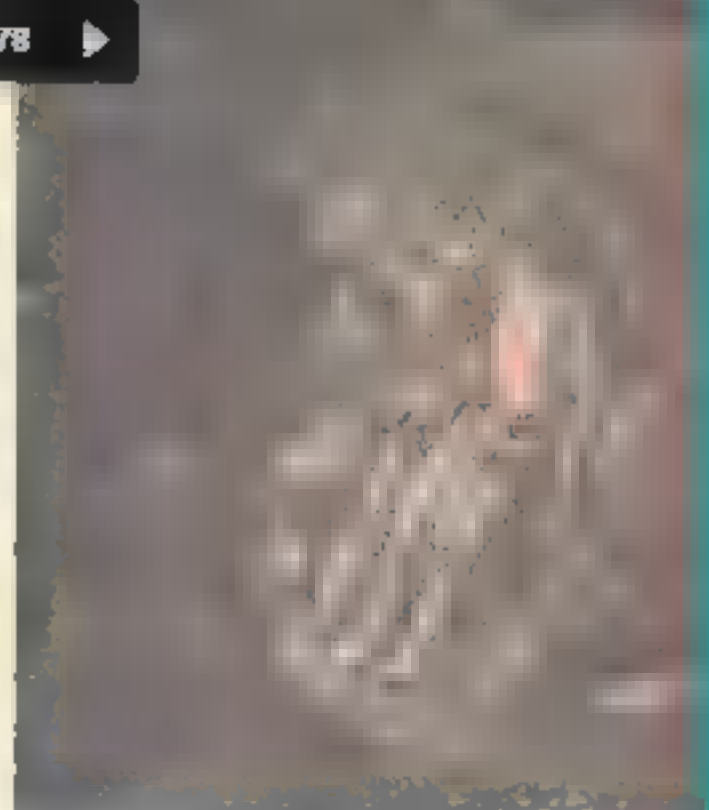
कलू, त्यानिवाय कळपाय जो काळ
~~पाठोपाठ~~ पाठोपाठ जो वेळोवेळ सुट
 शिरसा, हांवे शेन्ही मज्जा सुटत
 चाचरुन ठळठळ आन वाटे शिरसे.

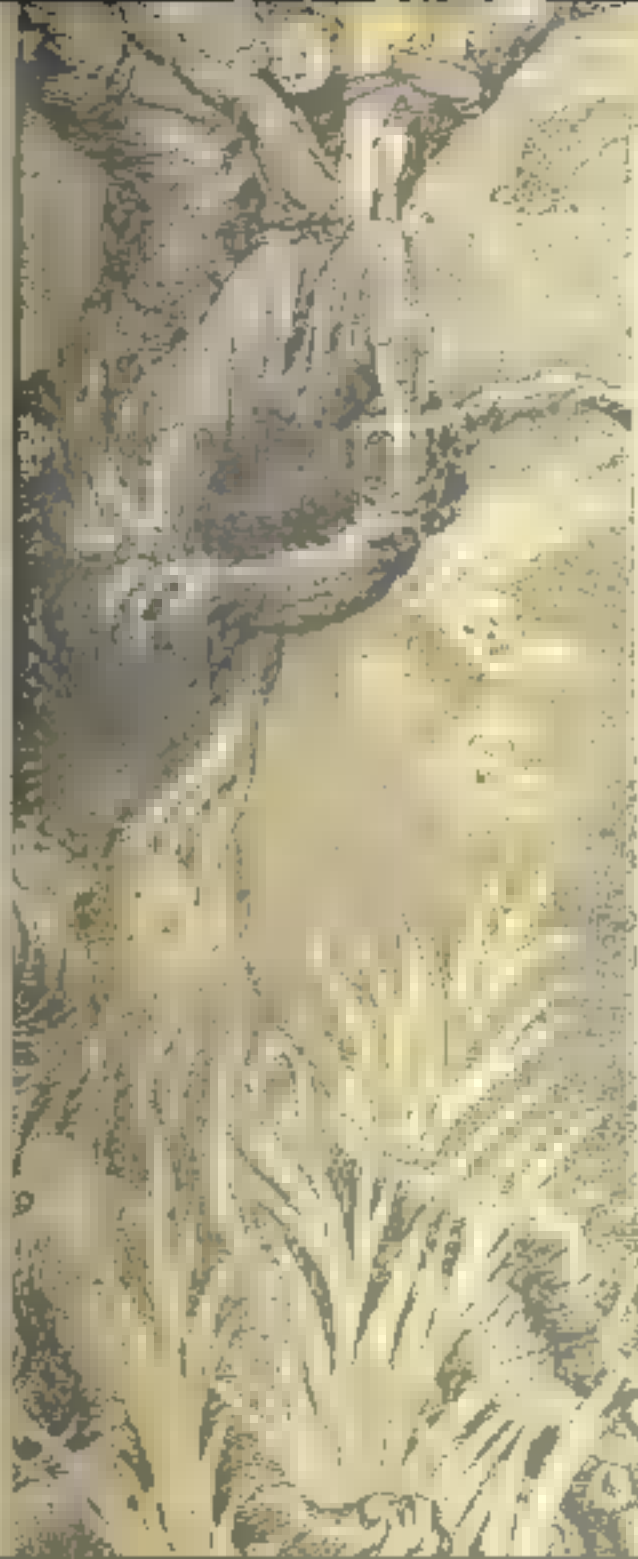
राजगुरुत्त्वपराशरं ज्ञानं प्राप्तं विद्वत्तया
 दोषांशं गृहेन जायते। पण्डितं तदा। तस्मिन्
 ते प्रत्येकं लब्धं च गृहे। तेषां च यत्नः
 होने। ते सर्वे जगद्गुरु मांशिकारं। गृहेषां च
 बाले। येषां गृहेन पाकं। तेषां च यत्नः
 दोषे सैनिक भिन्न धातुन जायते विद्वत्
 होऊनच पडते व दोषे मितीना टेंकुन वसे
 वसे उभे राहाते। त्यांना ज्ञान काळमेंग्यानी
 विक्राय मूर्ते दिसरी। मांशिकार प्रथम
 पातूनच मांशिकारो दृष्टान्त मलाय दोनीच
 मितीना टेंकुन ते उभे होते। त्यांना मांशिकारो

कमरे में बसने दोनो जाने सोफा पर दोनो
पलकान से उतरा है कमरे में नमो नमो,
कमरे में बसने दोनो। सामने पाकड़े दोनो
बसने पाकड़े नमो नमो। कमरे में बसने
दोनो। सामने पाकड़े, पाकड़े कर, मैनि
कमरे में बसने दोनो। सामने पाकड़े, सामने
नमो नमो नमो नमो, नमो नमो नमो नमो
मैनि नमो नमो नमो नमो

[illegible]

[illegible]

वेताळच्या गोष्टी

गजा प्रत्येक दलवाच्या निमित्ताने पदवी व इतर वारंदा असे. पण प्रमोदी देवीला यशवमाळा कांही मिळाले नाही. नातचार वी नोकरी करून देखील यशवमाळा मरीची वादन रोली त्याचे आणिही एक कारण होते मरीचीमुळे कोणी बहू गरीब करीत असत. त्यातूनही त्याला काही नसे झाले नव्हते. त्याची आत्मा देवीला दळदळ जुना तोंड चालली होती. नोकरीबात कोणी नाहीं. बोळ्यास पुरेसे दाणापाणी देखील मिळतनासे झाले. म्हणून तो म्थन नदीकाठी फिरायला जाण्याचे मित्र घेऊन घेऊन जाऊ लागला.

नेहमीप्रमाणे तो जाऊन बोळ्याला चरायला सोडून एका आडावाळी विधांति घेऊन बसला. जगना दान तरुण त्या वाचूला आला. त्या म्हणाल्या—“आमच्या वाडेन देशाना आपल्यासयल कांही तरी बोळ्याय्याचे आहे. दोन मिनिटे समासच्या या श्रान आशत नर आम्ही आपल्या फार आभारी होऊ.”

त्यांना पाहूनच यशवमाळा तार जाधर्वा वाटले. त्यांना त्यांनी केलेली ती विनंति

ऐकून तो जास्तच चकित झाला. अशा तऱ्हेने येणे आणि बोळ्यां सर्वच त्याला विचित्र वाटले. तरी तो त्यांच्याबरोबर निघाला.

घरांत एक अनुभव लपवती स्त्री असेल याची स्वप्नां देखील कल्पना केली नव्हती. तिने यशवमाळा बसायला सांगितले व म्हणाली—“मी एक गंधर्व स्त्री आहे. तुझ्यासारक्या शूर व उदार पुरुषाशी प्रेम करण्यांत आम्हाला अभिमान वाटतो. तुझ्याशी मग करून मंदार सुखाचा होईल असे होईल.”

यशवमाळा ते सर्वच विचित्र अनपेक्षित वाटले. तरी धीर करून म्हणाला—“माझ्याशी लग्न केल्याने तुझ्या मनाला जितके सुख व समाधान वाटेल तितकेच ते मला देखील वाटेल.” त्यानंतर गंधर्व पद्धतीने दोघाचे झाले. त्या गंधर्व स्त्रीने पंचरत्नांसे तयार करवून यशवमाळा जेवण वाटले. यशवमाळा स्वर्गिक सुखाचा अनुभव होऊ लागला.

कांही वेळाने ती गंधर्व स्त्री यशवमाळा निरोप देत म्हणाली—“भाता मला गेलें पाहिजे व तुला देखील गेलें पाहिजे. ही पिशवी मी तुला देते. पिशवीतल्या

पुढे बंगदेश व मगध यांचे आपमान पुढे सुरू झाले. बंग देशाच्या राजाने पराक्रम गाजवून मगध देशाचा पराभव केला. या युद्धात यशवर्मा याने देखील बसामान्य शौर्याने युद्ध करून जीति मिळविली.

राजाने सर्व शूर सैनिकांना इनामे व तहा गिरी वांटल्या. पण यशवर्माच्या मात्र कांही दिले नाही. सरकार गेनापतीकडून आपली शिफारस करवून कित्येकांनी मोठमोठी वक्षिमें मिळविली. यशवर्मा कोणाकडे गेला नव्हता. राजाने त्याला इनाम दिले नाही. त्याची त्याला विशेष शिकीर होती असेही नाही.

मोहरा कधी कधी होणार नाहीत. ते किल्ली मोहरा फोणायला दिव्यास तरी तितक्याच पुन्हा विजयीत आणाय येतील. ही फिल्ली जवळ असेपर्यंत तुला कसलीही उणीव भासणार नाही. मला कधी मेटावयाचे शाक्यास नु येथे येऊन मला हाक मार. मी एका धाणांत दडणार होईन. एक गोष्ट लक्षांत ठेव. साह्याधिपती नुकून देखील कोणाशी कांदा वाटू नकास. कारण नु योल्लानत का आपली भेट अडकते!"

श्रीधर्माच्या जीवनांत त्या दिवसासमून पुष्कळच बदल झाला. त्याने एक मंडाल

बांधला व त्यांत राहून त्याचे कसे कसे काय लागला. त्याच्या घेड्याचे फोडणे सोन्याचे झाले. तो गरिबीत देखील पोर-परिधाना दान करीत असे. नसाच श्रीमंतीत देखील कसे लागला. त्याचे दिवस पालटलेले पाहून त्याच्या साथी मित्रांना आनंदच वाटला.

साह्यादेव म्हणजे तो नदीफाटी जाऊन त्या परा य त्या मंथर्व सीता भेटून येई. दांचे कित्येक दिवस अशीच भावनाने व सुखसामाधानां स्तान होती.

सुमारे एक वर्षे लोटले. गुढी पाह्या होता. राजा सर्व मानकन्यांना मेजवानी देत असे. मेजवानी वाटायलाचीच होत असे. मेजवानीच्या वेळी राजा सहज म्हणाला— "आपल्या देशाची राणी खरोखरच राणी आहे. तिच्या कोररीची रूपवती दुर्निघेत जोटेंहि अनेकसे मज वाटत नाही. आज राणी साहेब स्वतः मेजवानीच्या खेळ राहणार आहेत. त्यांच्याहून अधिक सुंदर श्री सुंदरी कोठे असेल तर तसे सांगावे व तसे सिद्ध करून पण दाखवावे."

राजाच्या विनंतीस मान देऊन राणी सरकार मेजवानीसाठी आल्या. जे नोकर

राजाचा निरोज घेऊन गेले होते त्यांना मान करी लोकांसमक्ष राजाने जे कांदा सांगितले होते ते सांगून राणीच्या सौंदर्याची जास्तच स्तुति केली. राणी राबाने फुलून गेली.

राणी साह्यादेवर सर्व दरबारी जे राहाले, स्वतः महाराज साह्यादेवासाठी उभे राहाले व म्हणाले— "म्हणाल्ये ते खरे आहे वाही आता तुम्हीच नसा!"

राणी सुंदर होवी खरी. तिच्याहून सुंदर अनेक दरबारी होते. राजासमक्ष कोण काय घालणार, सर्व म्हणाले— "राजाधि म्हणजे खरोखर आहे. इद्राची इद्राणी देखील राणीसरकारांच्या सौंदर्यासमोर नान खाली पावून उभी राहील." परंतु यशवर्मा कोहीच वाक्य नही. इकडे तिकडे पहात बसून राहिला. राणीचे कर्ज सर्वांच्या लोकाकडे होते. तिने यशवर्माकडे घोट दाखवीत म्हटले— "तुमका हा दरबारी थोडा उद्वट दिसतो आहे. त्याने माझ्या सौंदर्याचा अपमान केला आहे. त्याला त्याचे पापक्षिण मिटाले पाहिजे!"

ते ऐकून राजा संपाताने यशवर्माकडे पहात म्हणाला— "यशवर्मा! सर्वजण राणीच्या

सौंदर्याची प्रशंसा करीत असतां तू म्हणत गुपचुप का! कारण कळले पाहिजे!"

यशवर्मा उभा राहून म्हणाला— "महाराज! इतक्या दम्यारी व मानकरी लोकांसमक्ष स्वतः राणीसाहेबांना बोलवून त्यांच्या रूपाचे वर्णन करणे महाराजांना किंवा राणीसरकारांना देखील शोभत नाही. सर्वांनी आपल्या होला हो देऊन राणीसाहेबांच्या रूपाची प्रशंसा करावी आपण ही अपेक्षा ठेवणे देखील मला रास्त वाटत नाही. राणी सरकारांचे सौंदर्य खरोखरच अचर्षणीय आहे पण अप्रतिम नाही."

मोहरा कधी कधी होणार नाहीत. ते किल्ली मोहरा फोणायला दिव्यास तरी तितक्याच पुन्हा विजयीत आणायला येतील. ही फिल्ली जवळ असेपर्यंत तुला कसलीही उणीव भासणार नाही. मला कधी मेटावयाचे शाक्यास नु येथे येऊन मला हाक मार. मी एका धाव्यात हजार होईन. एक गोष्ट लक्षात ठेव. साह्याधिपती नुकून देखील कोणाशी कांदा वाटू नकास. कारण ते योद्धास एक आपली भेट असावे!"

शत्रुवर्माच्या जीवनात त्या दिवसासमून पुष्कळच बदल झाला. त्याने एक मंडळ

बांधला व त्यांत सर्व लोकांना, जरीचे करडे काचे लावला. त्याच्या घेड्याचे फोडीस सोन्याचे झळे. तो गरजेतून देखील पोर-परिधाना दान करीत असे. नसाच श्रीमंतीत देशीक करे लावला. त्याचे दिवस पालटलेले पाहून त्याच्या साथी मित्रांना आनंदच वाटला.

साह्या येथे म्हणजे तो नदीफाटी जाऊन त्या परा य त्या मंथर्व सीता भेटून येई. दांचे कित्येक दिवस अशीच भावनाने व सुखसमाधानाने रवान होता.

सुमारे एक वर्षे लोटले. गुढी पाह्या होता. राजा सर्व मानकन्यांना मेजवानी देत असे. मेजवानी यादमायाचीच होत असे. मेजवानीच्या वेळी राजा सहज म्हणाला— "आपल्या देशाची राणी खरोखरच राणी आहे. तिच्या कोररीची रूपवती दुर्निवेत जोटेहि अनेकसे मज वाटत नाही. आज राणी साहेब स्वतः मेजवानीच्या शेर राहणार आहेत. त्यांच्याहून अधिक सुंदर श्री सुंदरी कोठे असेल तर तसे सांगावे व तसे सिद्ध करून पण दाखवावे."

राजाच्या विनंतीस मान देऊन राणी सरकार मेजवानीसाठी आल्या. जे नोकर

राजाचा निरोज घेऊन गेले होते त्यांना मान करी लोकांसमक्ष राजाने जे कांदा सांगितले होते ते सांगून राणीच्या सौंदर्याची जास्तच स्तुति केली. राणी गर्वाने फुलून गेली.

राणी साह्याबरोबर सर्व दरबारी जे राहाले, स्वतः महाराज स्वामानासाठी उभे राहाले व म्हणाले— "म्हणाल्ये ते खरे आहे वाही आता तुम्हीच नसा!"

राणी सुंदर होवी खरी. तिच्याहून सुंदर अनेक म्हणाले. म्हणाले— "राजासमक्ष कोण काय घालणार, सर्व म्हणाले— "राजासमक्ष म्हणजे शेर राहणे आहे. इद्राची इद्राणी देखील राणीसरकारांच्या सौंदर्यासमोर नान खाली पावून उभी राहील." परंतु यशवर्मा कोहीच वाक्य नही. झळते तिकडे पहात बसून राहिला. राणीचे कर्ज सर्वांच्या लोढाकडे होते. तिने यशवर्माकडे घोट दाखवीत म्हटले— "तुमका हा दरबारी थोडा उद्धट दिसतो आहे. त्याने माझ्या सौंदर्याचा अपमान केला आहे. त्याला त्याचे पापक्षिण मिटाले पाहिजे!"

ते ऐकून राजा संपाताने यशवर्माकडे पहात म्हणाला— "यशवर्मा! सर्वजण राणीच्या

सौंदर्याची प्रशंसा करीत असतां ते म्हणता गुपचुप का! कारण कळले पाहिजे!"

यशवर्मा उभा राहून म्हणाला— "महाराज! इतक्या दम्यारी व मानकरी लोकांसमक्ष स्वतः राणीसाहेबांना बोलवून त्यांच्या रूपाचे वर्णन करणे महाराजांना किंवा राणीसरकारांना देखील शोभत नाही. सर्वांनी आपल्या होला हो देऊन राणीसाहेबांच्या रूपाची प्रशंसा करावी आपण ही अपेक्षा ठेवणे देखील मला रास्त वाटत नाही. राणी सरकारांचे सौंदर्य खरोखरच अचर्षणीय आहे पण अप्रतिम नाही."

“इतकी रूपवती दुसरी स्त्री दाखविल्या-
शिवाय तुला मी सोडणार नाही.” राजा
म्हणाला.

“इतर कोणाचे उदाहरण देण्याची गरजच
नाही. माझी स्त्रीच महाराणी पेक्षां शतपटीने
जास्त सुंदर आहे !” यशवर्मा म्हणाला.

■ एकून सर्वांना आश्चर्य वाटले. यशवर्माचे
लभ झाल्याची गोष्ट कोणाच्याच मातीत झळकती.

“तर तू आपल्या बायकोला दररागंत
हजर कर ! कोण अधिक सुंदर आहे याचा
निश्चय आपल्या आतां झाला पाहिजे.”
महाराणी गरजली.

राजाने देखीक होकार दिला. म्हणाला-
“जेव्हा ये आपल्या बायकोला. ती अधिक
सुंदर जेव्हा तर मी तुला माफ करीन.
नाही तर आजून तुम्हावास भोगवा
लागेन.”

यशवर्मा लगेच बायकोवर बसून नदीकाठी
गेल्या व त्याने निष्ठाप्रमाणे आपल्या बायकोला
हाक मारली. त्याने कित्येकदा हाक मारली
पण ती पाली नाही. त्याने अट मोडली
होनी आणि आपल्या बायकोच्या मागण्या-
प्रमाणे नदीला तिच्या विषयी इतरां
बघवत तो येतो होता. पण त्याला त्या

अटीचा विसर पडला. तांडांतून निघालेला
जवळ मुटलेल्या बायकोच्या पगल येत नसतो.
ती त्याला दिसली नाही.

राजा त्याला तुहंगांत टाकणारा हे माहीत
असून देखील. बायकोची भेट झाली नाही
म्हणून निराश होऊन दुसरी गनाने तो
परत आला. राजाने त्याला पाहिल्यावरच
विचारले “कांते आहे तुला बायको ?”

“नाही ! तिला येथे दररागंत आणणे
शक्य नाही.” म्हणाला.

राजाने आपल्या शिष्यांना बोला-
वून यशवर्माला कैद करायला सांगितले.

म्हणून तोही मोठा धास घेतल्याबद्दल त्याला
शिक्षा झालीच पाहिजे.”

यशवर्मा अंगारकोठडीत आपल्या बायको-
च्या नांवाचा अप करीन भेला. त्याला
त्याची बायको कधी दिसली नाही की तिचा
एक शब्द त्याच्या कानां पडला नाही.”

येश्वर गोष्ट सांगून घेताळाने विचारले
“राजा ! आतां तुंच सांग, यशवर्माने हा
कंडपणा कां करावा ? त्याच्या
अविचेकीरणामुळे एका राज्या त्याच्यावर
राजा व राणी रागावली व दुसऱ्या राज्या
त्याची देखील रागावली. इतरां-

प्रमाणे राणीच्या सौंदर्याची थोडी स्तुति करून टाकली असती तर त्यांत काय बिघडले असते ? त्याने राजाला इतके चुकले कां लेखावे ? कदाचित त्याला या गोष्टीची धमई चढली असावी कां त्याची बायको एक गंधर्व स्त्री आहे व तिच्या रूपगुणें त्याच्या जवळ अलाट धन देखील आहे. सर्व प्रश्नाची उत्तरे माहीत असून तुं दिली नाहीस. त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची प्रभर शकलें हाकून तुझ्याच पायावर आदळतील."

"यशवर्मा राजाला चुकले लेखीत नव्हता. तसें असतें तर गंधर्व स्त्रीशी विवाह झाल्या- मंतर तो राजाची नोकरी सोडून केव्हांच निघून गेला असेना. त्याची बायको एक गंधर्व स्त्री आहे. या गोष्टीची किंवा त्याच्या कडे अलाट धन असल्याची धमईपण त्याला

चढली नव्हती. तसें असतें तर ती दोन्ही रहावी यासाठीं त्यानें नशी काळजी घेतली असेना. इतरांप्रमाणे स्वोटें बोकल बेल नाखन नेण्याची त्याला संघर नव्हती. तो स्वभावानें निष्कपट. राजानें त्याच्या पराक्रमा- बद्दल त्याला कधीच काही इनाम किंवा बक्षिस दिलें नाहीं. तरी तो राजाची नोकरी सोडून गेला नाहीं. उल्टे इमानें इतथारें त्याची सेवा करीत राहिला. यावरून तो राजाला चुकले लेखीत नव्हता हें सिद्ध होतें- निस्वाधेपणा व निष्कपट स्वभाव दोन्हीतुलें त्याला खरें बोजण्याची सवय शाली होती. पण या गोष्टीचा काय परिणाम होईल याकडे त्यानें दुर्लक्ष केले." राजा झाला.

या प्रमाणे राजाचे गीत भंग हातांच वेताळ प्रेताचरोवर अदृश्य झाला व शाडाच्या फांदीला लांबकटें लागला.

धाडा मिळाला

एका गाथांत यशवर्मा नांवाचा एक वेदशास्त्र संपन्न होता. चार घरांची भिक्षुकी होती. त्यावर त्याच्या निवाह झाले. त्याला बायको नव्हती व मुलगाळ देखील नव्हतें. म्हणून त्याला जे काही मिळें तें दान धर्म कर्तव्यांत तो खर्च करी.

यज्ञशर्माच्या घरासमोर एका वाण्याचे धर होते. त्याचे नांव नरसिंह असें होते. दोघे लहानपणापासून मित्र होते. पण दोघांच्या स्वभावांत मात्र फरक होना. नरसिंह स्वार्थासाठीं काय वाटेला तें करायला सिद्ध असे. यज्ञशर्मानें आपल्या मित्राच्या स्वभावांत बदल लक्षात म्हणून पुष्कळ प्रयत्न करून पाहिला, पण फुकट.

एकदां एका श्रीमंत गांवकऱ्याला पुष्कळ नवस केल्यानंतर एक मुलगा झाला. त्या

मुलाने वारसें अथांतच फार धाटानें झाले. त्या निवर्णा यज्ञशर्मालाच भटजी म्हणून बोलावण्यांत आले होते. त्या श्रीमंत गृहस्थानें भटजींना एक पीनांघर आणि एक हिऱ्याची अंगठी दिली व वा भरपूर दक्षिणापण दिली. यज्ञशर्मानें जेव्हां सर्व गांवकऱ्यांना दाखविली. नरसिंहाला त्याचा हेवा वाटला. मी दिवसभर इतकी मेहनत करतां, पण मी कधी अंगठी करून वाटांत घालली नाही, आणि या भटाला अंगठी मिळाल्याचरोवर गांवसार दाखवीत सुटला आहे.

वाण्याच्या स्वभावानी ओळख यज्ञशर्माला चांगली होती. त्यानें त्याच्या मनावला भाव चरफत ओळखला. नरसिंहाच्या देखत त्यानें ती अंगठी एका डवींत ठेवली व डवी कंणाड्यांत ठेवून दिली. नरसिंह तें पाहून

मनांतल्या मनांत खूप ज्ञान. त्यानें त्या रात्रां तीं अंगठो लांबवण्याचें मनांतल्या मनांत बोजलें आणि घरीं निघून गेला.

मध्य रात्रीच्या सुमारा नरसिंह यज्ञशर्माच्या घरीं आला. दरवाज्याला हात लावल्या-बरोबर तो उघडला. अगदीं मूर्ख म्हणजे महामूर्ख आहे भट ! असा विचार करीत नरसिंह आंत शिरला. यज्ञशर्मा घास्त खादेवर पडला होता. नरसिंह हळुवळ कोनाखापयेंन गेला आणि खवी उचलून अंगठो घेण्यासाठी हात लावला मात्र त्याला विंचू नायला. तो ओहळला--“अरे बाप रे ! विंचू !”

यज्ञशर्मा श्रोण्याचें सोंग करून खादेवर पडला होता, तो आवाज ऐकून उठून बसला. “कोण तें ? काय पाहिजे ?” त्यानें विचारलें. “ओहो ! तूं का नरसिंह ! कशाका रे आलास या रात्रीच्या वेळीं ! काहां हवें

आहे का ? मला कां नाही मारलीस ! विंचू तुला ? अरे रे ! शोभवाच्या आधीं एक विंचू दिसला. तुला उचो सकाळीं दाखवूं या असा विचार करून डवीत ठेवला होता.” यज्ञशर्मा म्हणाला.

पण नरसिंहला चांगली बदल घडली होती. त्यानें आपली चूक कबूल केली. अंगठो पादाब्ज्यासून त्याला तारणेंपिणें ओपळणें सूचन नव्हतें.

“अरे वेळा !” इतका गोड कडाला तुला ! देवानें तुला दिलें आहे तें कांहीं कमी आहे का ! त्यात समाधान मानून बागलास तर कांहीं भिडणार आहे का ? ती अंगठो मागितली असलीस तर मी दिली नसवी का ?” नरसिंहनें स्वतःचा कान भरला व त्या दिवसापासून त्याच्या स्वभावांत पुष्कळ बदल झाला.

तुळी गेलोव्या

गणेशाच्या आईक फार वाईट वाटले का किती करून एक मुलगी ठरावली होती. त्या बाजूला नशिबीनच एक लिहिलेले नाहीं व मुनेचे तडि आपल्या नशिबी नाहीं. याला माया अगदी काळजी स्वतःचीच नाहीं. एवढा पैसा खर्च करून तुळी ठरावली होती. म्हणं, तिचें कुलशायर प्रेम आहे. तिच्याशी लग्न करणें वाईट वाटले नाहीं. म्हणाली--“आज पुढ्या समार ! जातां मला विहिरीत खणून दे आणि हो मोकळा !”

“पण आई ! माझा मुल्लें मला नेहमीं “प्रत्येकार्थमिदं शरीरम्” चाच उपदेश केला आहे आणि तूच विचार कर. विचन घेऊन आज जेव्हा खंयचेवर नसत नुस्त्राचा कन होयार ! माझा जंगली जी बायको

असेल तिच्या बरोबर तुलाचा होईल नसें नाहीं का तुला वाटत !” आई आईची समजून व लग्न झाल्याशिवाय घरीं परत येणार नाहीं असा गनाशीं निश्चय करून गणाचा घराबाहेर पडले. सव्याफाळीं ते एक गांव पोहोचले. पलीकडच्या गांवा जाण्यासाठीं चालत असता त्यांना एक म्हातारा पाठीवर एक मोठें ओझे घेऊन जात असलेला भेटला. त्या दिवशीं त्या गांवचा भाटवड्याचा बाजार होता. बरेचसे सामान घेऊन म्हातारा गांवीं निघाला होता. त्याला चालवत देखील नव्हतें. गणांवांना त्याची ही स्थिति पाहून त्याला विचारलें--“मी वेळ का हें ओजे !”

म्हातारा बकित होऊन गणांवांकडे पाहूं लागला. या कलियुगांत अशां परांपकारी माणसं देखील आहेत तर ! त्यानें गणांवांना

एक मुलगी होती. तिचे वय अजून आठवे नव्हते. तिचे नाव शारदा होते. जेव्हापर्यंत तिची जन्मकुंडली पडत नव्हत त्या जन्मदिवशी तिचा पति मृत झाले होते. ही गोष्ट त्या मृत्याच्या व जेव्हापासून त्यांच्या माहाला होती. शारदा दिसायला चांगली होती व म्दभावाने मुलीसुख होती. परंतु अशा कुलुषांना मुलांना लक्ष कोण करणार ? तिच्या आज्ञाया तिची जन्मकुंडली पाहल्या- पासून तिचे वय करून तिला वैधव्यांत आपल्या कटुप्रास साम पाडण्यापेक्षा आयुश्मन रुचारी ठेवणे बरे वाटले.

परंतु देवाच्या राजाने एक कायदा केला की सोळा वर्षांपेक्षा जास्त कोणी कुंकरी मुलगी झाले तर पाटलाचे त्याच्या बाहेर त्याच्याशी तिचे लग्न करून घेई. वैवाहिक जमा का मणोया आले त्याच दिवशी शारदाचा मोठाच वर्ष पुरे होत होते. दुसऱ्या दिवशी पाटील येऊन कोणाची लक्ष लावून देता कोणाच ठाऊक ! का विचाराने दोघी मायलेकी राहून होत्या. म्दताच्याला तर काहीच सुचत नव्हते.

मध्यरात्रीच्यावेळी जागृत सर्व आपले अकस्मात असे लवचक वळत बाहेर निघत

विहिरीकडे गेली. तिच्या आडने तिला पाहिले की तिच्या पाटावाठ भावत गेली. म्हणाली—“ पासा ! तुं एकटीच का जीव देण्याचा प्रयत्न करित आहेस ! चल, आपण दोघी एकत्रच जीव देऊ.”

दोघीच्या बोलण्याचा व राहत्याचा आयुज ऐकून मणोयांची लक्ष मोडली. दोघी विहिरीत उडी मारण्याच्या तयारीत होत्या. मणोयांना विचारले “ काही पडले आहे का मात मी काढून देता. अपरात्री तुम्ही विहिरीत उडी मारून उतरणें बरोबर होणार नाही.”

तितक्यांत म्दतारापण बाहेर आला व त्याने सर्व परिस्थिति मणोयांना समजाऊन सांगितली आणि डोकें धरून बसला. मणोया म्हणाले “ मी त्या सांगता ! मी आणखी एक दिवस तुमच्या घरी राहातो. कोणी आला तर सांगा की शारदाचे लग्न झाले आहे. नवरा कोठे आहे म्हणून विचारले साड्यापाडे वाट दाखवा ! म्हणजे आलेल्या प्रसंग टळेल व परदा आपल्या वाटेने निघून राहिल.”

“ परंतु मोठे सांगून काम मागणार नाही. कारण साधी पुरावा विचारलील ! कोण

ओझे प्यायला सांगितले. दोघे म्दताच्याच्या घरी पोचले तोंपर्यंत वराच काळास पडल्या होत्या. ओझे आली उतरवून ठेवून “ मी येता आता !” असे म्हणत मणोया निघाले. तेव्हा म्दताच्याने त्यांना जवळ बोलावून प्रेमाने विचारले “ कोठे जाणार वाचा तु ! उद्या सकाळी उठून जा पुढे !”

मणोयांनी होकार दिला व जेव्हासुद्धा आठोपून बाहेरच्या आसरीत जाऊन अधरून झोपले.

त्या म्दताच्याच्या घरी त्याची एक विधवा सून व तिची पंधरा सोळा वर्षांची

होता ! कोणत्या सुहृतीवर व कोठे रम झाले हे सर्व पुराव्यासकट दाखविले नाही तर हे खोटे खरे कसे कायचें ?" म्हातारा म्हणाला.

" ठीक आहे ! तर मग मी लक्षात नकार आहे. मी वधू शोभण्यासाठीच घराबोहेर पडलो आहे ! सटजी तुमचे काम मागेल व माझे काम देखील होईल." गणेशांनी मुनविले.

" पण मी आपल्या उपकारकत्वाशी जसा द्रोह करायला तयार नाही. पुलीची पत्रिका तिच्या नवऱ्याच्या विरुद्ध पडत आहे. लग्न झाल्याबरोबर ती मरणार ! तेव्हा नला हे रम कर्तव्य नाही." म्हातारा म्हणाला.

" मला सुम्यचे मय नाही. " परोपकारार्थ- मिडे शरीरस " असा माझ्या मुरुका मला उपदेश आहे. परोपकार करीत असता मरण आले तर मनुष्य सरस्वत स्वर्गात जातो." गणेशा म्हणाले.

शास्त्रा कथाली- " पण मी विवाहास तयार नाही. पत्रिकेचे पालक कपाळी घेऊन मी जिवंत राहण्यापेक्षा कुंवारपणीच मेळते तर मला जन्म सुख वाटेल."

पत्रिकेची मालक मुकून देखील गणेशा लक्षात नकार झालेले पाहून म्हणाल्याला आश्चर्य वाटले. पण त्याने आपल्या मनाने समाधान

कल्प घेतले का फक्त मुलगी राहण्यात बांधल्याचे पालक तरी लागणार नाही. त्याने भटला बोलाविले. पादलाला ॥ गावसल्या भवे मोठमोठ्या लोकांना बोलावून लक्षाचा मुहूर्त ठरविता व गणेशांशी आपल्या नातीचे लग्न लावून दिले.

उद्योतिष्याने मुलीची पत्रिका पाहून भविष्य वर्तविले होते. पण संयोगाने तोच बांधण्यासाठी पण आला होता. आपले भविष्य खरे ठरावे म्हणून त्याने पाण्यात काहा तरी औषध काढवले ॥ गणेशांना प्यायला दिले. ते पाणी प्यायल्या-

बरोबर गणेशा घेरी येऊन वैशुद्ध पडले. लक्षाच्या मांड्यांना शोककला पसरली. सर्व रडू लागली. सटजी म्हणाले-

" तरी मी सांगत होतां. विधिलिखित कधी टळते का ! तरणा बांड पांयमा होता. जमीन टाळता पडून जीव धोक्यात घातला त्याने." भटजी म्हणाले.

पण गणेशांना फार झाले आहे हे कोणी जाऊन पाहिले देखील नाही ॥ जिवंत आहेत का येलेले हे देखील पाहिल्याशिवाय स्मशान यात्रेची तयारी सुरू शाली.

गणोवांचा घराबोहेर आणून त्यांच्या होक्यावर घाबरून पाणी जोतण्यांत आले. त्याबरोबर गणोवांचा ठसका लागल्यासारखे झाले आणि ते भडभड ओंकारे, भटजींनी पाण्यांत पाडून दिलेल्या विषाचा त्यांच्यावर तेवढाच परिणाम झाला.

भटजींना कळले की आतां बिग फुटणार ! म्हणून त्यांनी सांगायला सुरुवात केली की मी नवरदेवांचे तोंडे पाडल्याबरोबर त्यांना आयुष्य उदंड असल्याचे ओळखले होते. परंतु वधूच्या पत्रिकेप्रमाणे काही झाले की तो अपशकुन होईल असा विचार करून मी पाण्यांत अमृत भुज्ज दिले होते. म्हणूनच नवरदेव बोचले, **हो !** आतां तुम्ही विचारात की मग तुम्ही ही गोष्ट प्रथम का नाही सांगितलीत ? त्याचे कारण असे आहे की वधूच्या पत्रिकेप्रमाणे पतीचा मृत्यु हा

साध्यच पाहिजे. तो मेळणानंतरच माझ्या जीवनाचे स्वरे महत्त्व कळेल असा विचार करून मी काही बोलला नाही. आतां अनिष्ट घट्ट नवे दळले आहेत व दोघांचा संसार मुलाचा होणार आहे."

भटजींच्या बोलण्यावर सर्वांचा विचार बसला. गणोवांनी आपल्या सामुखाडी तीन दिवस राहून आत्रेसासऱ्याचा निरोप घेतला. वरी जाऊन त्यांनी आईला नमस्कार केला. गणोवांचे असे विनवोभाट लक्ष आलेले पाहून व आपली सून रूपवती व गुणवती आहे हे पाहून व्हातारीला आनंद झाला.

शारदा आपल्या पतीला पर्यक्ष ईश्वराचा अवतार मानी. कारण स्वतःचा जीव धोक्यांत घालून तिच्याशी लग्न करण्यात ते तयार झाले होते. दोघांचे पुढील आयुष्य सुखा-
[समाप्त]

गुलामाहरकणी

सुखमान देशांत एक कोट्यार्धांश व्यापारी रहात असे. त्या व्यापाऱ्याला एक सुंदर **बंगला** होते. त्याचे **बंगला** अलीशार असे होते. त्याच्या व्यापारी गोवारी पहला त्या दुकण्यातून उठणे आता शक्य नाही. ओतवून घ्याने **बंगला** मुलाला बवले बोलवून त्याला म्हणले "शाल ! होले मित्रांनो ! तुझ्या हिताच्या दोन गोष्टी सांगणार आहे. हे जग **बंगला** एक संयंकर संस्थान समेत. त्यात मनुष्याचा मुख्यत्वा राखून तिला पायदे राहतात. त्यांच्याप्रमाणे स्वतःचे संरक्षण करू नये म्हणून ते करावे लागते. तुझ्या अंगाने शक्ति असेपर्यंत ते पुरुषकार करून घ्यावे आणि जीवित खर्चा पाळू. पण त्याचा भावबुद्धी मिळेल अशी आज्ञा मात्र नवान धाऊन नकोस. अणखी

एक गोष्ट, स्वरे पाहिले तर पसंपकार करण्यास पाहू क्वचित संधि मिळते. तुझ्याजवळ जी धनदीलत असेल ती व्यर्थ खर्च नकोस. कारण जग **बंगला** किमान तुझ्या भनावरच **बंगला**. तिसरी गोष्ट म्हणजे शाल पिणे वाईट. मनुष्याचे त्यामुळे शारीरिक आणि नैतिक **बंगला** होते."

अलीशारने त्या उपदेशाप्रमाणे बागण्याचे वचन दिल्यावर त्यानात्याने आयमने होले मिटले. बडील वारल्यावर अलीशार एक वर्षाने त्याच्या उपदेशाप्रमाणे बागला. पण पुढे त्याला वाईट संगत लागली. नीच, दुष्ट **बंगला** निरुद्योगी लोकांच्या नाडी लागून तो वाईट भागाला लागला. एकदां पाऊळ चुकले की पुन्हा भावने कटोण जाते. तसे झाले त्याचे. व्यापारांत सुखमान होऊ लागले.

काळतां येतो. शिवण-काम येते. एक आठवड्यांत पन्नास दीनार किमतीचे गाळिने पडणे विणन देते ही. किती किंमत दिली तरी दानदुपार असून होईल."

मिलाव वगणारा व्यापारी म्हणाला—"वा दिकणीला जो विकत घेईल तो स्वरा भाग्यवान! अलीशारला म्हणाला "पण तुम्हाला शेंभर उकं कमी किमतीला मिळेल ही!"

पण अलीशार खाली मान करून पुढे पुढला—"वा इतक्या धनीमानी लोकसिंघोर सर्वस्व घालवून वसणाऱ्याला कोण विचारतो!"

पण जमरुदच्या कानावर ते शब्द पडले. तो तोंड खाली करून उभा होता म्हणून त्याचा नेहरा मात्र तिला दिसला नाही. नेनर ती म्हणाली—"मला ह्याच्या वरीं पोचता कर. मला ह्यानीं दिक्क घेतले आहे." नेनर ती व्याधान्यावर अलेशार जवळ गेली आणि म्हणाली—"तुम्ही कां नाही पोली मला किंवा कमी! तुम्ही घाल ती पुरे!" अलीशारजवळ उणु पांढा यिनवण्या करीत ती म्हणाली.

अलीशार तुम्हालातें तोंड फिरवून उभा राडिला आणि म्हणाला—"तुला विपत येण्याची दवाबदारी घेत नाही तू नाड्या घाल विपत जाण्याची घेऊ नये!"

एकून जमरुद हान जाडून त्याला म्हणाली—"अजें कोळतां हजार नाही तर वऊरें सांगा. आठऊं सांगा, सातशें सांगा. नाही तर शेंभर तरी सांगा!"

जेवटपर्यंत अलीशार सकाराधीं डोकें हलवीत होता शेवटीं तो म्हणाला—"तेवढी तर मज्याजवळ कोठें आहे!"

जमरुद उत्साहपूर्वक म्हणाली—"हरकत नाही! जेवढी रकम असेल तेवढी दे व बाकी वरीं गेल्यावर पाठवून दे!"

"आता शेंभर सांग. माझ्याकडे शेंभर दीनार काढून वेणार एक देखीर नाही. हातांत नाडी इ परा देखीर नाडी. सोन्याचें नाणे नाहीच नाडी. सोन्याचें किंवा जस्ताचें देखील नाही. माझ्यासाठी जगान तू आवले जेवत कां करून घेतस! चांगल्या श्रीमंत मालकाला निवडून दे!" अलीशार म्हणाला.

जमरुद म्हणाली—"राहो मला नाडी तर त्यांत फायदा विपत येत नाही. माझा आपल्या दानात व्यापार आहे. मला विपत घेतली माझा हात आपल्या हातांत घेतलात तर मला विपत घेतली असा त्याचा अर्थ होईल."

अलीशारनें तसेच केले व्यावसायिक मुल्यमा ठरवी त्याच्या प्रगत जवळ जाऊन त्याला टेवून उभी राहिली व त्याच्या हातांत जाडी करीत म्हणाली—"वांन एक हजार जाडी घेतल. जवळी वऊरें घाल्या मालकाला वा व बाकी शेंभर आपण आपल्या वचां करितां ठेवून घेऊं वा."

अलीशारनें पिशवीतले शेंभर दीनार काढून जमरुदच्या नाककाला दिले व मन निरवेऊन तो उज्ज कर्मा खान होता मेथ

गेली. तो ज्या जागीं आहे ती जागा लहान असणार धाची कळपला नमनदळी प्रथम राखूनच होती. वरीं आल्यावर तिनें भाणली एक पिशवी अलीशारच्या हातांत देत म्हणत "घरासाठीं जगणाऱ्या वस्तू बाजारांत जाऊन घेऊन वा! एक गालीचा व रेशमी कापडाचें एक टाणच घेऊन वा! थोडी जर, चांदीची तार, निरनिराळ्या रंगाचा दोरा व एक मोठी मुद्रप घेऊन वा. खाण्यापिण्यासाठीं देखील जरूर त्या सर्व वस्तू घेऊन वा!"

अलीशार बाजारांत गेला त्याच्या वेदसीनें त्याला ज्या ज्या वस्तू आणायला

सांगितल्या होत्या त्या घेऊन आल्या. जमरुद्धने आपले घर खूप भजवले. ती पडकी झोपडीच एकाद्या दिवाण त्याच्यासारखी सुंदर दिवू लागली. तिने दिवे लावले. दोघे वस्त्रे जेवली. अशा तऱ्हेने दोघांचा संसार खूप थाटला.

जमरुद्धला गालिचे विणतां येत होते व कांशिवा काढतां येत होता. तिने गालिचे विणले व काशिवा काढून सुंदर पडदे तयार केले. गिरनिराळ्या रंगाची नफडी काढून पडद्यावर सुंदर वृक्ष, पक्षी व जीवजंतु काढले. एक पडदा कंगड्या तिला पुरा एक भाटवडा लागला. ती पुरा झाल्यावर तिने त्याची सुंदर वडी घातली व अलीशारच्या हातांत देत म्हणाली "ही बाजारांत घेऊन जा! पन्नास विंचार तरी किंमत माग मिळेल. त्याहून कमी किमतीला विकू नका. चार

चौघांना दाखवून जो वास्त किंमत देईल त्याला विकत. कमी किमतीला विकलीत तर आपलेच नुकसान होईल.

अलीशारने त्या पडद्यांत विशेष काय ते समजून घेतले व बाजारांत निघाला. त्याने एका ओळखीच्या व्यापाऱ्याच्या हाती तो पडदा पन्नास रीनार घेऊन विकला. जमरुद्धने ते पैसे घेऊन पुन्हा अलीशारला बाजारांत पाठविले व पुन्हा नवीन कापड घागा, जर कमीर वस्त्रे मागविल्या. तिने आठव्यांत माणसवी एक पडदा करून दिला. तो त्याने दुसऱ्या एका व्यापाऱ्याच्या हाती पन्नास रीनार घेऊन विकला.

अशा तऱ्हेने दोघांचा संसार भाटलो व दोघे सुखाने राहू लागली. दोघांच्या सुखाचरोवर प्रेमान वृद्धि होत गेली. पण एके दिवशी... पुढील पुढील

देवाचा घर

कोणाची मंडळी बालजीच्या दर्शनाला गेल्या होती पाहून मुलांनी आजोबांना आल्याचरोवर सांगितले.

आजोबा म्हणाले "होय! असेल आजोबा काही नवीन! म्हणून निघाले काहीतरी!"

"अवय म्हणजे काय आजोबा?" मुलांनी विचारले.

"कोणाला नोकरी पाहिजे. कोणाला परीक्षेत पास व्हायचे आहे. कोणाला मुल पाहिजे. असे लोक देवाचा घांघा करतात" आजोबा म्हणाले.

"नवय केला म्हणजे नोकरी मिळते व परीक्षेत पास होतां येते का? देवाजवळ वसतात का? नोकरी असते का आजोबा?" मुलांनी विचारले.

"वेडे आहां जाले. देवाजवळ कोठून मुले आणि नोकरी?" आजोबा म्हणाले.

"मग देव कासा देतो हो?" मुलांनी विचारले.

"एक गोष्ट सांगता म्हणजे कळेल तुम्हांला." असे सांगून आजोबांनी गोष्ट सांगायला सुरुवात केली.

एका गांवी एक सांवाचे देऊळ होते. देवळांत शंकराची पिंडी होती व समोर नंदी होना. एका बाजूच्या कोनाच्यांत देवीची मूर्त होती व दुसऱ्या बाजूला गणपतीची मूर्त होती. लोक देव दर्शनाला जात. त्यांत एक जण गांवांतल्या सर्वांत श्रीमंत लक्षाधीश होता व एक सर्वांत गरीब मजूर.

एकदा तो लक्षाधीश उशिरा देव दर्शनाला गेला. देवळांत पाऊल टाकल्याचरोवर त्याला

कोणीतरी श्रावण प्रसन्न्याचा भास आला.
“हा गरीब मज्जर किती वर्षे झाला, नित्य
नियमातून येऊन मक्तिभाये वृमची आराधना
करतो आहे पण त्याची गरिबी का दूर करीत
नाही.” वायकी आवाज होता.

“वरें तर मी तसेच करीन! मणराज!
उद्या संन्यासगळ्या आत त्या गरिबाना
एक लाख रुपये निव्वर्तिल असे काढीतरी
कर.” असे पुष्पी आवाजांत कोणी तरी
म्हटले.

“वरें करतो!” तरुण पुष्पी आवाजांत
उत्तर आले.

त्या लक्षाधीशात आश्वये वाटले. तेच
करतो व मज्जरनीच कायल आनंदाने ते
सर्व. तर त्याने वेदनात राहून गावले
सुख आणि कोणी नव्हते. मज्जर नव्हतो
त्याचाच पडव्या.

ग्याळ मज्जर मज्जर निव्वर्तिल मज्जर.
लक्षात एक लाख रुपये. एक लाख रुपये
लक्षाचा अर्थ. कसा मज्जर ते श्रावण
ग्याळ कोठे मज्जर आहे. मज्जर मज्जर
समाधानाने मज्जर मज्जर मज्जर पुरतीत. फार
मज्जर मज्जर लक्षाधीशाने विचार केला.

असा विचार करीत देवाला त्याने मज्जर
कसा मज्जर निव्वर्तिल गेला. त्याला मज्जर
जाण झाली नाही. जर मज्जरनीने त्या
मज्जरला एक लाख रुपये दिले तर त्याने
दिले होण्याच्याने तो मज्जराने पडले. त्या
मज्जराने त्याने मज्जर आनंद केले. पण
त्या लक्षाधीशाने मज्जर मज्जर.

तो मज्जर उठून मज्जर मज्जर मज्जर
आणि मज्जर “काज तुला जितके पैसे
मज्जराने मज्जर दे, मी तुला त्याचइतक
श्रावण रुपये देईन.”

मज्जरला आश्वयेच वाटले. म्हणाला—
“कदाच मज्जर मज्जर मज्जरची.”

तो मज्जर मज्जर “मज्जर मज्जर, एक
मज्जर मज्जर तुला देईल. पण तुला मज्जर
दिले मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर.”

तो मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर पैसे
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर

मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर

“पण दहा हजारच्या भाषा मज्जर मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर

मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर

“ते मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर

रुपये मज्जर. मज्जर मज्जर पाहिजेत. मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर

मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर

मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर
मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर मज्जर

नाहीं तेव्हा तो मजुराच्या घरी जाऊन म्हणाला—“काय रे ! तुला आज काय मिळाले ? देऊन शक मला !”

“मला एक पैसा देवाक मिळाला नव्हता.” मजूर म्हणाला.

लक्षाधीशाच्या कादले की शिव पार्वती व गणपती तिथीने आपल्याला फेलाविले. ते मीत मीत देवळांत गेले. ती रात पाऊळ शकणार. इतक्यांत त्याच्या आंघुन शेकराचा आवाज ऐकू आला “वाळा, गणगजा ! तुला मी त्या गरीब मजुराला आज सव्वा काळच्या आत १११ रुपये देऊन सोपिलेले होते. ते दिलेस का !”

“लक्षाधीशाकडून पन्नास हजार देवघिने जाईल वारंदा पन्नास हजार पण देवाविना !” इतर जाईल, लक्षाधीशाला राग आला. तो आन गेला व शेकराच्या मूर्तीला धडकून

विचारले लागला—“ते कोण रे माझ्याकडून पन्नास हजार रुपये देवघणारा ! हे काय तुझे जादूचे जाळे !”

तेव्हा त्या आंग्रे फुलले. त्या लक्षाधिशाने देवघडी वर गणपतीने आपल्या सोडनेचे पत्र बळत देवघे.

लक्षाधीश मोठ्याने ओरडला—“बाप रे बाप ! हा काय भाग झाला देवा ! मोठ मोठा होत !”

“तुला आजचा पन्नास हजार त्याला द्यायला कवळ होईपर्यंत सोडणार नाही.” गणपती म्हणाला.

तिनारा लक्षाधीश वर कणार ! कवळ होऊ न त्याने बाकी पन्नास हजार त्या गरिबाकडे मुकाठ्याने पांचने केले.

त्याच्यानकड धन असते त्याच्या नकडून घेऊन, ज्याला गरज असते त्याला देव देता.

हुं—हे देवाच्या आज्ञेनुसार एक श्रीमंत लक्षाधीश मला आले. तो पन्नास हजार व मला पन्नास हजार देवघण करणारा मिळत होता. त्याने पन्नास हजार तुला देतो. ती प्रतिज्ञा ! लक्षाधीश तुला देतो. तसे तुला पन्नास हजार देऊन देतो. त्याच्याशी काय करण्याची पण तिच्या मनात १११ इतक होती.

तिचा नवरा तिच्या नियमितपणे वाढ करणारा. त्याने तिच्या जीवनात आनंद देतो. तो तिच्या जीवनात आनंद देतो. काय करणे ते देवघण देवाक करीत नव्हते. त्याच्या स्वतःच्या तेरायाना मुद्रा माहीत नव्हते. त्याने देवघण करीत नव्हतं.

त्याच्या पत्नीच्या नादने कोही कोडें-या त्याने देवघण करीत नव्हतं. त्याने देवघण करीत नव्हतं. त्याने देवघण करीत नव्हतं.

ता आपला म्हात्रांने कायदा होईल ! म्हणून ती एकदा आपल्या नवऱ्याला म्हणाली “तुम्ही मला सोडून द्या !” दोन दोन तीन तीन दिवस कोठेतरी गाता गाणि १११ मात्र एकदा वाढ पहात घरी बसते. मला नाही एकदाला घरा करमत !”

“काय करणार ? कायच तसे असते ! नाहीतर मी भयखुशीने कधी तुला सोडून जाईन !” पति म्हणाला.

जेव्हा काय काय असते कोणत्या माहीत की मनाबिग्न इतके दिवस बाहेर गहावे लागते. कवळ दे नही ! आन सांगितलेच पाहिजे नाहीतर मी नेवणार नाही.” ती अन्तही मळीच पडली.

तिने फारच दड केली म्हणून शेवटी तिच्याकडून आशा शपथा करवून को ती ने

कोइरा सिकारी कुन्वापासून आपला
अन्त करीत दिव्यभर पळत होता. अगदी
हूनत गेल होता. सर्व बंगाल काटे
बोचनानुळे जाळणीनार्या भोंकें पडल

दाते सामोरी आली असता लांडगा तिच्यावर धांवला. ती मोठ्याने ओरडली. लोक लांडग्याला ठार करायला धांवले. पण राजाने राजाला अडवले व लांडग्याला आवरले आणि म्हणाला—“मला एका गोष्टीचे आश्चर्य वाटत आहे. या राईचा पहला पति एक स्वामी नक नोकर होता. तो कोठे आहे, आजपर्यंत कोणाला कळले नाही. दुसऱ्या पतीने पाहिल्याना वाटा व मने वन-नीलन आपल्या हाती करून घेतली आहे. या त्यागदा इतर फोणावर झडप घालीत नाही. वन दोघांवर त्याचा राग का आहे ? क्षांत फाटी तरी गुपित असले पाहिजे. ह्या दोघां नवरा वायवीना प्रथम नक करा, म्हणजे खरे गुपित कळेऊ.”

राजाच्या आज्ञेने सरदाराच्या पत्नीला व तिच्या भियकराला कैद करण्यांत आले.

तुम्हांत तिला फार कष्ट भडन करावे लागले. ते असले झाले म्हणून एक दिवशी तिने मने गुपित राजाला सांगून दाखले. राजाने आपल्या स्वामीभक्त सरदाराला यत्न करून देवतेक कपडे लावविले व खोलीत ते कपडे व लांडग्याला देवते. थोड्या वेळाने सरदार पोटास करून बाहेर आला.

राजाने त्याच्या भयकाला व तिच्या भियकराच्या वचनेप्रीतीने तिच्या देऊन कायमाना नुसत्याच दिवस व आपल्या स्वामी नक सरदाराच्या पुन्हा त्याला वाटा आणि धन व दोलत परत देवविली. सरदार आपल्या किंहीदना वाट्यांत असे. तो नेहमी प्रमाणे आनंदवाचून चार दिवस नुसत्या रम्यांत आणि तीन दिवस लांडग्याच्या रुपांत राहून राजाच्या सेवेला हजार राई लागला.

अरण्यकांड

राम सर्वोपुढे चालून होता. त्याच्या पाऊल टेवून सीता चालत होती. दोघांच्या मागे लक्ष्मण चालत होता. कित्येक मधी व मुनी पण रामापरावर होते. अनेक पर्वत, नद्या व नाते आणि वांघव प्रकारचे पक्षू व पक्षी पहात सर्व जेदने होते.

सूर्यास्ताच्या सुमारास ते एका सुंदर सरोवराच्या कांठी पोचले. सरोवराच्या कांतून गवुर संगीत ऐकून कोणते तरी वाद्य वाजत आहे हे जाणवून त्याने चकित होऊन धर्मभृता मुनींना विचारले—“हे सर्व काय आश्चर्य आहे बुवा ! कांदी विशेष असेल तर सांगण्याची कृपा करावी.”

धर्मभृता मुनि म्हणाले—“ह्या सरोवराचे नांव पंचाप्सर सरोवर असे आहे. मांडकर्णी नांवाच्या एका मुनींनी आपल्या तपोवळाने हे सरोवर निर्मिले. ह्या मुनींनी दहा हजार वर्षे वायुभक्षण करून तपश्चर्या केली होती. तेव्हा अग्नि वगैरे देव पावरले. त्यांना वाटले की मुनि आपल्या तपोवळाने त्यांचे आसन हरण करतात की काय ! म्हणून त्यांनी पांच अप्सरांना मांडकर्णी मुनींची तपश्चर्या भंग करण्यासाठी पाठविले. मांडकर्णी त्या अप्सरांवर लुब्ध झाले. त्यांनी आपल्या तपोवळाने हे सरोवर निर्मिले. त्यांना पुन्हा यौवन प्राप्त झाली. सरोवराच्या बुडात त्यांनी

त्या जप्सरांसाठी एक राहा बांधला व त्यांच्यापरीवर विवाह करून तेथेच विहार करू लागले.

पर्मभुत मुनींनी ही कथा सांगितल्यावर राम-लक्ष्मण सीते सह आश्रमांत येऊन पोचले. आश्रमवासियांनी त्यांचे पेमामे स्वागत केले. राम, लक्ष्मण व सीता महिने दोन महिने एकेका आश्रमांत रहात व ऋषी मुनींचा आशीर्वाद घेत घुमारे दहा वर्षे दंडकारण्यांत राहाले.

दहा वर्षे लोटल्यावर राम, लक्ष्मण व सीता सुतीक्ष्ण मुनींच्या आश्रमांत राहावयास वृत्तांत सांगितला.

आले. एकदां त्यांनी मुनींना विचारले "अगस्त्य मुनि येथेच कोठे तरी राहतात असं आम्ही ऐकलो. पण ते नवी कोठे राहतात हे आम्हांला कळेल नाही. आपल्याला त्यांचा आश्रम कोठे आहे हे माहीत असल्यास सांगण्याची कृपा करावी. त्यांच्या दर्शनाची अभिलाषा आहे. आमच्या हातून त्यांची देखील थोडी सेवा पडावी अशी फार इच्छा आहे."

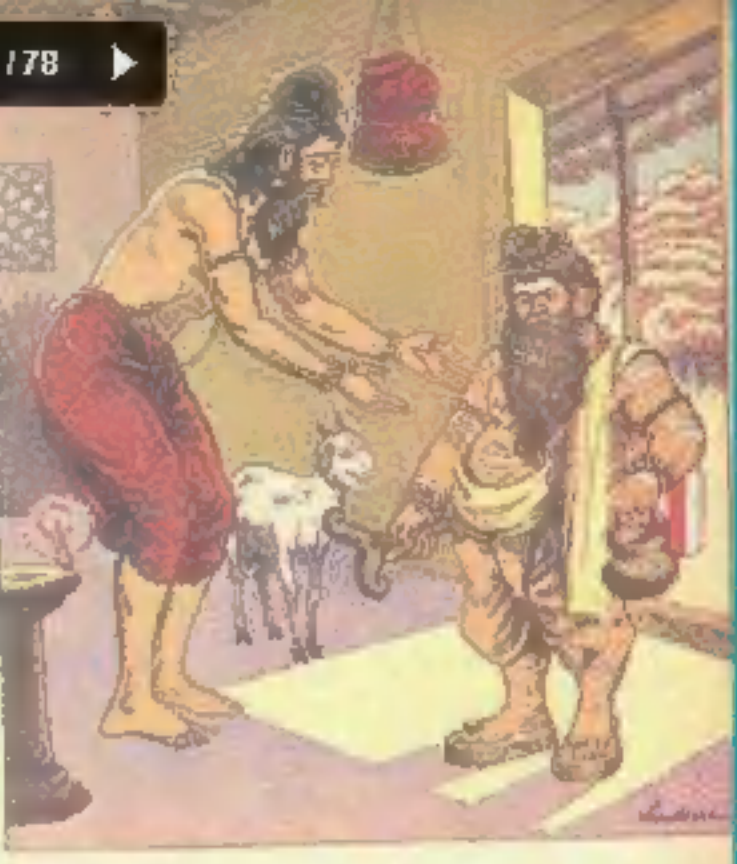
सुतीक्ष्ण मुनि म्हणाले-"मी देखील तुला हेच सुचविणार होतो. तूच विचारलेस म्हणून परे झाले. येथून दक्षिणेकडे चार योजन जाऊन नेलास तर पुढे आश्रम ऋषींचा आश्रम दिसेल. तो एक अत्यंत सुंदर आश्रम आहे. त्यांच्या दर्शनासाठी जावयाचे असल्यास अवश्य जाय. शुभकार्यास कधी अशीर करू नये."

रामने सुतीक्ष्ण ऋषींचे आभार मानले व त्यांचा निरोप घेऊन सीता व लक्ष्मणासह राम अगस्त्य मुनींच्या आश्रमाकडे निघाला. वाटेत रामाने लक्ष्मणास व सीतेला अगस्त्य मुनींचे चरित्र वर्णन करून सांगितले आणि वातापि व हस्वळ या दोघां राक्षसांचा वृत्तांत सांगितला.

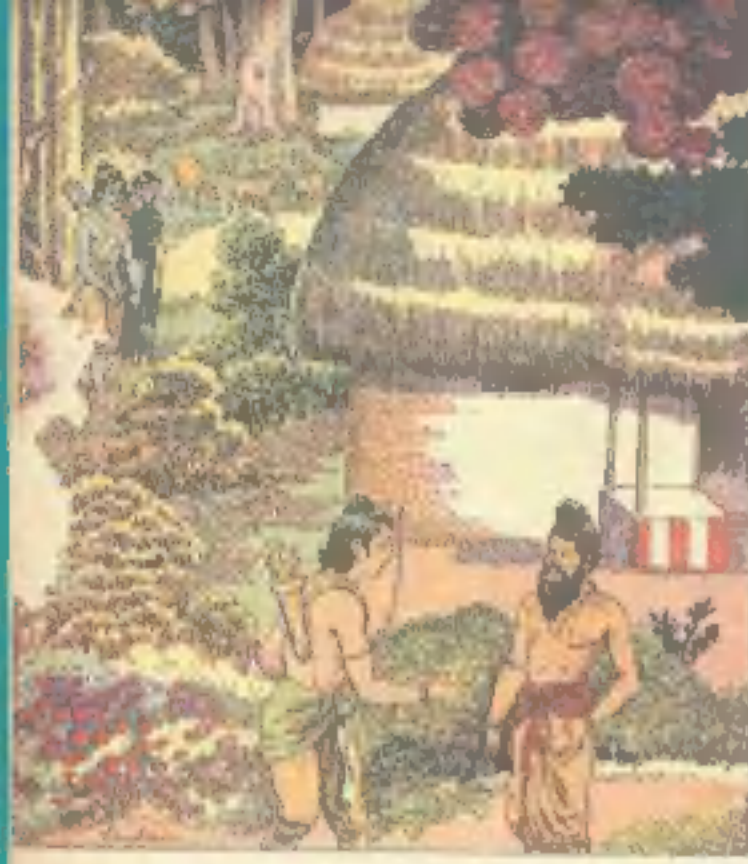
हस्वळ व वातापि नांवाचे दोन राक्षस हात- त्यांनी कित्येक ब्राह्मणांना फंसवून लाऊन टाकले होते. हस्वळ ब्राह्मण वेप वारण करून संस्थान माघेत पोले. तो ब्राह्मणांना म्हणे-"गुरुजी, या! आज माझ्या घरी आष्ट आहे. आपण कृपा करून जेवायला येवे. ब्राह्मणांना ते सर्व खरे आहे व ते जेवायला जात. वातापि वकल्याचे रूप घेऊन येई व त्याला कापून त्याचे नांव हस्वळ ब्राह्मणांना वाढी. त्याने जिणे आटोपल्यावर हस्वळ वातापीला हाक मारी-"वातापि! ये आता." वातापि वकल्यासारखा "वे...वे..." करीत जाऊन पोटा काढून वाहेर येई.

अशा प्रकारे दोघांनी अनेक ब्राह्मणांना वध केला. एकदां हस्वळला अगस्त्य मुनि दिसले. त्याने प्रार्थना केल्यावरून ते देखील जेवायला आले. त्यांना देखील वकल्याचे नांव स्वार्थ. ते हात पुढ्याकड वाहेर आले तेव्हा लक्ष्मणने त्यांना हात पुढ्याकड पाणी देत म्हटले-"वातापि ये आता!"

अगस्त्य हस्वळ म्हणाले"सुखा! आता लक्ष्मण व सीतेचे स्वागत केले. ती रात्र वातापि कोठे आहे? तो तर केव्हाच तेथेच विश्रांतिसाठी थांबून दुसऱ्या दिवशी प्रमलोकी पोवला. आपला माऊ सेव्याचे उजाडतांच राम लक्ष्मण सीतेसह पुढे निघाले.

अगस्त्य मुनींच्या भावाने पुढे येऊन राम, लक्ष्मण व सीतेचे स्वागत केले. ती रात्र तेथेच विश्रांतिसाठी थांबून दुसऱ्या दिवशी उजाडतांच राम लक्ष्मण सीतेसह पुढे निघाले.

अगस्त्य मुनींच्या आश्रमाकडे जाऊ असता त्यांना वाटेत हत्तींनी उपटून टाकलेली शाई दिसली. पक्षांचा गोड आवाज ऐकू आला. अगस्त्य मुनींच्या आश्रमाकगतचा प्रदेश शांत व सुंदर होता.

राम लक्ष्मणाला म्हणाला—“अगस्त्य मुनि फार मोठे मुनि आहेत. वाढत्या विन्ध्य पर्वताने सूर्याचा मार्ग आक्रमण केला. अगस्त्य मुनींचा फार आदर करीत आहे. अगस्त्य मुनींना नमस्कार करण्यासाठी तो रावाला तेव्हा अगस्त्य मुनींनी त्याला तसेच रहावयास सांगितले. म्हणून जगावरचे संकट

टळले. अगस्त्य मुनि दक्षिणेकडे येऊन राहू लागले. म्हणून दक्षिण दिशेला अगस्त्य दिशा असेंहि नाव मिळाले. अगस्त्य मुनींचा आश्रम अत्यंत पवित्र आहे. त्यांत क्रूर, वंचक व पापी यांना प्रवेश मिळत नाही. आतां **॥१॥** तू पुढे जाऊन अगस्त्य मुनींना मी सीतेसह आल्याचे सांगत !”

लक्ष्मणाने अगस्त्य आश्रमांत प्रवेश करून अगस्त्य मुनींच्या शिष्याला नमस्कार केला व अयोध्येच्या दशरथ राजाचे जेष्ठ निरंजीव वीं रामचंद्र सीतेसह अगस्त्य मुनीं दार्यात आल्याचे सांगितले.

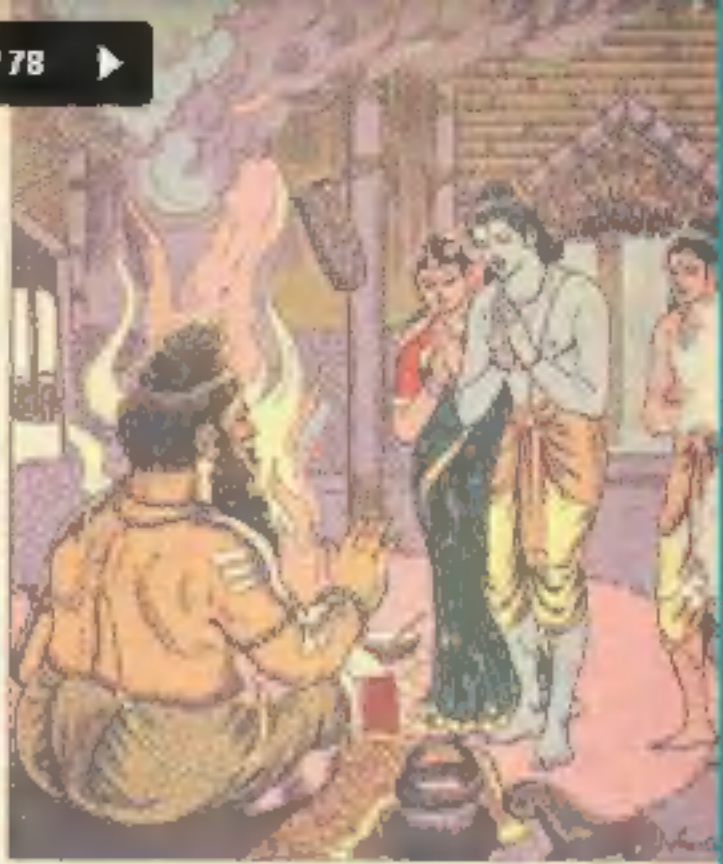
अगस्त्य मुनि वेळी अग्निहोत्र गृहांत बसले होते. शिष्याने येऊन रामचंद्र आल्याचे सांगितले. त्यावर अगस्त्य मुनींनी त्यांना आदरपूर्वक आश्रमांत घेऊन यायला सांगितले. त्या क्षणाने शिष्याने राम, लक्ष्मण व सीता यांना नमस्कार करून आश्रमांत येण्यास विनंति केली. अगस्त्य मुनींचे सूर्यासारखे तेजस्वी मुख पाहून रामचंद्राला आनंद झाला. तिचांनी त्यांना श्रद्धा व भक्तिपूर्वक नमस्कार केला व एका वाजूला उभे राहाले. **॥२॥** मुनींनी त्यांना सांगितले. म्हणाले—“मोठ्या मान्याने तुमच्यासारख्या अतिथींच्या

दर्शनाचा योग येतो.” नंतर मुनींनी त्यांना कंदपुले व फळे खावयास दिली.

अगस्त्य मुनींच्या जवळ एक रत्नावर्जित धनुष्य होते. ते सामान्य धनुष्य नव्हते. भायंड्र विष्णूचे धनुष्य होते ते. विश्वकर्माने ते तयार केले होते. मुनीजवळ ऋग्वेदाने दिलेले एक अपूर्व असलेले इंद्राने दिलेला एक भासा होता व सोन्याची वृत्त असलेली एक **॥३॥** होती. ही सर्व आयुधे आश्रम मुनींनी पारंपारिक ठेविली व म्हणाला—“रामा ! तू मला दर्शन देण्यासाठी हतबला दुखून आलास. मला मनासून आनंद झाला. तुला देण्यासाठी माझ्याकडे काय आहे ! जे आहे ते तू तुला देत आहे. सीतेने स्वसुशीने पतीवरोवर वनवास स्वीकारला व कष्ट सहन केले. तिला थोडी विधांति मिळाली पाहिजे. तुम्ही सर्वच विधांति घ्या.”

राम मुनींना नमस्कार करून म्हणाला—“मुनिवर, वनवास पुरा होईपर्यंत निवास करण्या योग्य स्थान सांगण्याची कृपा करावी.”

“येथून दोन योजन अंतरावर सोदावरी नदीच्या काठी पंचवटी नावाचे एक पवित्र स्थान आहे. तेथे तुम्ही जाऊन रहावे. आतां

वनवासाचा अवधी जवळ जवळ संपत आला आहे तेव्हा तुम्ही तेथे जाऊन रहावे. वाटले तर माझ्याच आश्रमांत रहावे. मला तुमच्या सहवासाचा आनंदच होईल. परंतु तुम्हाला स्वतंत्रपणे राहणेच बरे वाटेल असे मला वाटते. म्हणून मी आग्रह करीत नाही. म्हणूनच मी पंचवटीचे नाव घ्याविले. ते एक रम्य स्थान आहे. सीतेला तर ते फारच आवडेल. तो पलीकडे जो वृक्षसमूह दिसत आहे त्याच्या उत्तरेला थोडे अंतर चालून गेल्यावर एक बटवृक्ष दिसेल. त्याच्या पुढे एक टेकडी लागेल. त्या टेकडीवरून एक पर्वत व

त्याच्या गान्ध्या गोवावरी नदी दिसेल." असल्या मुनि म्हणाले.

सीता, राम व लक्ष्मण तिथानी असल्या मुनींना नमस्कार केला व त्यांचा निरोप घेतला. मुनींनी सोनिलेखा भागाने ते चालू लागले. त्यांना वाटेत एक फार मोठा वृक्ष दिसला. त्यांना प्रथम वाटले की तो राक्षस असावा. म्हणून त्यांनी त्याला विचारले— "कोण तू ?"

तो पक्षी म्हणाला— "मी, तुम्हा वहीत महासुख दशरथ यांचा एक बालनिव आहे. मी थोडक्यांत आत्मचरित्र तुम्हा सांगतो.

दशभन्नाच्याला साठ मुळी होत्या. त्यांची आठ बघीशी करून कर्णींनी चिवाट घेऊन, त्यांची नाम नावाच्या मुळीला बांध मुळी झाला. त्यात मुळी नावाची एक मुळगी होती. मुळीला नव नावाची मुळगी होती. मरला विनता नावाची मुळगी झाली. विनताला मरुत व अल्लु अशी दोन मुळे झाली. अस्य हे अल्लुच्या बहिजांचे नांव आहे. शेनि नामच्या आईचे नांव, लल्लु एक नाव आहे. त्याचे नांव संपाति व माझे नांव जयसु. हे एक जल्लु अल्लु झाला आहे. हात जनेहानेक मरुत व थारदे राहतात. कित्येक लल्लु राक्षस आहेत. लल्लु मुळीला काही हरकत नसेल तर मी मुमक्षुबरोबर राहून सर्वदा आपले रक्षण करीन. तुम्ही दोघे कोठे शिकारीला गेला असाल त्या जेली मी सीतेचे रक्षण करीन."

बटापूचा वृक्षांत ऐकून लक्ष्मण व राम आश्चर्य वाटले व आनंद झाला. दशरथ महाराजांच्या मृत्यूची वार्ता बटापूचा कळली होती. त्यांनी रामास धीर दिला व म्हणाला— "मी असेपर्यंत तुला किंवा सीतेला कोणत्याही प्रकारची काळजी करण्याचे कारण नाही.

जटाशूना निरोप घेऊन व त्याचा आशीर्वाद घेऊन राम, लक्ष्मण व सीता जटाशूरोवर पंचवटीत आले. पंचवटी हे एक विचारी साप व हिंस्र धांपदांचे निवासस्थान होते. घनदाट झाडी यण तेथे होती.

राम लक्ष्मण - "लक्ष्मणा ! हीच पंचवटी ! आपल्या तिघांसाठी एक पर्णशाला तयार कर. जरा उंचवट्याची जागा पाहून पर्णकुटी बांध म्हणजे पुराची भीति राहणार नाही व सर्व प्रकारे ते स्थान सुरक्षित राहील.

"ह्या जागेची निवड जमावची नाही. तू माझ दाखवशील त्या जागी पर्णकुटी तयार करून देण्याची जबाबदारी आम्हाला आहे ?" लक्ष्मण म्हणाला.

रामाने ह्या समतल उंचवटी जागा पाहून तेथे पर्णकुटी बांधायला लक्ष्मणाला सांगितले. ती जागा गोदावरीच्या काठी होती. लक्ष्मण

पाने झाडाच्या काटक्या गोळा करून व तोडून त्याच्या नाले विणून तयार केल्या व खांब उभे करून त्या चट्या मितीसारख्या खांबांना बांधल्या. मंतर लक्ष्मणासाठी कांही चट्या टाकून खांबर पाने पसरवून टाकली व बांबू टाकून ते दोरीने आवळून बांधले. त्याने आजूबाजूची जागा स्वच्छ केली.

त्यानंतर रामाने गोदावरीवर स्नान केले. न्हाणे, फुले व फळे घेऊन आला. लक्ष्मणाने त्या पर्णकुटीची पूजा केली व सर्वांनी तीत प्रवेश केला.

लक्ष्मणाने इतका भय करून स्वरोलाने सुंदर पर्णशाला बांधली होती. रामाने प्रेमालिंगन करून खांबी पाठ भोपटली आणि म्हणाला - "लक्ष्मणा ! तू माझी व सीतेची इतकी काळजी वाहतोस व सेवा करतोस की ती जागा गोदावरीच्या काठी होती. लक्ष्मण

इनका पूल

अर्जेंटिनाच्या अँडीस पर्वतांत समुद्राच्या पातळीपासून ९००० फूट उंचीवर इनकाचा पूल एक नैसर्गिक पूल आहे. मेंढोजा नदीने किथ्येक क्षतके पर्वत पोस्वरून हा नैसर्गिक पूल निर्मिला. या पुलाखाली त्याच नदीचा प्रवाह सतत चालू आहे.

